

II. RÁKÓCZI FERENCZ.

IRTA

JÓSIKA MIKLÓS

(1852)

MÁSODIK KÖTET.

ÖTÖDIK KIADÁS.

BUDAPEST.

FRANKLIN - T Á R S U L A T
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1909.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

**KÉT NŐ.
SÁROS.
LONGUEVAL.
GAURA DRAKULUJ.
Ő AZ!
BOSSZÚTERV.
SETÉT TÖRTÉNET.
BÉCS-UJHELY.
ISTEN KEZE.
A CORNETTE.
A MERÉNY.
KASPEREK.
A HŰ BARÁT.
RÁKÓCZI.
MUNKÁCS.
NYITÁNY.
AZ ÁR NŐ.
A TÁVOLIAK.

JEGYZETEK.**

KÉT NŐ.

Ott szakasztottuk félbe történetünket, hol Amália belépett s Rákóczi legyőzte a hatást, melyet a váratlan megjelenés neki okozott.

Magdaléna, ki Amáliát nem látta soha, őt Salis grófnő számos ösmerői egyikének gondolta. E nő akkor tájban igen kellemes házat tartott Bécsben, s derült jellemeért s feltűnő jeles alkalmazásáért kedvelték, még az annyira kimért és feszes udvarnál is.

Amália volt első, ki félbeszakítá a kínos hallgatást, mert hogy a helyzet Magdalénára nézve is terhelő, nem szükség indokolnunk; miután tudjuk, hogy ismeretlen akart maradni, s Salis grófné távolléte is tétovába hozta őt.

- Kedves rokonom! - szólt Amália elébb gyöngéd kezét nyújtván férjének, azután megölelvén Magdalénát, - megbocsáss, ha váratlan jövők, de első találkozásunk alkalmával azon bensőséggel és rokonszenvvel közelíték hozzád, melyet óhajtok s reméllek örökíteni köztünk. Én e barátodnak neje, közeli rokonod s ismeretlenül barátnéd vagyok, Amália.

Sok oly helyzet van az életben, melybe ha a sors vezetett, ha egyszer abban találjuk magunkat, csudásan meglepetünk az által: minő különség létezik a közt, a mit gondolunk, remélünk, vagy a mitől félünk, s a közt, mibe reménytelenül s minden előkészület nélkül sodratunk.

Magdalénát s Rákóczit rövid negyed órával ezelőtt, azon eszme, hogy őket Amália meglephetné, nem csekély aggodalomba hozandá; de ez oly hihetlen is volt, hogy az erkölcsi lehetlenségek közé látszott tartozni; most ellenben, midőn - bár különböző érzések közt - látták azon nyílt s nemes bizodalmat, melylyel Amália e veszedelmes vetélytársnője elé lépett, mindketten könnyebbülést ugyan, de egyszersmind titkos vádat éreztek.

Rákóczi nem tagadhatá magától, minő érdekes oldalról ismerteti meg vele e pillanat azon szép és kedves teremést, kit pár percczel előbb majdnem megtagadott. Magdaléna ellenben szerető kedélye egész érzékenységevel látta magát új választás s újabb elhatározás küszöbén. Nem fért szívéhez ily őszinte bizodalmat másként, mint bensőséggel fogadni, s bármennyire kezdett szerelme e meglepetés első percében már ügyvédkedni s őt és céljait menteni és igazolni, Magdaléna szívélyesen viszonzá az ölelést.

- Gondolom - felelt azután - a bocsánatkérés sora rajtam van, hogy együtt s egyedül találsz bennünket, ismeretlen rokonodat s a herceget, ki szíves volt saját felszólításomra ide jöni.

- És örülök ez elhatározásomnak, - mond Rákóczi, - mi egyébiránt nem több mint kötelességem, mert alig várhatott reám kellemesb érzés, mint itt kegyedet, hercegnő, Amália karjai közt látni.

Amália bájos vonásai változatlanul megtarták azon nemes bizodalom s ártatlanság kifejezését, melyet jelleme fejt meg, s miután Magdaléna kínálására helyet foglalt a pamlagon s Rákóczi egy székre ült a két nő közelében, Amália nyájasan szólt:

- Kedves Magdaléna, én, ki legjobban tudom, bár csak azóta, mióta a mi van, meg nem történtté nem tehetem, minő, valóban jelelhetlen ármány választá el kezeiteket, s talán sziveiteket; nagyon érzéketlen s igazságtalan lennék, ha e találkozásban egyebet látnék, mint a mi mindkettőtök becsületére válik, s a mi bizodalmamat azon nemes férfiú iránt, kit szerencsés vagyok férjemnek nevezhetni, még növeli. Azért bocsánatról részemről szó nem lehet; ellenben én tartozom nektek magyarázattal, hogy a gyűlöletes színt, melyet e meglepetés visel, egyszerű elemeire visszavezessem.

- Kedves Amáliám, - viszonzá Magdaléna, - légy meggyőződve, hogy jelenléted távol attól, csak pillanatig is gyűlöletes színt viselné, az első percz óta, reám kedves és jótevő hatással volt.

- Minden indokolás, jó Amáliám - szólt közbe Rákóczi - felesleges, csak jó és nemes lehet, a mi tőled jó. -

- Köszönöm - felelt Amália, bájos, szelíd tekintettel hálálván meg férje elismerését, ezután folytatá - hibáztok mindketten, ha e magyarázatban bármi nemét a mentegetődzéseknek keresitek. Halljátok a mit nektek meg kell mondanom, s a mi megfejtí ittlétemet.

- Te Ferencz, kémekkel vagy körözve, minden lépted tudva van, s ezen embereknek egyik nagy baja, hogy semmin sem érhetnek utól, a mit vesztünk felhasználhatnának. Minő ellenére volt az udvarnak s mindazoknak, kik tégedet minden jelentőségekből kivetkőzve szeretnének a nagy számba beolvasztani, Magdalénávali viszonyod s az ahhoz függesztett remények: - úgy magad tudod, mennyire boszantotta ellenségeidet s ezek közt a legveszedelmesbet - mert leghatalmasb - az udvart, a mi szövetségünk. Te nem ismered a mindenre használható eszközök mély romlottságát, ha azt véled, hogy e faja az embereknek fel bír mondani az üldözéssel: soha! ha az ok félelemre megszűnik, fennmarad az irigység, a haszonvágy, a középszerűség azon örökös betegsége, mikép nem tűrheti, hogy nem neki, hanem másnak legyen igaza.

Hihetlen és mégis úgy van, hogy már engemet is többször igyekeztek elidegeníteni tőled, szivemben gyanút gerjeszteni, a bizodalmat elfojtani, de hála Istennek! vértezett kebelre találtak s a mérges nyilak lepattantak hitem tiszta tükréről.

Mondom, mindent tudnak ők! és többet gyanítanak még, legtöbbet pedig keresnek, hol nincsen. Te azt hitted, kedves szelíd Magdalénám, hogy jöttöd titok? csalatkozol, én három nappal ezelőtt, majdnem azon órában tudtam azt, mikor ide megérkeztél.

- Ez csudával határos! - kiált fel Magdaléna, - mert titkomat senkinek sem árultam el.

- Tudva s akarattal kedvesem, - jegyzé meg Amália, - de ne feledd, hogy talán pillanatig sem valál felügyelő nélkül, ki ha nem sejté szándékokat, hatalmában volt tégedet kísérni s látni, hova érkeztél.

- Gyalázatos kémkedés! - mond Rákóczi.

- Úgy van, s még inkább meg fog benneteket lepni, ha megmondom, kitől tudtam meg Magdaléna megérkeztét, és ma - hogy te Ferencz ide jöttél.

- Oh! kérlek, mondd, ki volt? - kérdé Rákóczi.

- Kellio - felelt Amália.

- Kellio! - kiáltott fel Rákóczi, a legnagyobb meglepetéssel - s minő ürügy alatt?

- Hogy nekem bizonyítsa, minő álnok, elaljasodott faj a magyar, s minő elkerülhetlen szükség, hogy köztünk - lelkem üdvére - oly szövetség létezzék, minő szent Imre herczeg s neje közt volt egykor, a szent férfiak tanácsára.

- Lehetlen! ezen ember, kinek minden harmadik szava Isten, igazság s vallásosság!

- Mégis úgy van s nem példanélküli e rendben, mely mindig örökségekre s hatalma növekedésére számít; gondolod-e, hogy ezek a czélt, melyet akkor tűztek ki, mikor téged és Juliát egyházi pályára készítettek elő, vagy inkább kényszerítettek, feledték? s hogy a Rákóczi-birtokok nagy részének öröklése csak pillanatig is megszűnt utógondolataik közé tartozni? Úgy nem ismered őket! Nincs az, a mire készek ne lennének! E szent emberek sohasem

éreznék magukat jobban, mint ha erkölcsileg elaljasodva s testileg megtörve tégedet - a sír szélén látnának.

- S ezek a vallás emberei! - mond Magdaléna.

- Folytasd, kérlek, - szólt Rákóczi.

- Igen, Kellio az, kitől megtudtam Magdaléna megérkezését, s ki ma e sorokat küldé nekem az udvarhoz, Eleonora császárné belső szobáiba, melyeket Kinszky¹ adott kezembe.

Evvel Amália egy szelet papirost vett ki kebléből s átadta férjének, míg életteljes szemei a nyíltság s bizodalom utánózhatlan kifejezésével nyugodtak vonásain; hasonlított e szép pillanatban Nagy Sándorhoz, mikor Philep orvosától a gyógy-kelyhet átvette.

Rákóczi átfutotta e sorokat, melyeknek jellemző tartalmát nem akarjuk elhallgatni.

«Ezen órában Fönségednek hűtelen férje együtt van Hessen Darmstadti Magdalénával, ki elég rosszlelkű arra, hogy csábításaival fel ne hagyjon. Tiltom Fönségednek, gyóntató atyai minőségemben, e gyalázatról tudomást venni, s eszébe juttatom, mivel tartozik magának s az ég kiengesztelésére azon lépésért, hogy a buzgó és istenes császári pár nézetei s érdekei ellen, annak kibékülhetlen, erkölcsileg megvesztegetett ellenségével szövetekezett. Égesse el Fönséged e levelet. Kellio.»

- Nem saját keze, - mond Rákóczi.

- Nem ismerem irását, - viszonzá Amália, - de a levél tőle jő.

- A szemtelen! - kiáltott hévvel Rákóczi, ki a levelet meg nem mutatván Magdalénának, ujjai közt gyúrte össze. - Kérdőre fogom őt vonni!

- Azt nem teendi, herczeg, - mondá Magdaléna szigorú, majdnem parancsoló hangon, - ezen emberek meg nem érdemlik, hogy rólok tudomást vegyünk. Te is, kedves Amáliám, helyesen cselekszel, ha e közléseket meg nem történekteknek tekintended.

- Igazad van, Magdaléna, - viszonzá Amália kezét nyújtván rokonának, - elhiheted, hogy gondolataink találkoztak; mert mikép Kellio első közlését felelet nélkül hagytam, úgy e másodikról sem teendek említést.

- A mi még sértőbb, az, hogy e levelet nem is maga írta, - mond Rákóczi, kinek arcza mutatá, mennyire fel van ingerelve, - én azt hiszem, hogy ha az ember mindent elhallgat, vakmerőkké teszi e szemteleneket! Kedvem volna maga a császár előtt neki s mindazoknak, kik ellenünk szövik a cselt, nyíltan kimondani, mikép lépteiket tudom, s kész vagyok minden becsületes biztosítékra, hogy e nemtelen gyanúsításoknak véget vessek.²

Amália ajkai körül keserű mosoly lebegett. - Ah! barátom - szólt azután a kételkedés hangján - nem ismered őket! Nem azt akarják ők, hogy magadvisedete vádtalan legyen, hogy minden biztosítékkal birjanak, s így a titkos ármányoknak útja legyen szegve. - Igen magasan helyezed őket! aljas nép ez! röpte a földet szegi szárnyaival; éppen ellenkezőt akarnak: azt, hogy gyanúra adj okot, s valamit tégy, miért beléd akad hassanak. Te nem ismered a félelmet, hiszen magyar és Rákóczi vagy! azért nem csodálom, ha azt gondolhatod, hogy az meg fog szűnni, ha a kevély oroszán szándékosan kalitba vonul.

- Nem fognak soha megszűnni kegyedet üldözni, herczeg! - mond Magdaléna, - ellenök csak egy fegyver, egy menedék van: *tenni, a mi helyes, bevárni, a mi jó.*

- Úgy van - mond Amália, - de halljatok végig: én Ferenczet ismerem, természetesnek találtam e gyalázatos játék után, mely vele üzetett, hogy előtted, Magdaléna, igazolni akarja magát. Annyira szeretek magam, mikép jobb ügyvédetek nincsen, mint éppen én, s mivel nem lehetlen, hogy e találkozás talán utolsó az életben, nyíltan gyanú s féltékenység nélkül részt

akartam abban venni; részese óhajtottam lenni ama nemes szövetségnek, mely köztetek ezután létezni fog: a barátság, a rokonszenv szövetségének. Mondjátok, ki tudnátok-e abból rekeszteni? s érdemetlen vagyok-e arra, hogy saját férjem s az, ki e szeretett férj első szerelmét bírta, nekem baráti kezet nyujtsanak?

Magdaléna szemei könnyekkel teltek meg, azután nem bírván egy szót kiejteni, Amália karjai közé vetette magát és csendesen sírt.

Rákóczi el volt fogódva; neje annyira hasonlított angyalhoz, hogy nem bámulhatnánk, ha e megható pillanatban, az ég dicsővét látandá világolni körüle.

- Oh! - szólt Magdaléna, - ki lenne érdemesb a legbensőbb bizodalomra, mint te, szent és nemes teremtés!

Amália egyik kezét Rákóczinak, a másikat Magdalénának nyujtá, azután reszkető hangon szólt: - Szeressetek s bízzatok bennem!

Hosszú szünet lőn. Hogyan tudnók mind azt ismételni, mi e szép órában mondatott! de ti, kik még érezni s hinni tudtok, térjete vissza másfél századig, lépjete e szobába, éljete végig a jeleneteket; a mit mi képesek vagyunk adni, az csak élvonalokat képez, a színeket a képzelőtehetség s rokonlelkek sugallata egészíti ki.

Magdaléna gyöngéden fejlett ki Amália karjai közül: - Én halott vagyok! - szólt rövid szünet után. - Képzeljete mindketten ti, kik a legkedvesebbek vagytok, mit e földön bírok, képzeljete, magasan fölöttete egy szebb és jobb életben, honnan szemeim rajtatok kémelnek, s lelkem sugallatai érintik halló érzékeiteket. Te szép, tiszta lilium Amália, élsz, meg vannak a szerepek osztva közöttünk; mindketten szeretünk, örködjünk mindketten fölött: én láthatlan, mint a gondviselés, távol és tisztán, mint a szellemek országának lakója; te, drága Amália, rózsákat fogsz földi pályájára hinteni, osztolni örömeiben, szenvedéseiben. Én látni fogok és hallani - héjázva fölöttete. Nem fogja e szemet, e szívet semmi megcsalni, s mikor a baj legnagyobb, közel leendek hozzátok. Ha a boldogság közös, ha a bajok árja megszűnik, akkor gondolkozzatok néha rólam: mert akkor leszek legtávolabb, bár lelkem itt marad köztetek, felfogni mint a paizs az ostrom köveit.

- És most - mond Amália, - adjatok kezet egymásnak; te Ferencz, szeretett férjem, légy teljes bizodalommal irántam, szívemnek semmi sem fájna inkább, mint titkolódzás előttem, és te kedves teremtés, kit ez óra szeretni és becsülni tanított, engeddd, hogy leghűbb, legbensőbb barátnémnak tartsalak; szívemnek szüksége van mindkettőtök szeretetére és bizalmára, hogy legyen ereje megbirni azon gondolatot, hogy nem első, ki azt, kit e földön leginkább szeret, megismertette a szerelemmel s annak boldogságával, s lelke e gondolat alatt össze ne roskadjon, hogy a legszeretreméltóbb teremtés, kit ismer - vetélytársa!

- Amália! - kiáltott fel Magdaléna mélyen megindulva, - vetélytársadnak tartasz-e, s hiszed-e, mióta egy tekintetet vetettem lelkedbe, hogy szomorítani tudnálak? Oh, te szerény vagy! mert most inkább mint valaha érzem, hogy neked ellenállni nem lehet s férjedet ez óra megtanította a különbségre, mely köztünk van.

- Ne tovább, - mond Amália, - mi barátnők vagyunk, s ha nehéz napok jönnek, a mint jöni fognak, mert előérzeteim nem csalnak: íme szavamat adom neked, hogy te leendesz első, ki mindent tudni fogsz, mi lelkemet nyomja.

Ha Rákóczi e sajátos vetély közben a két nemesen magasztos hölgy közt nem szólt, ha szeme váltva egyikről a másikra esett, ha nem tudott eszmére jöni érzései fölött, s bámulat s vonzalom kemény harczot vívtak kedélyében, ki bámulna! ki csodálná, ha hímes szavakat nem függesztünk ajkaira, melyeken, ne kétkedjünk, szavak lebegtek, de kimondhatlanok.

Kevésbé kivételes körülmények közt, a helyzet - éppen magasztossága miatt - majdnem a nevetségesség határain állandó; de minden, a mi történt, a mi mondatott, oly tiszta, oly higgadt kifolyása volt két fenkölt természetnek, hogy - már csak ezért - elveszté azon feszes-séget, mely egy árnya által a negélynek, vagy színlésnek a köznapiság s nevetségesség határait megközelítendi.

Emlékezzünk vissza Magdaléna szavaira: *hogy bármit mondjon ő és Rákóczi tanúk s bárki előtt, azt titkos szövetségük irányában nem létezőnek tekintendik*; - jusson eszünkbe a fényes, sokat ígérő és jelentő tekintet, melyet Magdaléna azon pillanatban vetett Rákóczira, mikor a még előtte ismeretlen Amália a szobába lépett, s tegyük ehhez, hogy a társalgás kezdetén Magdaléna szemei, arcának kifejezése, nem egyszer látszattak Rákóczinak eszébe juttatni ama sokat jelentő szavait, melyek szerelmük természetét s jövőjük tervét és alapját körülírták. Ha mind ez eszünkbe jut, s nem feledtük, mennyire feléledt Rákócziban első szerelmének egész üdve és boldogsága: világos fogalmunk leend azon hatásról, melyet ily emberekre s ily jellemekre Amália nyíltsága és becsületessége gyakorolt.

Magdaléna vonásai, miként a megismerés világa, utat tört lelkébe, az alázat, megszágyenyülés és megbánás kifejezését nyerték: ellenállhatlan vonzalmat kezdett a kedves teremtés iránt érezni, ki életének egyik legválságosb perczében oly feltétlen hitet, oly határtalan bizodalmat tanusított iránta, azon órában, midőn őt egy ellene - mint nő és rokon - elkövetett vétken tetten érte.

Rákóczinak éles esze, s azon gyöngédség, mit egész élete tanusított, nem mellőzheté az észre-vételt, hogy Magdaléna meg van ingatva. A szem, mely csak kevéssel ezelőtt nem egy lángoló sugárral növelte a szívében égő tüzet, most az elszánás s öntagadás szelid kifejezésével nyugodott rajta.

Minden e nevezetes napon oly rohamokban lepte meg őt s oly végleteire a feszültségnek tágitotta szívét össze, hogy az emberi természetet nem kellene ismernünk, ha most, ez órában nyilatkozni mernénk mindarról, mi e három lény kedélyének legtitkosb rejtélyeiben szülemlett vagy kiérleltetett.

- Az idő késő, - mond Amália, - Salisnénak együtt kell látni bennünket, Stratmann is itt van, s én Salis gróf kíséretében jöttem. Te, kedves Magdalénám, mint házi és barátnő, hívd elé Hedvigünket s engedjétek nekem, hogy szívem s érzéseim szerint fejezzem be életem e szép és jelentéstartó óráját.

* * *

Rákóczi illőbbnek tartotta Salis grófnét, ki a melléktermek harmadikában volt, előszólítani.

Míg ő távozott, Magdaléna még egyszer átölelte Amáliát s ez - suttogó hangon monda neki:

- Ennyi ármány, ennyi gyanúsítás közt, kénytelen az ember színészsze lenni, s az igazat álarcz alá rejteni, hogy ne árhasson; azért engedj engemet szólani: a magyarázat leggyanúsabb, mikor az emberek azt szükségesnek gondolják, tehát mellőzni fogjuk.

Mikor e szavakat kimondá s Magdalénának egy tekintete s hirtelen kézszorítása adá reá a feleletet, Salis grófné férjével, Stratmannal s Rákóczival belépett a terembe.

Annyi lelki erő volt a két fiatal hercegnőben, mikép arcuknak derült, nyugodt kifejezése távolról sem lőn képes sejteni, hogy életüknek egyik legnehezebb, bár egyszersmind leg-érdekesb óráját élték át.

Mikor Salis grófnő s kísérei a terembe jöttek, Amália Magdalénának kezét tartotta s vidáman szólt: - Salis grófné, nekem kegyeddel perelnem kellene, hogy e kedves-kedves rokonommal

csak ma ismerkedhetem meg, de bocsánatomat adom, mert Ferencznek előjoga volt s így tőle kellett ezt megtudnom, nem mástól.

Evvel Amália, azon tapintattal, mely sajátja volt, Eleonora császárné estélyéről szólt s néhány idegenről, kikkel ott találkozott; mindezt oly természetesen tevő, oly jókedvvel s néha egy-egy csintalan észrevétellel fűszerezve, hogy a jelenlevők mindnyájan önkénytelenül elvonatva a jelen körületeitől, tréfás társalgás közepette találták magukat.

Ebben Rákóczi és Stratmann is élénk részt vettek, s Magdalénának alkalmá lőn egy más, igen szeretetreméltó oldalról ismertetni meg magát új barátnőjével, szövetségesével s vetélytársával - ha így akarjuk, - elmésségével.

Az idő haladott, akkor tájban a késő látogatások nem voltak még divatban, el kelle válni, s midőn Salisné csengetett s parancsot adott, hogy a kocsik előálljanak, Amália a fiatal grófnő kezét ragadta s tréfás komolysággal szólt:

- Grófné, kegyed felelős nekem Magdaléna itt maradásáról; három napi mulatást ígért, de kegyed szeretetreméltóságára bizom ezt három hétre nyújtani, mely idő alatt csak akkor nem leendek itt, mikor e drága angyal nálam fog mulatni.

- Herczegséged számot tarthat, hogy mindent elkövetendek, mi tőlem kitelik, hogy a heteket hónapokra nyújtsam, - felelt a fiatal hölgy.

Magdaléna nevetett és igen jó kedvvel mondá: - Látom, kedves Amáliám, hogy ha e tárgyról még tovább beszélünk, utoljára évekig leendek a vidám Bécs lakója! szabad vagyok, azért számot tarthatsz reá, hogy szabadságommal élni fogok s míg itt lehetek, minden időmet neked s jó embereimnek szentelem.

Mikor végre bucsút vettek, Amália megölelte Magdalénát ki Rákóczinak derült arczczal s a bensőség szívélyes kifejezésével nyújtá kezét. - Viszontlátásra! - szólt. - Stratmann az egészet nem tudta magának megfajteni, Rákóczi pedig kerülte az alkalmat, hogy vele magánosan beszéljen.

Igy végződött a nevezetes nap.

*

Magdaléna két hétig mulatott Bécsben s Amáliával elválhatlanok lőnek, s mindazok, kik őket részint az udvarnál, részint Amáliánál, vagy Salis grófnénál látták, kénytelenek valának fölismerni, hogy Rákóczi és Magdaléna közt minden egyéb viszony mint az, mely ismerők és rokonok közt létezik, megszűnt, s hogy Amália és Magdaléna közt, sokkal derültebb s bensőbb barátság van, mint hogy bennök bárki vetélytársakat gyaníthatna: főleg, miután mindenki tapasztalta, hogy Rákóczi bensőbben, mint valaha, ragaszkodik Amáliához.

Mikor egy napon Kellio Amália hercegnőt meglátogatta, a szép nő, a hosszú sermora készült száraz úrnak nevetve mondá: - Kellio - Kellio! ön remek ember! nem mondhatom, mennyire hálás vagyok, hogy engemet hűtelen, Istentől elfordult férjem titkaival, s rettenetes vetélytársammal megismertetett.

Kellio nem volt azon ember, kit valami tétovába hozhatna; szigorú komolysággal kezdé a hercegnőt vakságára s a hálózatra figyelmeztetni, mely alá öntudatlan kerítettik; de Amália szemébe nevetett, s rég terhére lévén e savanyú, mindig mogorva, s a jó Istent, mint valami kibékülhetlen zsarnokot inkább ijesztőnek, mint vigasztalónak festő egyéniség, használni akarta az alkalmat.

Kellio minden gyanúsításait pár csipős élcczel *ad hominem* rögtön, csapással csapásra visszautasította, s elvesztvén az álnok rosszszívű emberrel szemközt békétüresét, utánozhatlan kifejezésével a hozzá közelíthetlen méltóságnak s jó adagjával a csipősségnek mondá:

- Kellio! a vallás komoly dolog, s engemet terhel, hogy azon embert nevetségesnek tartsam, kinek bűneimet vallom meg, azért feloldom gyóntató atyai tisztétől, igen sokszor megnevettet;
- őszintén nem tartom önt jó embernek.

Evvel a hercegnő, mielőtt Kellio a magas bámulatból kiocsudna, belső szobáiba vonult, s az epés lelkészt a faképnél hagyta.

Kellio szemei kimeredtek, ajkait szorította össze, aztán dühösen távozott.

SÁROS.

I.

Néhány hónap múlva, a nevezetes jelenet után, melynek tanúi valánk, Rákóczi Ferenc nejével s egész udvarával sárosi várában vette lakását, hol vele, fényes háztartásával - a régi magyar főurak szellemében - s mindazokkal találkozandunk, kik őt szerették, vagy kiknek érdekében volt őt szemmel tartani, s a barátság s részvét színe alatt, titkait - ha ilyenek voltak - kilesni, ha nem voltak, mindent elkövetni, hogy veszélyes titkokat előidézzenek.

Rákóczi Ferenczet 25 éves korában, élete egyik legmeghatóbb, s talán nem tévedünk, ha kimondjuk, legválságosabb perczében láttuk utoljára Bécsben.

Hogy tiszta fogalmunk legyen helyzetéről, elkerülhetlen röviden érintenünk viszonyait, miként ezek e nevezetes szakában ifjú, remény és bánatteljes életének fejlettek ki.

Mondva volt, hogy anyja, a híres Zrinyi Ilona, Tökölyné, végre ezer akadály és vitatkozás után visszaadatott férjének: ő jelenben még Konstantinápolyban lakott, a legegyszerűbb módon s nélkülözések közt. Rákóczi távolról sem birta a gazdag örökséget, mely anyjának oklevélileg biztosítva volt, csak néhány uradalmát nyerheté vissza,³ s ezek egy részében Aspermont mint Julia férje osztozott. Szorosan meg lőn neki tiltva minden levelezés anyjával, kitől akkortáiban a bécsi kormány - orsója s fejkötője daczára, majdnem úgy rettegett, mint Tökölyitől magától. E nő s férje jelenléte Konstantinápolyban, folytonos remegésekre adott okot mindaddig, míg sikerült a portától belzésöket Nicodémiába, Kis-Ázsiában, ígéretek s ajándékok által kieszközölni.

Mindez a bécsi kormányt csak színleg nyugtatta meg: mert tudva volt, hogy a török divánban olykor igen szépen elfogadják az ajándékokat, s történik is valami ezek következtében, de sehol sem változik oly gyakran a lég, mint e tanácsban, melynek egyeseit a padisah kedvényé szerint egy veres zsinórkával elnémíthatja s másokkal cserélheti föl.

A félelem minden időben azon alkalmatlan vendégek egyike volt, kik a kalappal vagy süveggel kezükben, végtelen hosszú látogatás után - a küszöb előtt folytonosan bucsúznak s még sem távoznak.

Féltek tehát Rákóczitól s a bécsi kormány elvül tűzte ki, hogy őt minden úton végkép megsemmisítse. Semmi börtön, semmi biztosság nem látszott elég erősnek, hogy míg ezen ember él, a bécsi s prágai hatalmasok egy nyugodt éjet tölthessenek.

Gyakran a titkos tanácsban tartózkodás nélkül kimondatott, hogy bárminő biztosságot ígérjen Rákóczinak szelid, békére hajló s vallásos jelleme, a tulajdonképi veszély *nevében* s e névhez csatlakozó visszaemlékezésekben rejlik. Míg Rákóczi él, míg e családból egy ágacska teng, addig ha e név birtokosa nyugszik is, egész serege a nyugtalanoknak és elégtelenségnek, e rokonszenves s Magyarhonban oly kedves hangzású névhez fogja reményeit és átkos terveit ragasztani.

A császárt, mikép azt a történelem világosan tanúsítja, bár akárminő lett legyen egyéni nézete, oda tudták ezen emberek vinni, hogy Rákóczi üldözésébe világosan beleegyezett. Magas állásában sértő, de igaztalan is lenne semlegességet, vagy nemtudást gyanítani. Az udvarnál szintűgy mint a kormánynál egy célra törekedtek: Rákóczi megsemmisítésére.

Ez fejti meg, hogy akadtak - talán kéretlen - szolgálati készségek, melyek következtében Rákóczi élete nem egyszer lőn orgyilkosság s mérgezés veszélyének kitéve.⁴ E meg-

semmisítési szándék akkor nyert új, ingerlőbb tápot és indomot, mikor Rákóczi jószágaiba költözvén, azon fényrel s kényelemmel kezdett élni, melyet még ennyire megtizedelt birtoka is játszva elbirt. Uradalmi közöl, melyek történetünk e szakában kezei közt valának, megemlíthjük a pataki, makoviczi és sárosi várakat: ezek mindegyikében német őrizet volt.⁵

E katonaság Rákóczitól egészen független állásban maradt, s inkább mint bármi más a világon, a legalkalmatlanabb nemét a kéretlen s hivatlan vendégeknek képezte. Rákóczi s mindazok, kik hozzá közelítettek, vagy udvarához tartoztak, pillanatig sem éltek csalódásban a felett, hogy ezen emberek - olykor igen tisztos férfiak - kénytelenek valának a kémkedés szerepét játszani, sőt nem egyszer abban kedvet látszottak találni.⁶

Rákóczinak e tájban még semmi oly összeköttetése sem volt, melyek a német kormánynak alapos okot adhatának gyanúra és félelemre. Számosan jártak hozzá, s ezek közt legtöbbször Bercsényi Miklós, Okolicsányi Pál, Vay Ádám, László s néha Mihály, Szluha Ferencz, Orbán Pál és Sárosi István.

Háztartása, melyre vissza fogunk térni, eredeti képét nyújtá azon magyarosan aggszerű fényűzésnek, mely most eltűnt az életből.

Mindenki szívesen láttatott, s az ifjú herczeg egész körözete fejedelmi udvarhoz hasonlított.

El lehet mondani, hogy termei gyűlhelyei lőnek mindazoknak, kik Magyarhonban s Erdélyben némi jelentőséggel s befolyással bírtak.

Ezekhez járult egész serege a császári tiszteknek, s mindennemű idegeneknek, kik Rákóczinál őszinte, nyílt s gyanútlan szivességgel fogadtattak, bár sokan voltak, kiket inkább a kíváncsiság mint szivesség s tisztelet vezettek hozzá.

Legnagyobb ellenségei a bécsi és prágai hatalmasok s azon külhoniak közt valának, kiknek a gazdag magyar nemes vagyona, herczegi czíme, nagy befolyása s az általános, olykor túlbuzgó és szenvedélyes rokonszenv, melyet előidézett, szálla, hogy ne mondjuk, gerenda volt szemükben.

A francia udvar, az orosz czár s a lengyel nemesség nagy része, figyelemmel kísérték Rákóczit s már ez időtájban terveket építettek e névre s annak hatására.

A francia követ, Villars Hector gróf, Rákóczit nemcsak megkülönböztette, de annak gyakori Bécsben mulatása közben vele megismerkedvén, azonnal átlátta: minő hatalmas eszközzé válhatik azon érdekek kivívásában, melyek XIV. Lajos politikájában az első szerepet játszották.⁷

A török udvar a maga részéről, mikép azt már számtalanszor bebizonyította, mindig szerette, ha valaki volt Magyarországon, kit a német érdek ellen felhasználhatónak vélt.

Rákóczi fontos személy volt a török udvarnál, főleg Buda visszavétele s a zentai csata után. Tököltyt is még mindig kímélték, s oly eszköznek tartották, melyet szükség esetére kézügyben kell tartaniok. Rákócziban jókor kitalálták azon üldözendők egyikét, kit az üldözés maga a török udvarhoz fog közelíteni, s talán arra birni, hogy annak érdekeit előmozdítsa.

Igy álltak a dolgok, midőn Rákóczi közelébe sietünk.

Az ifjú herczeg a sárosi várat választotta lakásul s többi uradalmaiban csak rövidebb időre jelent meg.

Ki most ama magas bércezen, a terjedt romokat látja: tanúit a hajdani fénynek és dicsőségnek; ki föltekint a fellegek e szomszédságába, hol a sas költi ki fiait, hol a villám legegőbb beköszön, alig gyanítja, mi volt a sárosi vár Rákóczi Ferencz idejében.

Emeljük ki a régiség visszaemlékezéseiből e valóban fejedelmi lakot.

Mennyire a szem lát, fönna ama fokról, hol a nagy kiterjedésű építmény áll, minden oldalról völgyekkel s hegyekkel találkozik, s a várfok oly magasra emelkedik, hogy Eperjesig el lehet látni. Mindennel bir e vidék, mi azon örök igazságot bizonyíthatja, hogy az emberi kéz mívei soha a természetet utól nem érik: mert éppen attól távoznak el, mi a természetben a legszebb s minden időben gyakorolja hatását: tudniillik a szabálytalanságtól s azon fesztelenségtől, mely minden pillanatban az újulás és ujjászületés eszméjét idézi föl, mintegy képviselvén az örök mozgást a mindenségben. Csak egy hiányzik itt: ama csillámló fátyol, mely egy nagyszerű vidéken átvonulva, az élet üterét képzi, mert a vár közelében nincs hatalmas folyó.

A Tarcza lejt a völgyek alján, zöld bércek közt; de oly csekély folyó ez, mintha egyetlen ezüst hajszál heverne a földön; vagy ez ősképezetű alakzatok közé valami félénk kigyó csúszott volna, inkább rejtőzni, mint feltűnni.

Olykor nyári vagy őszi napokon, főleg esteli órákban, mikor a nap az erdős hegyek csúcsát megközelítette, s az egész látkört vérgyűrűvel övezte körül, valami elragadó volt a pont, honnan ez ősi lak a fellegekbe nézett.

Ilyenkor a hegyek minden színöntetet fölvettek, s míg a távoli bércek kéken olvadtak be az esthajnalba, túl majdnem feketén rajzolák le magukat.

A magasból főséges szemle volt a világítás e tündérvjátékát kísérni: nézni, miként ömlenek el sötétben s mindig sötétebben a hosszú árnyak, miként földi az esti szürkület a távoli völgyeket s lassanként minden a gyász színét ölti magára, sötét halmokra dagadt tengerhez hasonlítván, melyet egy hatalmas tündér varázsvesszeje, dühének iszonyai közt jéggé meresztett.

E felséges látványt nemsokára más követte: a hegyek gerincei világolni kezdettek, mintha átlátszók lennének, s az éjen sötétben kékes ár vonult keresztül, tovább-tovább gyűrűzve, míg egy új kép világíttatva szelidebb csillagzattól, felmerülve mint az álmok honából, mosódott mindig tisztábbá s szellemiebbé; ilyenkor a vár fokáról egy ábrándszőnyegre esett a szem, a hold fényének kétes fátylai közt hullámozó ködökben.

A vár terjedtségéről annak mostani maradványai tanuskodnak. Azon időben, mikor Rákóczi Ferencz bájos nejét először ide hozta, a lak legnagyobb épségben volt.

A falak kiigazítva, kitakarítva minden, s oly tele emberekkel, hogy a hercegnőre az első elfogadás azon kedves benyomást tévé, melyet akkor érzünk, mikor hosszasan feszes társalgásra kényszerítette, egyszerre vidám, nyílt arcú emberek körébe lépünk, hol a vonásokból derűtséget s őszinte szivességet olvashatunk.

Mintegy közepe táján az erős, izmos falakkal kerített várnak, a Rákócziak pártolása alatti egyház emelkedett, körözve szabad tértől s körülárnyékolva százados tölgyektől, a sötét, szigorú tekintetű egyháznak magas fedeléig érő koronáikkal.

Ezen épület, bár gót ízlésű, nem különböztette magát azon szorgalommal készült faragványokkal s merész ivezetekkel, melyek az építési rendszer főékei. Hideg, komoly épület volt ez, csak magas ablakainak festett üvegei adának neki választékosb tekintetet. Vékony, magas tornya hasonlított a keleti minaretekhez s karcsú födele, a kettős kereszttel tetején, tökéletes összhangzásban volt szürke falaival.

A várban, a hercegi palotán kívül, még más épületek is léteztek. Ezeket egykor a Rákócziak családjuk híveinek adományozták, kik heteket s hónapokat töltvén itt, azon elevenséget idézték elő, mely e híres ház tagjainál minden időben napirenden volt. A várfalak hosszában a cselédek osztálya, ólak, raktárak voltak.

Rákóczi Ferencznek udvarához tartozó számos nemes ifjú⁸ a főépület egyik szárnyában bő és kényelmes lakásra talált. Aminő fősvény volt Kolonics s a mennyire takarékos Klobusiczki,

kinek sikerült a herczeg bizodalját megnyerni, s ki később minden javainak kormányzója lön:⁹ annyira nem ismerte Rákóczi s neje azon nemét a gazdálkodásnak, mely megszorításokból áll.

Rákóczi háztartása egészen magyaros volt. Fényes cselédség, számtalan ló, a legjobban el látott vadászkisérlet minden hozzátartozandóival, zenekar s élénk sürgés megvoltak abban, s a régi magyar háztartások keleti eredetére emlékeztettek. Mindezt száraz leírás helyett igyekezni fogunk valami ünnepélyes alkalomkor felújítani az emlékezetben, mennyiben régi krónikák s levéltári hagyományok után képesek leendünk ezt hamisítás nélkül tenni.

Rákóczi udvarában jelenben, a számos cselédeket csak összesen említve, a mikor háznagy, vagy miként régi irományokban említve van, a *hopmester* - (Hofmeister) neme a majordomónak - volt cselédi osztályban a főszemély. Rákóczi ezen embert csak azért tartotta meg, mivel már atyjánál szolgált, s egészen be volt avatva az akkori főnemesség ízlésébe s igényeibe, s aztán mivel azt akarta, hogy az első személy, sok idegen s külhoni cselédei közt magyar legyen.

Orbán deák, valódi nevén Bányai Orbán, jelleget képez az akkori cseléd-világban. Ő valószínű szótára s postillája volt mindazon rendszabályoknak, még pedig a legapróbb részletekig, melyek egy nagy udvartartás igényeihez tartoztak.

Hosszas beleélés, mert e derék úr a hetven évet meghaladta, szenvedélyt fejtettek ki benne: annyira, hogy sohasem volt boldogabb, mint ha szerfelett sok vendég érkezett s rendezési képességét egész fényében kitüntethette.

A cselédség közt oly tekintélylyel birt, minővel nem oly régen még a tekintetes szolgabírák, kik, miként tudjuk, a királyhoz legközelebb álltak a nép hitében.

A mi különös, az, hogy Orbán deák sem írni, sem olvasni nem tudott, mind a mellett számadásai - pedig nem csekélyek - a legjobb rendben voltak. Orbán deák irnokának mindent farovásokról mondott tollába, azután az írottat más által olvastatta el magának, fapálcáján a rovatokat kísérvén szemével. Világos, hogy a deák név reá oly okból ragadott, mint latinul a lucus az erdőre.

Rákóczinak belső cselédei, az akkori divat szerinti fényes magyar öltözetet nyertek, míg a külsők, a gyalog szolgák, csatlós név alatt, horvát dolmányokat viseltek s szárnyas csákókkal főttek fejeiket.¹⁰ Mindezen öltözeteken arany s ezüst nem hiányzott s 24 huszárja tigriskaczagányokkal különböztette meg magát.

Mikor Rákóczi vadászatra ment, vagy utazott, egész kis hadcsapat volt kíséretében, s ezt vadászat alkalmával nagy serege a kopóknak kísérte, kettejével összeczorkázva, néhány szénfekete, szeszélyesen öltözött cigány peczér felügyelete alatt, kik az egész vidéken híres kúrtfuvók valának.

Rákóczi az udvarában lévő nemes ifjakat nagy óvatossággal s többnyire meghitt barátai javallására s ajánlatára választotta. Egytől-egyig törzsökös nemes családokból eredtek ezek, s egyről-egyig magyarok voltak.¹¹

Rákóczi félelem, irigység s vetély tárgya volt egyszerre, mikép mondtuk: semmi sem lön tehát elmulasztva e közvetlen körözetében lévő ifjak megvesztegetésére, s mégis egész udvarában egyetlen sem találtatott, ki olykor a legpazarabb ígéretek mellett a kém s áruló szerepét akarta volna felvállalni.¹² - Idegen kellett! - de ne előzzünk semmit.

Mihelyt a bécsi udvarnál a nehéz áldozat, Rákóczi Ferencz szabad szárnyra bocsájtása, megtörtént, azonnal gondoskodtak, hogy a sárosi vár közelében valószínű titkos rendőrség vegyen állomást. A kormány folytonosan tudott a legapróbb részletekig mindent, a mi

Rákóczi közelében történt: kik látogatják, kikkel van nagyobb bensőségben s kikkel levelezik.¹³

E kémek egyről-egyig nem voltak magyarok: megtette a bécsi kormány minden időben azon néma vallomást a magyar jellemről: hogy orgyilkolásra s kémkedésre bennünket igen ostobáknak tartott. A sárosi várban találkoztak a német őrizet közt árulók, kik színlett tisztelettel s szivességgel részesültek mindazon előnyökben, melyeket a fénytelmes háztartás nyújtott.

A tapasztalás s főleg Bercsényi s másoknak gyakori figyelmeztetései Rákóczit annyira óvatossá tévők már, hogy az őrizet parancsnoka s tisztjei, minden színlett barátságuk s tiszteletük daczára, Rákóczihoz csak annyiban közelíthettek, a mennyiben ezt helyzetük természetű megfejtje, a nélkül, hogy egyiknek is sikerülne a herczeg vagy neje bizodalját megnyerni.

Mi okozta inkább, mint minden tanácsa barátinak óvatosságát, s honnan tévők sokan azon tapasztalást, hogy ő - néhány látogatói iránt tökéletesen elzárt s velők minden közvetlen érintkezést feltűnő tapintattal tud mellőzni - csak sejtenünk lehet; de annyi igaz, hogy valami más titkos befolyás gyakorlái mind Rákóczira, mind nejeire hatását. Ez - mely reájok elhatározó volt - titok maradt azon serege előtt a kémeknek s tányérűritőknek, kik udvarát körülrajongták.

Mikor valamit keresünk, mindig utoljára akadunk arra, a mit elvesztettünk, s mikor a végzet hatalmában vagyunk, gyakran sikerül mindent kerülnünk azon az egyen kívül, a mi vesztesre visz s gonosz-szellemként van a sorstól kíséretünkbe adva.

Igy történt, hogy míg Rákóczi a legpontosabban tudta a kibékülhetlen Kolonics, a bécsi és prágai hatalmasok minden cseleit és töreit, s ezeket, ellenségeinek növekedő dühére és károhozatára, meglepő tapintattal ki tudta játszani: - nem vette észre a közvetlen veszélyt, mely nyerge mögött ült.

Egyike azon embereknek, kiknek arczára a véletlen hazugságot írt s kiknek vonásai ellenkezőjét tükrözik vissza valódi érzeményeiknek, nemcsak gyakori látogatója lön a sárosi várnak, hanem Rákóczi kedvence, s később titoknoka.

Ezen igénytelen ember volt az egyedüli, titkos ellenségei közt, - ha ezen elvetemült neme a hinár békáinak ellenség névvel megtisztelhető, - kire őt senki sem figyelmeztette, sőt ki éppen azok hallták csipős észrevételeiket, kik Rákóczi és neje előtt méltán gyanúsak valának.

E férfiú, Longueval; - német lovas ezredben volt hadnagy s állomása mintegy két órányira esett a sárosi vártól. - A császári seregben, mikép mondtuk, akkortáiban is nagy száma volt az idegeneknek a világ minden részéből. Ezen emberek az uralkodó ház iránti hódolat mellett saját érdekeikhez szíttak s legkevésbé sem a hazához, főleg a rettegett és elnyomott Magyarországhoz; ellenben zászlóikhoz s egyenruháikhoz tántoríthatlan hűséget tanúsítottak: hasonlók e részben azon európai híró svájci bérnökökhöz, kik még a közelebbi multban az önkény feltétlen szolgálatában, oly jobb sorsra érdemes önfeláldozást tanúsítottak. Kebleikben mindig valami titkos gyűlölséget s ellenzéki ösztönt éreztek ezek az állomány nemesb töredéke, azaz: mindenki iránt, ki szabad intézvények védelme alatt az önkényt s elnyomattatást gyűlölte.

Van elég példa reá minden időben, hogy a legszabadabb nemzet szabadelvű s a szabadság legében fölnevelkedett fia, mihelyt személyét, szolgálatát bérbe adta, a leghasználhatóbb s legvakabb eszköze lön a legégbekiáltóbb önkénynek. E hűség a hősiesség színét vette föl s a

történelemben oly áldozatkészséggel találkozunk - a legszabadabb nemzet fiai közt - az önkény s igazságtalan szigor szolgálatában, mely minden lélektani megfajtást zavarba hoz.

Rákóczi oly elzárt életet élt ifjú éveiben, a kifejlés, az eleven behatások e fogamzatos korában, hogy tapasztalás s életbölcselem tekintetében, 25 éves korában még serdülőnek mondhatjuk. A mi őt a viszonyok hullámain becsülettel fenntartotta, az ösztönszerű volt: kiáradása azon nemesebb természetnek, mely nem a nagy nevek, nem a születés és visszaemlékezések eredménye és gyümölcse, hanem a természet adománya.

Őszinteség, nyíltság, feddhetlen becsületesség s a kedély azon ritka tisztasága, mely a nemtelent s aljast ösztönből - nem mondjuk gyűlöli, mert e kifejezés nem adja vissza gondolatunkat, hanem idegen attól: nem találván egyéniségében semmi érintkezési pontot aljassal és szennyvel.

Innen megfogható, hogy olykor ítéletét - legtöbbször méltánylását - saját magából szötte ki, s nála a mérleg benső meggyőződése eredménye lévén, nem ütközött a tapasztalás s kiábrándulások komoly intéseivel össze.

Longueval liègesi - lüttichi fi - *belga* volt: Rákóczi ismerte e fajnak történelmeit, onnan a gall és germán hadviselések korából. E nemzet ama sötét századok óta, míg szabad volt, inkább egy családot képezett mint állományt és soha szomszédaival békében nem élt. A rómaiak felsősége óta pedig részint szolgaságban sinlődött, részint egy idegen kézből a másikba vettetett, de folytonosan törekedett önállásra és szabadságra. Csuda-e, ha Rákóczi párvonalítván a magyar nemzetet ezen éjszaki fajjal, *a magyart*, az egyedüli fajt Európában, *mely sohasem ismerte a szolgaságot*, azzal, mely századok óta az alatt sinlett, de megtörhetlenül szabadságra vágyott: bizodalmat érzett Longueval iránt s tapasztalván egész alkalmazásban azon nyíltságot és erélyt, mi csak a szabadságnak, vagy az arrai hivatásnak s képességnek kiáradása, rokonszenve még növekedett; olyan volt ez, mint a parton álló a hullámokon vergődő hajóval szemközt.

Ugy tetszett Rákóczinak, hogy éppen e nehéz napokban, mikor Magyarország önállása ellen minden összeesküdt, mikor e nagylelkű nemzetben éppen azt akarták elfojtani, a mi elfojthatlan, önérzetét s belső, romlatlan erejének öntudatát: Longueval eredeténél fogva nem állt oly távol azon érdekektől, melyeknek családi hasonlatossága, minden vegyítékek daczára, felismerhetlen. Ha a magyar nemzetiségben valami ihletszerű s magasztos van, mit mások nem értenek, nem kell csudálni: rajtuk a szolgaság egy *járomforgácsát* sem lehet fölfedezni; nyelvünk, nemzeti öltönyünk, érzésünk s jellemünk eredeti. A latin vegyítékű nemzetiségek a római iga bélyegét nem tagadhatják, sem nyelvben, sem szokásaikban, a szláv fajok szláv önkénynek köszönhetik, hogy nyelvüket, bár éppen oly különbséggel - mint a román vegyítékű nyelvek - megtartották, míg a török s annyi más fajok e mai napig szolgaság alatt vannak.

Longueval mintegy 28-30 éves férfiú lehetett, s bár magát belgának nevezte, félreismerhetlen volt képében a *flamand* jelleg; az erős arczcsontok, a velős vonások, a vastag orr, apró szemek s termetének tömötsége.

Sehol széles e világon annyi nyomorékot s annyi sinlő torzalakot nem lehet látni, mint jelenben Belgiumban; ama régi fajra, melyet Caesar leír, nem igen lehet többé ismerni; legfeltünőbbek e fajnak lábai, 100 közt alig lehet két egyenes lábszárt s magas gerinczű lábat találni: mit lehetetlen egyébként, mint nevelési gondatlanságnak, elfajzásnak tulajdonítani; kikben az eredeti ősjelleg megmaradott, felséges alakok, tele étellel és erélyvel. Longueval e részben kivétel volt, s rövid, tömött termetének idomai ellen nem lehet kifogás. Arczában e fölött az önhittség s fontosság azon feltűnő kifejezése, melyet Belgiumban s Franciaország-

ban még gyermekeknél is találunk, vagy meg nem volt, vagy legalább Rákócziival érintkezéseiben szelid s mind a mellett elhatározott kifejezésnek adott helyet.

Rákóczi már az első egy-két látogatása után, a mívelt ifjut, ki hibátlanul beszélt francziául s olvasottsággal bírt, nagyon megkedvelte. A franczia nyelv iránt mindig előszeretettel érzett: a mint később e nyelven írta le emléklapjait is. E mellett Longueval nyilatkozatai összhangzásban valának saját érzéseivel, s a mi őt különösen megnyerte, az ifjunak mesterileg színlett rokonszenve Magyarország iránt, volt.

Sokszor, de csak magános órákban nyíltan kimondotta ő Rákóczinak: mennyire igazságtalannak tartja azon üldözési, elszegényítési s elnyomási rendszert, mely Magyarországon napirinden van; minő jól megfoghatja a keserűséget, melyet Magyarországon az idegenek uralkodása és hatalmaskodása okoz.

De ha Rákóczinak rokonszenvét nem is volt nehéz felidézni, s ha mívelt társalgó nála mindig szíves elfogadtatásra számíthatott, bizodalmát megnyerni nem volt oly könnyű. - Sokkal több esze s világosabb belátása lévén, mint hogy azt, a mi titkon egész elméjét elfoglalta, Magyarhonnak dicsőségét s önállását, mástól, mint Magyarországtól s annak fiaitól várná. - Idegen - ezt gondolá - birhat rokonszenvvvel, méltányossággal, lehet mint eszköz hű és használható, de a rokonszenv s azon hév és meleg érzés közt, mely a hazaszeretettel s a ragaszkodást annak visszaemlékezéseihez képezi, még nagy a különbség: s főleg ama nemes, kényes *becsületkérdést*, mely egy szabad nemzetben elolthatlan, tudniillik: a fennállás, a nemzeti érték kérdését, hogyan érezné idegen! s mit lehet idegentől akkor várni, mikor a választás nehéz órái ütnek s mindent egy kockakavetésre kell tenni!

Ha Rákóczi Francziaország irányában sem feledi ezt; ha, a mit elvonva oly helyesen tudott méltányolni, XIV. Lajos ellenében is érzendé, bizonyosan sok nem olyan - s ne kételkedjünk - jobb fordulatot veende.

Longueval fél évig járt már Sárosra s még semmisem történt közte s Rákóczi közt, mi valami bensőbb meghittségről tanuskodna.

Mint szenvedélyes vadász, mindig a herczeg kíséretében volt, s mivel összeköttetéseinél fogva a legújabb franczia könyveket meg tudta magának szerezni, ilyenekkel ellátva, kedves és várt vendég lőn Sároson.

A herczegnő ösztönszerű ellenszenvet érzett ezen ember iránt, mindig tisztos távolban tartá őt, de férje előszeretettel látván, sokáig nem nyilatkozott ellene. Később Longueval Rákóczi titkára lőn, annyiban, hogy fontosb, franczia nyelven írt leveleit az ő tollába mondá.¹⁴

Igy kezdődött Rákóczi egyéni élete: semmi hivatalt sem fogadott el, annál kevésbbé keresett. A mely arányban növekedett népszerűsége Magyarországbán, oly arányban terjedt a bécsi kormány rettegése s féltékenysége!

II.

Rákóczi 26-dik születési napja közeledett. Hogy mindazon készüléteket, melyeket neje ezen érdekes ünnepélyre elintézett, nagyobb titokban tartsa, nem is említvén a közeledő napot, rábirta férjét, hogy a nem igen távol lévő zborói kastélyba ránduljanak, mi gyakran megtörtént; mert ez Rákóczinak kedvencz mulatóhelye volt, s okleveleiben óriási hársaiért *castrum ad centum tilias* név alatt jó elő.

A nevezetes nap előtti estvére Rákóczi csekély kíséretével visszatért Sárosra, hol őt az egész vidéki nemesség várta s várát fényesen kivilágítva találta.

Már akkor neve oly jól hangzott Magyarországon, hogy annak minden vidéke képviselve volt a nagyszámú vendégkoszorúban, mely a várban kényelmes szállásokra talált. Rákóczinak fel sem tűnt, hogy Bécsből, Prágából is érkeztek látogatói s ezek közt pár ismeretlen: mert a mindennapi események közé tartozott nála, egészen idegen emberek bevezettetése.

Apagyi is egy volt azok közül, kiket Rákóczi születése napjának előestélyén látott először: ő Bercsényi kíséretében jött.

Vannak arcok, melyek első tekintetre megtetszenek; különös ugyan, de tapasztalás tanította igazság marad, hogy éppen azon neme az arcoknak, melyek ily hatást gyakorolnak, képesek ellenszenvet is előidézni. - Minden attól függ, minő emberekkel jönnek érintkezésbe s minő összhangban van az ily arczokból lehellő érzések kifejezése azokkal, kikkel találkoznak. Rákóczinak Apagyi azonnal, első látásra megtetszett s a fiatal hercegnő maga, iránta szembetűnő szivességet mutatott; ellenben Longueval nem jól érezte magát közelében. A sebhelyekkel elárasztott arcz oly kifejezésével birt a nyíltságnak s erőérzetnek, mi Longuevalt tétovába hozta; mivel a mi nála tanulmány, színlés és ámítás volt, azzal ezen ész- és szigorteljes arczban, mint valósággal találkozott.

Apagynak a belga hasonlólul feltűnt, s első volt, kinek neve után tudakozódott.

- Valami német, - felelt Bercsényi, nyers modorában. Fájdalom, a magyarnak nem egyszer égette meg ajkait e fitymálása ellenségeinek.

- Nekem e ficzkónak vastag, sima képe s fényes pofája nem tetszik, - mond Apagyi, - kémnek tartom s annál veszedelmesebbnek, mennyivel inkább törekedik igénytelennek látszani.

- Mi fontosság lehet ez árva legényben! - fejezte be Bercsényi megvetőleg.

Rákóczinak régi ismerősei közül Villars Hectort, a francia követet és az ifjú Montecuccolit, ki mint vasas ezredes szolgált a császári seregben, látjuk itt; az utóbbi nejét hozta magával, s ez nem volt más, mint Balbi marchesa, kivel Veronában ismerkedtünk meg.

Aspermont el nem jöhetett, de Julia hercegnő nem akarta ezen alkalmat elmulasztani, hogy testvére háztartásával s jelen életével megismerkedjék.

Mindez mutatja, minő nevezetes, de egyszersmind vegyült s minden színű társasággal vezetett itt a sors össze.

* * *

A következő nap reggelén az istenitisztelet a már említett nagy egyházban s nem a várkápolnában tartatott. Pompás tekintet adtak a sötét falak magas, merész boltozataikkal s festett üvegü ablakaikkal. Számos címeres paizs, török zászlók, lófarkok s fegyverek minden üres helyet a falakon betöltöttek.

A nagy oltár egészen kékes aczél fényében csillogott: mintha szobrai, oszlopai, szentélysátra egy darab aczélból lennének. Mikor a lóczákat s a szentély melletti zárt üléseket a fényesen öltözött vendégereg elfoglalta, egyét adá az egyház a legszebb s meglepőbb szemlének.

A mise és szónoklat után a nővendégek eloszlottak szállásaikra, a férfiak a fejedelmet kísérték. Rákóczi a magas boltozatú ó-lak felé intézte lépteit s ott a nyitott lovarda közelében magas karzatos emelvényen foglalt helyet, hová őt a vendégek legelőbbkelői követték, míg a többiek számos csoportozatot képeztek a kastély gyepes terén.

A herceg parancsára egyenként vezették ki a felséges paripákat. Mindezek tökéletesen fel valának készülve, mintha azonnal rájuk akartak volna ülni.

Az erdélyi, még akkor elegyítlen fajú lovak, magyarosan csillogva arany s ezüst sallangoktól, tigris, párducz és hermelin bőrrel fődött nyergekkel s gazdagon hímzett takarókkal hozattak

elő; - a török és tatár ménnek pedig, eredeti keleti pikkelyes kantárokkal, ezüst hálókkel és csujtárokkal, végre a roppant nagyságú, nehéz német lovak, egészen tornára készen, vassal borítva, lecsüngő nehéz terítőkkal jelentek meg.

A magyar a legrégibb idők óta nagy előszeretettel tanusított a nemes állat iránt, mely őt hátán hordá csatáiban s nem egy veszélyben osztozott vele. E kegyelés mind e mai napig fennmaradott, bár külsőleg itt is a magyaros szellem áldozata lőn a különböző fajok mindig növekedő közeledésének, mely méhében hordja ama nagy változásokat, melyekről sokan alig álmodnak.

Sehol sem sikerült kevésbé a ferde pedánsoknak s tintahősöknek a férfiasságot s a harcias szellemet kiirtani, mint Magyarhonban; hol az elaltatás és beboldogítás az álmak kék honába csak arra szolgál, hogy a nemzetet edzettebbé tegye az ébredésre.

A társalgás e szemle közben igen élénk, változatos volt s Rákóczi a szokottnál derültebb, - mert kedélyének színezete eleitől óta búskomolyságra hajlott.

A déli s akkor ebédi óra előtt, a vendégsereg a várat övedző erdőség és bérczekeblezetek árnyas útjaiba oszlott szét. Itt már könnyen észre lehetett venni, hogy a különböző apró társaságok, miként szövetkeztek s hogyan találkoztak, kik egymást keresték s régibb ismerők valának. - Bercsényi, Apagyi, Petróczi, ugyan az, kivel Tökölyi táborában megismerkedtünk s néhány erdélyi úr, együtt valának.

Longueval fehér egyenruhájában, melyről a mellvasat lecsatolta s alacsony háromszögű kalapjával tetején sűrű barna fürtöktől ellepett fejének, egy hímzett bársony öltözetű éltés úrral társalgott, kinek egész megjelenése fontos személyre s német születésű úrra gyaníttatott.

Úgy látszott, mindketten bizodalmasan beszélhetnek s szándékosan váltak el a többiektől.

- Ne feszítse, barátom, a béketűrését, - szólt az idősb németül, - egy nap alatt le nem vágjuk a fát, én az eddigi eredménynel meg vagyok elégedve.

- Ez igen csekély, kénytelen vagyok őszintén bevallani, - felelt Longueval.

- Kegyed tehát a mellett marad, - kérdé újra a hímzett úr, - hogy Rákóczinak semmi veszélyes összeköttetései nincsenek az elégületlenekkel? kik közül pedig itt, néhány igen ismeretes arcot látok, például Petróczit, e, gazdag urat, ki mint fejedelem élhetne birtokaiban s nem szűnik újabb s újabb ármányokat szőni.

- Először látom itt, - felelt Longueval - mint szintén egy forradásos arcú kalandort, kinek visszataszító vonásai aligha fel nem tűntek nagyméltóságodnak.

- Valóban, észrevettem e bús magyart, még pedig a hercegnővel beszélgetve, tudja kegyed nevét?

- Apagyinak hívják, - felelt a kérdezett, - szegény, tisztántúli nemes, ki Isten tudja mikép, mint hallom, gazdag örökséghez jutott s most a nagyobb urakkal kezd szövetkezni. Ezen ember gyanús előttem, nem tudom, mikép van, de ösztönszerű ellenszenvet érzek iránta.

- Én - szólt újra a másik - csekély fontosságot tulajdonítok neki; de nem tudná kegyed megmondani, ki az a magas, szőke ifjú, azokkal az önhitt vonásokkal s villámló szemekkel, ki a lovarda előtt oly hosszasan beszélgetett Bercsényivel?

- Nekem azt mondták, hogy neve *Clermont*, de senki sem tud egyebet róla, mint hogy tanulmányait Párizsban végezte s két évet töltött Olaszthonban, hol a herceggel megismerkedett.

- Clermont! egy volna ez a híres Clermont Tonnere névvel? Miként jó ezen ember ide! Meg nem foghatom.

- Én még kevésbé, - felelt Longueval, - de ez egyike azoknak, kiket ma, vagy inkább tegnap láttam először. Szembetűnő, hogy az itt lévő magyar urak őt mind igen jól ismerik, rendelkeztem is, hogy embereink szemmel tartsák.

- Nekem úgy tetszik, s szemeimet nem igen csalja meg valami - folytatá Longueval, - hogy Rákóczit most kezdik e jó urak kitapogatni, - hogy érdekeik előnyére megnyerjék: nem kell tehát késnünk, őt oly hálózatba keríteni, melynek szálai s hurkai hatalmunkban legyenek mindig.

E szavak után a két beszélgető a bokrok közt tűnt el.

- Ezen ember Kinszki! - szólt a meggyőződés hangján latin nyelven Clermont, fenséges tekintetű, magas karcsú ifjú, ki társaival oly ponton állt, honnan elragadó kilátás nyílt egy hosszú széles völgyre, hol a Tarcza partjain fehér marhákat lehetne legelni látni s a nyájőrök sípjának búskomoly hangjai reszkettek fel a távoli mélyedésekből.

- Kegyed ismeri őt? - kérdé Apagyi, Longueval és társa után nézve.

- Most igen, - felelt a másik, - e két ember egyetért!

Úgy látszott, hogy a rejtélyes ifjú nyilatkozata valami babonás hatással volt a jelenlévőkre, kik tudni látszattak, hogy Kinszkit sohasem látta.

E közben a déli óra közeledett s a szétoszlott vendégcsereg a hercegi lakban kezdett összegyűlni.

Roppant kiterjedésű teremben találkoznak velök.

E karcsú merész íveken s tizenkét vályúzott oszlopon nyugvó hézagoknak egyik végét - jó magasan - széles karzat foglalá el, hova a hölgyek gyűlőngtek lassankint.

A terem padolata fehér és szürke márvánnyal kockázva, tükörsima volt. A sok fényesen öltözött s többnyire harcias tekintetű férfi-alak annak hosszában sétálgatott, vagy a festett üvegekkel lemezelt magas ablakok mélyedéseiben beszélgetett.

A kétes világítás, a hölgyek pompás aggszerű öltözete s többnyire ifjan üde, bájos vonásaik még növelték a szemle érdekét.

A nagy hézag közepben magas kúpot képezett, világíttatva kristálytisza üveg ablakoktól, melyek sugábronsot látszattak körüle vonni. Alant a fehér falak egész hosszát, természeti nagyságban festett családi képek, aggszerű arany keretekben töltötték el: a Rákóczi, Báthori, Tökölyi, Zrínyi és Frangepán régi nemzetségekből; a két melléboltozat tetejéről pedig óriási velencei csillárok függöttek, egész erdejével az üvegből utánzott minden színű cserleveknek s metszett csöppeknek. A karzat, az oszlopfőték s ajtók aranyozásai az egésznek valami ódon s szigorú szellemet kölcsönöztek, minek a roppant négyszög bútortalansága egyházián ünnepélyes tekintetet adott.

Nemsokára Rákóczi többek kíséretében megjelent vendégei közt. - Öltözete, mint mindig, egyszerű, de ízlésteljes volt: a sötétzöld bársony, mely tagjait fődé, csak keskeny arany hímzéseket láttatott, s nyuszt-kalpagjának kincset érő gyémánt boglára volt leginkább, mi a gazdag Rákóczi utódra emlékeztetett.

Az egész társaságban feltűnő volt, mennyire igyekezett kiki a tőle kitelhető fényvel megjelenni. A hímzésekkel s paszománttal terhelt német szabású öltönyök s az utánozhatlan keleti magyar viselet közt nevezetesen kitűnt a különbség. A két hercegnő hófehér, ezüst hímzésekkel gazdag ruházata, a sok minden színű, s az övéknél sokkal fényesebb öltönyök közt, azon benyomást tévé, melyet a fehér liliom változatos virág-szőnyegen.

Az ebéd más teremben várt a vendégekre. Kinek-kinek ízlésére s étvágyára bízzuk mind az étlapot, mind a hosszú *U* betűt képező asztal - valóban fejedelmi - diszítványait, s a számos fényes cselédséget elméje elé idézni.

E másik teremben keskeny karzaton a zenészkar, e mellőzhetlen járuléka a régi magyar ünnepélyeknek, foglal helyet, s az egész jóval elevenebb s derültebb színezettel bírt, mint bárhol az ily ünnepélyes etetések.

Maga a terem nem láttatá azon szigorú, komoly tekintetet, melyet ama nagyobb. Selyem kárpitok fődtek itt a falakat s történelmi rajzok pótolták ki a családi képeket. A hosszú állványok meg voltak rakva a magyar gazdag urak kedvencz fényüzési czikkeivel: ezüsttel s nagy méretű arany és kristály billikomokkal, mi a chinai és franciaországi porcellán edényekkel együtt kellemes telettséget adott e szép teremnek.

Délután az egész társaság lóháton egy gyönyörű völgybe ment, hol a herczeg tiszteletére a vidékiek, régi magyar szokás szerint, falusi ünnepélyt rendeztek el.

Rákóczinak nagy selyem sátora, bálványszerű hársak árnyában volt kifeszítve s törökös kerevetekkel ellátva.

A szép tisztásban előtte a vidéki nép vasárnapi öltönyében jelent meg, s miután a lelkész vezénylete alatt, a különböző helységek főnökei, küldöttségi szerepükben egyszerű szivességgel s őszinteséggel eljárak, a zenekar hangoztatni kezdé ama villanyozó csárdások egyikét, melyeknek honunkban a nép nem tud ellenállani.

A vendégek közül, a magyar szellemmel kevésbbé ismeretesek, meg valának azon mesterkéletlen derűtség által lepetve, melylyel a nép az alkalmat vigadásra használta, s kénytelenek lőnek megvallani, a mit minden idegen megvall, ha honunkban huzamosb ideig lakik, hogy köznépünk sok tekintetben sajátos érdekekkel bír s valami oly ösztönszerű becsületességgel, mely rokonszenvet idéz elő.

Régi szokás szerint pár ökröt sütöttek nyárson s a hordók tartalma gyorsan ürült, a nélkül, hogy legkisebb rendetlenség történnék.

Most e régi képek eltűntek az életből! Hol vannak a nyerítő mének, a vidor, hangos zene erdők magányiban? - Hova tűntek ama fényes, keletiesen férfias alakok?

Kevés embernek van fogalma arról, mennyiben különbözött mindez attól, a mit jelenben a legpompásabb ünnepélyek alkalmával látunk.

Rákóczi Ferencz s többen vendégei közül, a szép vidéki leánykákkal egy-egy csárdást eltánczoltak, s a herczegnő maga a lassú magyart meg nem tagadta a csinosan öltözött nép fiától, ki, egy szép vágással homlokán keresztül, őt tisztelettel felszólította.

- Ember vagy Gyárfás! - mond neki Rákóczi a táncz után, - oly ajánló levéllel, minő homlokodra írva van, a királynét is felszólíthatod tánczra!

- A török írta rá - felelt az ifjú, kinek arczából látszott, minő sokat képzel magának, hogy Rákóczi Ferencznével tánczolhatott.

Már a nap a hegyek gerinczét elérte; úgy rémlett, mintha azokat tűznyelve ragadná meg, hogy az erdőt felemészse, mikor az egész társaság újra lovon ült, magára hagyván a késő éjfélig vigadó népet.

Az erdőségből a szabadba érvén: fenséges látvány lepte meg őket. Az egész vár mindmennyi csillagokkal volt elhintve: mogorva falai tűzboronával kerítve, tündér kastélyként rajzolák le magukat a fekete fellegeken, melyek mögötte kelet felé vonultak: talán vihart hordva sötét lepleik közt, talán áldást, a rég várt esőt, de nem háborítva e szép napot.

A világítás, melyet a hercegnő terve szerint rendeztek el tisztjei, annyira hozzásímult a vár ódon jellegéhez, oly ízlésteljes és nagyszerű volt egyszerre, hogy a jelenlévők kivétel nélkül el valának ragadtatva.

Volt köztük, kiket e fény, e tisztelet s általános rokonszenv kettőzött irigységre ingerelt; kik ennyi gazdagságban nem láttak egyebet, mint a tehetséget, mindig növekedő népszerűség szerzésére.

Olyanok voltak ezek, mint a pók, mérget szedvén mindenből s martalékra esengve ülven széles hálójának odujában.

Longueval számított. - Túlbecsülnők őt, ha a gyalázatos szerepben, melyet játszott, egyebet, mint pusztá pénzsámítást keresnénk. - Hányszor nevezzük gonoszságnak és árulásnak, mi gyávaság vagy alacsony pénzkereset eredménye, nem több! Hányszor tiszteljük meg e *nyomorú* faját az embereknek avval, hogy legalább a rosszban tartjuk őket feltűnőknek, míg nem egyebek, mint élődő naplopók s kifütyült színészek!

Kinszki, kivel Longuevalt e napon át többször láttuk beszédben, a herceg ellenségeinek magasb osztályához tartozott.

Ő Rákócziban mindenekfölött a szabad alkotmányos magyart gyűlölte; azon mély, kibékülhetlen gyűlölettel, melylyel a szolgálai szellem mindazokat kíséri, kiknek szabad lelke semmi nemébe az iganak bele nem tud okulni.

Magyarországnak szomszédai sokat meg tudtak bocsátani, szellemét s osztályrészét az uralkodásban *soha!* - Semmi sem sérté ellenségeit inkább, mint ama nyílt s erőérzetében nyugodt kifejezés a keleti magyar arcokon, - mely mellett meghunyászkodásuk s hódolati elmállásuk a nevetségesség színét ölté fel.

De ha Magyarhon összes lakosságának hazafiszeretete szálla volt szemeikben, a nemesség kincsei s kiváltságai őket dühösekké tették.

Kinszki s többen, kiknek neveik történelmünk vérlapján visszhangoznak, e számhoz tartoztak: kétszeresen érezték az arany iga nyomását - a magyar kis királyok közelében.

Rákóczinak egész vára, annak nagyobb termei s lakosztályának egész végtelen szobafolyama világárban fürdött. Oly ízléssel s derült színezettel öntette el Amália hercegnő ezen érdekes estélyt s vidám tánczünnepeket, mikép látszott, hogy ez elrendezésben mindenütt a szerelem gondos, gyöngéd keze működött; a fény és csillám csak keretül szolgált a tiszta gyöngynek, melyet e jámbor, szerető hölgy szíve érlelt kedélyében.

Azon ünnepélyekhez tartozott ez, melyekkel végre - rokon, s ellenszenv daczára - barát s ellenség kibékül. Maga az irigység s titkos gyűlölet megpirult a kedves házi úr színletlen szívélyessége s vendégszeretete előtt.

De midőn a zene elhangzott, mikor a szép hercegnő angyali arcza nem gyakorlá hatását s végre a hajnal derűje fogadta a vendégeket szállásaikon, a varázs szűnni kezdett, s kiki halkkal visszanyerte rokon- és ellenszenvét.

Mi érleltetett ki e nevezetes napon, mi várt azon emberekre, kik mások vesztében találják a legszebb gyönyört, nemsokára látni fogjuk.

LONGUEVAL.

I.

Undorral közelítünk a gyalázatos névhez, mely e cikk élén áll. - Az erkölcstelenedésnek s elvetemültségnek nem ismerjük gyávább s émelyítőbb nemét, mint az árulás. Vegyen bármi szint, öltse fel bár magára az emberszeretet, a gonosz elleni kényszerült védelem s a legigazságosabb ügy mentésének szerepét vagy álcáját: az áruló mindig az emberi szenny legalantibb üledéke marad. Egy árulóval, vagy csak a ki árulás hírében van s nem tisztítja ki magát: éppen úgy nem lehet társalogni, mint kiről az mondatik, hogy lop vagy hazug. De fájdalom, ki nem kerülhetjük e nevet; mert e külhoni virágszál történelmünkben azon szerepet játsza, melyet égésben a titkos gyújtogató. Longueval, mikép láttuk, meghitten s bizodalommal társalgott Kinszkivel, ki őt pedig jól ismerte, s gyanítanunk kell, hogy az ünnepély után még egyszer titkon összejöttek. Mielőtt azonban Longueval első elhatározó lépeteire fordítanók figyelmünket, elkerülhetlen röviden Rákóczi Ferencznek nőtlenkori bécsi mulatására visszatérnünk.

A francia követ, gróf Villars, XIV. Lajos legbizodalmasb emberei egyike volt. A francia kormány gyűlölsége s vetélyvágya Ausztria ellenében sokkal ismeretesb s inkább a történelem rovatába tartozik, mint hogy arra itt hosszasan kiterjeszkednünk kellene.

Villars, ki a bécsi hatalmasok ármányait mindig előre tudta, mert a számos idegenek közt, kik annak minden időben kedvenczei valának, talált néhány hozzáférhető egyéniséget; - látta, miként bánnak Rákóczival s azonnal fel tudta fogni, minő hatalmas eszköz leendne az ifjú herczeg XIV. Lajos érdekeire nézve.¹⁵

A herczeg szelid természete ismeretes lévén, Villars óvakodott neki őszinte ajánlatokat tenni. Rákóczi a maga részéről semmit el nem mulasztott, hogy minden gyanút elhárítson magáról. A császári udvarnál, még akkor is, mikor már az ármány elintézte ellene s gazdag birtokai ellen töreit, gyakran s őszinte hódolattal jelent meg, hol színlett s álnok szivességgel fogadtatott.¹⁶

Ez Villars grófot meg nem lepte. Ő tökéletesen beleokult a légbe, melyben élt.

Rákóczinak nemes kedélye ki nem tudott a folytonos gyanúsításokkal békülni: valami oly sértőnek s szégyenítőnek tartotta azon eszmét, hogy örökös rendőrségi felügyelet alatt, mindig kémekkel van körözve: hogy egyszerre ketté akarta vágni a dolgot s a kormányt minden ürügyétől az ellenei áskálódásoknak, megfosztani.

Ekkortáiban tevé először a bécsi kormánynak s a császárnak azon nevezetes ajánlatot, mely a német történészeknél ritkán s csak futólag említetik: *hogy kész minden magyarhoni birtokát, valami német herczegségért cserébe adni, s Magyarhonból egészen kiköltözni.*¹⁷

Mennyire rosszul esett e hontalanítási terv a magyarországi elégületleneknek, úgy Rákóczi népszerűségében és hitelében nevezetes csorbát ütött. Jobb emberei a bécsi udvarnál csudálkoztak, hogy e nagyszerű ajánlat el nem fogadtatott.

Tudva volt minden elfogulatlan előtt, miként szoktak a bécsi kormány által az ily cserék végrehajtatni: Báthori Zsigmondot a nagy és gazdag erdélyi fejedelemségért a kis opoli és ratibori herczegséggel elégítették ki; II. Apafi Mihálynak pedig hasonló kárpótlásul 12,000 forint évi bért adtak! Kik e kormány jezsuitai szellemével mélyebben ismeretesek valának, s tanúi az eperjesi mészárláskor is azon fő törekedéseknek, hogy az ártatlanul elítéltek javait elkobozzák: előre kezdetek attól tartani, hogy a szenteskedő el nem fogadásnak oka valami veszedelmes utógondolat, a remény tudniillik, olcsóbb áron kifoszthatni a herczeget, mint bármi nyomorúságos csere által.¹⁸

Rákóczi, hosszas bécsi tartózkodása közben, gróf Villarssal gyakran találkozott, s mikor pataki várát és uradalmát Vaudemont herceg lázadási egyetértés hazug ürügye alatt kizsákmányoltatta,¹⁹ elérkezettnek gondolta az eszes francia az időt, hogy Rákóczival nyíltan szóljon.

Bizonyossá tévé őt hímezés nélkül: hogy ha kedve volna, gazdag örökségének erőszakosan letartóztatott részét visszanyerni, s az erdélyi fejedelemségre jutni - biztosan számíthat XIV. Lajos segítségére.²⁰

Rákóczi az ajánlatra inkább tagadó, mint kikerülő feleletet adott. Ez időben még kevés bizodalma volt a francziákban, kik éppen oly nagyok voltak tett ígéretek nem teljesítésében, mint *most*, s minő nagy a bécsi kormány a gazdag nemesség kizsebelésében s gyógyíthatlan - bár hízegő - rettegésében a magyaroktól.

Longuevalnak sikerült óvatos közelítései alkalmával, Rákóczit meggyőzni arról: hogy ha a francia kormány s az egész nemzet természetes vérmességénél fogva, mikor ígér, nem is számítja ki mindig a teljesítés lehetőségét: - egyben az ifjú herceg nem kétkedhetik, abban tudniillik, hogy XIV. Lajos maga mindent a legnagyobb készséggel el fog követni, mivel a német császárnak árthat.²¹

A büszke király azon eszmével ki nem tudott békülni, hogy a kis habsburgi gróf - *a lábainál két térden hűbéri megerősítését a barri hercegségben elfogadó* lotharingiai herceg - császári címet visel. - Azon időben divattá vált a gazdag, régi francia arisztokraták közt, a lorraini herceget a legnagyobb hetykeséggel lenézni.²²

A mi Villarsnak nem sikerült egyelőre, arra Longueval kedvet kezdett Rákócziban ébresztetni.

Magyarországon annyi irgalom nélküli szennyes kegyetlenség vitetett véghez, s maga Rákóczi oly szemtelen rablások súlya alatt szenvedett,²³ hogy könnyen megfogható, ha oly lépésre határozta magát, mely által a véletlenségek esetére menedéket biztosítson.

Ennyi volt s nem több, a mit tett.

Longueval, ama nevezetes ünnepély után néhány hetet töltött állomásában, a nélkül, hogy a herceg udvarában megjelenne.

E visszavonulásban kettős számítás volt: az álnok áruló egyrészt azt akarta, hogy a vidékieket azon eszmére hozza, hogy ő a hercegi udvart nem keresi oly gyakran mint azelőtt; másrészt azt óhajtotta, a mi meg is történt: hogy a herceg maga tudakozódjék felőle s őt meghívja.

Számítása nem csalt; mert a kiknek gyanuját ez idegen tolakodónak beszinlése a sárosi várba az utóbbi időben felélesztette, látván, hogy ott hetek óta meg nem fordul, azt hitték, hogy gyanújukban csalatkoztak. Rákóczi pedig, kit már többen figyelmeztettek Longuevalra, ennek elmaradásában a gyanúsítást megczáfolva látta. Ő egyáltalában nem birt gyanakodó kedélylyel: - tízszer könnyebb volt bizodalmat megnyerni, mintha egyszer valakit avval megajándékozott, azt elveszteni.²⁴

Longueval a felszólításra legnagyobb készséggel megjelent Sároson, Rákócziné nem csekély bosszúságára. De annál nagyobb örömeire férjének.

Ezen első találkozás alkalmával nem is hozott semmit elő, mi legtávolabbról Rákóczi viszonyaira vonatkoznék.

Néhány hét telt el így, midőn egy napon megjelenván újra a sárosi várban, jelenté a hercegnek, hogy néhány hónapi szabadságot nyert hazájába menni. Mikor Rákóczi sajnálkozását jelenté ki, a belga életében legelőször kezdett vele egészen nyíltan s őszintén szólni. Kérte a herceget, hogy őt bizodalmaival ajándékozza meg; s engedje neki azon szerencsét, hogy a herceg sok szíveségét viszonszolgálatlaltal hálálhassa meg; legyen az a legfontosabb s legveszedelmesebb bár.

Rákóczi még gondolkozott, azután az egyenes feleletet kerülve kérde: - Mit gondol Longueval, mikor tájban láthatjuk itt kegyedet újra?

- Remélem, - viszonzá a kérdett, - három hónap múlva legkésőbb visszatérek; hamarabb is tehetném ezt, de szándékom néhány hetet Párizsban tölteni, hol sok ismerőim s pártolóim vannak.

- Igyekeztek minél előbb hazajöni; - folytatá Rákóczi, - egy könyvjegyzéket adandok át, ezeknek vagyunk itt legnagyobb híjával.

- Akármivel bíz meg herczegséged, meg lehet győződve, hogy azt a legpontosabban viendem véghez; - felelt a belga. - De bocsánat, ha nyíltan kimondom, hogy alig kínálozik jobb alkalmat, mint ez, ott kissé kitapogatni a tért. Herczegséged ősei folytonos összeköttetésben voltak a franczia udvarral, és ott, a mívelt ízlés s gyöngédebb társalgás ama világvárosában, Párizsban, sok rokonszenvvvel bírnak a magyarországi érdekek.

- Tudja-e Főnséged, hogy Voltaire maga, kinek neve most egyszerre annyira hangzani kezd, valódi szenvedélylyel vesz részt főleg Erdély sorsán?²⁵

- Annál jobb, - viszonzá Rákóczi mosolylyal, - remélem, kegyed majd sok érdekest beszélhet Párizsról s XIV. Lajos fényes udvaráról.

- Higyje herczegséged, pár bizodalmas sor, nem diplomatikai alakban, a nagy király előtt több nyomatékkal és súlylyal bírna, mint mindaz, a mit én mondhatnék. Ne feledje herczegséged, hogy sok ellenségei vannak s éppen mivel ezeknek többsége, nem személyének, hanem magas és fontos polgári helyzetének ellensége, veszedelmesebbek! Egyes emberrel, kinek szálka vagyunk szemében, könnyen lehet végezni; de midőn érdekek ütköznek össze, akkor készen kell lennünk az ármány egész makacsságára. Nem akarok baljós lenni s a mit kockáztatva mondok, meglehet - sóhajtom ezt, - talán sohasem fog történni; de nem árt véletlenségek esetére, oly hatalmas s Európában oly súlylyal bíró barátnak védelméről és barátságáról biztosítani magát, minő XIV. Lajos!

- Köszönöm, Longueval, részvétét, de tanácsával nem fogok élni. Meg nem foghatom, mi ürügye lehetne a bécsi kormánynak belém akadni. Annyi gyilkosság, annyi mészárlás után, mennyinek ez árva ország ki volt és van téve, higgye nekem, lelkiismeretet csinálnék magamnak újabb iszonyokat földézni. Magyarországnak pihenni kell: elég vér folyt már! De az örök gondviselésre is bízni kell valamit, mely minden igazságtalan hatalomhoz azon átkot adta kíséretül, hogy öntudatlan maga ássa meg sírját.

- Távol legyen tőlem - kezdé újra Longueval - a gondolat lázadás, úgy pártütés felidézésére! de éppen mivel a gondviselés maga, makacsságig szokja a felülkerekedett gyávaságot fokozni, hogy hatalma megtörjön; ez esetre jó a menedék, jó tudnunk, kihez szóljunk nehéz napokban. Herczegséged irántam annyi részvéttel volt, s kegyét oly nagy mértékben árasztotta reám,²⁶ hogy fekete hálátlanságnak tartanám, ha most, midőn holdakra távozom innen, legbensőbb meggyőződéseimet elhallgatnám. Ne kételkedjék, Főnség! Ürügy mindig kéznél van, hol az akarat ártani valakinek kész. Gondolja-e herczegséged, hogy ama nép, mely most a császár trónja körül *róla nélküle, néha, ellene*²⁷ parancsol és határoz, a császárnak magának, pillanatra is tudná feledni, hogy herczegségednek csak egy nyilatkozatától függ, hogy az erdélyi fejedelemségre megválasztassék?

- Nem keresem azt! - mond Rákóczi.²⁸

- Ez mitse határoz: a félénk politika természetében van inkább rettegni a lehetőségektől, mint magától a bekövetkezett veszélytől. És miért? azért, mert veszedelem idejében, ama sok külföldi, kinek e felséges ország sem inge, sem galléra, első, ki tele zsebbel kereket old; lehetőségek pedig közvetlen nyugtalanítják s korlátozzák dics- és haszonvágyukat. - *Ezt a külföldi - pirulás nélkül monda a csalás órájában!*

- Mind igaz, Longueval, de mit nyerek, ha lelkemet azon öntudattal terhelem, hogy félelmükre valódi okot adok? Erdély le van igazva s ott is él nagy száma azon embereknek, kik mindennel kibékülnek. Szenvedett e szegény ország eleget, ne idézzük fel az Eumenidákat!

- Fel fognak pedig idéztetni, - felelt a meggyőződés keserű hangján a belga; - mert herczegséged jobban tudja mint én, hogy a túlfeszített húr megpattan, hol véleményük szerint nincs gyengébb láncza a hűségnek, mint a félelem s erőszak. Ők idézik fel naponkint a pokol s kárhozat szellemeit! Nem fognak azok késni, mint soha sem késtek, mikor az ily felidézés hangja megcsendült. Herczagséged kénytelen leend azon állást elfogadni, melyre hivatva van, hogy Erdély s Magyarhon védbástyája legyen: herczagséged erdélyi fejedelem leend, akarátja ellen! Oh ha én ezt úgy tudnám lelkébe átírni, mint ez világosan áll meggyőződésem előtt! Ez az, mitől ama tanácsosok és hatalmasok rettegnek! Ha Erdély önállóságát visszanyeri, míg az tart, Magyarországnak mindig biztos támaszpontja leend.

- De mit tehetnek ellenem, - kiáltott fel Rákóczi, - míg nyugodtan élek jószágaimban, sem hivatalt nem keresek, sem az erdélyi fejedelemségre nem vágyom? sőt miként most állanak a dolgok, el sem fogadnám azt.²⁹

- Mikép most állanak! - szólt alig hallható hangon Longueval, - de mindig állhatnak e így? ennyi titkos gyűlölség, elfojtott bosszú s felfingerlett nemzeti önérzet közben! herczagséged bűnt követ el, bocsánat vakmerőségemért, - ha pillanatig feledí a lehetőségeket.

- Kegyed kísért engemet, Longueval! - mond Rákóczi, - felvisz a lomniczi csúcsra, mint a gonosz szellem s a dicsvágy varázsában mutatja nekem a jövőt! Szóljon, ha lépéseket teszek, mikép kegyed tanácsolja, véletlenségek esetére, s ezek fölfedeztetnek, mi történik akkor?

- Ez lehetlen! - kiáltott fel Longueval; - herczagséged felteszi rólam, gyanítom, hogy a mivel én megbízatom, az csak annak jövőnd tudomására, kinek azt tudni kell; XIV. Lajosnak érdekében áll a titkot megóvni.

- Emlékeztetem kegyedet Tökölyi sorsára, - veté közbe Rákóczi, - kik árulták el őt, kik okai, hogy Magyarország annyi véráldozat után, most minden erőszaknak, vagyon, személy és vallás ellen martalékul esett? Nemde a török udvar, oktanul beleesve a törbe, mely neki a német kormánytól, legnagyobb ellenségétől, intéztetett? Ismeri-e kegyed a francia nemzetet? Mennyi ígéretet tett már olykor; és mindig akkor tagadta meg pártolását, mikor a veszélyt felidézte, s a lángot maga felszította! Én tisztetem XIV. Lajos személyét, de udvarát fesletnek és jellemtelennek tartom. A francia bátor és hiú, de nem biztos! XIV. Lajos ígéretei belevezethetnek a bajba, kivezetni abból sohasem fognak!

- Ah, mily kevésbé ismeri Fönséged a nagy királyt! Nem Franciaországról van szó, hiszen *az államán a király*, mikép XIV. Lajos szokja mondani: minden attól függ, hogy a nagylelkű királytól nyerjen biztosítást, tőle magától, akkor felelek mindenről!

- Mindenről?

- Igen Fönség, mindenről! ha XIV. Lajos Magyarország mellett nyilatkozik, minden meg van nyerve. Mondottam, hogy nincsen diplomatikai okiratról szó, hanem bizodalmas levélről, melyet az erdélyi fejedelmek utolsó sarjadéka Európa legnagyobb emberének ír. Én biztosíthatom herczagségedet, hogy levele a nagy király tulajdon kezébe jó, s arról soha senki más nem fog valamit tudni.

- *Scripta manent, verba volant*, - mond Rákóczi.

II.

Ha itt félbeszakítjuk e párbeszédet, oka az, mivel a történelem kétségtelenné teszi, hogy Longuevalnak sikerült Rákóczi Ferenczet egy általános kitételekben fogalmazott levél írására bírni, s így csak megakasztanók eseményeink folyamát, mely éppen most kezd válságteljes szakába lépni, hol Rákóczi Ferencz nagyszerű életének változatai legördülnek előttünk.

Néhány hétre a leírt búcsú-jelenet után, - mert Longueval három nap múlva elindult, mikép mondá, Liègebe, hazájába, Rákóczi Ferencz a sárosi vár egyik nyílt erkélyében ült nejével.

Szép őszi este volt, a nap arany mezőkre osztotta az eget, sugarait, mint széles szárnyait egy tágas karajnak, árasztván a nyugati látkörre.

A várban kevés látogató volt s ezek elszéledtek a várt övedző - kertté alakított - erdőségbe, vagy szállásaikon mulattak.

Egyike volt ez azon kedves, csendes óráknak, hol zajos napok után rövid pihenés percei állnak be, s azok, kik legközelebb vannak egymáshoz, összébb vonulnak: megmondván mindazt, mit zaj és emberek közepette mondani nem lehet.

Rákóczi szép nejével elmerülve ült a felséges kép tekintetében, mely a völgyből nézett fel reájok, s a bércek éleiről a búcsúzó napnak sugarival üdvözlé őket!

- Minő felséges ország! - sóhajtott Rákóczi; - mennyi erő, mennyi gazdagság, mennyi dicső, magasztos visszaemlékezések! Oh! a lelket felrázza ha meggondolom, minő gyilkos nép dúlja azt, s nem engedi erőérzetre emelkedni.

- Van e szép földnek jövője! - mond szeliden a hercegnő; - a népek sorsa nem egyszer olyan, mint ama kláris-sziklák a tenger örvényében, melyeken milliomjai a láthatlan állatkáknak építenek: lassan, észrevehetetlenül emelkednek e sziklák mindig felebb és felebb, aztán a sima víztükör fodrokat kap s a hajós, ha évek után visszatér e helyre, egy setét gyűrűt vesz észre, mely tágan s hullámfödve emeli ki hátát. Jőnek évek s zöld sziget növekedik, telve pálmákkal és dús tenyészettel! Ne essünk kétségbe! E nemes, e szent föld, a vértanuk e sírja fölött, építsünk és legyen munkánk egy és egy célra! A népben, mely hisz magában s mert erejét gyűjti, szenvedni és tenni tud egyszerre, abban nem veszttem el bizodalmamat.

- Sohasem hittem, - mond Rákóczi keserűn, - hogy türelemre több erőfeszítés kell, mint tettere; a mit ezen emberek cselekszenek, iszonyú! Minden határt, minden mértéket halad: kérjük az Istent, Amáliám, hogy tanítson bennünket alázatra és türelemre! mert érzem, hogy őseim meleg vére felforr bennem s Istenemre! a türelem határin állok.

- Az enyim megtört már, - viszonzá a nő, - kinek szemeiben egy villáma az erélynek sugárzott, melyet benne Rákóczi csak olykor kezdett sejteni, - de semmit sem tehetünk, míg személyesen meg nem támadtatunk.

- Ez megtörtént már Vaudemont által, - mond Rákóczi, - ki szennyes zsebeléseit és dúlásait avval takarja, hogy egy gonoszságból kettőt csinál: miután tudniillik pataki váramban úgy gazdálkodott mint a tatár, most mindenkép törekedik a pórnépnek, általam leginkább kárhozott kihágásait³⁰ nekem tulajdonítani.

- Hazugságot s igazságtalanságot elkövetni együtt jár, - viszonzá Amália, - azért volt minden időben hasonló sértés, ha hazugnak vagy gyávának nevezték valakit. Mi az igazság mellett maradjunk s kísértsük meg erőnket a türelemben, míg személyesen meg nem támadtatunk.

Mintegy félóráig beszélgettek így együtt, midőn a szolgálatot tevő nemes ifjak egyike³¹ idegen urat jelentett be, a nélkül, hogy nevét mondaná.

- Idegen? - kérde az udvari szertartásokhoz szokott s azokról nem keveset tartó hercegnő; - tudja meg kegyed nevét, bejelenteni mindenkit nevénél és címénél fogva szokás.

- Kérdeztem, - szólt az ifjú, - de azt felelte, hogy hercegségtek elfogadandják, ha annyit mondok, hogy neve két szótagból áll.

- Ah! - kiáltott fel Rákóczi, azután mérsékelvén hangját, a lehető egykedvűséggel tevé hozzá: - vezesse be kegyed, majd megtudjuk. -

Az ifjú kissé felingerelt kíváncsisággal távozott.

Mikor az ajtót behúzta, Rákóczi nejének kezét ragadta meg s nem minden felindulás nélkül szólt: - Ha tőle jó s ezt kell hinnünk, valami nevezetes történt.

A hercegnőnek nem maradt ideje feleletre, mert az ajtó szárnyai felnyitak s egy magas, karcsú ifjú lépett be, kire lehetlen rá nem ismernünk. Nem volt az más, mint a magas szőke ifjú, kire Longueval Kinszkit figyelmeztette az utóbbi ünnepély alkalmával.

- Ah! Clermont gróf! - kiáltott fel a hercegnő meglepetve.³² Kegyed! minő váratlan meglepetés!

- Üdvözlöm kegyedet, gróf! - szólt Rákóczi, - s remélem jó, nem balszerencse hozta ide?

Egyike volt e fiatal francia lovag azon embereknek, kikkel a sors sajátos játékot űz, s kiknek regényes élete s viszontagságai elég anyagot adnának egy különös munkára.

Első tekintetre rá lehetett benne a legmagasb körök fiára ismerni. Öltözte a legegyszerűbb s mégis minden, a mi rajta volt, nemes és higgadt ízlésre mutatott. Tagjait mély gyász fődte. Sötét boglárokból szerkesztett széles lánczon csüggött válláról az egyszerű, de súlyos arab kard, egyetlen fekete bőrtokjában, átlátszó csontmarkolatával.

- Adná Isten, - szólt Clermont, - hogy a mit hozok, jó lenne! de bármiként mutatkozik a jelen, jó lehet egykor belőle! Ha most ily váratlanul jövök, e levél ki fog menteni s megfejtend mindent.

Clermont egy feketén pecsételt levelet vont ki kebléből s átnyújtá a hercegnőnek.

- A levél nekem szól? - kérde Amália.

- Igen Főnség, s a mi a levélben csak érintve van, azt minden részleteivel én fogom ki-egészíteni.

A hercegnő elhalványodott, az ifjú szép arcának komoly kifejezése semmi kedvezőt nem látszott jósolni, azután felbontotta a levelet s olvasá.

«Tegnap reggel kilencz óra tájban Longueval nevű tisztet, bádeni Károly herceg ezredéből, Linczből elfogtak. Mondják, hogy nála több magyar elégületlentől leveleket találtak, melyek egyikét el is akarta nyelni, de szándékában akadályozva lőn. Emlékezz, drága Amáliám, utóbbi levelemben tett figyelmeztetésemre! Ezen ember áruló! - - a veszély a küszöb előtt van, számíts rám, de bírd férjedet arra, hogy Lengyel országba vonuljon az első roham elől. Magdaléna.»

- Longueval! - kiáltott fel a hercegnő, kire e körülmény nagy hatást látszott gyakorolni.

- Én meg nem foghatom az egész dolgot, - mond Rákóczi, - egyébiránt nincs is annak reánk nézve semmi különös fontossága.

- S a levél, melyet írtál? - kérde Amália élénken, - mert Clermont gróf előtt szabadon szólhatunk.

- A levél általános kitételekben volt írva, - viszonzá Rákóczi, kinek vonásai semmi legkisebb aggodalmat sem árultak el; - megvallom, - tevé hozzá, - hogy én e becsületes embert nem tudom árulónak tartani, bár megfoghatom, hogy a ki a császári egyenruhát viseli, irányomban mindig a veszély színében fog előtűnni barátim előtt.

- Herczagséged meg fog nekem bocsátani, ha én e körülményt igen fontosnak tartom, - szólt Clermont. - Hallja figyelemmel, a mit szerettem volna jobbkor közleni, ha serényebb postára akadtam volna, mint a minő magam vagyok: Longueval Bécsben hosszasan mulatott gróf Kinszkinél, s annyi bizonyos, hogy egész elfogatása Linczből nem egyéb színjátéknál. Jól tudta ezen áruló, hogy őt szemközt fogják állítani herczagségeddel, azért akarta a becsületes-ség külszínét legalább annyiban megóvni, hogy nem szándékos feladó, hanem el lévén fogva, a kénytelenségnek enged.

- Lehetlen! - kiált fel Rákóczi, - megbocsásson gróf, ha kimondom egyenesen, hogy ezuttal buzgósága agyrémeket lát. Longueval pár év óta gyakori vendégünk volt s majdnem titoknokom, nincs okom elhallgatni, hogy sokat tevék érte s oly móddal, hogy azt szégyenülés nélkül elfogadhatá. Mióta ismerem, semmit sem tett és szólt, mi a legtávolabbi gyanúra adhatna okot. Mivel emberről, ki maga elégületlen volt, Magyarország minden viszonyait tudja, mint azt is, hogy e sérelmek daczára hajszályira sem tértem ki semlegességemből eddig, hogyan tehetném fel azon mély elvetemültséget, melyet ily árulás föltételez? De lehet-e ama szemtelen cynismust gyanítani egy kormánynál, hogy ne piruljon ily embert állítani velem szemközt? nem, nem? *sunt certi denique fines!* lehetlen?

Clermontnak nemes vonásai mély keserűség kifejezését nyerték. Oh, - szólt azután, - visszaóhajtánám azon órákat, mikor így hittem emberekben! Nincs elvetemültség, mire ember képtelen, mióta a leggazabb, a mi létezik s a legmagasztosb oly közel vannak állítva s annyszor fölcseréltetnek az emberek által, hogy ugyanazon tett, mely koszorúkra számíthat itt, amott a vérpadra vezet! Longueval azon nyomorultak egyike, kik minden szerepre megvásárolhatók. Legtávolabbi eszméje sincs e fajnak arról, hogy a legüdvösebbnek hitt cél vétkes uton elérve, bélyegző! de mi gondja ezeknek a célra, önzés náluk a végcél, nem egyéb.

- Mindig erősítettem ezt, - szólt a herczegnő szomorúan.

- Én részemről sohasem éreztem legkisebb ellenszenvet iránta, - mond Rákóczi komolyan, de gyanú nélkül, - sőt tudománya s míveltsége szintoly kedvessé tevék őt nekem, mint józan s érett magaviselete, melyről csak egy a vélemény, egyéb iránt elég garázda van ezredében. Ha elfogták, meg vagyok győződve, hogy ártatlan leveletem megsemmisítette.

- Én pedig ellenkezőt hiszek, - mond Clermont nemes haraggal, - azt tudniillik, hogy meg volt vesztegetve, s a kormánytól ide rendelve, herczagséged titkait kilesni.

- Titkaimat! - kiáltott fel Rákóczi derülten, - e részben felhivom az egész bécsi kormányt, hogy egyetlennel nyitjára akadjon.

- S a levél, melyet mindig feledsz, melyet saját kezeddal írtál s utánozható a gonoszság műhelyében? - szólt közbe Amália, ki Longueval elfogattatásának egész horderejét fel bírta számítani.

- Ha azt titoknak veszed, kedves Amáliám, mit ama levélben fenszínleg érintettem, akkor azt is titoknak kell nyilvánítanod, a mi az ország egyik végétől a másikig visszhangzik. Mióta lenne tilos alkotmányos országban a törvényszerző országgyűlés egyik tagjának, a magyar mágnásnak, szót emelni ama sok tanácsalanság és baromiség ellen, mely egyesek, néha ma a kormány által gyakran az uralkodó tudta nélkül s ellene történik? Mióta tilos a királyt rossz tanácsadóira s az idegenek parasita seregére figyelmeztetni? mikor a rossz tanácsadókra a törvény maga ítéletet hoz.

- Alkotmány, törvényhozó országgyűlés! - kiáltott fel Clermont, - hol van mindez, papiroson kívül! Ez költőiség! a való, a rideg való szava így hangzik: van Magyarhonban egy ifjú, kinek neve Rákóczi Ferencz, kinek vagyona kis királyság, kinek - legyen gerle vagy sas - neve olyan, mint a pusztán átragyogó csillag, mely a Messiásig vezetett - - *ezen embernek veszni kell!*

- Legyen csalódás vagy igaz bizodalmam a császár személyes jelleme iránt, - szólt Rákóczi, - erről lelkemnek tartozom csak felelősséggel, holnap Bécsbe indulok. Szeme közé nézek ellenségeimnek s meglátom, mi és mennyi igaz!

- Halaszszuk, - mond Amália hirtelen, - mostani megjelenésünk gyanút gerjesztene, várjuk be Longueval elfogattatásának következéseit.

- Bevárni! Istenért, minő gondolat! - mond Clermont, - kezemben tartom egész szövődékét ez ármányoknak s kimondom világosan, hogy várni nem lehet, nem szabad! A bécsi út szintoly koczkázott merény, mint a békés veszteglés itt; feledte-e herczegséged, hogy váraiban német őrizet van s ezen embereknek egy parancs elég, hogy fogoly legyen?

Rákócziról mindazok, kik e végzetszerű életet leírták, azt törekedtek bizonyítani, hogy benne a legfeltűnőbb, a legnemesebb tulajdonok mellett - kevés önállás volt. Ezen emberek hibáztak! A mit jellem-ingatagságnak, vagy gyengeségnek tulajdonítottak, az kivétel nélkül a körülményekben találja megfejtését, miként azt e munka folyamában látandjuk. Mindenhol, mikor a kiindulási pont erkölcsi alapból ment ki, azaz Rákóczinak tehetségében állt saját elvei szerint cselekedni, jelleme sohasem ingadozott, soha magát meg nem czáfolta. Nála a becsületesség ösztönszerű volt, az első lépés pedig a legnehezebb körülmények közt engesztelés és szelidség. Csak mikor ez nem használt, vagy gyöngédtelenül s néha vadsággal visszadózott, lépett fel Rákóczi erélylyel s magas lelki fönségének egész súlyával. Jelenben is maga iránti gyöngédsége, nem akart Longueval elfogattatásának magára nézve illetlen s gyanúsító fontosságot adni. XIV. Lajoshoz írt levele - mikép érintve volt - semmit sem foglalt magában, mit írni alkotmányos államban szabad férfiúnak jogában nem leende. Mert politikai véleménykülönbség s a kormány oktan félékenységeinek megrovása mindenkinek szabadságában állt.

Rákóczinak nyílt feje jól látta, hol és miként kell végződnie az ily erőszakoskodásoknak. Távol volt azon szégyenítő előítéletétől s elfogultságától az idegen hatalmaskodóknak, hogy a magyar király gyáva nemzetek felett uralkodik. Ez oka, hogy nyíltan, de jó szándékból megírta a francia királynak Magyarhon jelen állását, s a szükségét, hogy a kormányzás elvei mielőbb megváltoztassanak, ha akarják, hogy az erőszak s önkény saját jármán meg ne törjön.

Ez volt mindaz, a mit írt, ki bámulna, hogy nem félt, s feltette magában nyíltan megmondani éppen azt, a mit írt. Azonban Amália észrevételét helyesnek találta, hogy a bécsi utat még halaszssa.

- Bevárjuk, - mond Rákóczi, - bármi egyebet tennénk, időelőtti vagy czéltévesztő lenne; én nem félek semmitől.

Clermont vonásai mindig komolyabbakká lettek. Darabig hallgatott, azután a meggyőződés hangján szólt: Megmondjam, mi fog történni?

- Halljuk, - felelt Rákóczi nyugodtan.

- Longueval mint vádló fog fellépni, minden rendelés meg leend téve herczegséged elfogatására s akkor ott leszünk, a hol jelenben vagyunk, de kevesebb előnnyel. Most nincsen könnyebb mint Lengyelországba átmenni s ott biztosságban felelni az igaztalan vádakra, vagy királyom védelme alá sietni Párizsba, mi nehezebb, de felelek sikeréről. Egész Magyarország

a Rákóczi-név mellett van, Istenemre! ne sokat hetykélkedjenek, még nem vált a jó magyar vér vízzé s a jó király még él!

- Gróf úr, - mond Rákóczi, - kegyed egyike azoknak, kik előtt tisztán szólok s utógondolat nélkül. Igaza van sokban és én inkább mint bárki átlátom, hogy itt elébb-utóbb megtörik, a mit óvatossággal és kíméléssel talán századig lehetende a sír nyugalmaiba ringatni. Megtörik mondom s félre nem ismerem e végzetszerű szerepet, mely nekem e leendő drámában a gondviselés által kitűzetett. De éppen mivel ezt látom, mindent ki akarok kerülni, mi az igazságtalanság legtávolabb árnyát reánk, azokra vethetné, kik alatta szenvedünk. Várunk, míg megtámadtatunk, aztán a koczka vetve leend, s bennem Magyarország csatározni nem fog!

Amália és Clermont meggyőződtek Rákóczi ingatlan következetességéről s hallgattak. Amália örült, hogy férjét bécsi útjáról feltartóztathatta, Clermont búsan nézett a jövő elé, mert tudta, mennyit vesz Magyarországot, ha sikerül a nemzet ellenségeinek Rákóczit tehetlenné tenni, s kézhez keríteni. Clermont pedig szerette Magyarországot, az idő megfejté miért s minő forrón.

III.

Az ifjú két napot töltött a sárosi várban, gyakran lehete őt Rákóczival egyedül, mély közlésben s élénk társalgásban látni. Mit végeztek, nehéz elhatározni; de alig hihető, hogy Clermont mindenre ne gondolt volna. Természetében volt e hatalmas embernek, kinek fontossága később a német kormány vastag szemhályogára sem hibázta el hatását, a véletlenségeket ki nem feledni a számításból, bár véletlenségekre sohasem építette reményeit s terveit.

Mikor végre a sárosi várból ép oly zajtalanul s majdnem észrevétlen eltűnt, mikép oda érkezett, Rákóczi szokott fényes életét szötte odább. Ha a délelőtti órákat tanulmánynak, írás- és olvasásnak szánta s azok egy része fennmaradott lovaglásra, vadászatra, a sárosi vár esti órái híresekké váltak, a vidékben, mint a mívelt, fesztelen társalgás és derült együttlét kedves órái.

Rákóczinál egy napon azon férfiút látjuk, kit beszélyünk elején többszörös érdekléssel kísértünk, Bercsényi Miklóst, ki az utóbbi időben háttérbe látszott vonulni.

Némi változást veszünk rajta észre, de az egészen előnyére szolgál.

Nem szabályos, de szép és férfias arcza sokat nyert sűrűbb haj és szakállá által, s azon ember, kivel először álruhában, azután táborozások közepette találkoztunk, itt egyszerre az érdekes, mivel Rákóczi termeiben új és kellemes oldalról ismerteti meg magát.

A minő nyers, önakaratú, heves és makacs volt Bercsényi, annyira tudta indulatosságát s természetes viselkedését a gúnyra³³ fékezni, ha akarta.

A velős vonások kifejezése a dacz s erő helyett, melyet azok majd mindig leheltek, most a búskomolyság árnyával birtak. Félreismerhetlen volt bennök a titkolt bánat s szórakodottság, a mi arczának kifejezését szelidítvén, érdekét növelte.

Mi, kik e történetben őt életének egyik legmeghatóbb pillanatában láttuk, némi sejtelmével birhatunk annak, a mi e nyers és erőteljes férfiút most lehűtötte!

Nem leend időnkívüli, ha egy tekintetet vetünk lelkébe s hogy ezt biztosabban tehessük, kissé visszatérünk azon időre, hol Bercsényit utoljára cselekvő szerepben találtuk: tudniillik a zernesti csatára, mikor Amadil nemét elárulta.

Bercsényi ez órában először életében érzett valamit, minek maga sem tudott egyelőre nevet adni. Oly érzést, mely őt hevességének egész indomával hirtelen s rohamszerűen ragadta meg.

Mikor Tökölyi felszólítására kénytelen volt Amadilt Brenkovics felügyeletére bízni: nem volt egyébről tisztában magával, mint hogy az ifjú Kálmán a legérdekesebb hölgyek egyikévé változott, hogy erről homályos sejtelmek voltak s a hölgyet szereti, sőt szerette rég öntudatlan. Mit teendő tovább? erre ideje nem volt gondolkodni.

Hasonlított a vándorhoz, ki késő éjjel többekkel halad mély erdőségben s a hold sugárainak egy csillama kincset födöz fel előtte; hallgat, hogy óvatosan megőrizze titkát: körültekint, a helyet jegyzi meg magának s azon gondolattal távozik: visszatérek - e kincs enyim!

De a csata után, mikor Magnus Castel sikertelen üldözéséből visszatért, Brenkovics már eltávozott, az orvos megsebesülve eszmélet nélkül feküdt egy szekeren, maga is rászorulva segélyre, s Bercsényinek társzekerén Kálmánnak sem híre, sem hamva. Csak másnap tudta meg, a mi addig történt Amadillal, mikor az orvos maga félholtan hagyatott, de nem azt, él-e vagy meghalt a hölgy?

Bercsényi pár hű emberétől kísértetve visszatért Tökölyinek gyorsan előrehaladó táborából és sietett a harcmezőre, éjjel érkezett azon helyre, hol Amadilt hagyta, s melyre azonnal ráismert.

A halottak el voltak már takarítva, de mindenütt lehetett a vér és halál nyomát látni. A föld össze volt taposva, látszott, hogy itt lovasság járt s összeütközésnek kellett történni; de Amadilnak semmi nyoma.

Ez idő óta Bercsényin nagy változás történt: jelleme szigorúbb, hidegebb színezetet vőn, s olykor félreismerhetlen jeleit adá a búskomolyságnak. Ellenben mit benne e nevezetes esemény előtt senki sem vette észre, voltak órái, mikor ellenállhatlan ösztöne a szelídségnek gyakorlási hatását, s éppen ezen órák voltak azok, melyekben legszeretettelőbb lőn.

Hogy Bercsényi egyike volt a legeszesebb embereknek s szabadelműsége néha messze túlhaladta az elfogult s babonateljes kort, ezt krónikáink tanúsítják; e részben nem csekély befolyása volt főleg a francia irodalomnak, melyet nagy előszeretettel élvezett.

Bercsényi Tökölyi csillagának letűnte után darabig jószágaiban lakott s főleg az első időben mindent megtett, hogy Amadilnak nyomába akadhasson, de siker nélkül. Úgy tetszett, mintha ezen érdekes teremtmény eltűnt volna a föld színéről.

Minő hihetlenné látszassék, a következés megmutatta, hogy Bercsényinek szenvedélye ennyi remény meghiusulása után is inkább növekedett mint megszűnt, és hogy a szépnemtől - melynek éppen nem volt ellensége azelőtt - tökéletesen visszavonta magát. Különös ebben az, hogy vele semmi sem bírta elhíttetni Amadil halálát: mi pedig igen valószínű volt, mert tudjuk, mennyire kimerítette őt a vérvesztés, s megmentését minő nehéz volt feltenni, s bebizonyítani, miután a vidéki nép a zernesti csatát a halottakat eltakarította.

Később Bercsényi gyakrabban megfordult Rákóczinál, kivel már darab idő óta szoros barátságot kötött, s kinek ifjú fogékony kedélyére már ekkor kezdte hatást és befolyást gyakorolni.

E hatás távolról sem tanúsítá Rákóczi jellemének gyengeségét, legfeljebb gyöngédségét bizonyítja s azon tiszta felfogását a körülményeknek, melyek előre nem látott esetekre, Bercsényi nagy befolyását az akkori nemes ifjúságra igen használható, sőt mellőzhetlen kellékek jelelték ki.

Ha Bercsényi külsőleg láthatólag igénytelen és semleges szerepet játszott, nincs kétség benne, hogy szoros összeköttetésben volt azokkal, kik pillanatig sem vesztvén el reményüket a jobb jövőben, résen álltak s készek valának első kedvező alkalomkor azt a sorsból kidaczolni.

Bercsényi Rákóczi iránt annyi szeretetet s tiszteletet bizonyított mindig, sorsán oly buzgó részt vett, mikép igen természetes, hogy ez Rákóczi részéről is hasonló érzeményeket idézett

elő. Ez indokolja nagy részt az engedékenységet, melyet Rákóczi e legrégibb s legmeghittebb barátai egyike iránt változhatlan kitartással, olykor saját hátrányára, számtalanszor bosszúságára bizonyított.³⁴

Jelenben Bercsényit nem pusztán látogatási szándék hozta ide. Ő tudta már, hogy Longueval Rákóczi ellen nyíltan mint vádló lépett fel.

Ennek következtében azok, kik e külhoni kalandort kémül és csábítóul használták a sárosi várban, azt hitték, hogy Rákóczi kezeik közt van, s a gazdag jószágokról rendelkezhetnek.

Sikerült, főleg gróf Kinszkinak a császárt meggyőzni, hogy Rákóczi tökéletesen rendezett, veszélyes összeesküvésnek feje, a franczia udvarral titkos egyetértésben van, s nem lehet jobbat és üdvösebbet tenni, mint személyében a lehető forradalom sarkányfejét összetiporni.

Nagy Leopold - ha nagy volt - nem tagadhatni, hogy e nagyság főleg azon vak és kényelmes bizodalomban mutatkozott, melyet kiválólag azok iránt tanúsított, kik nevére homályt és szégyent hoztak, s kik közül egy-kettőre később ráismert.³⁵

Azon ellenszenv, mely Rákóczi iránt a császári udvarban létezett, tetőpontját érte Longueval feladásai után, nem csudálhatjuk tehát, hogy a jó, mindenek felett rossz tanácsosai iránt jó császár beleegyezett elfogatásába.

Bercsényi ezt tudtára adta Rákóczinak, figyelmeztetvén, hogy ha kézre keríttetni engedi magát, minden veszve van, erősítvén ő is, mikép legtanácsosabb a veszélyt jókor kikerülni s a szomszéd Lengyelországba sietni. Báthori-ágon Rákóczinak ott több rokonai voltak s neve nagy becsben állt a nemesség előtt.³⁶

Bercsényi felfödözése meg nem lepte Rákóczit, mert alig egy órával e hű barátjának megérkezése előtt megfoghatlan úton Magdalénának egy tudósítása előkészítette őt. E levelet Rákóczi íróasztalán találta a nélkül, hogy valaha végire járhatna, miként került oda.

Magdaléna nemcsak azt írta meg, a mit most Bercsényitől megtudott, hanem többet és hihetlenebbet.

A bécsi udvar tudniillik - a Rákóczi-ház e titkos őrangyalának sorai szerint, - elfogattatását oly férfiúra bízta, kitől Rákóczi védelmet és határozott rokonszenvet várt, s ez utóbbit tapasztalta is nem egyszer bő mértékben.

Ezen ember gróf Solari tábornok volt, ki nem sok idővel ezelőtt Konstantinápolyban mint követ a háború ideje alatt a Héttoronyban fogva tartatott.³⁷

Tökölyiné, ki Konstantinápolyban élt, daczára a német udvar kifogyhatlan ármányainak s üldözéseinek, szánakozásból a német tábornok sorsának enyhítésére mindent elkövetett: Solari főképp neki köszönhetette, hogy jobbkor visszanyerte szabadságát, mint remélte.³⁸

Lehetlen volt Rákóczinak elhitetni magával, hogy e férfiú, ki iránta minden alkalommal a legnagyobb szivességet tanúsította, oly kevés jellemmel bírjon, hogy vissza ne merje utasítani a poroszló eljárást, melyre a császári udvar körében száz más, a legnagyobb készséggel ajánlkozanda; mert ha gyakran volt is híján becsületes erélyű hadvezéreknek, a Caraffák, Basták stb. sehol sem teremtek oly bőségben, mint az akkori udvari légben.

Kevés emberisméret Rákóczi részéről! - ezt fogják a legtöbbben mondani s talán nem csalatkoznak; de nem kell felednünk, mikép nemesb természetek tulajdona, elvitatni maguktól néha legvilágosb sejtelmeiket, s hogy neme az elégtétnek magunk iránt létezik abban, ha gabszágot és gyávaságot fel nem teszünk másokról, míg bizonyost nem tudunk.

Rákóczi tapasztalta az utóbbi időkben, hogy merev ellenszegülés barátinak jó tanácsára, ezeket nemcsak bosszantja, hanem szomorítja s a bizodalmatlanság színében tűnik fel.

Főleg Clermont nem tudta titkolni, minő nehezen esik neki Rákóczinak makacs bizodalma a császár személyességében, miután Nagy Leopoldnak egész uralkodása folytonos láncolata volt az idegenek befolyásának, s az ellentétnek a császár személyes jelleme s a közt, a mi uralkodása alatt iszonyú és istentelen történt.

Bercsényi hevesebb ember volt Clermontnál; talán élesebb észszel birt, de nem azon csudás hirtelen felfogással s mély átlátással, melylyel az utóbbi.

Rákóczi nyugalommal, de egyszersmind figyelemmel hallgatta végig Bercsényit.

- Ha ezen emberek ellened föllépnek, akkor ne kétkedj, engemet és többeket üldözőbe veendnek, kik veled szoros összeköttetésben élünk, - szólt Bercsényi a társalgás folyamában. - Engemet el nem fognak! - tevé hozzá élénken, - arról biztosítlak, de arról is, hogy mihelyt észreveszem, a mit ellenünk főznek és szőnek, túljárok eszükön!

- Nem kétkedem, - felelt Rákóczi, - hogy a bécsi kormány csak örülni tudna az alkalomnak, ha engemet valamiben érhetne, de mielőtt végletekre s kenyértörésre kerül a dolog, magamhoz s mindnyájunkhoz illőbbnek látnám, nyíltan eléjük lépni s Bécsbe menni; - nekem ott sok jó emberem van - - -

- Solari, Kinszki, Stratmann! - tevé gúnynyal hozzá Bercsényi.

- Ezekben legkevesebbet bízom, - viszonzá Rákóczi, - bár Stratmannak fiát leghűbb barátim egyikének tartom.

- Legyen, - mond Bercsényi, - de mit tehet ez, mit Montecuccoli, s Aspermont maga! Azok, kik vesztünket óhajtják, nem akarnak jobbról meggyőződni, kéretlenebb vendég, kedvetlenebb ügyvéd nem közelítheti meg őket, mint ki ártatlanságunkat bizonyítaná.

- Van oly neme a szemtelenségnek, - viszonzá Rákóczi hévvel, melyet lehetlen föltennem lovagias férfiakban, főleg ha nyíltan föllépek s magam megyek Bécsbe!

- Bécsben talán el nem fognak? - kezdé újra Bercsényi, - találsz ott egész sergére az embereknek, kik mindent elkövetnek megnyugtatósodra, abban semmi kétségem. Van egy faja a botránynak, melyet az ily emberek, a míg lehet, kerülni szoktak: - a közvetlen, egyenes kegyetlenség és igazságtalanság által okozott botrány. Nem lehetlen, hogy kellemetlenül ütközne útjukba valami túlbuzgó magyarevő, ha téged Bécsben fogna el. - Miért? halld! - akkor azt mondaná a világ: íme Rákóczi nemes bizodalommal Bécsbe jött s a császár elfogatta. - Szörnyűség! - A részeg és gyáva mindig titkolja állapotát. Be fogják valószínűleg várni, kedves barátom, még pedig nagy béketűrőssel, míg magadat Bécsben tökéletesen beoktattatad s elringattattad, azután ha visszatérsz jószágodba, ott fognak el - ne kétkedj!

- Hogyan, miután Bécsben megszünttettem a gyanút?

- A gyanút! - kiáltott föl békétlenül Bercsényi, - mi köze a gyanúnak avval, mit ezen emberek akarnak!

- Minden gyanú nélkül tehát? - mond Rákóczi, kissé veszteni kezdvén egykedvűségét, - csak úgy vaktában s felteheted, hogy saját jószágomban megrohanjanak?

- Nem értettél! ürügyet fognak minden esetre keresni s ürügy sohasem hiányzik, - felelt Bercsényi; - ha azt mondom, hogy gyanúra nincsen ok, nem mondom, hogy ürügyről nem leendő gondoskodva. Oh barátom! hazánk történelmének vérlapjaival kezdedben s annak emlékezetével, mi jelenben történt és történik, nem látsz-e még tisztán? Nem, nem lesz béke és nyugalom soha! ha nyugszunk, maguk felráznak, hogy eltiporhassanak! Választás, fájdalom, e kettő közt van: vesznünk vagy veszniök!

- Úgy van, veszniök kell! - mond Rákóczi keserűn, - ha Isten úgy akarja! de éppen a mit mondasz, a mit úgy hiszek mint te s mindenki, ha szándékosan nem vakítja magát, megerősít föltételemben. Bécsben nem fenyeget veszély; mert hiszen nem a gonoszságról van szó, csak annak külszinéről, azért kerülni fogják a botrányt, hogy annál biztosabban követhessék sötét utaikat. Látni akarom őket, belenyulni a darázs-fészekbe! Világos, hogy végzetemet ki nem kerülhetem, de legalább ne mondassák, hogy elbizottan s vakmerően én idéztem föl, minek jönni kell.³⁹

- Legyen! - felelt Bercsényi, elhatározásod férfias és lovagias! - Nincs ez ellen eddig szólóm, adjon Isten, hogy reményed ne csaljon! E nép azt hiszi, hogy mi forradalmakra vágyunk! egek ura! mi, kik éppen ellenkezőjét, Magyarország oly boldogságát óhajtjuk, mely minden forradalmat feleslegessé tesz! A félelmet semmi sem győzi meg, hogy bőre nincsen veszélyben! Ne ítélj az embereket magadról, Ferencz, keserűen fogsz csalódni! pedig nem tagadhatod, hogy tiszta lelked még mindig épít mások nemesb érzéseire, igen, nem tagadhatod ezt! - folytatá Bercsényi szigorú hangon. - Ha reményed csal, szólj! fel fogod-e a magad s e nagylelkű nemzet önállását s alkotmányos létét, azon emberek önkényének áldozni, kik maguk személyére féktelen szabadságot követelnek s igát készítenek nyakunkra? Mondd, játékaik leendünk-e tovább is ezen állomány-hevenyészeknek, e rendszeres zsebelőknek, e király- és nemzetsértőknek, kik mindent, a történelem lapjait ki nem véve, bepizkolnak maguk körül?

Bercsényi elhallgatott, szíve hevesen vert s felindulása oly félreismerhetlen lőn, hogy vonásai egészen visszanyerték azon nyers és daczos kifejezést, mely gyengébbekre oly elhatározott hatást gyakorolt.

- Ime kezem! - kiáltott fel Rákóczi, - hogy bárminő kedvezés mutatkozzék saját személyem iránt, bármennyi kincscsel, fénynyel és dicsőséggel halmozzanak, legyen ez félelemből, vagy számításból, soha, de soha sem fogom magamat kielégítettnek tartani, míg ez ország járom alatt nyög! Vedd eskümet, hogy azon pillanatban, mikor a meggyőződésre jutok, hogy föllépésem hasznára, nem kárára leend az országnak, saját személyemet kifeledve mindent kockára teendek!

Bercsényi barátja karjai közé vetette magát! - Ah! - kiáltott fel szenvedélylyel, - te szép, te dicső ország, nem vagy veszve még! mert fiaid szívét semmi sem vesztegetheti meg! - azután legyőzvén felhevülését, szilárd hangon s nyílt őszinteséggel folytatá:

- Egy kő esett le szívemről! nemesnek hittelek mindig! Isten tanum, de megbocsáss, hogy okosabbnak s óvatosabbnak tartottalak, mint a minőnek lenni kell, ki nagy mozgalmak élére van hivatva a gondviseléstől. Az okosabb enged, a merész ellenáll! azért vannak esetek, hol az okosság gyávasággá lesz s maga a vakmerőség hősiesség és erény színét veszi fel! Oh barátom, nem tudom néked kifejezni e szép óra boldogságát! Hadd kiáltsa a hideg bölcsesség, hogy vesztünk rohanunk, hogy a fenséges cél elérhetetlen! Mi gondom erre! vértanúi szentség van azon eszmében: feledni mindent, az iszonyúval, sértővel és szégyenítővel szemközt, mi ez árva hazán nemtelen súlyával hever! Nem ismerem nagyobb, nem alkalmatlanabb zsarnokságot, mint az egyoldalúság boldogítási vágyát, melylyel hős nemzetekkel kiskorúságukat akarják elhitetni!

* * *

Nem akarjuk e párbeszédet tovább folytatni, csak végszavait említjük meg.

Miután a két férfiú mindent megmondott egymásnak, mit a közelgő veszély s magasztosb céljaik megfejtene, Rákóczi útjáról beszélgettek, - el lőn határozva, hogy másnap hajnalban Bécsbe indul s ügyekezend tisztába jönni ellenségei tervei felől.⁴⁰

Aspermont - mikép azt Rákóczi folytonos levelezése által Juliával tudta - jelenben Bécsben mulatott, az ifjú Stratmann és számosan azok közül, kikben még Rákóczi bizott, ott voltak s így ha egyéb nyereséget és előnyt nem is várt útjából, legalább azt hitte, hogy barátai az ármány szövedékének néhány szálaít felfödözendik előtte.

Különös, hogy Rákóczinak még a jezsuiták közt is voltak barátjai, vagy legalább olyanok, kikről hitte, hogy őt nem képesek megcsalni! - Igaza volt-e, vagy csalódott, nem akarjuk elhatározni, de hogy nem egészen vaktában számított, a történelem elég világosan sejteti.⁴¹

- Mihelyt Bécsbe érkezel s ott kissé megismerkedensz a léggel, - mond Bercsényi, - tudósíts! reám számíthatsz! Ha a veszély fenyegetőbb s közelibb, mint gondolod, tudni fogom, mit kell tennünk, - Lengyelországba megyek s ott előkészítem utadat.

* * *

Rákóczi másnap reggel Bécsbe indult, neje nem kísérte őt, mert férje mindent került, mi által gyanút gerjeszthetne, vagy félelmet árulna el. Kassán az ottani hadi kormányzótól, Nigrellitől hallotta újra, hogy elfogattatására a parancs már ki van adva.⁴²

Mit végzett Bécsben, a történelem jegyezte föl s mi azt itt csak röviden említjük.

Rákóczi megtudta, hogy a nyomorú Longueval leemelte egészen az álcát, s mint nyílt vádló akar Rákóczival szembesíttetni. Marilli gróf, Kinszki meghittje, tudtára adá, hogy a belga kalandor meg van vesztegetve s kész a Rákóczivali találkozás nehéz kísérletét kiállani.

Ennyire ment önzése! csak azért, hogy magának külföldön kényelmes sorsot biztosítson árulása által! - Fájdalom, a hadseregben találkoztak árulók! de az is igaz, hogy ha az árulás megtörtént, az árulóval senki sem akart szolgálni. A jezsuitai ál-okok s ál-megnyugtatók annyira elharapóztak már, hogy elismert aljasságra akadt ember elég, de kik ezeket használták és gazdagon jutalmazták, a pirulás külszinezetét meg akarták óvni.

Maga Aspermont ügyekezett Rákóczit arra birni, hogy legalább félévre távozzék Magyarországból, ő és neje ígérték, hogy mindent elkövetnek addig a császár megengesztelésére, kit csak az ármánynak sikerült ellene fölingerelni. - De Rákóczi kinyilatkoztatta, hogy gyáva-ságnak tartja nem csak azt, hogy vagyonát feláldozza, hanem megszökése által maga és számtalan mások ellen gyanút gerjeszteni.⁴³

Mind e mellett nem tudott arról meggyőződni, hogy ellene nyílt erőszakkal merjenek föllépni. - Voltak sokan, kik őt bizodalmában megerősítették, míg mások, kik tisztábban láttak, nyíltan megmondották, hogy szabadsága, élete veszélyben van s nem tehet sietőbbet, mint menekülni, s távol a veszélytől bevárni a fergeteget! vagy szerencsés esetben annak elvonulását.

Néhány napi mulatás után Rákóczi visszatért a sárosi várba, hol már több figyelmeztető levél várt reá. - Kik Rákóczinak ingatlan bizodalmát a császár személyében meg nem foghatták, természetesen észhiánynak, legjobb esetben pedig makacsságnak nevezték megfoghatlan időzését és semlegességét. Különös marad mindenesetre, hogy Rákóczi annyi s oly nemtelen bosszantások után sem akart mindaddig semmit is tenni saját személyének biztosítására, míg nyíltan meg nem támadtatik. Alig tért vissza Sárosra, s volt néhány napig ott, mikor biztos ember által egy levelet vett.

Miután azt átfutotta, minden jele nélkül a felindulásnak átadta Amáliának.

Amália vonásai elhalaványodtak, míg a következő sorokat olvasta:

«Herczeg! A hálátlan Solari, ki a nagylelkű Zrinyi Ilonának majdnem életét köszönheti, magára vállalta kegyed elfogását s már el is indult. Számítson reám a legrosszabb esetben is; de - mivel még lehet - kerülje ki a tört. - Lengyelország közel van, s ott mentve leend. Magdaléna.»

- Minden oldalról e tudósítások! - kiáltott fel Amália szomorúan; - ez harmadik levele Magdalénának, látom, ki nem fogjuk a veszélyt kerülni! azért most már az Istenre kérek, be ne várd azt, mert ha oly emberek, mint Solari, ily megbízást vállalnak, akkor minden lehető.

- Jöjjenek! - mond Rákóczi nemes haraggal, - vágyok tudni, leend-e annyi szemtelenségük, hogy engemet saját váramban elfogjanak.

- Mindenre van ezen embereknek ha nem bátorságuk, szemtelenségük! - mond Bercsényi, ki most lépett be a szobába, tele porral s rendetlen öltözetben, pár perczzel ezelőtt szállván le tajtékzó lováról.

- Te itt, Miklós? - kiáltott fel Rákóczi meglepetve.

- Igen, - felelt Bercsényi, kin a kimerültség látszott, miután egy székre ereszkedett.

- Ugy-e Bercsényi, - kérde Amália élénken, - nincs több kétség: férjem életére s vagyonára törekednek?

- Ugy van! - viszonzá Bercsényi indulatosan, - te nemcsak magadnak Ferencz! hanem mindnyájunknak tartozol avval, hogy a veszély első rohamát kikerüld.

- E nyomorú sehonnai Longueval elől szökjem meg! e piszkos ármányt magam igazoljam? - szólt Rákóczi, - hadd álljon elém a semmirekellő s merje szemembe mondani hazugságait!

- Meg fogja tenni, - mond Bercsényi, - ezen emberek sem a közvéleménnyel, melyet büszkén megvetnek, sem a törvénnyel nem gondolnak! Bizonyos lehetsz benne, hogy azon arányban fognak mindent megkísérteni s végrehajtani ellened, mely arányban ártatlanságodról meg leendnek győződve. Nincs idő gondolkozásra! siess innen, hol egészen körül vagy kémekkel kerítve, s a várőrizet német bérben van.

- Barátom! - szólt Rákóczi komolyan, - ne gondold, hogy a veszélyt nem ismerem! Látom azt tisztán, úgy mint te s e hű angyal mellettem; de van valami bennem, mi erősb e meggyőződésnél, nem tudok ellenállani azon indulatnak, mely kész minden ily gyáván szótt veszélyt bevárni s megvetni.

Bercsényi fölkelte üléséből, míg Amália férje kezét megragadván, szeliden szólt:

- Nem akarlak kényszeríteni, ismerem magam az erkölcsi lehetlenségek hatalmát, de egygyel tartozol magadnak s mindnyájunknak: nem feledni, hogy a veszély, melyet megvetsz, bekövetkezhetik s akkor késő leend, óvószerekről gondolkozni.

- Halld barátom, - mond Bercsényi nyers fölhevüléssel, - tedd, mit jobbnak látsz! - Nem az az egy, ki ellen százan szövik sötétben az ármányt, a gyáva, ha kikerüli a tört, hanem gyávák e cselszövők, mert neved árnyától is rettegnek! Hagyd elfogatni magadat nemes büszkeségből, ám lásd, miként felelsz lelkiismereted ítélőszéke előtt, hogy reményeinket kockára vetetted! - Én pár óra mulva indulok innen, egy napot töltök legfeljebb otthon, aztán álruhában Pozsonyba megyek, hol egy meghitt emberemnél évek óta meglehetősen összeg pénzem s néhány drágaságom van előre nem látott esetekre letéve, magamhoz veendem azokat; bár tettem volna régen már, aztán Lengyelországba sietek s ott mindent előkészíték elfogadásodra. Mirián, kiről többször szóltam veled, a kolostorban vár reám és később mindnyájunkra, kiket a bécsi kormány lázadásra és forradalomra kényszerít és ingerel üldözései által.

Rákóczi kezét adott barátjának, azután nyugodtan szólt:

- Eredj, Miklós! meglátjuk, mennyire megy ezen emberek gyávasága, ha így akarsz nevezni, én bevárom a veszélyt.

- Minő megátalkodás! - szólt Bercsényi, majdnem reszketve felindulásában. - Lásd, meg fogod bánni! én ismerem őket, legalább soha sem leend okuk avval dicsekedni, hogy csak

pillanatig hittem nekik, csak perczig biztam szavaikban, esküikben és függő pecséteikben! Ha lelküket tennék tenyeremre, el nem szédítenének!⁴⁴ Én megyek! mert el nem ismerem jogukat fölöttem; erőszak, orzás és ármány ellen védeni magunkat kötelesség!

IV.

Két nappal e beszélgetés után, késő éjjel, nehéz zivatar ömlött a sárosi vár agg rovátkáira s az egész vidékre. A magas hegység fölött nehéz fekete kárpit vonult össze, mintha a fellegek mind ide gyűlnének a terjedt magyar földről. - Alant függöttek azok saját terhük alatt görnyedve s mikor a sűrű villámok kísérteti fényükkel elöntötték a völgyeket, s pillanatra az erdők égni látszottak; könnyen ki lehetne venni, hogy a záporfelleg szakadássá fajult s a Tarczát pár óra alatt kidagasztotta medréből.

Nem volt éj alkalmasb a dugárus, rabló vagy orgyilkos terveinek végrehajtására, mint ez. - Ki bámulna, hogy ama földön, hol az ármány meghonosult, hol annyi embernek életneme lön, mások szerencsétlenségével átkos kereskedést üzni, egy ily éj, e felzundulás az egész természetnek, nem kerülte ki azok figyelmét, kik rosszat és gyávát akartak, azért éjet - és ilyet - kelle választaniuk, hogy a szűz nap ne világítson szemtelen arczaikba.

A vár felé kanyargó széles uton egy lovascsapat vonult fölfelé, közel 200 ember lehetett, *küldve egy ellen - a szokott arányban!* Mert ily merényekről a történelem elég tanúságot tesz. - 200! egy ellen! - igaz, hogy ez egy - oroszán volt, ama 200 pedig - - - de kisérjük őket.

Elöl fehér köpenyeikbe burkolva két tiszt lovagolt. Fejeiken rövid, gömbölyű vas sisakok ültek, nyakukra lenyuló pikkelyes rákfarkakkal. Köpenyeikről, lovaikról csorgott az eső. - Lassan és óvatosan haladtak felebb és felebb: a villámok egymást érték s a fél látkört átfogva nappali fényt derítettek, melyet vakító sötétség követett. A felhők a zuhatag robajával hullottak alá, a dörgés morgott s olykor egy-egy csattanással végződött, mintha a hegyek összeomlanának.

- Gyalázatos egy megbizás! - kiáltott fel mérgesen az egyik tiszt.

- Kötelesség! - felelt a másik; - én csak e ruhát ismerem! - - nem okoskodom, hanem engedelmeskedem.

- Gondolom - viszonzá az elébb szóló, - én sem tagadtam meg az engedelmisséget, itt vagyok s megteendém kötelességemet; de miután Sároson német őrizet van, nem tagadom, gyáva-ságnak tartom 200 embert küldeni oly ember elfogatására, ki ha felszólíttatik, önként elmegy Bécsbe.

- Katona dolog! - mond a másik; - tréfa volna az egész, ha kissé jobb időnk lenne. Ne aggódj, barátom, se baj! majd a várban jól tartanak bennünket.

- Van is idő lakomázni! - szólt a másik kedvetlenül: - nem tudod-e a parancsot? hogy ne időzzünk és gyorsan eljárjunk a dicső vállalatban, - ördögben is!

- Hát az az Isten katonája ott a várban, a hős őrizetnek az ő vezére! - szólt közbe a másik; - ki zsebre rakja havi bérét s ingyen él Rákóczi pincéjéből s konyhájából, nem foghatta volna el? Tudod-e, pajtás, hogy én azt hiszem, hogy a bátorság ellensége a széles paszomántnak: mert mihelyt valaki nálunk 50-60 éves korában felvászorog valami nagyobb tisztségre, inába száll lelke. Közvitézeink közül akármelyik kettőre bízunk a dolgot, oly szépen elcsipik ő herczegségét, mint annak a rendi! Ördög vigye e gyalázatos esőt, egy száraz szál nincs rajtam.

- Ah! - kiáltott fel az elébb szóló, - amott egy didergő ázott ficzkó áll: látod-e? pillanatra a villám átgyújtotta árva képét, közel vagyunk.

E beszélgetés közben már jó magasan felértek a várhegyen, s mikép a tisztek egyike észrevette, csakugyan állt valaki emelt pisztolylyal az út szélén, mint háború idejében az előőrsök.

- *Halt, wer da!* - kiáltott most a kiszapult, didergő katona igen rekedt hangon.

- Jó barát! - viszonzá a tisz, - ébren vannak-e a várban?

- Az őrizet ébren van, a kapu nyitva, - felelt a kérdett, kit ily közelben a mindenkori villámok sűrű világításai egyikében, azonnal altisztnek s mintegy 60 éves férfiúnak lehetne ismerni a legsavanyúbb arczczal a világon.

A két tisz, az itt talált őrsöt maguk mellé vevén, gyorsabban haladtak a vár felé, melynek kapuját nyitva, dobogóját leeresztve találták.

Mihelyt a kapu mélyedésébe érkeztek, azonnal leszálltak lovaikról s ezeket néhányan hosszú üres ólba vezették, míg a tisztek a katonaságot a felső emelet kirugó tornáczai alá állították.

Az őrizet parancsnoka megjelent s bevezetvén az újdön érkezett tiszteket a várnak egyik alsó folyosójába, tanácskozni kezdetek, mitevők legyenek.

* * *

Rákóczi e napon jóval éjjél előtt feküdt le: nejjével egy szobában hált, s talán sohasem sejtették kevesebbé a közalgó veszélyt, mint éppen ez irtózatós éjen.

Hogy e folytonos robajban nem aludtak, igen természetes: mert ily magasokon minden földél recseg, az ablakok reszketnek s kandallókban, kéményekben üvöltő morgás hangzik, mintha kísértetsereg ütné ott fel táborát.

- Ferencz! - szólt egyszerre Amália, hirtelen fölemelkedve ágyában, - nem hallasz semmit?

- A vihar zúg! - mond Rákóczi, - hallom, hogy az ajtók recsegnek.

- Nekem úgy tetszik, mintha nyitogatnák az ajtókat s léptek közelednének.

- Csalódás, - felelt Rákóczi, - az egész estén át ily robaj volt e régi falak közt.

- Hah! - riadt fel Amália, - nem csalódom; ezek gyilkosok! fel - fel! hirtelen a mellékszobába, onnan a rejteken át menekülhetünk.

Amália herczegnő éppen készült kiugrani ágyából, midőn az ajtó nagy csörömpöléssel felnyílt, s a szoba megtelt katonákkal, kikről a víz csurgott, s kiknek a felséges bútorzatra bámuló meredt szemeik, az éji lámpa csekély világításában fénybogarakhöz hasonlítottak.

Egy pillanatra a szép szoba padolata vízben úszott, oly tömege a nedvnek szakadt le ezen emberek ruhájáról.

Mihelyt Rákóczi és Amália látták, hogy császári katonaság rohanta meg a szobát, nyugodtan maradtak ágyaikban. Rákóczi félig fölemelkedett s parancsoló hangon kérdé:

- Kik kegyetek - s mit akarnak?

A két tisz egészen az ágyig közeledett: azon pillanatban, midőn az idősb, kit e megbizás ellen szólni hallánk, feleletre készült, Amália hirtelen megszorította férje kezét s úgy tetszett, mintha egy árnya a vigasznak derítené szép vonásait.

- Fönség! - szólt a tisz, - higye nekem, senki sem érzi inkább a kellemetlen megbizásnak, melynek következtében itt vagyunk, egész súlyát mint én; de szoros parancs következtében herczegségedet foglyomnak kell nyilvánítnom: katona vagyok: ez fejt meg mindent.

- Kétkedem, tisz úr! - mond Rákóczi szigorú hangon, - hogy parancsa lenne engemet éjjél saját váramban megtámadni, betörni ajtaimat s úgy jönni ide, mint valami haramia!

- Nem érzek hajlamot, Fönség, - szakítá a másik tisztt Rákóczit félbe, - hosszas értekezésekbe ereszkedni: legyen elég annyit befejezésül mondanom, hogy mindketten betűszerint teljesítjük a parancsot, s ha Fönségednek valami kifogása van ezen - megismerem - kellemetlen meg-
lepetés ellen, szíveskedjék azt gróf Solari tábornokkal tudatni, kinek meghagyásából vagyunk
itt, bár jobb kedvvel lennénk a *Gaura Drakulujban*!

Rákóczi az utóbbi szavak után éles tekintetet vetett a haragos tisztt vonásaira, azután hirtelen s
kevesebb indulatossággal kérdé:

- Mi okon történik velem e törvénytelen erőszak? én mint magyar nemes csak törvényesen
idéztetve fogattathatom el; mint római szent birodalmi herczeg pedig csak birodalmi gyűlés
határozatára.

- Herczagséged tudhatja, - szólt a szelidebbik tisztt, - hogy mi, kik itt mint a végrehajtó
hatalom eszközei jelenünk meg, s csak szomorú kötelességet teljesítünk, képtelenek vagyunk
erre feleletet adni de ha megnyugtatósára szolgál herczagségednek, annyit mondhatok: hogy a
mi itt történik, a császár ő felsége egyenes parancsának következtése; azért szívesen kérem, ne
nehezítse meg ezen magában is kedvetlen eljárásunkat s méltóztassék bennünket követni.

- Most? éjjel, ezen iszonyú időben? - kiáltott fel Amália.

A két tisztt vállat vonított.

- Uraim! - mond Rákóczi nemes haraggal, - tudom, hogy a mi velem történik, jogtalanság!
fájdalom, nem mondhatom, hogy példanélküli: mert éppen a jogos, nyílt eljárás tartozik a
kivételek közé; de mivel kegyetek azt erősítik, hogy a parancs ő felségétől a császártól jó,
engedelmeskedni fogok és tüstént. Ez által is be akarom ő felsége iránti tiszteletemet
bizonyítani;⁴⁵ pedig elhihetik kegyetek uraim, hogy egy intésembe kerülne kegyetekre s
mindnyájunkra dönteni e szoba falait; nézzék e kanóczot, mely a falból áll ki s ötven mázsa
lőporra vezet, - folytatá Rákóczi, fölemelvén a lámpát, s az a fölött függő feszületet, s a
kanóczhoz közelítvén azt.

A két tisztt hátra tántorodott s a 20 emberből álló betolakodott kíséret, mely az ágyat fogta
körül, hirtelen az ajtó felé tódult!⁴⁶

- Nyugalom, uraim! - folytatá Rákóczi gúnyos mosollyal: - először nyílt lovagias támadók
ellen van számítva végveszélyben. Engedjenek kegyetek időt felöltözni s azonnal rendelke-
zésükre leendek.

GAURA DRAKULUJ.

I.

Míg Rákóczi Ferencnek sorsában e baljóslatú, válságos fordulat további kifejlését kísérnők, elkerülhetlen, messze Sároستól az erdélyi és oláhországi hegységekben azok lépteit kifürkész-nünk, kiket regényünk érdekében sem feledni, sem szem elől téveszteni nem szabad.

Felséges, de a rémület s búskomolyság szellemét lehellő képcsarnokot állítna elő, ki a nagy Magyarország s Erdély hegységei s sziklatévetégeinek magasztos titkait tudná előidézni.

Hány rejtek létezik itt, csak azon emberektől ismerve, kiknek minden időben az Isten szabad ege alatt rejtőzni s üldözéstől félni kellett; kiket elhanyagolt nevelés következtében, bűnös elvetemültség a társaság átka alá helyzett, s választásból vagy kényszerítve örökös harcban voltak az emberiséggel. Sokat ezek közül a sors arra kényszerített, hogy minden élettervüket a bizonytalan jövőre számítsák; mert talán nem azt hitték, a mit mások, kik nem tudtak a világ sok szenvedéseivel kibékülni, vagy a gazdagság és szegénység, féktelen szabadság s nemtelen leigázás ellentéte érzéseiket sértette. Csuda-e, ha rejtett búvhelyeken gyűltek össze, magasztos, néha ábrándos és eszelős fellegrákokat építeni!

Az emberek nagy száma, kik a mindennapi élet egymást váltó békés vagy zajos jelenetei közt másokat csak magukról s körületeikről ítélnek meg, távolról sem álmodják, - a mi pedig kétségtelen, - hogy minden időben s minden kormányrendszer alatt, akadt egy töredéke azoknak, kik a létezővel sohasem voltak megelégedve, kiket vagy magasb röptű eszmék, vagy természetes nyugtalansága a kedélynek elválasztott másoktól. Ne csaljuk magunkat, köztünk, szemeink láttára, századokról századokra létezett neme a titkos egyesülésnek oly emberek közt, kik veszélyes, vagy véleményünk szerint az emberi nem boldogságát egykor eszközlendő terveiket szőtték odább. Követ köre, olykor homokszemet homokra hordtak; de leölhetlen kitartással, mely minden fürkészettel daczol, mely lassan haladva reng előre, mint a vízbe vetett kő után az örvény gyűrűje szélesül és tágul; elbukva néha, felkelve újra, s mint a forrás a tengert, a meleg a magasat, a villám az érczet keresi, fürkészve s megtalálva egymást.

Mióta az emberi nem nagyobb társaságokban él; mióta parancsoló s engedelmeskedő, hatalmas és erőtlén, gazdag és szegény, okos és okatlan létezik, - ha a legvégső aggkorra visszamegyünk: mindenkor nyomaira akadunk ama titkos társaságoknak és szövetségeknek, melyek a mindennapin, a bevetten és szokásokon túl, kerestek üdvet magukra és az emberiségre.

Akár a magasztosb érzemény játszsza a főszerepet s elvekről, eszmékről, haladásról legyen szó, akár pusztán anyagi könnyebbülés tüzetik célul: hősie erényekkel s bűnökkel, gonosz-ságokkal találkozunk. Hibáznánk, ha e rovatba csak azokat helyeznők, kik ellen a törvény, a rend s jogosság felkél, s méltán védelmi helyzetbe teszi magát. Volt e szövetségek közt nyílt, bevallott, melyek létezése tudva s eltűrve volt; csak működését, s iszonyú titkos bűneit fődte sötét lepel.

A világ a vehmbirá s az inquisitio botrányait látta s tűrte századokon át.

De hol az ily szövetségek valami magasztos, nemes eszmét tűztek ki: ott a selejtes nagyobb szám közt, olykor azon ritka nemével az embereknek találkozunk, kik életük magasb s nemesb jelentőségét tudják felfogni: képzetük az örök Istenről s a nagy mindenség céljairól sokkal messzebbható, mint hogy a rövid emberi életet csak egy jól rendezett háztartás eszméjéből felfogván, tovább ne menjenek a jelennél.

A szomorú az: hogy a jó, a nemes és magasztos e titkos szövetségben egy tekintetben mindig hasonló volt, azaz: *éppen oly tilos volt jobbat tenni, mint az emberek nagyobb száma*, mint rosszat és kárhozatot; de szembetűnő különbséggel: mert a rossz mindig több szerencsével, s kivitele több könnyűséggel találkozott, mint a jó.

Ez fejti meg, hogy néha a nemes czélok kivitelére is az emberek rossz és selejtes eszközökhöz nyultak; olykor a nyers erő s a féktelenség szerencsáját vetvén a nemes czélok, a nehéz kivitelű tervek szokott szerencsétlenségének mérlegébe.

Nem volt e rövid előzmény felesleges annak megfejtésére, minek nemsokára tanúi leendünk.

Magyarországon a két hazát értve, századokon át az érdekek oly zavart, oly rejtélyes alakot vőnek, hogy egészen ellenkező vélemény - egyenlően jó hazafiságnak tartatott s tartatik mindez óráig. - Egy része az embereknek azt hitte: míg jól van dolgom, vagy legalább nem igen rosszul, miért törekedjem változásokra; mások ellenben úgy vélekedtek, hogy éppen annak, kinek jól van dolga, szoros kötelessége nem feledni azokat, kik szenvednek, s minden előnyük az, hogy a vértanúkoszorúval - talán egy jobb világra szereznek érdemeket.

Három felsőség közt volt a vélemény-különbség századokon át. Egy rész hazai kormányt óhajtott; ki szeretné a hazát inkább, mint annak fia s kinek azon kívül és azon túl érdekei nincsenek? mások azon meggyőződésben, hogy Magyarország képtelen többé a Mátyás korának önnállóságát kivívni, azon hitben éltek, hogy a Magyarhon birtokára vágyó hatalmaságok közt nem lehet jobbat választani, mint keresztény felsőséget; - egy nagy rész végre úgy vélekedett: a török pogány, buta nép, - de ha az adót pontosan fizetjük s ha egy tized részét annak, *mibe nekünk a német szövetség s annak kimeríthetlen zsarolásai kerülnek*, ajándokra szánjuk a török divánnak s egyes szatrapáinak, nyugodtak leendünk; mert a fényes porta nem elegyedik az ország belső szerkezetébe, nem tolja reánk nyelvét s megszenvedí ősi szokásainkat, maradjunk tehát a török mellett.

Mindezek külön-külön magukat jó hazafiaknak, nézeteiket jó célúaknak, törekvéseiket üdvöseknek tartották, ellenben mindenkit, ha ellenkező véleménynyel bírt, árulónak, eszelősnek vagy kárhozatos elfogultságban szenvedőnek nyilatkoztattak.

E három egyenlően hazafias, jó szándékú, jót akaró párt közt, özöne a vérnek lefolyt s a gyűlölet sárkánya lehelte lángjait.

E három párt egyikének néhány elszánt emberével vezet a sors össze, s meglátjuk, mennyiben fogják a mondottak magukat az életben igazolni s minő eszközökhöz nyultak a jobbak, hogy a rosszabbak segélyét biztosítsák.

Mélyen az oláh és erdélyországi havasok és sziklabérczek közt, magas hegycsúcson állapodunk meg s nem csuda, ha lépteink a földbe legyökereznek. - Igen - a mi előttünk áll, oly meglepő és váratlan, mikép pillanatra azt hiszszük, hogy lábaink nem fogják merni a jövő lépést tenni.

A hegység élén a hajnal hasad, fönn szédítő magasban egy lapos sziklán két férfiú-alakot látunk: mindkettőt durva posztóból készült sötét öltözet fedi: neme a szürnek vagy dolmány-nak, széles tüszővel övedzve karcsú derekaikhoz.

Azonnal ráismerünk mindkettőre, bár aligha őket itt és együtt gondoltuk volna találni. Az egyik Apagy György félreismerhetlen arczával, a másik Brenkovics, kit ezuttal természetes alakjában látunk, - elmondhatjuk kivételesen, - mert éppen ezen alak volt az, melyet leg-ritkábban lehete benne megismerni.

Mindkettőnek vállán börtarisznya függött széles szíjjon s tüszőjükben pisztolyok nyugodtak.

Kard nem volt oldalaikon s úgy látszik, hogy egész készültek hosszas gyaloglásra volt számítva.

De a kard helyett egy más, nem kevésbé súlyos és hatalmas fegyver volt kezeikben, az aczél fokos, ujjnyi hosszú tőralakú élel fokán.

A kifejezés e szilárd férfias vonásokban, hideg, szigorú, de nem kedvetlen.

Ott álltak s nem mondtunk sokat, mikor állítottuk, hogy a ki e helyre lép, lábai a földbe gyökereznek.

Előttük szédítő mélység ásított: oly sötét a hasadó hajnal daczára, hogy lehetlen volt fenekén a tárgyakat kivenni.

E mélységnek vagy völgyaljnak - ha így akarjuk nevezni, terjedése nem csekély: mert egy negyedóránnyira nyúlhat átmérője; de e magas pontról tekintve, majdnem feneketlennek látszott az óriási sziklák arányában, melyek azt feketén és kormosan körülkerítették s itt-ott körülboltozták.

Apagynak és Brenkovicsnak szemei e szédítő fekete örvénybe voltak szegezve: nehéz szürke köd széles terítőkben ömlengett s örvényelt abból felebb és felebb, míg megszakadván, a mindig világosabb hajnal derűjében egy-egy lepel vonult el a természet e romjairól: mert az egész terjedt katlan valami kiégett kráterhez hasonlított.

A két férfiú, miután néhány perczig kémelt a sziklapárkányról, megindult.

- Erre jobbra! - mond Brenkovics, - mindig a gerinczen, vigyázzon kegyed jól lábaira, mert akár egyik, akár másik oldalra hanyatlik, életével játszik.

Valóban a szirttaraj, hol most vigyázva, de a félelem minden jele nélkül s a szokás biztosságával haladtak, egy keskeny élt képezett, melynek egyik oldala simán és meredeken a völgy mélységébe nyúlt le, mint valami fekete kárpit, míg a másik több mint négy-öt ölnyi szakadásnak párkányát képezé, kiálló élekkel és ormokkal, átmetszve esőmosásokkal s telve tövises bokrokkal.

Maga a keskeny ék a tetőn az egyedüli ösvényt képezé s egy szemben jövő elől kitérni, a leghidegebb bátorságot és szédülhetlen főt feltételezé.

Brenkovics elől ment, s mindketten annyira el valának saját egyensúlyozásukkal foglalva, hogy nem akartak beszélgetéssel veszélyes szórakozást előidézni.

Mintegy tíz perczig haladtak, midőn Brenkovics egy óriási hárs mellett megállt. Ez, elég csudásan a szikla repedéséből kiemelkedve, pompás koronáját mint zöld zuhatagot nyujtá le ez örvény felé.

- Itt tágasb a hely, - mondá Brenkovics, leereszkedvén a fa tövébe, melynek kevély sudara alig két ölnyre gyökerezett a meredek sziklafal szélétől.

- Vaszil nemsokára itt leend, - szolt Apagyi, - ez Traján hársa ugy-e?

- Igen - viszonzá a másik, - itt bevárjuk őt, és most tekintsen kegyed alá.

Míg a két férfiú a nyakkoczkáztató utat tevé a Traján hársáig, mert az ezredes erdő-óriást e hegységek gyér látogatói századok óta így nevezték: addig a köd lassankint emelkedve a setét kráter karáig, egyszerre valami légnyomásnak engedett, s ujra a völgyfenékbe szállt alá s ott, mintha a föld beitta volna, egészen elenyészett.

A tekintet, mely a két kalandor előtt felásított e vadonból, képes vala őket meggyőzni arról, hogy e helynél titkosb s hozzáférhetlenebb rejteket alig tudnak a Kárpátok fő- s oldalágazatai előmutatni.

Az egész völgy alja, melyet a lassankint feljebb és feljebb haladó napnak világernyője inkább kifejtett homályából, hasonlított valami elhagyott város romjaihoz.

Alig volt néhány négyszögölnyi tiszta tér helyenkint; mindenhol roppant szikladarabok feküdtek: hasonlók eldőlt tornyokhoz, romba omlott koczkákhoz s idősenyvedt falmaradékhöz; a romoknak s görelynek halmazaitól körözve.

Két patak, ér vagy olvadt hó, nem lehet e magasságról elhatározni, küzdött e sziklaszeleteken át s képezett zöldes vízterítőket, míg két-három helyt megrohanván egyét e szirtkőböknek és guláknak, felcsapott magasra, szikrázó vízsugarakat alakítva.

- Ott a Gaura Drakuluj! - kiált fel Brenkovics, rövid pihenés után felkelve s a szédítő mélység széléhez közeledve.

Valóban, miután az utolsó ködszőnyeg, szemközt kalandorainkkal, a völgy fenekéig ért, az átelleni kékes sziklabordák felnyiltak: úgy tetszett, mintha a hegység egyszerre feltárná torkát s valami földalatti világ mélyeibe engedné behatni a tekintetet.

Oly nagyszerű volt a boltozat s oly sötét, mikép megfoghatjuk a név értelmét, melyet annak a babonás nép adott. A legmagasb torony, egész városrész, egy vár dombjával együtt, kényelmesen megfértek volna az óriási ív alatt, melynek boltozatait bokrok s mindennemű havasi növények lepték el, olykor hosszú füzéreket képezve, máskor a vihartól kitépve ingadozván szakadozó gyökerein.

- Isten áldja kegyelmeteket! - kiáltott fel Vaszil, ki e perczen lépett ki egy sűrű fenyőbokor mögől, egészen úgy öltözve, miként őt utoljára láttuk.

- Találunk-e már valakit? - kérde Brenkovics, kit a jöttnek megérkezése nem látszott meglepni; - *Mirian* sokat ígér mindig s keveset teljesít.

- Gondolom, lesznek már alatt, - felelt az oláh; - nem látják kegyetek a tüzeket?

Apagyi élénken közeledett Vaszilhoz, ki Brenkovics mellett állt a mélység szélén. Igen, - szólt, - ott füstgomolyok vonulnak hosszan a földön, azt hittem, hogy a köd maradványai.

- De benn a hegy alatt, - folytatá Vaszil, ki e nagyszerű öblözeteket nem gondolta jól értelmezni, ha azokat barlangnak nevezi.

- Igen, - felelt Brenkovics, - látom mint vörös csillagokat a barlang sötétében pislogni a tüzeket, menjünk! Előre, Vaszil! te vagy az egyedüli, ki e veszett helyen kalauzul szolgálhatsz.

- Csak utánam! - viszonzá ez jókedvvel - utánam!

Mind a hárman megindultak. A hegy-él, melyen őket a nevezetes hársfáig kísértük, ettől néhány ölnyre biztosb lőn; mert az annak egyik meredek oldalát képező szakadás végét érvén, a keskeny ösvény kitégült s az őserdőség szélén folytathatták útjokat.

A ki sohasem járt e rejtett, csak dugárusoktól s haramiáktól ismeretes helyen, alig foghatná meg a lehetőséget, hogy a völgynek aljába lejutthasson s az úgynevezett Gaura Drakuluj rejtekeihez férhessen. Oly meredek s nagyjából sima sziklák feküdtek a mély katlant körül s oly hiánya volt minden nyomnak s bejárásnak, hogy Apagyi párszor kételkedni kezdett a vakmerő oláh képességén ennyi akadály legyőzésére.

Brenkovics nem egyszer meglátogatta e buvhelyet: de a tulsó oldalon jött, hol egy nyaktörő meredek szakadás görelyén csúszott inkább, mint jött a völgybe.

A hová végre néhány száz lépésnyi haladás után értek, annyira váratlan volt, hogy csak Vaszil ismeretes vakmerősége nem engedé, hogy Apagyi s Brenkovics szavakat adjanak növekedő aggodalmuknak.

Egyszerre az ösvény megszakadt s az oláh roppant lapos kőszelét mellett állt meg, mely néhány magas fenyő közt hevert a földön.

- Ide, uraim! - mond némi diadallal tekintvén kíséretükre, kik meg nem foghatták, mit akar, annyira nem látszott semmi nyoma valami lejárásnak vagy esőmosásnak, hol őket a völgybe vezethetné.

Vaszil lehajlott, és folytatá: - Ide, segítsenek kegyetek, ezt a kőlapot félre kell mozdítani!

- Miért? - kérdé Brenkovics.

- Miért? - ismétlé az oláh; - majd meglátják miért; segítsen Apagyi uram! ott a jobb szélét kell megragadni, alája teheti kezét, mert apró köveken nyugszik; - túl, uram! úgy - - szólt tovább, intvén Brenkovicsnak, ki a sziklalapnak szélét ragadta meg, s erős karjaival kezdé azt emelgetni.

- Nem úgy! nem úgy! - kiáltott fel Vaszil bosszúsán, - nem kell emelni, fordítsák kegyetek a követ amarra, balra - hó! - újra emelik - mondtam már, nem kell emelni!

- Vesztél volna meg! kiáltott Brenkovics, kinek béketűrése hamar kimerült, - hogy fordítsuk, ha nem emeljük?

- Teringettét! - viszonzá Vaszil nyersen: - taszítsák kegyetek a követ balra, majd elfordul, ha meg nem fordul.

Brenkovics és Apagyi nyomni kezdték a széles kőlapot balra maguk előtt s nem kevéssé csudálkoztak, hogy az könnyebben enged a nyomásnak, mint gondolták, s nem fordult ugyan fel, mert Vaszil magyarul beszélvén, még mindig nem tudta a leghelyesebb kitételeket használni - - hanem tovább vonult - s mindketten látták, hogy alatta egy lyuk, hasonló valami sötét kémény nyílásához, tűnik elő.

- Csak tovább-tovább! - biztató őket Vaszil, - úgy - nah - még egy kissé - *ásá!* - tevé végre oláhul hozzá - a mu *binye!* - mert meg kell jegyeznünk, hogy az egykori kecskeőr örömet bosszúságát mindig saját nyelvén szerette leginkább kifejezni.

Hogy a kő, mint valami ajtó, a földszínen majdnem sarkon fordult s a nyomásnak engedett, megfejté az, hogy egyik oldala nagy, gömbölyű, kavicsnemű köveken nyugodott s mihelyt a másikat nyomták, természetesen engedett.

Egyébiránt nem volt kétség benne, hogy e bejárás előre el volt készítve.

- Ördögöt! - kiáltott fel Brenkovics, - nem reméllem, Vaszil, hogy e kútba akarsz beszállásolni bennünket?

- Kút? - mond az oláh vigyorogva, - nem kút biz az! hanem lejárás; mondtam előre, hogy a tulsó lejárás kecskének való, nem becsületes embereknek, tudom én, mit beszélek! csak utánam, majd elől megyek, de lámpát gyujtok, - evvel kis bádog lámpát vett ki tarisznájából s az akkori mód szerint kénfácskával s taplóval nem csekély csiholás és fuvás után egy faggyú gyertyát gyujtott meg.

Mikor a lámpa égett, Vaszil beereszkedett a gödörbe, melynek szája akkora volt, hogy azt a legkényelmesebben teheté.

Lába már biztos alapot ért, de vállai még künn voltak, egy percczel azután behúzta fejét s eltűnt a szem elől.

- Ereszszen kegyed engemet, - mond Apagyi Brenkovicsnak, ki a gödör közelébe lépett.

E földalatti lejárás vagy rejték nem volt egyéb, mint azon szűk és hosszú barlangcsatornák egyike, minőket főleg e vidéken gyakran lehet találni: mélyen befuródnak ezek a hegyekbe, sőt olykor annak oldalát egészen áttörik, valami barlangban végződve, honnan aztán szabadba juthatni.

A különbség csak az, mikép a szűk köz, hová kalandorainkat tűnni láttuk, a helyett, hogy párvonalba futna a föld vagy szikla rétegeivel, örvénylő, menedékes kanyarulatokban lefelé huzódott, egész a völgyfenékig.

Gyaníthatólag azoktól földöztetett fel, kik a gyakori tatárfutások s török és német portyázók idejében a járatlan s ismeretlen előtt hozzáférhetlen természetes aknában kerestek és találtak menedéket.

Vaszil azon néhány év alatt, mióta őt Brenkovicssal szövetkezni láttuk, nemcsak a legvakmerőbb martalócczá, hanem egyszersmind a legfurfangosabb kémme s ügyvivővé képezte ki magát: főleg Oláhországban, saját faja közt, babonás bámulókra talált. Ennek oka, a mit alig szükség emlékezetbe hoznunk, hogy akkortájt a szerencse és vakmerőség a köznép előtt többnyire babonás hittel vegyült. A cziblesi kecskeőr, a téli magánynak semmit sem gondoló remetéje, mint valami felsőbb képezetű valóság tekintetű; - a nép, sőt még azok is, kik vele a leggyakoribb érintkezésben voltak, őt valódi csudatevőnek s bizonyos tekintetben jósnak tartották.

Tökölyi maga, miután párszor megkisértette, mi telik ki e ficzkóból, igen sokat tartott róla s Brenkovics, e királya a kémeknek, darab idő óta a legnehezebb dolgokat mindig Vaszilra bízta.

A barlang, hol a három férfiút látjuk, hol szűkebb, hol tágabb, olykor csekély terjedésű boltokat képez: ilyenkor embereink egyenesen állhatnak, míg legnagyobb részén útjoknak kénytelenek valának hajolva haladni. Mikor - mindig kigyózó kanyarulatban, lejjebb s lejjebb menve, e sziklás bérceknél mintegy közepe tájáig értek, egy elég tágas hézag fogadta őket. Kissé pihentek, mert hogy e rejtéknek alja a láboknak nem legbiztosb alapot nyújt s szerfelett fárasztó volt, lehet gondolni.

E pihenő állomásból az út jobbra kanyarodott be a sziklába, egészen ellenkező irányban avval a részével a lejárásnak, melylyel eddig megismerkedtünk.

- Most - szólt Vaszil, - darabig egyenes uton megyünk, sőt itt-ott fölfele, de aztán lekanyarodik az út a völgybe s nemsokára szabadba érünk.

Minden úgy történt, miként az oláh mondotta; kalandoraink fél órai vándorlás után, nyitott barlangba értek, melyből négykézláb kellett kicsúszniok.

- Itt vagyunk a szabadban! - kiáltott fel Vaszil, pattintván ujjával s elfújván a gyertyát.

- Terringettét! - szólt Apagyi megrázkódva, s a homokot s penészt levervén öltönyéről: - gonosz egy bejárás az ördög gödrébe! Ha még egy negyed óráig tart, megfulok.

- Nekem minden idegemet átjárta a hideg, mintha a láz borzogatna, - tevé hozzá Brenkovics. - Előre! Egy kis gyors járás, s megmelegsünk. Előre Vaszil! te tudod az utat.

Hogy a rejtékben, melyet csak most hagyánk el, örökös hideg, majdnem jeges légvonal terjedett, igen természetes, két nyílása levén s mivel a légmérsék közt a völgyfenékben s a bérceztetőn nagy volt a különbség.

Miután mind a hárman segítve egymásnak, kissé kitakarították magukat, Vaszil megindult s a többiek gyorsan kísérték.

Szemközt velök amaz óriási nyílt boltozat, vagy nagyszerűbb kifejezés helyett barlang, egész vad pompájában ásitott a jövők felé. Mikor egyes kövek segedelmével az első patakon száraz lábbal átjöttek, s egy kis földemeletre értek, a fekete pokolüreg kerete szeszélyes növény-övezetével mutatá, minő utánozhatlan kaczérság van a legvadabb természetben s mikép válik az is, a mi borzasztó, széppé és csudássá összeségében.

Most már lehete látni, hogy e titkos bűvhelynek alja tele van néppel: mint valami fekete sáskasereg nyüzsgött az, a füsttől kerítve.

A barlang hézagában gyújtott nagy tüzet igen jól ki lehetett venni, mert a mélység sötét háttere egész élénkségében kitünteté a felcsapkodó lángokat s a fölötte kóválygó nehéz fényes füstvonalakat.

- Sokan vannak! - mond Apagyi, mihelyt azon helyre értek, honnan a barlangot egész pompájában ki lehetett venni.

- Jöhettek volna többen is, - erősíté Vaszil; - de Pintye Gligor embereinek egy része a nagybányai bérczekben rejtőzik s a kalugerek Pintyétől tartanak, pedig tudom, hogy a vén Mirián keményen rájuk parancsolt, na hiszen majd látunk csudát, ha az öreg neki búsul.

- Szeretném, ha ezen ember egészen kimaradna, - szólt Apagyi halk hangon Brenkovicshoz: - e szemtelen ficzkókkal végre is mindig meggyűl a baj.

- Hasztalan! - viszonzá hasonló hangon Brenkovics: - mikép a nagy uraknak vannak hőseik, a nép is keres ilyeket magának. Pintye gaz tolvaj, de kivel igen csínyján kell bánnunk, mert nagy befolyása van, s a legvakmerőbb emberek egyike. Nehéz a választás, mert ha mellettünk nincsen - ellenünk leend. Jól teleszívta magát mint a nadály és sok rossz fát tett a tűzre, ha mi kirekesztjük, a némethez szegődik vagy a törökhöz.

- Igaz, - mond Apagyi: - fel kell emelni e népet, hogy mint az arany, mikor forr, kitaszítsa az ily nemtelen salakot maga közül, - addig legyen e gazember az uszály, le fogjuk őt első alkalommal rázni vállunkról.

E beszélgetés latinul folyt: azon nyelven, melyet a míveltebb osztály ez időben mindig használt, ha a nép fiai előtt érthetlenül akart szólni.

Vaszil megszokta Brenkovicsot néha általa nem ismert nyelven szólani hallani, s kisebb gondja is nagyobb volt annál, mit az emberek beszélnek; ő csak arra ügyelt, a mit cselekesznek. Meg kell vallanunk, hogy e részben alig volt ember, kinek esze, szeme inkább résen állt volna, mint a természet e vakmerő fiáé.

Már alig lehettek száz lépésnyire a barlangtól: néhányan, kik őket észrevették, kiáltozni kezdtek: - Ide, ide!

- Látja kegyed Urszát? - kérdé Brenkovics, ki a barlang szélén az agg medvevadásznak félreismerhetlen alakját megpillantotta.

- Látom - felelt Apagyi: - aki mellette áll, Pintye, rá lehet a vörös süvegről s a hosszú török fegyverről ismerni, amott Ráfael!

- Hanest nem látom még, - szólt újra Brenkovics: - pedig ide rendeltem, de béketűrés, alkalmasint valamelyik tűznek közelében guggol duzzogva s apánkat, anyánkat szidja felséges szász nyelvén!

Most már a barlangban mindnyájan figyelmesekké lőnek a jöttekre s többen a tág torkolat előtt folyó patakon át elejökbe siettek.

II.

A nyílt öböl, melynek végét s csatornáit lehetetlen volt világosan kivenni, mikép mondtuk, oly magas, széles és tágas, hogy összehasonlítással világos eszméjét nem adhatjuk. Az aggteleki híres barlang s a wiedlicskai sóakna legtágasb öble csekély boltozatok ezen ösképzetű üreghez mérve.

A legmagasb ismeretes torony s az egyiptomi gulák legnagyobbika könnyen állhatna közepében a nélkül, hogy szédítő kúpját megközelítse.

Boltozata részint tömör kőből, részint - s főleg a nyílt tágas kapuzat közelében - csepegvényből⁴⁷ állt. Az utóbbi képezet⁴⁸ toronymagyságú csapokban nyúlt le s félvilágos domborodásain át a számos tüzek vörös fénye derengett.

Mikép egy régi s ritkán található krónika erősíti, senki sem ismerte e barlangnak egész mélységét. Állítólag szűkebb s tágabb földalatti utczái s csatornái Oláhországig nyúltak s csak egyetlen ember volt, ki később e téveg Ariadne-fonalát birta, a híres *Mirián*, jós, remete, tündér egy személyben.

Többen 500 embernél gyűltek itt össze, ezek közt számos, vésznek edzett martalócz a Tökölyi seregéből, oláhországi s moldvai kalandorok és sokan, kik e lázas időkben vagy mindenüket vesztették árva életükön kívül, vagy semmivel sem birván, mások birtokára számítottak.

Volt ezek közt, kiket magasztosb eszmék vezéreltek, kiknek e gyülevész nép, e vad és sivár embertömeg, terhükre volt, kiket egyedül saját jellemük tisztasága látszott megóvni, hogy a hinár közt járva saruik tisztán maradjanak.

Ezen utóbbiak sorába tartozott főleg Apagyi, néhány oláh lelkész, pár tanuló s mások, kikkel e történet későbbi jeleneteiben fogunk megismerkedni s kik közül többeknek sikerülend, mint minden forradalomban, a tűz és vérkeresztség által kitisztulni.⁴⁹

A hézag nagy kiterjedésű tért képezvén, a szemnek meg kellett az első benyomás gomolyát szokni s a világítás változó fokozataival ismerkedni, míg a nagyszerű képet maga előtt egész valóságában felfoghatta.

Lépünk a csepegvények által képezett egy csudás erkélyre, mely a tágas nyilástól jobbra, alig tíz lépésnyire attól, a merész boltozatok alatti sziklafalból rugott ki, s hol Brenkovics és többen foglaltak helyet, az első vitor üdvözlerek után.

Erő, szeszély s választékonyosság egyesültek a természet játékában: a gót s arab építészet elemeit lehetett itt felfödözni, tanulságául annak, hogy az örök oktató s útmutató a természet maga. Olyan volt e kiemelkedő bástya, mintha az oszlopok s ívek, melyeken nyugodott, csipkével lennének körülterítve s a kövülések füzerei ünnepien függenének le sajátos párkányzatairól. Hasonlított óriási szószerűkhöz, melynek természetes rostélyzatai közül itt-ott rémítő állatok s csudás alakzatok kémeltek ki.

E magas helyről az egész földalatti jelenet kifejlett bonyodalmából s a tekintet képes lőn azt felfogni.

Szemben, a barlang tulsó falának irányában, úgy rémlett, mintha véletlenül összehányt talapzaton óriási alakok ülnének magas székeken, mint annyi sella curuliseken, hasonlítottak a titkos birákhoz vagy druidokhoz, kiket tanácskozásaik közepette egy tündér átka kővé változtatott.

Fölöttük a csepegvény irtózatossá sárkány alakját látszott magára öltetni, kiterjesztett denevérszárnyakkal.

Köröskörül a roppant öblökből csillárokhoz hasonló csucsorodások nyúltak le, míg itt-ott diadalkapuk s halotti emlékek álltak.

Egyikének e természetes diadalívek közül tetejéről bő patak csattogott le, s a barlang üregein át eltűnt újra, mintha a föld beinná.

Szemközt az erkélylyel fekete embertömeg bontakozott ki: havasföldi nép volt ez, többnyire törökösen fegyverezve. Ültek, álltak, heverték, s a zaj, mely ezen oldalról egészen az erkélyig hatott mutatá, minő élénk társalgás foly köztök.

Jobbra az erkélytől a barlang mélyedése felé két nevezetes csoportozat alakult, mindegyik 50-60 főt számíthatott. Az egyik közvetlen az erkély mellett, kétségtelenül haramiákból állt. Mindezen sötét, marcsona férfiak bozontos szakállaikkal, megrakva mindennemű fegyverrel, a barlangtetőről leszakadt szirt- és csepegvénydarabokon ültek, vagy ezek körül álltak és járkáltak.

Előttök egy-egy mogorva férfiú szónokolt, kiben azonnal tolvajfőnökökre, vagy harambasákra lehetett ismerni.

A társalgás itt nem volt oly élénk, mint ama tulsó tömegben, de a rekedt felkiáltások s durva hahoták tanusíták, hogy kalandjaikat közlik egymással s talán ittlétük céljairól vitatkoznak.

Túl e durva tekintetű népen, a második embertömeg egészen más kinézésű volt: azonnal meg lehetett ismerni, hogy nem haramiák, mind öltözetük, mind jó, de nem túlzott fegyverzetük, az itt egybegyültek nemesebb rétegére gyaníttatott.

Szemközt a hézag torkolatával, legmélyebben a barlang vége felé, több apróbb csomókban igen változatos nép tolongott. Vaszil alighanem csalatkozott, mikor azt állítá, hogy a kalugerek, ez oláhországi remete-barátok, féltek idejönni, mert egy több ölnyi hosszúságú csepegvénnyen, mely mint valami ezerévű fasudar hevert a földön, egész sorát látjuk e szent férfiaknak.

Mindnyájokat sötétkék egyházi öltöny födi, kötéllel derekaikhoz szorítva, melyről a hosszú nagygyöngyű olvasó függ rézkeresztjével. Fejeikre tágas csuklyájuk van borítva, s arczaikat majdnem egészen elfödi.

E férfiak automatokhoz hasonlítottak, s valóban oly halványak voltak, minőknek itt a kétes világban látszottak.

Nem igen messze tőlük, két oldalra apróbb csomókban vidéki nép állt és hevert. Úgy látszott, hogy nem egészen nyugodtak s valami talányos félelem és aggódás borong ijedt vonásaikon.

Suttogva beszélgettek s szemeik lopva kémeltek a különböző embertömegeken.

Míg így a mint láttuk, a nagy kiterjedésű öböl majdnem egészen kerítve volt mindennemű és alakú néppel, közép tere sem volt üres. Sokan jártak-keltek ott s mentek egy csoportozattól a másikhoz, vagy ketten-hárman beszélgettek együtt, s ha újabb emberek érkeztek, a hullámzó népraj a barlang nyílásához közeledett.

Az egésznek világos felfogására nem szabad a számos tüzet felednünk, melyek körül többen főzéssel, sütéssel valának elfoglalva, míg mások külről nagy fasudarakat s száraz gallyakat hordottak elő.

Apagyi és Brenkovics ama fönséges, természetes erkélyen vagy szószéken álltak s többekkel beszélgettek, kiket itt nem leend felesleges addig is röviden kijelölnünk, míg megtudjuk, mi hozta e sok színű népet éppen a rengeteg e búvhelyére.

Ismerőseink közül elég ha Ráfaelt, Fenchel Hanest, s az öreg Urszát megnevezzük. Vaszil egyenesen a kalugerek felé tartott, s még kísérei nem értek az erkély tetejére, mikor már az

oláh élénken hadonázott kezeivel s nagy tűzzel látszott a mogorva szerzeteseknek valamit magyarázni.

Pintye Gligor is egy volt azok közül, kik a jöttöket üdvözlötték; de érdektelenebb embereket hallgatással mellőzve, említetlen nem hagyhatunk egy feltűnően szép fiatal lovagot, egyszerű sötét barna magyar öltönyben, nyuszt kalppal fején s felséges török karddal oldalán, mely vérvörös, arab ízlésben összebogozott zsinóron függött válláról.

Mind Apagyi, mind Brenkovics kellemes meglepetéssel nyujták e 26-27 éves férfiúnak kezeiket, ki a legnyugodtabb kifejezésével az érettségnek üdvözlé őket.

Mindössze húszan, ha nem többen lehettek, kik Apagyit és Brenkovicsot az erkélybe vezették, hol lapos kövön, mely asztalt képezett, néhány serleg bor, kenyér, sódar és turó heverték.

Meg kell jegyeznünk, hogy a jelenetnek benyomása ünnepies és fenyegető volt inkább, mint vidor és feszületlen; de ezt csak az első hatásról mondhatjuk, mert alig telt el negyed óra, azonnal észre lehetett venni, hogy e változatos tömeg mindinkább elegyedik s ismerkedik. Az egésznek lassankint oly színe s hangulata keletkezett, minő az akkori táborozásokban feltűnt, hol mindent előbb lehetende feltalálni, mint félelmet vagy rossz kedvet.

Apagyi s azon szép férfiú, ki nemcsak e nagyrészt szennyes, durva nép közt, hanem a legfényesebb teremben is feltűnendne, kevés embert ismertek itt, de annál többen közeledtek Brenkovicshoz, Urszához, Ráfaelhez. Feltűnő volt különösen, mennyire növekszik Brenkovicsnak derűltége: alkalmasint minden reménye fölött ennyi ismerőjét találván itt.

Nincs kétség benne, hogy ezen összejövetel nagy gonddal s titokban lőn előkészítve, s azok, kik azt elintézték, fontos terveket csatoltak avval össze.

Mielőtt tovább mennénk, engedjünk időt e népnek sejtelmekre s gyanításokra, mert világos, hogy kevesen tudták a valóságot s mindenki saját felfogása szerint igyekezett e gyűlés okát fejtegetni és indokolni.

Igy tért nyerünk egy nevet kiemelni azon sok közül, melyet eddig hallánk: e név *Mirián*, kiről csak annyit mondtunk, hogy jós, remete és tündér egy személyben.

Mirián egyike volt azon embereknek, kiket a történet, krónikák és emléklapok mint valami odavetett talányt állítanak élénk, a nélkül, hogy a legéberebb fürkészetnek s buvárkodásnak sikerülne őket egészen világosan és fődözetlen megismerni. Olyan volt, nem feledvén minden összehasonlítás bénaságát, - mint például Cagliostro vagy Faust, kikiről mindenki beszél, a nélkül, hogy a mese a valótól élesen el lenne különözve életükben.

A régi hagyományok annyit mondanak róla: hogy Tökölyi s később II. Rákóczi Ferencz idejében, az Erdély és Havasalföld közti hegységekben egy, több mint száz éves remete lakott, kit senki ifjan nem látott, kiről a legvénebb emberek mint oly férfiúról emlékeztek, kit gyerekkorukban hosszú ezüst szakállal láttak, s már nagyatyjuktól mint száz éves öreg remetét hallának említeni.

A természetben semmi természetfölötti nincsen, ha némely csudás, váratlan jelenetnek megfejtése nem esik kezünk ügyébe, előre bizonyosak lehetünk két dologról: vagy nem igaz, a mi mondatik, vagy ha saját érzékeink tanúsítják annak valóságát, akkor abban rejlik a talány kulcsa, a mi e jelenetet megelőzi s a természetfölöttinek eszméjét képviseli. Szóljunk világosabban.

Mirián élt, sokan látták, sokan ismerték őt. Száz évesnek látszott, oly valami elkövült s mégis erőteljes lehelt vonásaiból; de Mirián, kit Rákóczi korában ismert a nép, ugyanaz-e, kiről nagyatyáik szóltak? ez más kérdés: mint szintén az is, ha mind abban, a mi e rendkívüli

egyéniiséget körözte, nem volt e természetesen megfejthető valóság, a nélkül, hogy az emberi elme babonára és természetfölötti fejtegetésekre szoruljon.⁵⁰

A sok esemény, talán mese közül, melyek a rengeteg e második *Rübezaljáról* a nép ajkain kerengtek, legnevezetesebb egy - a *vinnai lakomához* hasonló - monda.⁵¹

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem egy vadászaton eltévedvén, végre a Gaura Drakulujra bukkant. Maga s vadászkiséréte fáradtak lévén, a hús barlangban foglaltak helyet, a vízzuhatagból oltván szomjukat, míg a számos eb ugatásaival visszahangoztatá az öblöket. Egyszerre kürtjel hallatszott s nemsokára egy öreg remete, vörös talárban és csuklyával jelent meg, ki őt s kíséretét udvariasan meghívta ebédre.

Bethlen Gábor vadászai fenyő szövétnekeket gyújtottak s a sajátos lak urát a földalatti utcákon s öblözeteken át kísérték - nem minden babonás félelem nélkül.

Csudás kristálypalotába vagy barlangba érkeztek, hol reájok fényes lakoma várt. - A gazda maga s számos cselédsége - a gazdáéhoz hasonló öltönyben - a lakoma alatt egy szót sem szóltak. Minden némán és csendesen, de a legjobb rendben ment véghez.

Az egészséges étkek, a tüzes borok a vendégeket tökéletesen kielégítették.

Miután mindnyájan jóllaktak, az öreg remete, kinek szakálla övig ért s fehér volt mint az ezüst, számtalan földalatti öblökön s barlangokon át, őket egy szép nyílt völgybe vezette, hol mindnyájok meglepetésére - nyom nélkül eltűnt szem elől.

Tudva van a mondákból, hogy a vinnai lakoma után, melyet majdnem hasonló körülmények közt Ödönfi adott Wesselényi Ferencz nádornak, a vendégek eltávozván, egyszerre kettőzött éhséget éreztek s tarsolyaikban az eltett eleség helyett kő- és tégladarabokat találtak. Bethlen Gábor és kíséréte szerencsésebbek voltak, a rege szerint, mert miután az agg remete eltűnése által okozott meglepetésből magukhoz tértek s haza siettek, otthon mindenki száz aranyat fedezett föl vadásztarisznyájában, s Bethlen Gábor egy becses gyémánt gyűrűt talált a magáéban, melynek karikája körül ószerű gót betűkben *Mirian* nevét lehete olvasni. E gyűrű - állítólag - a gazdag fejedelem hagyománya közt találtatott. Mennyi igaz ebből, nem vizsgáljuk, de hogy e rejtélyes ember vagy mindazok, kik koronkint e nevet használták, terjedt ismeretségekkel bírtak s főleg a havasalföldi martalóczokkal szoros összeköttetésben éltek, azon nem lehet kételkedni, mert a havasalföldi vajdák nem egyszer fürkésztek hollétét, bár nyomába sohasem akadhattak.

A nép babonás félelmét leginkább a Gaura Drakulujbani sok kísérteti jelenet növelte, melyekről a vidéken mint kétségtelen dologról beszéltek.

Mindazok, kiket a véletlen a Gaura Drakuluj közelébe vezetett, állhatatosan erősíték, hogy az valóságos ördögök tanyája s a kísértetek s hegyi szellemek légyottja. Állíták, mikép senki sem közelíthet oda a nélkül, hogy egy vagy más módon a bosszantást és zaklatást kikerülje.

Az okosabbak úgy gondolták a sok mondát természetesen megfejteni: hogy Mirián, a ki jelenben él, egészen más, mint az, kiről őseik beszéltek; azért úgy vélekedtek, hogy a Gaura Drakuluj öreg remetéje a havasalföldi rablók orgazdája, kinél azok rablott kincseiket lerakják, s szemfényvesztések s boszorkányságok által igyekeznek eltávolítani a hivatlan látogatókat.

Rákóczi Zsigmond idejében azt beszéltek e talányos remetéről: hogy hamis pénzt ver s földalatti lakának száz meg száz kijárása van, úgy hogy lehetlen sem személyére, sem kincseire akadni. Mindezekben lehetett némi - mindenesetre természetes - valóság, de több költemény is.

Vaszi, a cibilesi kecskeőr - bár erről hallgatnak a krónikák - ismerte Miriánt, s nem egyszer esküvel erősíté Brenkovics előtt, mikép ezen embernek ereje s hatalma természetfölötti.

Tagadá egyébiránt, hogy mindenkinek ártani szeret, sőt állítá, mikép őt könnyű ajándékokkal megnyerni, lakása pedig oly rejtek, hol ezren találhatnak menedéket szerencsétlenség esetében.

Brenkovics már régen elhatározta magában, hogy az öreg remetét fölkeresse s hogy neki sikerült vele szoros összeköttetésbe lépni és titkai egy részét - ha ilyenek voltak - kilesni, arra nem kell nagyobb bizonyítvány, mint az, hogy ő, Apagyi és többen e helyet választották azon czélra, melylyel meg fogunk nemsokára ismerkedni.

Ezt előrebocsátva, visszatérünk beszélyünkhez.

Mintegy félóra telhetett el Apagyi s Brenkovics megérkezése óta, midőn egyszerre egy kürt szólalt meg. Oly erős és mély volt a jeladás, s a visszhang annyiszor visszaüvöltötte azt, hogy a jelenlevők, mint varázsvesszőtől illetve, elhallgattak. Az első kürtjeit egy második s ezt néhány percz múlva a harmadik követte.

Úgy tetszett, mintha e hangok a föld alól törnének fel; kürtjelnek is csak más értelmezés híján neveztük, mert némi hasonlatossága volt a hegy e jajjának - ha így szólhatunk - valami óriás méretű kürt rivallásával.

Hogy a meglepetést felfoghassuk, melyet e riadó okozott, nem szabad elhallgatnunk, hogy a nép közt emlékezhetlen idők óta, egy nevezetes jóslat élt: hasonló ahhoz, mely az arabok és beduinok közt létezik, valami neméről a Messiásnak és szabadítónak; a jóslat így hangzott: *Mikor a Gaura Drakuluj háromszor három versben megszólal, akkor a nép újra születik s szabadság fog a földön terjedni.*

A jelenlevők közt voltak többen, kiket a félelem a hegytorok rémítő üvöltésére úgy elfogott, hogy odahagyván helyeiket, szabadba siettek. Többen attól tartottak, hogy a barlang megrepedt s össze fog omlani, mert tudva van - legalább erősítettik - hogy a mély sóagnák, ha saját terhük alatt össze kezdenek roskadni s készülnek betemetni a kivájt hézagot, háromszor megdördülnek, mielőtt összeomlánának s így az első s második intő moraj a munkásokat még nyugodtan hagyja.

Az adott rémletes jel által okozott lázas felindulás még növekedésben volt, mikor újabb három kürtjel, a jóslat szavait elevenebb emlékezetbe hozta.

Ekkor Apagyi, kin - miként Brenkovics - s még néhányon - semmi ijedtség fel nem tűnt, az erkély szélére állt s oláhul felkiáltott:

- Barátim! senki se mozduljon! - hallottátok a Gaura Drakuluj hangját? örüljetek, ez üdvét hoz számunkra! - Ismeritek a jóslat ígét:

Mikor háromszor három versben megszólal Gaura Drakuluj, a nép újra születik s szabadság fog a földön terjedni. Kétszer három versben hangzott a barlang öble - - csitt! halljátok! le a fővegekkel!

Apagyi a nagyobb számot képező oláhok nyelvén elvégezvén rövid szónoklatát, többen különböző nyelveken tolmácsolták azt egymás után a népnek, s a magyar szónoklat Ráfael által mondatott el.

Ismétlések kikerülése végett megjegyezzük itt, hogy a tolmácsolás ennyi fajú nép közt minden szónoklatot követte.

E pillanatban hangzott újra háromszor a hegy öble.

Többen, kik a barlangból kisiettek, Apagyi s mások felszólítására visszatértek, s most egyszerre élénk, leírhatatlan szemle bontakozik előttünk.

Ama kalugerek, kiket a kevély boltozatok végső falának irányában, egy csepegvény-sudaron, vagy eldőlt oszlopon ülni láttunk, s kikkel Vaszil beszélgetett, egyszerre fölkeltek s kettenként haladva előre, a barlang közepe táján megálltak.

A nép közelükbe gyűlt s tágas kört képezett. A kalugerek, felindulástól reszkető hangon ihletteljes kardalt kezdettek énekelni.

Csuklyáikat hátravetették s a szigorú, időrongált vonásokban babonás kifejezése volt a magasztaltságnak.

Oly megható volt maga az ismételt jeladás, az azt követő ijedt forrongás s végre a szentség hírében létező kalugerek kardala, hogy a nép egy része térdeire esett s a csend oly nagy lőn, hogy a dal egészen vad hanglejtésében kivehető lőn.

Az erkélyben lévők levett fővegekkel vettek az elragadtatásban részt, melyet a tömeg sajátos elegye s a természet egész nagyszerű díszítménye eléggé megfejtene.

Mi hozhatta ezen embereket ide? minő cél lehetett az, melyre ily hatásteljes előkészültség gyaníttatott? ki tudná! De hogy az, a mit eddig láttunk s még látandunk, nem volt a pusztá véletlennek, hanem mély számításnak míve, azon nem tehet kétkednünk.

Miután a karének elhangzott, Brenkovics felváltotta Apagyit s jelt adott kezével, hogy szólni akar.

Minden oldalról kiáltoztak: halljuk, halljuk!

Brenkovics teljes férfihangon kezdé:

- Barátim! a Gaura Drakulujban vagyunk, a híres Mirián tündérpalotájában; hallottátok a barlang háromszor három kiáltását, nagy dolgok várnak reánk! Ha eddig mindenki azon igyekezett, hogy saját sorsán segítsen, miként tud, most eljött az idő, hol az egész ország boldogságán kell gondolkoznunk, hogy legyen végre nyugalom és béke.

- Nem kell nyugalom! nem kell béke! - - mit ér a nyugalom nekünk, kiknek semmink sincsen!
- kiáltozták a különböző csoportozatokban, csörgetvén fegyvereiket s fenyegetődzve emelvén fel ökleiket.

- Nem kell nyugalom! - kiáltott fel Brenkovics rendítő hangon, - én is azt mondom. A nyugalom rest vánk, melyen a férfiúi erő elalszik, de barátim! mégis mindennek nyugalom a vége: nyugalom a sírban a föld alatt.

- Igaz, igaz! - üvöltöttek a kalugerek, vervén melleiket.

- Messze van még az! - kiáltott fel nyersen néhány fiatal suhancz, - addig mozogjunk - - majd ráérünk alunni, ha eltelik az élet!

- Mozogjunk! - folytatá Brenkovics nyersen, - de azért barátim, hogy az ember, kinek az Isten e szép és gazdag világot adta, itt a földön is pihenhessen s ne kellessék futni s izzadnia a sírig!

- Mit beszél? - nem értjük! - zajongtak többen.

- Meg fogtok érteni mindnyájan, - mond Brenkovics emeltebb hangon, - de jól vigyázzatok minden szavamra.

- Én gyermekéveim óta nem tudom, mi a nyugalom és pihenés. - Éheztem, szomjaztam mint ti; fáztam s a nap heve elsorvasztott! Nincsen házam, nincsen sátram, ágyam és sírom a széles föld, födelem az ég boltja s szövétnekem a nap és hold! Szegény vagyok mint a meztelen gyermek, mely a világra jő! - És nézzetek magatok körül, barátim, a világ oly szép és nagy, van elég hely mindnyájunk számára, ha még annyian volnánk is! Ez nem jól van így! - A hazában nem régen a török uralkodott s most a német parancsol, pedig e föld a miénk,

mindnyájunké! Egyiket ősei sírja és bölcsője köti ide, másokat atyái vére, melylyel azt megvásárolták. És mi, mi csak nézzük ezt! Megelégszünk, ha annyit csikartunk ki a sorstól, hogy az eső meg ne verjen, tagjainkat befedhessük s éhen ne haljunk! Minő nyomorú nép vagyunk mi!

- Azért gyűltünk itt egybe a Gaura Drakulujba, a hatalmas Mirián védelme alatt, hogy adja reánk áldását! - szentelje meg fegyverünket s avasson fel bennünket.

- Ki kell az idegen hatalmaskodókat vernünk, hogy legyen miből élnünk mindnyájunknak, s ne kellessék a falatot éhségünk enyhítésére bűnnel s vérrel megvásárolnunk!

Brenkovics e szavait rémítő zsinat követte: sok idő kellett, míg az okosabbaknak sikerült a butábbakkal a szónok beszédét megértetni. Brenkovicsnak csak hosszú szünet és csitítások után lehele szóhoz jutni.

Emeltebb hangon folytatá azután:

- A német elbízta magát, nem elég neki egy, két, három korona, újabbat keres s kivitte seregit az országból, hogy Spanyolországot megszerezze magának.

- Sohasem volt oly kevés idegen katona hazánkban, azért most ideje, hogy készen legyünk első felszólításra!

- Menjünk! nem félünk senkitől! - ordított a tömeg.

- Ugy van! - kiáltott fel Brenkovics, - férfiak vagyunk, mindenki szemébe nézzünk, nem félünk senkitől!

Brenkovicsnak utolsó szavait lázas zajongás kísérte, vegyülve rémletes üvöltéssel, melylyel mindenki saját felfogása szerint fejtven meg a szónok beszédét, tanusítani akarta, hogy ő sem fél, ő is büszke, ő is tenni akar!

- Örülök, barátim! - folytatá Brenkovics derült hangon, - hogy megértettetek; azért nyíltan fogok veletek szólni.

- Tökölyi Imre, kinek seregében sokan közületek szolgáltak, számkivetve van, talán meg is halt! Ha egy évig haladnátok, nem érnétek oda, hová őt az ármány és oktalanság eltávolította. Messze van - ha még él - tőlünk, más világ részében, pogányok és vad emberek közt, elevenen eltemetve, meghalva reánk nézve! de él a híres Zrinyi Ilonának, Tököly nejének fia, kinek nagyatyját Zrinyi Pétert, a németek lefejezték.

- Él fia, Rákóczi Ferencz! - most őt is üldözőbe vették, megfosztották jószágai nagy részétől s lest intéztek ellene, megrohanták éjnek idején saját várában s Bécsbe vagy Isten tudja, hova hurczolták. - Megengedjük-e, barátim, hogy őt is számkivessék, mint híres atyját, Tökölyit? vagy neki is fejét vegyék, mint híres nagyatyjának, Zrinyi Péternek? Szóljatok, barátim, megengeditek-e ti! kik urak vagytok e földön, hogy sehonnaiak legyilkolják az egyedüli embert, ki megválthat bennünket?

- Nem - soha! - Menjünk, szabadítsuk meg! - sokan vagyunk! - így ordítottak mindenfelől s a visszhang százszorosán visszadörgötte a zajt.

- Azt teendjük! - mond Brenkovics, - de az ellenség ravasz, azért társakat kell szereznünk, hogy megfelelhessünk neki. - Mindenekfelett, barátim, ha van kéz és láb elég, fő is kell, jó és egészséges fő, ki gondolkozni is tudjon, tenni is merjen! Ilyen jó erős feje van Rákóczi Ferencznek! - de addig várt és nézett maga körül, ha van-e nép, ki ráismerjen, míg törbe került.

- Ott ült Sároson, mint a sas ül a sziklán s hajnal elé kémel, várva a nap első sugarait! És mi, a nép, időztünk s el hagytuk őt fogatni!

- Szabadítsuk ki, hol van? - ordított a tömeg.
- Isten visszaadja őt népének! - kiáltott fel Brenkovics, addig mi gyűljünk s készüljünk!
- Akartok vele tartani! szabadok lenni? - folytatá, - akarjátok-e a vér és tűznek keresztségét fölvenni, hogy büszkén nézhessetek bárki szemébe, s mondhassátok: mi váltottuk meg a hazát?
- Akarjuk - akarjuk! fegyverre mindnyájan! - hova kell menni? - kit kell ütni? - kiáltozott a nép.
- Mindezt megtudjátok annak idejében, - mond Brenkovics, - a haza számít rátok!

III.

A kilátás csatákra és hadi életre, sokkal inkább ínye szerint volt e népnek, mint mindaz, a mit Brenkovics és társai békéről és nyugalomról mondhattak volna.

Tökölyi a hevenyészett élet, a hadi események, az örökös mozgás embere volt. Míg rettegett fegyverét ki nem csikarták kezéből, özönlött hozzá a nép, főleg ama vésznek edzett martalóc s kalózfaj, mely máról holnapra élt.

Neve olyan volt, mint a zászló, - de nem feledteté el a Rákóczi-nevet, e riadóját és tárogatóját a szabadságnak és függetlenségnek.

A Rákóczi-név olyan volt, mint az ég villáma; tisztította a léget maga körül s az áldás enyhítő záporának szolgált előjelül.

A Tökölyi, Zrinyi, Rákóczi és Frangepán-nevek egyesültek azon erőteljes ifjúban, kit Brenkovics e vad csoportnak bemutatott - mint üdvöztetőt!

Vérengző gyilkosokkal, haramiákkal s tolvajokkal találkozunk itt, a hinárnak ez üledékében, mint a felhők sűrűjében, egyes szikrákban lappang a tiszta égi tűz, melyeknek egyesülni kell, hogy egész fényükben és dicsőségükben felgyuljon ez; de ne feledjük, hogy a forradalomnak szintúgy, mint a nagyszerű állományok első kezdetének, egyik kiváltsága az, hogy a nemtelen rétegből kifejtse a szeplőtlen gyémántot. Róma rablókból lett a világ ura s az első hadviselések és népvándorlások nem voltak egyéb, mint rablás és zsákmányolás - nagy mérvben.

Olyan volt a rohanó emberözön, mint a chaos, melynek rétegeit, durva kezek nemes harcza különözte el egymástól.

Brenkovics s mindazok, kik e kétélű, veszélyes eszközhez nyúltak, jól tudták, kikkel van dolguk; de egyszersmind érezték, hogy a rugalmat s ösztönt adó nemes aczélrugó mit sem ér, ha nem állnak kerek s emeltyű rendelkezésére, melyek idomát elfogadják.

Nem akarjuk hosszasan ismételni mindazt, a mi ez órákban mondatott, nem kísérik az egyes csapatok főnökeinek szavait; messze vinne, ha előadnók, miként sikerült e rakoncátlan tömeget lassankint, nem a legösszefüggőbb, de mégis némileg alakulni kezdő géppé összeverni.

Azok, kik e népet ide tudták gyűjteni, mindenről gondoskodtak. Érdeükben volt a közelgő forradalomnak magvat teremteni s megadni, miből aztán a többi önként foly, - az első idomot.

De hatni kellett e népnek babonateljes s a csudás által magát ragadtatni engedő kedélyére; meglátjuk, mennyiben sikerült ez.

* * *

Majd négy-öt óráig folyt a tanácskozás és vitatkozás, főnökök, tisztok választása, lecsapása, feltolása.

E közben ettek, ittak, énekeltek, a tüzek vígan s vörösen lobogtak, s az egésznek utánozhatlan varázstekintete volt.

Míg a nap magasan égett az özőn előtti katlan fölött, dicső fénye a barlang tágas nyílásán beáradva, félkört rajzolt annak homokjára s visszaszikrázott óriási csepegvényeiről; mikor a völgy szűk látkörén túl kezdett haladni, lassan kivonult a Gaura Drakuluj telt színteréből; de világította a hűvös völgyeket, s még sokáig égett a magasok csúcsain.

A barlang mindig sötétebb és sötétebb lőn, az est árnyai fekete szemfödelet szőttek e mogorva odura. Brenkovics s mindazok, kik a tömegben a higgadtabb anyagot képezték, az erkélyben s a körül gyűltek össze, míg a kalugerek egyenkint eltűntek a különböző sötét utcák mélyeibe, mintha szándékosan ellopódnának.

Egyszerre, a már egészen besötétedett s csak a tüzeiktől világított barlang azon részét, hol a kürtjei előtt a kalugereket ülni láttuk, saját világítás kezdé halkkal deríteni, mintha a szikla-boltok alatt második hajnal hasadna.

Brenkovics s azok, kik az erkélyben vele voltak, azonnal lesiettek, s hozzájuk szövetkezett a mogorva Fenchel Hanes csudásan felizgatva.

A nép önkénytelen félelemtől megkapatva, visszavonult s tágas kört képezett, melynek belső karaja egészen üres maradt.

A várakozásnak inkább elfogódott, mint kínos néhány percze után, oly jelenet bontakozott ki, mely e nagyszerű, hegyfölte természetes egyházban, a mindig tovább s tovább terjedő világításban, kevesebb babonás kedélyekben is lázas feszültséget, ha nem félelmet is gerjesztende.

Mondva volt, hogy a Gaura Drakulujból számtalan sötét utca, mint annyi boltozott csatorna nyúlt be a hegységbe, most ezek legtágasbikából szokatlan tekintetű díszmenet bontakozott ki.

Elöl hófehér gyolcstalárban, melyet semmi öv le nem szorított, s hajadon fővel magas ifjú jött, kezében fekete zászlót tartva, melyre fehér latin betűkkel e szavak voltak hímezve: *Contra paucos omnes*. Az ifjú csendesen haladott az embertömeg által képezett tág tér felé; arcának kifejezése oly szórakozott és ábránd-tekintetű volt, hogy inkább sírből kelt szellemhez, mint földi lényhez hasonlított.

Utána mintegy 20-24 kaluger jött, nagyobb részt azok, kiket pár órával ezelőtt nyom nélkül eltűnni láttunk, avval a különbséggel, hogy kék, durva remete öltönyük helyett, fehér gyolcs egyházi ümegekben, tágas fejükre vont fehér csuklyákkal jelentek meg s különös szövetekeket tartottak, melyeknek kékes kisérteti lángja orcáikat halotti sápadtsággal öntötte el.

Néhány lépésre utánok, egyet a meglepőbb alakok közül pillantunk meg; vörös öltönye, mint redőtelt palást sarkig ért, csuklyája hátravetve, a legszebb aggfőt, melyet valaha szem látott, földötlen engedé kivenni; kezében hosszú, fényes pallost tartott. E férfiúnak korát senki sem leende képes elhatározni. A magas homlok kevés, de mélyen beszántott redői nem gyaníttának többre 80 évnél; de sűrű ezüst haja, mely fodraival vállait földte s széles szakállá övének alól nyúlva, hasonlítottak századok havához, míg a fénylő, parancsoló fekete szem egész erejét s melegét megtartotta.

Termete emberien túlinak látszott, majd ölnyi magasságával, széles vállaival s az erély ős kifejezésével járásában.

Mellette jobbra alig 14 éves gyermek jött, kezében vastag, sárga viaszgyertyával, melyre egész serege a csudás állatoknak volt festve, lángja vörös fényben égett s arcát gyöngéd

pírral öntötte el. A gyerkőcze hasonlóul hófehér, földig érő talárban volt, a legfinomabb szövetből vállán átvetett széles vörös szalagján különös jegyek és vonalak tűntek fel.

Oly gyöngéd s annyira megkapó szépségű volt e zsenge alak, mikép csak a szárnyak hibáztak, hogy őt a némán s föndobogó szívvel várakozó nép angyalnak tartsa.

Ha mindabban, a mit látunk, számítás volt: meg kell vallanunk, hogy azok, kik e meglepetést elintézték, tökéletesen ismerték a népet, melyre hatni akartak.

Balra az agg férfiútól Vaszil jött; nem változtatva semmit hadiasan szigorú és egyszerű öltönyén, csak hogy hajadon fővel volt s kezében fehér bőrbe kötött, fénylő kapcsokkal leszorított roppant könyvet emelt.

Mihelyt az öreg a tündér világításban először a nézők szemébe tűnt, azon csoportozatban, hol Brenkovics és társai legközelebb a hegyalatti utca nyílásánál álltak, egy felkiáltás hangzott.

- Mirián - Mirián - Mirián!

Az egész néptömeg a csudálat harsány, de reszkető hangján ismétlé: - Mirián a jós! Mirián, Mirián!

Éppen a jelenet váratlansága fejt meg, hogy a nép meg nem mozdult, s valami önkénytelen óvakodás tartá azt lekötve.

A százados vagy ha a babona és néphiedelem ajkáról lessük a szót, az ezredes agg, nem volt más, mint azon férfiú, kinek neve e tájon mindenki ajkán lebegett, de kit az itt egybegyűltek közül kevesen láttak eddig színről-színre, bár néhányról hinnünk kell, hogy vele, ha nem közvetlen, legalább közvetett összeköttetésben valának.

Mirián a nyílt üres hézag közepe tájáig érkezvén, a kalugerek félkört képeztek körüle, azon ifjú pedig, ki a zászlót tartotta, az agg jobbán foglalt helyet, míg a gyermek Vaszil mellé állt.

Mindez némán történt, s az egész álmjelenethez hasonlított inkább, mint valósághoz, olyanhoz, melyről ébredés után az emlékezet nem tud világosan számot adni.

A mély, ünnepi csendet csak a leszakadó patak dalszerű csapkodása szakítja félbe.

Apagyi, Brenkovics s ama csinosan öltözött ifjú, kiről e találkozás elején említést tevénk, kiválva a többiektől, Miriánhoz közelítettek. A jós csendesen s arcának ihletett, látói elragadtatást lehelő kifejezésével tekintett az őt körülövedző sokaságra, mely elől a szövétnekektől világíttatva, hátrább a barlang homályiba volt burkolva.

Mikor Mirián előtt megálltak, Apagyi magyarul szólt:

- Atyánk Mirián! századok óta lakod az Istennek e csudás egyházát, láttad, hogy a nép, mely e gazdag földön él, szegény s az önkény igája alatt nyög: emeld szemedet éghez, imádkozzál érettünk!

- Azért gyűltünk itt össze, hogy a haza szabadságát kivívjuk, add áldásodat reánk és fegyverünkre öreg atyánk, Mirián!

- Áldj meg, áldj meg! - kiáltott fel az egész tömeg, leírhatatlan elragadtatásban.

E pillanatban bús, az idegeket megkapó zene hangzott távolról, mintha a csepegvények fordított tornyai mögül s a csipkézett ívezetek alól sóhajtana fel.

Egy volt ez azon szép, dallamos⁵² zenék közül, melyekkel Magyarhon népét a Vörös-tengeren átvethetted.

Minden fuvalma panaszt emelt szárnyain, minden felzajgása a harag, átok és bánat rohamát készíté föl a kedélyben; azután mondhatlan melegségre olvadt össze, hogy égi engeszteltség s ihletett ima harmatával oltsa el a düh s kínos visszaemlékezések villámait.

A vad nép, súlyos fegyvereire támaszkodva, szemeit érzé nedvesedni s lágyulni szivét, míg úgy tetszett újra, mintha erélyének s bátorságának szárnya nőne s magasra emelné tett és merény-szomját.

Senki sem tudta, honnan jönnek e kedves, honias hangok, minő láthatlan zenekar rázza fel e végzetes éjnek csendét.

Mikor a dal elhangzott, Mirián előre lépett, arcza felgyúlt, tekintete mint a kevély sasé átfutotta az egész kört, azután messze előre nyujtván áldó kezeit a népre, majdnem emberientúli hangon mondá az áldás szavait.

Nép! az élő Isten, ki minden mindenben, kié az erő, a jóság és a hatalom, áldjon meg titeket! küldje angyalát a magasból, hogy seregeitek előtt haladjon s vezessen győzelemről győzelemre!

Isten áldjon meg s küldje mennyei tüzét, hogy legyetek tiszták előtte, s az emberek előtt! mert a szabadság, melyért vívni fogtok, égszülötte és Istentől jó!

Isten áldjon meg! világítsa az értelmet, legdicsőbb ajándokát, hogy míg a szabadság szent zászlói alatt harcoltok, ne feledjétek, hogy a szabadság közös birtok, s csak addig erős, míg nemes és tiszta! Legyetek testvérek, s a mit tesztek, tegyétek az egész hazáért!

Nép! a szikrát a lehellet elfujja, feliszsza a harmatcsöpp! a forrást ivószarvval felfoghatod, de az égés lángja iszonyú, s a tengerbe olvadt forrás gályákat vet a fellegeknek. Tartsatok össze, mindnyájan kevesek ellen! mert a rossz a világon kevesektől jó, kik a hatalommal visszaélnék.

Minden csöpp vér, melyet ontani fogtok, testvéreitek vérébe kerül! azért gazdálkodjatok s szemeitek a hazán fuggjenek, mert a hazát kell megváltani, hogy a megváltás áldása mindnyájunké legyen...

Mirián elhallgatott, minden szavát hallotta a nép, értette-e? nem tudjuk: de e pillanatban a legvadabbnak, a kárhozat fiának keblébe enyh szállt.

A nép önkénytelen lehajlott, míg az áldás szavai tartottak, mikor azok elnémultak, az egész tömeg térdre omlott s Mirián átvevén a könyvet Vasziltól, néhány percznyi szünet után rendítő hangon szólt:

- Ime! tekintsetek e gyász zászlóra! e könyvet nyitom fel, melybe az evangélium írva van, emeljétek fel kezeiteket esküre!

Mint varázstól indítva, egyszerre a százak jobb keze magasán fel volt emelve s a nép térden, a zászlóra szegzett szemekkel, mondá Mirián után az eskü szavait:

Esküszöm az élő Istenre, ki szavaimat hallja, s az esküszegést megbosszulja, esküszöm az élő Istenre: hogy fegyvert nem önzésből, nem bosszúvágyból, hanem törvényért és igazságért fogok! Esküszöm, hogy a férfiút, kit Isten Magyarország megváltására küldeni fog, el nem hagyom végső leheletemig! követni fogom zászlóit, vivok a csatákban, áldozok életet, vért, vagyont, erős leendek és megállok utolsó emberig.

Isten úgy segítjen! s bosszulja meg, ha esküt szegek - emészszen föl mint a villám - s ne legyen irgalom és bocsánat számomra sem a földön, sem a síron túl! Isten úgy segítjen!

Ő AZ!

Ha e magasztos perczen szakítjuk félbe e jelenetet, azért tesszük: mivel mindaz, a mi e hevenyészett seregnek megható beeskete után történt, a tettek mezején találandja bővebb kifejlését, s mivel ideje történetünk többi személyzetét fölkeresnünk.

Tartsunk rövid szemlét közöttök. Tökölyi híres nejével már Nikodemiában volt. Annyira örködtek személyeik fölött, hogy sorsuk inkább tisztességes fogsághoz, mint valódi vendégszeretethez hasonlított.

Tökölyin az idők nyoma látszott már; megvoltak a szép, eltökélt kifejezésű vonások; termete, bár izmosabb mint régen, megtartotta épségét s vasedzettségét, de finom élvonalait elvesztette! Nem volt e férfiú komor; sőt azok, kik vele éltek és számkivetésében osztoztak, állíták, hogy szelidebb mint egykor s vannak órái, hol azon szép időnek egész derűségével s szeretetreméltóságával bír, mikor egy Zrinyi Ilona szerelmét meg tudta nyerni.

Neje csudásan tanusítja a Zrinyiek osztályrészét, a szépség tartósságát. E fölséges vonásokban a kor haladása félreismerhetlen volt ugyan, de nem redőkben, nem a szem sugárainak el-tompult élében, hanem azon érett, mondanánk kiábrándult kifejezésben, mely e még ifjan ép arcban oly ellentétet képezett bőre bársonyával s szemeinek életteljes sugárral.

Kimondhatlan kedves és szeretetreméltó volt e nagyszerű történelmi jellem, keleties háztartása körében. Tökölyi ezen angyal mellett nem érezte mindazon nélkülözéseket, melyeket Ilona gyöngéd keze, a nőiség eltanulhatlan tapintatával eltüntetett körüle.

A kényelmetlen lak sok üres hézagaival, védelmet nem adva sem hideg, sem meleg ellen, inkább nagy sírbolthoz, mint oly férfiú lakához hasonlított, ki igen közel volt egykor Magyarország koronájához.

Nem a bátortalanság s csüggedés érzete volt az, mely őt akkor meglepte, mikor konstantinápolyi lakából először e puszta falak közt látta magát, - nem, mert Tökölyi nem tudta, mi a félelem sorsától vagy veszélytől, hanem a megszokottságé.

Ilona imádta férjét, vele volt: ez adott neki bátorságot szembe nézni az órákkal, melyek jöni fognak. Miként a nap sugára észrevehetlenül csalja ki a rózsákat szunnyadó kelyheikből, miként a harmat zománcza olvad a rétek hímein, úgy munkált e remek nő szelleme azon kisdud körben, melyet neki gazdag reményei után a végzet meghagyott. Ah! minő nagy volt annyi magas kicsinységekkel összehasonlítva! Mikor a roppant karaván-szerailhoz hasonló faltömeg egyik szürke hézagába léptek, így szólt: Imre! szabadok vagyunk! Isten nem hagy el bennünket!

- Tágasb kalit! s messzebb a kék Kárpátoktól! - mond Tökölyi szomorún: - miért kell oh Ilonám! éppen nekünk, kik ama dicső földet inkább szeretjük, mint minden idegen zsarolója, oly messze lennünk tőle!

- Szívünk ott van: - felelt Ilona fénylő szemekkel. - Oh ott! mindig ott! s a ki fölöttünk örködik, meghallgatja könyörgéseinket, Magyarország boldogságára!

Annyi elszántság oly szent erény, oly lendülete a szívnek s léleknek élt e nőben, hogy magához emelte erőben és érzésben azokat, kik vele voltak.

Néhány hét alig telt el s Tökölyi puszta falak helyett, több kényelmet s választékosb fényt talált lakában, mint azt a háborgós idők Magyarországon lehetővé tevék egykor.

Tökölyről a történészek azt szeretik mondani, hogy tömérdek kincset gyűjtött még a zentai csata után is. Fessler maga, leghitelesb íróink egyike, rablással vádolja őt, csak az a különös, hogy ugyan azok, kik őt rágalmazzák, egytől egyig bevallják, hogy *Konstantinápolyban őt tallérből élt naponkint*.

Zrinyi Ilona sok ékszerét megmentette; de nem akarta azok árát Konstantinápolyban elkölteni: akkor még táplálta őt a remény, hogy az idő jobbra fordulhat. Nikodemiában e remény végkép letűnt s e nő gyakorlatibb szellemű volt, mint hogy át ne látná, mikép évek teltevel, szép remények kilátásával is jobb a rövid létet élvezni. De gondolta, hogy férje kedélyére is jobb hatással leend, ha elevenebb világot teremt körülé, s mindent elkövet őt elfoglalni s elméjét annyi bánat okaitól elvonni.

Mikor Tökölyi Nikodemiába költözött, megszűnt nem a pán rettegés Bécsben ezen iszonyú névtől, hanem annak éle. Így történt, hogy a figyelem közte s azon számtalanok közt feloszolván, kiket a német kormány, az elégyetlenekhez számított, Rákóczinak s Tökölyi számos titkos barátinak sikerült, itt-ott biztos kezeknél elrejtett romjait egykori gazdagságának lassankint kezeihez juttatni.

Senki sem volt ezen ügyes eltakarításában a kapzsi szaglálók elől Tökölyi s neje kincseinek fáradhatlanabb, mint Clermont és Brenkovics, kiknek csatlakozása Tökölyihez s nejéhez imával határos volt.

Így sikerült a lelkes nőnek lassankint, nikodemiai mausoleumának egészen keleties tekintetet adni. A legszebb selyemszövetek, szőnyegek s minden neme a kényelmes bútoroknak néhány hónap alatt e lakot ismerhetlenné tévők.

Minden, a mit teremtett, hasonlított a gondviselés jótéteihez, meglepetések valának e kényelmek és jelentőséggel bírtak, a mint ezt csak hölgy intézheti el s gondolhatja ki.

Miként fény s kényelem szaporodtak háztartásában, a törökök s ázsiai főnökök tisztelete a magas vendég iránt is növekedett: egy kevés chinaiság van mindenhol s a filleng s csüggevény imádása, régi fettis-szolgálat. Ki Tökölyit pár év mulva meglátogatta, azt hitte, hogy hatalmas keleti fejedelem udvarába lép. Számos cseléd, a legszebb lovak, mindenhol gazdagság és fény, s e tündér palotában a jötevő nemtő örök-ifjú arczával, elhárítva minden felleget férje homlokáról s rózsákkal hintve be ösvényeit.

Így élt Tökölyi és neje. A bécsi kormány aknászi és kutatói tehetségének daczára, Tökölyi mindent tudott, a mi a világban történt. Egyetlen óra alatt jobb s biztosabb tanácsot adhatott volna a császárnak, mint podagrás, rémeket látó tanácsosai egész életükben. De történelmi fontossága megszűnt; az idő lassankint moha rétegét vont a két nemes élet fölé, beolvasztván azt is a multnak nagy könyvébe.

Keveset tehettek Rákócziért, de Magyarhonban oly sokan voltak, kik véletlenségekre számítottak, hogy ha e két személytől bucsút veszünk, lesznek elegenden, kikkel találkozunk, érdekekkel birand.

A német kormány Tökölyi belzése s az eperjesi s ehhez hasonló vérvásárok után azt hitte, hogy Magyarország le van igazva: hogy ereje, önérzete megtörvén, vele mindent el lehet követni.

Mindig saját rettegéseire illesztvén a mérleget, nem ismert más tényezőt a félelemnél: *oderint dum metuant*. Az állományi bölcsesség alapköve mindig ijesztés és üldözés maradtak.

A vakság annyira ment, hogy lassankint minden katonaság kivonatott az országból. Kettőzött sóvárgással lőn minden elkövetve a spanyol örökös háború előnyére. Ama kormánynak régi betegsége volt minden időben, egy végletből a másikba esni: fűhöz-fához kapaszkodni a

veszély napjaiban, foglалásokról álmodni és pöffeszkedni, mihelyt magát veszélytől mentve hitte.

Magyarország alatt éppen ez időben vulkán égett, titkon és mélyen. Azon irányban, melyben a romlatlan erejű fajt véroszlásban s aszkóiban hitték, az őserő összpontosult. Minden egyes város és helység, a gazdagabbak várai, a hegyek és bércek rejtekei gyűlhelyekké lőnek. Oly magas elszántság volt a népben, mikép azok, kik vele érintkezésbe jöttek, igen jól tudták, hogy az általános égésre nem az anyag hiányzik már, csak a gyújtó szikra.

Azon emberek, és számosan mások, kiknek összeesküvési ünnepélyét kilestük, a régi készülés összpontosított erélyével léptek föl. Szerte az országban, víg s igénytelen összejövetelek színe alatt a beavattak minden rokonkeblet kifürkészték s társakat gyűjtöttek. A legvakmerőbbek folytonosan tanácskoztak együtt s összeköttetések messze elharapóztak, a két Havasalföldre, Lengyel- és Oroszországba. Mindenütt voltak embereik s csak a kedvező pillanatra vártak, hogy nyíltan a tettek terére lépjenek.

Rákóczi, bár az utóbbi pár év alatt némileg veszített népszerűségéből, tétlen semlegessége által, oly csudás volt még mindig a varázs, mely nevét kísérte, hogy ha vezérről volt szó, a különböző érdekek egyesítésére e név nyerte a túlsúlyt.

Kik Rákóczit személyesen ismerték, éppen higgadságában találták erejét s bíztak azon férfiúban ki koczkára nem veti a haza sorsát, s várni tud.

Néma, de kitartó készüllet tanyája lőn a vérrel áztatott ország. A kegyetlenséget megszokott s a végrehajtott iszonyokkal kibékülni mindig kész hatalmasok azt hitték, hogy a magyar mindent feledni tud. Oh! pedig sokat kelle feledni tudni ez időben! A Caraffákat s Bastákat, az eltiport alkotmányt, a hatalmas ország dicső nevének kitörlését!⁵³

De a magyar, ha ritkán tanult kárán, feledni sem tudott. Nincs elaltatására példa a történelemben, a sír és tetszhalál zsibbadtsága mindig csalt. Sohasem volt éberebb e faj, mint mikor bölcső dalát énekelték Bécsben és Prágában, készebb mint azon pillanatban, mikor az első barázdát szántatták vele új igájában.

Zrinyi, Bercsényi, a Vayak hárman és számtalanok, kik közül néhányat már említettünk, a közöny hideg kifejezésével hallgatva számították az országból kirendelt seregeket, titkos gúnynyal s a bosszúvágy éhes sovargásával néztek a spanyol háborúra. Voltak, kik ha Rákóczi elfogatásáról, s minden üldözésről s nyomorról az országban szó volt, felkiáltottak: Ugy kell! minél több kegyetlenség s jogtalanság, mennyivel több kizsebeltetés és üldözés, annál jobb. Meg kell pattanni, meg fog pattanni végre a húr! mert van Isten s ezt a mi jó magyar vérünket egy tengernek vize sem higgasztja meg!

Igy gondolkoztak az elégtelenek s ezek száma millió volt.

Bercsényi egyike lőn a legtevékenyebbeknek: ő érezte inkább, mint bárki más, minő rémítő csapás e nemzetre s annak reményeire Rákóczi elfogatása.

Nem remélt sem kegyet, sem igazságot, annyira el volt keseredve, mikép feltette magában, hogy kivándorol inkább, mint kibéküljön avval, mit Magyarországnak tűrni kell.

Bercsényi tudta, mennyi hatalmas név, hány buzgó kebel, mennyi ifjú vér és akarat leend érdekelve Rákóczi elfogattatása által: ezekben remélt, de legtöbbet magában.

Elhatározott jelleme nem szerette a gyávaság ellenvetéseit megczáfolni, azért mindent titkolt leghűbb baráti előtt, mit azok vakmerőségnek hívén, ellenezhetnének.

- Megyek Pozsonyba! - szölt magában; - aztán távozom! Hadd mondják, hogy futottam, ha tetszik! Sokszor több bátorság kell a futáshoz, mint maradáshoz, mikor éppen azok maradoznak, kik fejüket veszti s a futás több veszéllyel jár, mint a maradás.

Bercsényi Izekucz kíséretében déltájban érkezett Pozsonyba. Az utóbbi segedelmével annyira tudta magát elváltoztatni, hogy legjobb barátja sem ismerhetende reá. Brenkovics az utóbbi időkben gyakran mulatott Bercsényinél, még pedig a bécsi kormány tudtával, hol Brenkovics-ra számítottak, kinek sikerült kettős szerepét ritka szerencsével játszani.

Izekucz, a vakmerő örmény, jelenben Bercsényi titkára volt s őt mindenüvé követte. Bercsényi külvárosi csapszékbe szállt, hol őt legfeljebb marhakereskedőnek tartották s távolról sem sejték, minő hatalmas úri ember.

Mi hozta őt Pozsonyba, tudjuk, s hogy Izekuczczal együtt használták az időt s felosztották a teendőket, - nem szükség mondanunk.

Bercsényi rövid pihenés után a város felé indult. Mintegy közepe táján lehetett a térnek, mely a mostani sétány elején terjed, midőn egy pompás üveges hintó jött szemközt vele.

A tágas jármű, melynek ajtai aranyozott szegélyt s grófi kettős czímert mutattak, lassan közeledett, mert éppen vásár napja lévén, még sok nép tolongott a városnak e részében.

Bercsényi setétkék, ólomgombos ujjasában, báránycucomával fején, nehéz botjára támaszkodva éppen megállt, hogy az úti módon felpodgyászolt kocsi elől kitérjen, midőn szemét felemelte s egyszerre szoborrá vált.

Oly váratlan volt, a mit látott, hogy az első pillanatban minden ereje megzsibbadt s a hang torkán rekedt.

A kocsiban, feléje fordított arczczal, a legszebb szőke hölgyek egyike ült. E vonások, e rész makacs tekintet, a lilium havával vetekedő arczbőr, mindez egy ismert képet ébresztett föl emlékezetében, vagy inkább életbe léptette azt. A nő, mert a magyaros, csipkékkel terhelt fejkötő mutatá, hogy nő, nem volt más mint Amadil, mint Kálmán.

Kocsi, lovak, az útiasan, de gazdagon öltözött cselédség, minden arra mutatott, hogy a legelőkelőbbek egyike.

Nem volt kétség benne! Amadilnak egész lényében, főleg nemesen nyílt tekintetében, valami félreismerhetlen létezett.

Szemeik egy másodperczre találkoztak. Bercsényi e szép arczban semmi nyomát nem látta a meglepetésnek s azt hidegnek s büszkének találta. A nő mellett 15-16 éves leányka ült, ismeretlen arczczal, melyre Bercsényi alig vetett egy tekintetet.

A csinos kocsi után nem nagy távolban a társzekér jött, hol csomó podgyász mellett pár nőcseléd ült.

Bercsényi nem tudta, mit tegyen s éppen készült a kocsit követni, midőn a kocsis kiérvén az embertömegből, lovaira vert s a négy pompás szürke gyorsan perzselte patkói alatt a száraz gört.

- Ő az! az élő Istenre! - kiáltott fel Bercsényi, még mindig legyökerezett lábakkal. - Ő, Amadil, e pompás nő!

Ezzel körültekintett, s gyors léptekkel indult el azon irányban, merre a kocsit a Duna felé haladni látta.

Bercsényihez közel egy fiatal férfiú ment, kinek szemei szintúgy, mint a Bercsényiéi, a kocsit kísérték.

- Uram! - mond Bercsényi, megszólítván az ifjút, nem tudná kegyelmed nekem megmondani, kié ama szép hintó, mely csak most tűnt el szemünk elől?

- A szürkéekkel? - viszonzá az ifjú kissé büszkén tekintvén Bercsényire, - azt megmondhatom földi, gróf Erdődi Miklósnée s a bánné maga ült benne.

- A bánné! - kiáltott fel Bercsényi, - hogyan? Hiszen a bán ezelőtt néhány évvel meghalt.

- Az mitsem tesz, földi! - felelt felsőségi szellemmel az ifjú, kin látszott, hogy a földi iránti leereszkedésének egész öntudatával bír, - azért szép özvegye kocsikázhat, ha kedve tartja - he - he - he.

- Bocsánat uram! ha alkalmatlan vagyok kérdésemmel, de okaim vannak reá, - kezdé újra Bercsényi.

- Okai? kendnek földi! - szólt a kérdett, nem minden gúny nélkül méregetvén szemeivel Bercsényit tetőtől talpig - no csak kérdezzen, barátom, felelek, míg tudok.

- Nem mondhatná meg nekem, kegyelmed - folytatá Bercsényi színlett alázattal, - minő születés a bánné?

- Messziről jó földi, ha azt sem tudja. Petróczi leány! a híres Petróczi-családból; minden gyermek ismeri itt.

- Petróczi? - kiáltott fel Bercsényi, egyik meglepetésből a másikba esve, azután folytatá: - itt lakik-e Pozsonyban?

- Földi, - mond az ifjú, ki únni látszott a benevolumot, - hallja, a mit tudok, aztán bocsásson meg, ha nem felelek többet, mert el vagyok foglalva, s eddig is késtem.

- Bocsánat! - szólt közbe Bercsényi mentegetődzve.

- Hallja tehát: a bánné darab ideig itt lakott, aztán elment Isten tudja hová: jelenben - úgy hiszem - csak átutazott városunkon, a kocsi, miként látta, fel van podgyászolva, de hová megy s vissza jő-e? meg nem mondhatom s gyanítom, kendnek koma, sem szenved álma s étvágya, ha meg nem tudja, és most Isten velünk!

Ezzel a dominus emelített csalmáján s igen hosszú s szintoly gyors lépésekkel sietett a város felé.

- Szamar! - mormogta Bercsényi, - bizonyosan valami gombkötő-legény, sok zsinór van kopott dolmányán. De teringettét, a nő Amadil! erre megesküszöm. Mennyi talány! - Erdődiné - Petróczi-leány? hogyan jönnek e nevek össze? A kor találkozik - ha él - ilyennek kell lenni. Istenem, minő felséges nő és özvegy!

Bercsényi mindezt gyorsan, a város felé sietve gondolta s bár jól tudta, hogy a bécsi kormány őt is szemmel tartja s főleg Pozsony, Bécsnek közelében mindig tele van kémekkel, mindent feledett s feltette magában, hogy e rejtélyek nyitjára akad.

Estve volt már, mikor őt újra a csapszék füstös szobájában pillantjuk meg, még pedig egyedül s igen komor kifejezésű arczczal.

A kis szoba úgy tele volt magasra vetett ágyakkal, festett ládákkal és székekkel, hogy a közepében álló asztalka körül csekély ür maradt.

A kakuk, egy avult tekintetű faórán, mely hosszú nehezékével az ajtó és kemencze közt függött a falon, éppen hetet ütött. - Ékszereim kezeim közt vannak, - mond Bercsényi magában, ha Izekucz kevesebb szerencsével járt, még ma felkeresem barátimat.

Látszott, hogy szórakodott; festett széken ült az asztal mellett s könyökére nyugasztott állal tűnődött magában. Erdődiné! senki sem tud többet róla, mint hogy Erdődi özvegye s Petróczi leány. Mégis ő az - Amadil! - ily hasonlatosság nincsen e világon! Meg kell őt találnom, ha mindent kockáztatok is.

E pillanatban lépett be Izekucz, kissé gajdosan, de oly állapotban, hogy még lehetett vele értekezni.

- No szolgám! - kezdé Bercsényi, mihelyt az örmény benyitott s leemelte borzas fejéről a süveget, - ülj ide és beszéld el hamar, mit végeztél?

- Mindent jól, - mond az örmény, - itt a pénz tüzőmben, csupa arany!

Ezzel lecsatolta tüzőjét, mely oly nehéz volt, hogy csudálni lehetett, miként birta el, főleg mostani állapotában, midőn lábai szerfelett kaszáltak kétfelé.

- Mennykő ember! - mond Bercsényi emelgetvén a tüzőt, sohasem hittem volna, hogy így hamar eljárj a dologban. E kis pénz tíz helyt volt lerakva. Szólj, mind otthon találtad őket?

- Otthon? - felelt az örmény hetykén, - igen ám, de csak hármat.

- Hát a többi?

- A többit majd felkeresi az a három jóféle úr. Nincs oly ember, mint a magyar! barátoknak is jó, ellenségnek is. Ha barát, megosztja falatját, ha ellenség - szembe jő, sohasem kerül hátul. Mihelyt megtudták azok a jó urak kegyelmed ittlétét, mind ide futott volna! No de volt eszem! Megmondtam, hogy bujdosunk, s mit tettek? a három becsületes ember lefizette, mi tiznél volt letéve. Kergettek a pénzzel, mintha égne a ház, mihelyt megtudták, hogy nyakunk körül jár a kés, minő emberek!

Valóban, kevés föld van a világon, hol nehéz napokban az üldözöttek annyi nyílt szívvel s nyitott erszénnyel találkoztak, mint akkortáiban Magyarországon s e fajban minden erény örökös.

Bercsényi, mint sokan, vagyonát nem egy helyt tartotta, a rablás, elkobzás napirenden valának. Ha aztán valakit egy helyt a jégre tettek s tökéletesen kitisztázták, összeszedte, a mit itt-ott félretett jó embereinél.

* * *

Bercsényi annyira el volt Amadillal foglalva, hogy az idő nagyobb részét tudakozódással töltötte. Megtudta a bánnénak lakását, s hogy csak a mult napon érkezett Horvátországból s Bécsbe utazott, - de semmit, mi bizonyítaná, hogy a szép özvegy s Amadil ugyanazon egy személy.

Mihelyt Bercsényinek pénze együtt volt, be nem várta a hajnalt, hanem még azon éjen elindult - hová? meg nem mondotta. Izekuczot Miriánhoz indította, hogy ott néhány hű embert magához vevén, őt brunoki kastélyában várja be.

BOSSZÚTERV.

Míg Bercsényi s Izekucz útban vannak, igyekezzünk megtudni, Amadil volt-e valóban, kit Bercsényi a bájos hölgyben gondolt megismerni?

A fiatal özvegy, kinek férje Erdődi Miklós horvátországi bán, nagy és szerencsés részt vett a törökök elleni csatákban, Bécsbe sietett. - Neve ott jól hangzott, bár testvérét Petróczi Istvánt, mint Tökölyinek egykori buzgó párthívét, gyanús szemmel kísérte a kormány.

A fiatal grófné azon osztályához sorozandó a nőknek, kik a lehető legkevesebb gyanút gerjesztik. Fényes házat tartott, előbb Zágrábban, később Pozsonyban, hol mindenki szívesen láttatott, s oly vidám, eredeti szeszélylyel birt, annyira csak felszínét az életnek látszott kedve szárnyaival érinteni, hogy rá sem érhetett veszedelmes lenni. A korlátlan hatalom önkénye alatt, minden időben azon életembereknek volt legjobb dolguk, kik saját semmiségükkel elfoglalva, pazar kénynyel élvezték át a napokat, mit sem gondolva, a haza egeret vagy macskát szül-e! Hadd éljenek! - mondta a kormány, - nem veszedelmesek; boldogság ily ürütlöket kormányozni.

Ha egykor a szép nőnek férje, mint minden tehetős magyar, irigység tárgya volt is: a császár személyes rokonszenvével birt s egyike volt azoknak, kiket a mindig éber gyanúsítóknak nem sikerült a fekete könyvbe iktatni. Neje, míg Horvátországban lakott, csak háztartásával elfoglalva, szalmaözvegységét gond nélkül s kifogyhatlan multságok közt töltötte. Férje a csatákban vevén élénk részt, ritkán volt otthon s mindenki azt állította, hogy nejét vagyonáért vette el, bár mások azt erősíték, hogy a nő egészen meg tudta nyerni szívét s férje őt a féltékenységig szerette.

Mi igaz ebből, nem bir reánk s történetünkre fontossággal, de igaz az, hogy e nő férjhez nem szeretetből ment, hanem a körülmények súlya kényszeríté őt e házasságot mint valódi szerencsét s önállása alapkövét tekinteni.

Hogy önálló volt e nő, azon senki sem kételkedett, ki őt csak párszor látta, s férje míg élt, nem ismert más akaratot, mint nejéét.

Volt e hölgyben valami felsőségi szellem, melyet nem akarunk esze s értelme túlságából származtatni; benne mindenek felett az akarat ereje volt kifejtve, azért makacsul s minden áron kivitte, a mit feltett magában. Hol szilárd fellépés célra nem vezetett, senki se birt úgy, mint e nő, a behizelgés és beszélés tehetségével.

Ha aztán a semlegesség, vagy közönyösség álcája alatt annyira puhította az ellenzéket, mennyire akarta s célnál állt, félreismerhetlen lön vonásaiban a diadalérzet, mintha magának mondaná, tudtam hogy kiviszem, ha így nem, - amúgy! de mindegy, csakhogy célzott értem.

Senki sem hozandja kétségbe, hogy az ily jellemek sokat kivisznek, mert ha nem jókedvből, az emberek néha az unalom súlyától legyőzve, engednek. Azért van, hogy olykor igen csekély ítélő tehetségű, néha megromlott szívű egyéniségek diadalt vivnak ki érzés és okosság fölött.

Erdődinében állítólag sok büszkeség, gúny, inger s nem csekély bosszúvágy voltak együtt; kedélye hidegnek s minden bensőség nélkülinek tartatott azok által, kik kevesebbé ismerték. Tettekben legjobban kitünend ez; de annyit elárulhatunk, hogy bár szeszély néha a túlságig, de egy csöpp nemtelen vér sem folyt ereiben. Maga a bosszúvágy nála könnyen engesztelhető, csipős, nem mérges visszatorlás volt, sohasem több, vagy egyéb.

Ha czélt ért s e részben kitartása párját kereste, sohasem nyult nemtelen eszközökhöz. Távolról sem tartozott azon aljas neméhez a hölgyeknek, kik a gyöngédség ellen botránynyal lépnek fel, mások nemességére számítván, aljasokká és nemtelenekké lesznek, hogy a pír és szégyen érzete azokat, kik botránytól irtóznak, engedékenységre bírja.

Férjhezmenetele óta Erdődiné nem volt Bécsben. Míg férje élt, ezrei az akadályoknak tűzték magukat ily út ellen. Pedig nem tudjuk, mi okon, ellenállhatatlan vágyat, talán viszketeget érzett oda menni.

Szerfölött jókedve volt egész útjában s a mellette ülő fiatal hölgygyel derűlten társalgott.

Mihelyt Bécsbe megérkezett s ott a legjobb vendéglők egyikébe beszállt, azonnal felhozatá podgyását. Minden szék és ágy tele volt a legszebb és legfényesebb női öltönyökkel, csipkékkel, ékszerekkel, mintha boltot akarna nyitni.

A fiatal leányka jókedvűen részt vett e kitérésében az öltözéki kincseknek.

E kedves gyermeket - nem lehet feltűnő szépségnek nevezni; de a jámborság s bensőség angyali kifejezésével bíró vonásai, értékesb s tartalmasb bájjal bírtak, mint hogy a figyelmet kikerülhetnék. Első tekintetre látni lehetett, hogy nemével az istenítésnek ragaszkodik Erdődinéhez, s annyira azonítani igyekszik érzéseit az övéivel, hogy mindenben, mit e nő tett, saját érdekében osztozni látszott.

- Rózsám! - mond Erdődiné, a fiatal hölgyhöz intézvén szavait, - mit gondolsz, mit mondanak a jámbor szüzek, főleg a szemtelen Ágnes soror, ha még él, mikor egyszerre megjelenek ékszereimben, biborban s bársonyban előttök? Istenem, be örülök! - folytatá gyermekes szeszélylyel, - évek óta készülök e tréfára.

- Csudálkozni fognak! - mond Rózsa szelid mosolylyal - meg nem álmodják.

- És mérgeledni - tevé hozzá a nő, - kiugranak bőrükből, főleg Ágnes soror - ha - ha - ha! Isteni egy tréfa lesz.

- Meglehet - felelt a leány - de mégis szeretni fogják kegyedet. Oh! hogy ne szeretnék! hiszen nincsen a földön jobb, kegyesebb, szentebb! - Valami ihlettség volt a gyermeknek e szenvedélyes kitörésében. Midőn ábránd kifejezésű, felséges barna szemeit függesztette a grófnőre, lehetlen volt kétkedni, hogy minden szava szívéből ered.

- Bohó gyermek! - viszonzá a nő, két ujjával meglegyintve Rózsának üde arczát, - még szentet csinálsz belőlem! minő bolond gondolat. Na, hiszen szépen megköszönnék a sugáros urak ott fönn a jó Istennél, ha egyszerre soraikban látnának. Mindez attól van, mert szeretsz kedvesem s ez csak méltányos, tudván, mennyire, de mennyire kedves vagy nekem!

Rózsa mindkét kezét megragadta Erdődinének s ajkaihoz vonta azokat, szemei megteltek könnyel, egy szót sem birt kiejteni.

A nő csókot nyomott szép fehér homlokára, melyről a barna fürtöket elhárította, aztán jókedvvel szólt: Rózsa tanácskozzunk; - nézd itt e nehéz halvány violaszín ruhát, melyet arany füzérek futnak át, némbereim állítják, hogy ebben legkarcsúbb vagyok, mit gondolsz, ezt vegyem-e fel, vagy a fellegzett fehérét amott, vagy ama feketét áttörve arany pálma-levelekkel? Mert tudd meg gyermekem, holnap egyszer rendkívülien szép és fönséges akarok lenni.

- Ez nem sok fáradtságba kerülend! - mond Rózsa.

- Gondolod? - szólt a nő - No, mit határoztál? én a violaszínre szavazok, és te?

- Én is, - bár a fehér!...

- Jó, legyen, a fehér üdőbb, könnyebb amannál - s végre fehérhez minden ékszer oly jól illik! s én ragyogó akarok lenni, mint a nap.

- Van miből, - felelt nevetve Rózsa.

Erdődiné azonnal csengetett s a két szobaleány belépén, parancsaira várt. - Miután a fehér selyemruhát félretette, a csipkefátylat, fejkötőt kiválasztotta s a számtalan hüvelyekből az egyik asztalra kirakott ékszerek közül jó csomót külön tett, a szobaleányok minden egyebet elrakosgattak s azután eltávoztak.

- Szeretnék magammal vinni, kedves Rózsám! - mond Erdődiné. - Isten tudja, de a tréfa egyedül mit sem ér, te tanúm leendesz!

- Ha kegyed akarja, miért nem asszonyom, - mond Rózsa.

- Szégyenlem, hogy ily gyermek vagyok kedvesem, de ellen nem állhatok e visszatorlási viszketegnek, - szólt nevetve Erdődiné. Sok borsot törtek orrom alá egykor e jámbor szüzek, ez még mi sem volna, de hogy barátnémat, Rákóczi Juliát sem kímélték, ezen angylt, minő több nincsen! - ezt meg nem bocsáthatom nekik, - várjatok majd -

* * *

Másnap tíz óra tájban, a grófnő Rózsa társaságában, pompás kocsiján megindult azon kolostor felé, melyet történetünk kezdetétől ismerünk.

Ha a változatosságnak vannak kellemei, ha a nagy és rendítő játék, melyet élet és halál, enyészet és születés tárnak a földön szemeink elé, a félelem és csudálat bájával bir; van a csendnek, a változatlan békének is sajátos érdeke.

Az első, rohanó folyam zuhatagaihoz s áradásaihoz hasonlít, a másik olyan, mint a csendes tó virágos partok közt. A kolostori élet eszünkbe juttatja a csillagok örök útját, a hajnalt, mely hasad és hirnöke a napnak, a napot magát, mely kél és leáldozik, hogy a hold csillagudvarával kövesse, s a fénylő nap forrósága után enyhet és hűvet hozzon, szóval mindig hasonló magához.

A léleknek a csendes falak közt nincsen földien magasztos röpte, nem játszanak vágyak és remények a jövő óra szerencséjével, minden esemény egyszerű, hangtalan, de békés és békítő.

Mater Honoria, azon egész hosszú idő óta, mióta Juliával s Amadillal, minden földi érdek, minden óvatosság s félelem kiköltözött a setét falak közül, egy napot úgy töltött, mint a másikat. Ha reggel az egyházba ment, szintazon szelid tiszteletteljes arcok tekintettek reá, szintúgy nyíltak a rózsák a növendékek üde arczain, míg az éltesb szüzek fehér homlokára oly észrevétlenül rajzoló le magát a kor, hogy Honoriának e változás fel sem tűnt.

Ujra a csendes, fönséges karének hangzott, körüle s a földről a kedélyek magasra szálltak, keresvén fön csillagok honában az örök intéző szellemet, változatlan vaskövetkezetességű törvényeivel, melyeknek ég s föld engedelmeskedik önkénytelen s ellenszegülés nélkül.

Ki csudálná, hogy a szent arczon az idő nem hagyott nyomot, hogy a fönséges hölgy alig látszott egy évvel korosabbnak, mint akkor, mikor Julia e kolostort elhagyta.

A kis Ágnes soror is, szintoly heves, kövér és indulatos volt, de ez nála annyira természeté vált, hogy senkinek sem ötlött fel, s ha kissé kibeszélhette magát s vére lecsillapodott, egy sem tudott neheztelni reá.

A növendékek egy-két csintalan tréfát engedtek maguknak vele, haragja mit sem használt, mert e fiatal gyermekek elnevelték azt, s pár engesztelő szóval le tudták fegyverezni: a mindig zajgó kis apácza nem volt oly hamis, minőnek látszatni törekedett.

* * *

A kapuőrné a csengetésre azonnal felnyitotta a magas bejárást. A grófné büszke tekintetet vetett reá, s megmondván nevét, címét, a fejedelemnőhez akart vezetetni.

- Méltóztassék nagyságod ide a beszélőterembe lépni, - mond a soror, - kiről nem szükség megjegyeznünk, hogy nem az, kit egykor ott láttunk.

Erdődiné összevonta szemöldeit: - Szeretnék a fejedelemnő szállására vezetetni - szólt azután.

- Bocsánat - felelt a kapusnő - ha ezt bejelentés nélkül nem tehetem, de tüstént itt leendek újra.

Erdődiné a beszélőszobába lépett, hol semmi sem változott: szint azon egyszerű bútorzat, ugyan azon elválasztó rostély.

- Mintha tegnap lettem volna itt! - mond Rózsához fordulva, ki csendesen foglalt mellette egy széken helyet.

E szavak után a nő arcza sajátos kifejezést nyert; nem nevezhetjük azt búskomolynak, vagy alázatosnak, de neme az elfogultságnak lepte meg ezen erélyes természetet.

Pár percz múlva a rostélyzaton túli osztálynak ajtaja megnyilt, s azon egy magas apácza lépett be. Öltözte finomabb szövethől készült, mint a többieké, s egész tartásában a ház főnöke félreismerhetlen volt.

Erdődiné rátekintett, s alig hitt szemeinek, mikor azok egy előtte egészen idegen arczczal találkoztak.

A fejedelemnő a maga részéről udvariasan köszönt s kérdé, mivel lehet szolgálatára a grófnőnek.

- Tisztelendő fejedelemnő, - mond Erdődiné, azonnal visszanyervén lélekjelenlétét: - kegyed elfogultságomon nem fog csudálkozni, ha megtudandja, hogy én mater Honoriát, a fejedelemnőt keresem, de úgy látom, hogy a kolostor jelenben más kormány alatt van.

- Ez semmi különbséget nem teend, - felelt a fejedelemasszony, ki mintegy 40 éves lehetett, s feltűnő szép vonásokkal birt, bár azok távol estek azon érdektől, melyet mater Honoria egész megjelenése előidézett, - mondja meg kedves grófnő kívánságát s tapasztalandja, hogy mindenben igyekezni fogok szolgálatára lenni.

Mater Eucharis, ki néhány év óta a prágai kolostorból jött ide, abban a véleményben volt, hogy a grófnő Rózsát akarja a kolostorba adni nevelés végett - s szembetűnő volt a kellemes benyomás, melyet a kedves gyermek szerény s igénytelen tartása előidézett.

- Látogatásomnak célja csak az volt - felelt a kérdett - hogy Mater Honoriát s még néhányat a kolostor régiebb lakói közül lássak, mint a ki több időt e kolostorban töltöttem.

- Mater Honoria, - felelt Eucharis - néhány évvel ezelőtt lemondott hivataláról, de a kolostorban van, s mindjárt rendeltet teendek, hogy lejöjjön. Remélem azonban kedves grófnő, szerencsém leend kegyedet saját szobáimban is üdvözölni.

A fejedelemnő csengetett, s Erdődiné majdnem felkiáltott, mikor a belépőben a kis kövér, még mindig piros és mozgékony Ágnes sororra ismert, ki udvariasan meghajtotta magát előtte.

- Eredj Ágnes s vezesd ide mater Honoriát, kivel gróf Erdődiné tisztelt látogatónk szólni kíván: mond a fejedelemnő és nyájasan, bár némi feszességgel köszönvén, eltávozott.

Ágnes helyet engedett neki, s mikor követni akarta, Erdődiné megszólalt: - Ágnes soror! - kérem időzzék még pár pillanatig.

Az apáca tüstént megfordult, s a rostélyzathoz közeledett, míg vonásai nem csekély meglepetést árultak el.

- Ismer-e még, Ágnes soror? - kérde Erdődiné, ki könnyebben érezte magát, miután a fejedelemnő eltávozott.

Az apáca nagy figyelemmel tekintett reá: azután csóválta fejét.

- Kegyed nem ismer, a mint látom, - kezdé újra igen csipős hangon a nő - nézzen csak jobban szemeim közé: - jut-e még azon átkozott, Istentől elfordult, garázda Amadil eszébe, ki kegyedet szépen elzárta, mikor Julia hercegnő iránt oly hatalmas pajzánságot fejtett ki?

- Ah! - kiáltott fel Ágnes, - állásba tevé magát: - kegyed az! kegyed Erdődi grófné?

- Én, igen - a horvátországi bán Özvegye - Petróczi Amadea, az egykori Amadil egy személyben. Így változik a sors: a legutolsók lesznek a legelsők - s azok, kik egykor oly büszkék és hatalmasok voltak ellenem, csak ott vannak, a hol voltak.

- Kegyed - a csintalan Amadil! - Isten bizony igaz: most ismerek reá, ah minő dicső, ki gondolta volna! Megyek, futok, sietek tüstént mater Honoriához - lesz öröm! minő szép, hogy kegyed nem feledte el e csendes falakat s felkeresett bennünket. De én is nagyot haladtam azóta, mert nem Ágnes soror többé, hanem mater Ágnes vagyok! Mater Ágnes arcán oly félreismerhetlen volt az öröm, hogy Erdődiné nem tudott magához térni álmélkodásából.

Hogyan? gondolá magában, míg én éveken át azon gyermekes viszketeggel vesződöm, hogy e szegény apáczát itt megszégyenítsem, ez mindent feledett s éppen annak látszik örülni, mit én diadalként akartam ellene használni.

Ágnes elsietett, míg Amadil, kit régi nevén nevezhetünk már, megszégyenülve szólt:

- Kedvesem, - lefegyverzett e szegény apáca! nem tudnék egy éles hangot neki mondani. Ezek valódi szentek, mert csak szeretni s megbocsájtani tudnak.

- Nekem nem egyszer tele töltötte edényemet meleg levessel - mond Rózsa: - higgye asszonyom, mind jók ezek a szüzek.

- Minő különös! - sóhajtott Amadil - igaz! annyira lemondottak a világ minden fényéről s örömről, hogy meg sem illeti őket annak kitérása. Talán egyszerű házi öltönyömben több hatást teendék! Nem tudom, miként van, de szégyelni kezdem, hogy ennyi ékszert raktam magamra.

Még el nem végezte jól szavait, mikor mater Ágnes visszatért, de nem a rostélyzat felől, hanem azon az ajtón, melyen Amadil a beszélő terembe lépett.

- Kedves szép grófné - mond az apáca, kinek gömbölyű arcza sugárzott: - jöjjön, egyenesen mater Honoriához vezetem, saját czellájában akarja kegyedet üdvözölni. Ma el nem bocsátjuk; ah - folytatá tréfásan, megveregetvén Rózsa arcát; - minő csintalan volt a grófné! na - párját kereste! - mindnyájunkat kétségbe ejtett, mégis megsirattuk, mikor elment. Istenem! - azóta sem neveltünk jóízűen: - jöjjön grófné, Amadil! azt sem tudom, mit beszélek. Emlékezik-e még, mikor altomban fekete keresztet rajzolt orromra? ha - ha - ha! a mi igaz - igaz, hamis egy csont volt!

Ezt mondván, nagy sietséggel kihempergett az ajtón, folytonosan nevetve s beszélgetve.

- Nézze mater Amáta, - szólt egy öreg apáczához, ki a folyosón szemközt jött velök: - ez a szép fényes úrhölgy - ki? ezt kérde - na mater Amáta - hadd halljuk, úgy-e el nem találja: ez a mi csintalan Amadilunk! jó, hogy itt van - folytatá nevetve - befalazzuk! - természetes, megszökött a kolostorból!

Mater Amáta mihelyt Amadilra ismert, hasonló örömet tanúsított, s Erdődiné úgy ki volt szedve sodrából, hogy azt sem tudta, mit feleljen; de alapszínben jó szíve, s derült kedélye azonnal beletalálta magát helyzetébe, s Ágnes sorornak nem leheté panasza azon nyájas társalgás ellen, melyet a grófnő vele folytatott, míg a folyosó végén a czellák egyikébe benyitottak.

Egy szűk szobácska volt ez. Minden bútorzata egyszerű: szegényes nyoszolya, térdelő asztal s két szalmaszék: a falon egy fogas zöld függöny alatt. A bútorok ezüst színre festett fából, az ablakok gyolcs függönyökkel s a kis bádog kemencze mutaták, minő kevés követeléseik vannak azon valóban feltűnő s bájos teremtésnek, mely itt Amadil elé jött.

Mater Honoria, miként Aspermontnak megmondotta, letette fejedelemsnői hivatalát: minden előn követve, hogy elhatározását megváltoztassa, de siker nélkül. Kis czellájával cserélte fel kényelmes lakását, s a rend igénytelen öltönyéről eltűnt minden megkülönböztető jel.

Amadil meg volt hatva, midőn mater Honoriát megpillantotta. A kedves, fönséges vonások keveset változtak, mikép mondtuk; volt valami elszánt és kibékült ezen arcban, mi szenthez hasonlított. A büszke szeszélyes nő, kinek utógondolata bosszúviszketeg és diadalvágy volt, könnyeket érte gyűlni szemeibe, s önkénytelen vontá mater Honoria gyöngéd kezeit ajkaihoz.

- Isten vezette kegyedet ide - jó grófné! - mond Honoria alázattal visszavonván kezét, megölelvén Amadilt s nyájasan üdvözölvén Rózsát.

Amadil heves természete nem kevésbbé tudott maga, mint mások ellen felindulni. E pillanatban úgy tetszett neki, mintha büntetésül e szerény, nemes teremtés lábaihoz kellene omlania, s tőle vétkes szándokáért bocsánatot kérni.

De a gyöngédségben éppen az a kiváltságos tulajdon van, hogy mások terhelő helyzetét tudja könnyíteni s tért nem ad annak, a mi saját érzéseire is sértőleg hathat.

Mater Honoria, ha talán sejtelmével birt annak, hogy az egykor oly makacs és vásott gyermek, most a fény és bőség ölében, diadalt jött ünnepelni e falak közt, ezt azon eszmével odázta el magától, hogy a világ hiuságainak önkénytelen eredménye, s nem a szívből jó. Amadil, ki Rákóczi Julia iránt annyi hűséget, oly mély ragaszkodást tanúsított, mater Honoria érzése és hite szerint bensőleg nemes és jó volt.

Az első üdvözlések után egy kis társalgási kör szövetkezett e szűk czellában: Amadil mater Honoriával a keskeny ágyra ült, míg Ágnes és Rózsa a székeken foglaltak helyet.

Honoria elbeszélte, mikép gróf Aspermontné őt többször meglátogatta s mennyire örül, hogy végre minden békésen ment véghez, bár meg van győződve, hogy a bibornoknak ellenkező szándékában nem volt egyéb, mint azon meggyőződés, hogy minden földi dicsőségnél jobb a kolostori csend és béke.

Amadil nem tudott mater Honoriával vitatkozni, bár erre nagy hajlamot érzett: úgy tetszett neki, mintha az öntagadás ezen áldozatával - büntetésül büszkeségeért - tartozna annak, ki őt - az ellenséges szándékkal jöttet - öleléssel fogadta.

Miután mater Honoria és Ágnes sokat előhoztak, mi Amadilnak e kolostorban mulatására vonatkozott, s mindezt oly negélytelen jókedvvel, hogy Amadilnak szíve tágult, az egykori fejedelemsnő rövid szünet után kérdé:

- Mondja nekem grófné, szabad-e kérdezni, miként történt sorsában e nagy s úgy vélem, kedvező változás.

Amadil egy tekintetet vetett Rózsára, azután mater Ágneshez fordulva szólt: - Kedves mater Ágnes, nem lenne-e kegyed oly szíves e kis barátnémat a kolostorral megismertetni, míg én itt gyónásomat végzem: mert szeretném azt tanuk nélkül tenni.

Rózsa mater Ágnessel eltávozott, de előbb Amadil kezét adott Ágnesnek, azután leülve Honoria mellé, egy sóhajjal könnyített keblén, s így kezdé:

- Kedves mater Honoria, a boldogság ritka gyümölcs a földön s talán a lemondás a legjobb óvszer minden elégtelenség ellen. Kegyed engem boldognak hisz? - Nem vagyok az! - bár hibáznám, ha magamat szerencsétlennek nevezném. Önállás és szabadság volt életem vezéreszméje mindig: önálló vagyok - emberien szólva - és szabad, higgye nekem kegyed, mennyire gazdagság s függetlenség mások szeszélyétől s részvététől - szabaddá tehetnek. A részvét, s mások szeretete és rokonszenve olykor inkább korlátozza szabadságunkat, mint ellenséges indulat és üldözés; - szabad vagyok, de nem ismerem azon boldogságot, mely benn a szívben honol, melynek csendes oltártüze világít életünkbe.

- Kegyed alig ért engemet! Hallja életrajzomat, s érteni fog mindent.

SETÉT TÖRTÉNET.

Oly meglepő volt az ellentét Erdődiné élettelen arcza, s a közt, mit bevezető szavai sejteni engedtek, hogy Honoriának kíváncsisága, vagy inkább részvéte fel volt ingerelve.

Nem ismételjük Amadil első vallomásait, mivel ezek semmi újat sem födöznek fel előttünk, s így a meghitt beszélgetésnek csak egy részét adjuk.

- S aztán, kedves grófné? - szólt Honoria, mintegy félórai beszélgetés után.

- Oh! - szólt Amadil, ellenkezése daczára ajkaihoz vonván az apácza kezét, nevezzen kegyed leányának! mint azon időben, mikor e szent falaknak érdemetlen lakója voltam.

Honoria megcsókolta Amadil homlokát, és szeliden viszonzá: - Örömet, kedves leányom, ha ezt inkább szereted; mondd meg tehát nekem Amadil: mert erről még nem szóltál, mi birhatta szülőidet arra, hogy téged megtagadjanak, s nevedtől, javaidtól megfoszszanak? Elöttem ily természetelleni bűn lehetlennék látszik.

- *Önzés!* ez mindig a forrás, - felelt a nő. Egy két-három éves gyermeket feláldozni, egy kis leánykát, hogy a két-három napos fiút, ki a család nevét fentartja, néhány uradalommal tehetősnek tegyük, nem oly megfoghatatlan dolog! - De hallja kegyed röviden, mit történetemből tudok.

- Atyám Nándor-Fehérvár alatt esett el. Nagybátyám Petróczi Gábor, egy évvel atyám halála után, - kinek kívülem még egy 14 éves, beteges és gyenge fia, István maradt, - annak özvegyét, anyámat vette nőül.

- A roppant Petróczi-birtokok ez időben mind anyámnak s mostoha atyámnak, nagybátyámnak kezei közt valának, s mivel ezek fiat, leányt egyenlően illettek, én és István voltunk mindaddig az egyedüli örökösök, míg anyánk második házassága gyermektelen marad.

- Nagybátyám, ki önző, fukar ember volt, számításból nősült; anyám ellenben szenvedélylyel ragaszkodott második férjéhez, s így annyira hatalmában volt, hogy akaratának soha és semmiben sem tudott pillanatig is ellenszegülni.

- István fivéremet - mostoha atyám gyáva, férfiatlan ifjúnak nevezte, s őt kérlelhetlen szigorral a legfárasztóbb testi gyakorlatokra szorította. Ezt állítólag azért tevő, hogy erejét eddze meg, de a minnek éppen ellenkező eredménye lőn, mert szegény István egyelőre annyira kimerült, mikép senki sem hitte, hogy valaha férfi-kort érjen.

- Mikor anyámnak egy másik fia, - öcsém, Mihály született, a szülők szeretete a szerelem e gyermekében központosult. Istvánt mostoha atyám még kevesebbet kímélte mint valaha, engemet pedig, ki egykor a Petrócziak fejedelmi birtoka egy harmadát öröklendő valék, szülőim egészen a cselédekre bízta, úgy, hogy valódi hamupipőke valék a fényes háznál.

- Egy reggel - mondják - senki sem tudott nyomomra akadni, eltüntem, mintha a föld nyelt volna el.

- Zajt ütöttek, mindenütt kerestek, de senkisem látott azon percz óta többé mostoha atyám udvarában.

- Petróczi Gábor és anyám *színleg* mindent elkövettek, hogy nyomomba akadjanak, de végre felhagytak a sikertelen kereséssel.

- Ekkortáiban hallották, hogy néhány órányira kastélyunktól, az áradás után egy holt gyermeket találtak az iszapban, ki már hetek óta ott lehetett. Mostoha atyám a sírt, hova az ismer-

hetlenné vált kisdedet a falusiak temették, felásatta, s minden jeleivel a fájdalomnak erősíté, hogy a halott én vagyok.

- Egy szép kökereszt - nevemmel áll ama kis temetőben! - magam láttam azt, - tevé Amadil hozzá, míg köny lopódzott szemeibe. Egy miatyánkat mondtam az ismeretlen árva fölött, ki nevemet vitte a sírba!

- Két évvel eltűnésem után, a gondviselés mostoha atyám szívtelen számításait meghiusította. István bátyám, talán egyrészt a szigorú bánásmód által - lassankint erősödni kezdett s egyszerre egész erejét visszanyerte, Mihály öcsém ellenben, a szerető ápolás és elkényeztetés tárgya, himlőben halt meg.

- Ezen idő óta történetem homályos.

- Mint álom, úgy jut eszembe még, néhány talányos jelenet első gyermekségemből. - A kastélyban egy magas boltozatú szobának képe dereng át olykor elmémen, aranyozott s nehéz vérvörös selyemmel bevont bútorokkal. Azután úgy tetszik, mintha valamikor roppant termet láttam volna, életnagyságú képekkel s óriási csillárral; e hézagban sok népet fényesen aranytól s drága kövektől. Egy középnapyságú testes nőalak tűnedez fel még e képek közt, - alkalmasint a nőcseléd, kire bízva valék, de két arcz elmoshatlanul rajzolta le magát emlékembe. Egy magas parancsoló tekintetű nőalak, szép, de mogorva vonásokkal s egy izmos férfiú, kinek arczában a ragya nyomai látszottak. Alkalmasint anyám s nagybátyám, anyámnak második férje.

- Ezen árnyát a multnak, lassankint mindinkább világuló visszaemlékezések követik. Egy borzasztó éj, süvöltő viharral s cikázó villámaival zajong szemeim előtt. Úgy rémlík, mintha valakinek köpenye alá rejtve sűrű erdőn vinnének keresztül. - Később hézag terül a kétes multnak a homályában, egy üres lap, gyanítom, sokáig beteg voltam, vagy setét rejtekben, nem tudom, meddig és hol.

- Iszonyú! - mond Honoria, növekedő részvétellel hallgatván Amadil előadását.

- Úgy van! mater Honoria, iszonyú? - Oh! az emberek mindenre képesek, ha magán érdekük jó kérdésbe. Meg nem haltam tehát, elraboltak, vagy szándékosan eltávolítottak, ezt sejtettem mindig, mikor visszaemlékezéseim tévegében a szakadozott fonal körül tapogatództam, de későn tudtam meg a valót!

- Az első egészen homálytalan kép, mely kétségtelenül s foghatólag áll előttem: egy tágas szoba, magas nyitott kemenczével s két szurtos alak, egy férfiú s egy nő. Emlékezem világosan, hogy e szobában töltöttem első gyermekségem nagy részét.

- Mindketten szerettek, nem jut semmi büntetés, semmi durva szó eszembe azon időről, főleg a nő elkényeztetett, órákig tartott ölében s olykor kosárban szép gyümölcsöt hozott számomra.

- Mikor mintegy 6-7 éves lehettem, megszoktam sorsomat, a férfiút atyámnak, a nőt anyámnak neveztem. Már itt a képek tiszták, minden előttem áll. Egy gerendákból rótt elég tágas épület nagy erdőség közepette, azután a helység, hová vasárnaponként az egyházba jártunk s szüleimnek vagy azon jó embereknek, kiknél laktam, életnemük, szénégetők valának.

- Jó emberek! - kiáltott fel Honoria.

- Így osztályozza a világ a jóságot kedves anyám, Honoria, - mond Amadil némi keserűséggel. A gonoszság szűk öltönye, dörzsölő, durva szálaival, kitágul s kényelmessé válik végre; azt mondjuk róla, hogy jó öltöny, csak meg kell szokni. Az emberi természetben semmi sem oly talányos, oly szegényítő és csüggesztő, mint a jó és gonosznak e rávitelessége. Ki pénzért, egy millióktól megfosztott gyermeket eltitkol s így annak kiraboltatásában közvetve részes; e gyermeket megszereti, vele jól bánik, sőt elkényezteti néha, aztán avval hizeleg magának,

hogy jó volt e gyermek iránt! - Így van ez sokban mater Honoria, az emberek úgynevezett jósága furcsa egy szörny, ha kissé szemébe világítunk.

- Az Isten másként ítél, - mond az apácza, nála a kezdet és vég; oh Amadil! az élet és igazságszolgáltatás itt a földön még bevégezve nincsenek.

- Nem volt panaszom ellenök, jó anyám! a többi Isten dolga! - folytatá Amadil. - A mult mint talányos álom hevert mögöttem, szénégetők leánya valék s elég szurtos olykor, elmondhatom.

- Mikor a kilenczedik évet betöltöttem, sorsom újra változott. Egy reggel szegényes lakunk előtt játszottam szelid kecskémme, melyet gyámjaim ajándékoztak, midőn kunyhónk elé könnyű szekér érkezett.

- Egy legjobb korában levő, erős, izmos férfiú szállt le abból, s a nélkül, hogy szót szólna, elembe állt s hosszasan nézett reám. Nem mondhatom, hogy arcza kellemetlen benyomást idézett elő: de mégis féltem tőle. - Gyámatyám és anyám, kik mindketten otthon voltak, azonnal kiléptek a házból s úgy látszott, a jöttet jól ismerték.

- Nemzetes uram! - szólt a szénégető, míg neje könnyeit törölte, a kis leánykának még nem szóltunk semmit; miért őt előre elkéséríteni; most ideje, s mindjárt elmondom neki a mondókáját, ha már csakugyan haza akarja vinni a nemzetes úr.

- Ne csudálkozzék kegyed, jó mater Honoria, ha életem e nevezetes jelenetének emlékezete oly elevenen megragadt elmémbe. Nehéz, nehéz óra volt ez! - Éppen azon hatást gyakorlá reám, mintha szülőimtől kellene elválnom, s ez oka, hogy e szegény emberekre nem tudok neheztelni. Többet mondok, felkerestem őket, mióta a sors egyszerre gazdaggá tett, ha nem is boldoggá. A házat üresen találtam, a két öreg a földben nyugodott, sírjok felett bocsájtottam meg, a mit ellenem vétettek s megköszöntem a jót, mit körükben élveztem.

- Oh Amadil! - mond Honoria - minő szép ez! minő emberien alázatos, és isteniesen kibékítő, az embereknek megbocsájtani s a kik kővel hajítanak, könnyet ejteni sírjukra!

Amadil megszorítá az apácza kezét és folytatá. Egy új camoeleonával az emberi érzések talányainak vezetett a sors össze! Későn ismertem reá, de jellemzeni fogom őt, mert e kolostor szent falai közt az emberek egy öntetbe olvadnak össze; az egyéniségek eltűnnek, az embereket pedig egyesekből ismerjük meg, az általános elvek és szabályok csálnak mindenkor.

- Nem tudom, hallotta-e kegyed Absolon Dániel nevét valaha?

- Emlékezem, - felelt rövid gondolkodás után Honoria, - Aspermont említette ezen embert s egy Radics nevűt, kiknek segedelme által a munkácsi vár ő felségök hatalma alá került.

- Úgy van, - mond Amadil, míg szemeinek egy éles villáma sejteté az undort, mely keblében e két névre keletkezett. - Ugy van, mater Honoria, ezek is becsületes emberek voltak a maguk nemében, legalább jutalomra méltattak, hol ily neme a becsületességnek értékkel bír. Talán pár részlet ezt jobban felvilágosítja. Midőn Tökölyi szerencséje hanyatlott s az Isten dicsőségére a protestánsok üldöztetése nagyban megkezdett, - Amadil ezen utóbbi szavakat rosszul titkolt gúnnyal ejté ki s Honoriának szeliden feddő tekintetével találkozáván, folytatá: - Tökölyi azt írta nejének Munkácsra, hogy a római pápa közbenjárásáért folyamodjék,⁵⁴ ígéretet tévén ő szentségének, hogy ha férjének bocsánatot s javai megtarthatását kieszközlendi a császártól, kész leend az, nemcsak maga áttérni a katolikus egyházhoz, hanem hite sorsosait is ily áttérésre birni.⁵⁵

- Vigyázzon most jól, mater Honoria, hogy Radics s főleg Absolon megítélésében igazságtalan ne legyen. Absolon buzgó protestáns lévén, mihelyt Zrinyi Ilona vele mint titoknokával, férje levelét közlötte, feltette magában, *vallásérzelemből* - Tökölyi tervét kijátszani. - Ki ne

kétkedne e szent érzelemben! a ki tudja, minő dicső pártolásban részesültek a protestánsok minden időben a német kormány alatt.

- Amadil! - szólt közbe Honoria, kinek buzgósága mindig kellemetlenül volt érintve, ha valaki azt illette, mit színtoly szentnek hitt mások keblében, mint a magáiban.

Amadil nyílt tekintete találkozott az apácza szemeivel, azután felelet nélkül folytatá: A fenséges nőnek, Ilonának erős szíve volt; nem félt és bízott Istenben! A derék Absolon azonban ellopta s elvesztegette az élelemszereket. - De miért folytassam, - a vár az utolsó falat kenyérrel s miután a hercegnő s mindnyájan oly szárazok valának az éhségtől, mint a len, német kézre került. Absolon lopott, hazudott, levelet sikkasztott, úrnőjét elárulta és - becsületes ember!

- Nem vagy-e igen merész pálczatörésedben Amadil! - mond Honoria.

- Meglehet! - felelt Erdődiné, felvetvén üde ajkait, azután gyorsabban folytatá - ezen ember, Absolon Dániel uram, állt most a szénégető lakja előtt.

- Öreg, szurtos gyámnokom nem sok szót szaporított. Leányom - mondá nekem: nézd e jó urat, ez szép kastélyban lakik, jámbor neje van, asztala mindig rakva, ehhez fogsz menni szolgálatba, nagy leánya vagy már, ideje, hogy tanulj valamit.

- Le valék verve, sírni, jajveszékelní kezdtem, az öregek térdeit öleltem át, hogy el ne taszítanak maguktól; láttam, hogy sírnak ők is, hasztalan! Absolon úr, kinek nevét csak később tudtam meg, a munkácsi várba vitt magával.

- Miként növekedtem ott Rákóczi Julia közelében, miként jöttem ide, ezt kegyed jó mater Honoria tudja; oda értem tehát gyónásomban a mások vétkeiről, hol ideje azt elmondanom, a mi velem tovább történt. - Mikor kegyed kérdésére feleltem, ott valánk, hol lovamról lehanyatlottam a zernesti csatában.

- Mi történt közvetlen ezen ájultságom közben velem, később, hetek múlva tudhattam meg.

- Mikor először egészen magamhoz tértem, szép, kényelmes szobában valék, meleg, finom ágyban, s mellettem egy öreg nő ült.

- Hol vagyok? - mi történik velem? ez volt első kérdésem.

- A nő csendre intett, s mondá, hogy mindent megtudandok, csak legyek nyugodt és ne beszéljek.

- A szoba félhomályában, a nőnek vonásait ki nem vehettem tisztán de hangja meglepett, s mikor lassankint teljes öntudatra jövék, önkénytelen felkiáltottam.

- Kegyed az Absolonné asszonyom? Istenem, hát Munkácson vagyok? hogyan jöttem ide? hol voltam eddig?

- Én vagyok drága kisasszony, - felelt a nő, - kinek vonásain látszott, mennyire örül, hogy eszméltre jöttem.

- Kisasszony, - kiáltottam fel minden csendre intés ellenére, - kisasszony! - ki vagyok én tehát? - mióta nevez kegyed kisasszonynak s nem Amadilnak?

- Kíváncsiságom a legélénkebben fel volt ingerelve, de a nőt nem birhattam vallomásra.

- Nem akarom hosszúra nyújtani életem ezen új s legnevezetesebb fordulátát; legyen elég mondanom mater Honoria, hogy Absolon és neje a munkácsi vár feladása után gróf Erdődi Miklós bán szolgálatába jöttek, én nem Munkácson, hanem Nagy-Váradon valék; hová a bán e két embert parancsolta, egyedül azért, hogy reám ügyeljenek.

- Megtudtam, hogy sebem nem volt halálos, de a forró láz járult kimerültségemhez s okozá, hogy eszméletem nem volt helyén.

- Azon fényes magyar lovag, ki engemet a csataterén sebesülten talált, nem volt más, mint Erdődi Miklós, a horvátországi bán, ki megszánt, s a csatateréről eszmélet nélkül elvitetvén, azonnal a legélénkebb részvétellel gondoskodott rólam. Nála nélkül nem élnék most!

- Absolon és neje természetesen azonnal reám ismertek s ők azok, kiktől Erdődi születésem titkát megtudta s mindazt megértette, mi velem eddig és mi okon történt.

- S most már kedves anyám Honoria, teendem meg valódi gyónásomat. Megvallom kegyednek őszintén, minő keveset érek s mennyi súlya van előttem soknak, mi pusztán földi s magasbra nem visz. Nem vagyok pedig rossz s mint sokan, kikben gyöngeségek vannak, én is bővelkedem mentségekben. Ezer okot tudok felhozni mindenre, a mit teszek, s mire magamat elhatározom; de nem tartozom a pharizeusi fajhoz mondván: Hála neked Istenem, hogy jobbá tévél másoknál! Itéljen kegyed.

- Bercsényit minden hevesége s indulatossága mellett szerettem, szeretem talán most is, s mégis mikor a nálánál sokkal korosabb bán engemet felkeresett Nagy-Váradon s egészségem helyre állván, ígérte, hogy atyám leend s később midőn Horvátországba vitetett s ott a gyám-atyából szerető és kérő vált, nem tudtam a fény és kényelem varázsának ellenállani, s neje levék!

- Különös utai a gondviselésnek: - szólt Honoria, - tudtad-e már akkor születésed titkát?

- Semmit sem tudtam; mikor egybekelésünk napján a lelkész Petróczi Jozefa Amadea néven szólított, annyira meg valék lepetve, hogy csak némi szünet után tudtam az *igent* kimondani.

- Szeretted-e férjedet? - kérde Honoria.

- Szerettem, de szerelmes sohasem valék bele; mikor nekem a bán keze s neve fényes ajánlatát tévé, szemfényvesztve valék! Egyszerre minden előnye e helyzetnek szemembe tűnt. Idős férjem imádásig szeretett, nem volt más akarata mint az enyim; ha Bercsényi eszembe jutott s szívem hevesebben dobogott, ezt gondolám: Bercsényi nyers, indulatos férfiú; a vele szövetségben, ha valaha erre jövendé, önállásom veszve leende. Belevitattam magamba, hogy a bán nagylelkű ajánlatát visszaodázni, szintoly megbocsáthatlan eszelősség, mint fekete hálátlanság leende.

- Én is azt hiszem, Amadil: - mond Honoria - és gondolom, hogy az Isten megáldotta e szövetséget s boldog valál, míg férjed élt?

- Igazságtalan volnék, ha ellene panaszt emelnék, - felelt Amadil - szeretett és megbecsült, szeszélyeim mulattatták, nem haragították s annyi szabadságot engedett mindenben, hogy képtelen leendék nyílt bizodalmaival visszaélni.

- Ez melletted szól, kedves leányom, - mond Honoria - az erény annál fonságesebb, mennyivel több öntagadásba kerül.

- Erre nem volt szükség, nem is féltem egyébtől, csak a Bercsényiveli találkozástól, azért rábirtam férjemet, hogy minden titokban maradjon, mi Bercsényit, vagy akárkit azon gondolatra hozhatna, hogy Kálmán az apród, Amadil a szénégető leánya, s gróf Erdődiné ugyanazon egy személy s végre, hogy a gazdag Petróczi-örökség fele engemet illet.

- Tehát vagyonodat vissza nem nyerted? - kérde kissé meglepetve Honoria.

- Mindent! s elég csudásan, férjem alig ha pusztán szép arczoméért vett nőül.

- Hogyan?

- Úgy, kedves mater Honoria, hogy ő is - mikép látta kegyed - *igen jó ember volt*. - Azon osztályához tartozott a jó lényeknek, kik midőn mások iránt nagylelkűek, magukat sem feledik, a mint illő. Szeresd felebarátodat mint önmagadat, így hangzik a parancs, jobban szeretni, - ez kivétel a szabályból; még azon esetben is, ha fájdalom, a szabály maga nem lenne kivétel.

- Nem tudom miként, de fivérem, a derék Petróczi István...

- Ugyanaz, ki Tökölyi seregében volt? kérdé Honoria - összevonván szemöldeit.

- Színről színre, mater Honoria, ugyanazon Istentől elfordult lázadó, nemcsak nem *ellenkezett*, hanem miként azt később megtudtam, évek óta keresett, hogy velem igazságtalan birtokát megoszsa! Ez egy azon rossz emberek közül, mater Honoria, kik számtalanszor több jót tesznek, mint a jó emberek!

- Csintalan! - mond Honoria, kit Amadilnak sajátos eszméje a jó emberekről, annyival inkább mulattatott, mivel e nőben minden csintalansága és hevessége mellett, semmi epe és keserőség nem volt. Ő mindent úgy tudott az emberek szemébe lobbantani, ha erre kedve jött, mikép együtt kelle vele nevetni, a nélkül, hogy meg lehetne neheztelni.

- És Bercsényinek, - kérdé Honoria, miután Amadil életregénye tárva lőn előtte: - nincsen sejtelve arról, hogy Erdődiné és özvegy vagy?

- Nem gondolom, - felelt Amadil - mert Absolon s Petróczi maguk megígérték nekem, hogy hallgatnak, s mindazokat hallgatásra bírják, kik Bercsényivel érintkezésbe jönnek, s e titok nyitjára akadhatnak. Kegyed természetesnek találandja, mater Honoria, hogy az indulatos Bercsényit nem akartam személyes ellenségeskedésbe hozni férjemmel, ki mint hű embere a császárnak, őt a leghevesebb elégtételnek egyikét, úgy is gyűlölte, de saját érzéseimet sem akartam elárulni.

- Ez természetes, - mond Honoria: - tökéletesen helybehagyom óvatosságodat. Azt pedig, hogy most is kerülöd, megfoghatom; mert férjed mindig híve volt a császárnak, Bercsényi pedig, félek, éppen most nem csekély veszélyben forog, mert nem titok előtted, hogy az ifjú, vakmerő Rákóczi Ferencz el van fogva.

- Elfogva! - kiáltott fel Amadil, mintha a villám csapott volna le mellette.

- S ezt nem tudtad?

- Most hallom először! igaz, gyakran rebesgették, de hiszen már szokássá vált Rákóczival bibelődni. - Istenem, szegény Julia! - Tüstént fel kell őt keresnem! - - Amadil felkölt, vonásai elhalványodtak, minden idege túlfeszült, egyszerre mater Honoriához fordult és szólt. - Anyai barátném, nekem gyorsan fel kell Aspermontnét keresnem, hol találom őt?

- Prágában, - felelt az apácza.

- Jó, tehát oda megyek: egek ura! a herczeg elfogva! Nincs veszteni idő - még egyet tehát: emlékezik-e még kedves mater Honoria arra a kis koldus leánykára, kinek nem egyszer adtunk ételt s alamizsnát - a kis Rózsára?

- A szegény gyermek alkalmasint meghalt, - felelt mater Honoria - évek óta nem láttuk őt.

- E kis koldus gyermek mater Honoria, nem más mint a kedves, szép - és hozzátehetem, jó leányka, ki innen mater Ágnessel távozott.

- Ah! minő váratlan! - kiáltott fel Honoria: - de hogyan, mikép?

- Lesz nemsokára talán egy csendes óráim, mikor a fájdalom nem ragadja meg görcseivel egész érzelmemet, - akkor elbeszélem. Amadil szívében vihar zúgott, s nem állítunk hihetlent, ha mondjuk, hogy Bercsényi sorsa nem volt idegen e nehéz óra fájdmától.

- És te kedves leányom, magadhoz vetted őt! - kiáltott fel Honoria, - oh ez szép és nemes tett, - neveld őt Isten dicsőségére! - Hiszen úgy is koldusok vagyunk mindnyájan, első hangunk a fájdalom s kérésé, mikor a napot megpillantjuk. Ott fönn a világosság árjában lakik a nagy alamizsnár!⁵⁶ - Minden kéz, - minden szem hozzá emelkedik. Koldus az egész emberi nem, s ki hátat fordít Istennek, térdein hever a zsarnok s hatalmas előtt: a szabadság fia, ki nem ismer urat, szeretője lábainál esd egy tekintetért. Királyok koldultak már szörzsákban az egyház csarnokában, s a gyilkos, ki a világtól fut, éjt és sötétet könyörög a gonosztól, hogy ölhessen és rabolhasson. Oh hidd nekem, bárminő büszke az ember, bármi magasra veti az élet árja, eljő a *koldusóra*, mikor szívébe száll, hogy a szűk sírban utolsó alamizsnáját megnyerhesse, a marok földet, minden örökségét! Oh miért kell az embereknek e szállást bevárni, hogy megférhessenek egymás mellett!

- Anyám, - mond Amadil ihletve, - kérje a nagy alamizsnárt, ama szent birót a felhők felett: hogy adjon békét e sokszor kísértett hazának!

Honoria szívesen megszorította Amadil kezét.

- Rózsától nem tudok megválni, folytatá Erdődiné rövid szünet után: első gondolatom volt kolostorba adni, de annyira megszerettem! s ő sem tudna el lenni nélkülem.

- És most Isten kegyeddel, viszontlátásra! Mentsen ki kérem a fejedelemné előtt bucsúzatlan távozásomért, alattam a föld ég!

Néhány percz múlva mater Ágnes, egészen megismerkedve Rózsával, visszatért, s Erdődiné szíves, mondhatjuk érzékeny bucsú után eltávozott.

Mikor kocsijához közeledett, Rózsa egyszerre összerázkódott, arcza halavány lett mint a halál s Erdődiné, ki karján vezette őt, érezte, hogy minden tagja reszket.

A leányka egész erejét összeszedte, feltekintett s szemei, egy alig négy-öt lépésnyire a kocsitól álló setét köpenyegbe burkolt férfiú lángoló tekintetével találkoztak. Ki lehetett ezen ember?

BÉCS-UJHELY.

Ama férfiú, kinek látására Rózsa összerázkódott, nem volt más mint Clermont.

Honnan ismerte őt Rózsa? s ha nem ismerte, mi okozta zavarodását? ezek talányok, legalább még eddig; különös főleg az, hogy ki a fiatal szűz arcját közelebbről vizsgálándá, ijedelmét nem sorozná azok közé, melyek fájdalmasan hatnak a kedélyre.

Volt e szép vonások kifejezésében elegye a meglepettetésnek s magasztalásnak, mi azonnal tanusítja, hogy Clermont váratlan megjelenése neki több örömet, mint ijedelmet okozott.

De miért? - hogyan? - béketűrés! - senki sem veendi rossz néven, ha az egykori koldus leánykát, mindenesetre a legjobb társaságban, elhagyjuk, s azon férfiú közelébe sietünk, kinek sorsa fölött az ármány és rossz szándék hálói kezdé összevonni.

Nem gondolunk jobban tehetni, mint ha ezen újabb találkozásunk alkalmával Rákóczival, őt egyikében azon történelmi jeleneteknek lepjük meg, melyek oly nemes, főséges világot derítenek arany-tiszta jellemére.

Rákóczit a két tiszt, a lovas csapat örököse alatt, Kassára kísérte, hol számára egy szobácska tartatott készen, s ajtaja elé örök állíttattak.

Solári nem birt a szemtelenség azon cynismusával, hogy meg merjen jelenni Tökölyiné fia előtt.⁵⁷

Azonban úgy látszik, nem volt egészen tisztában magával, s újabb parancsra várt, mert foglyát Eperjesre küldötte, s ott tartá⁵⁸ szoros féltékeny felügyelet alatt, míg végre utasítások érkeztek, hogy őt Bécsbe szállíttassa.

Mikor egy napi járásra voltak a fővárostól, a tanácstalan tanácsosok rossz tanácsára újabb rendelet jött, melynek következtében Rákóczi Ferenczet Bécs-Ujhelyre vitték.⁵⁹

A bosszú és bosszantás azon neme, mely a veszélytől magát mentnek hívó, s felülkerekedett gyávaságot mindig jellemezte, most is egész, ezuttal *konyha*-fényében tűnt fel, mert a római szent birodalmi herceget, s Magyarország legkitűnőbb főnemesét, a császári konyhából nyíló éléskamrába zárták, ablakai e díszes szállásnak nagyrészt be voltak falazva, s a kis rés felül nehéz rostélyokkal vértézve. Hogy a bosszút élesebbé s aljasságában mérgezettebbé tegyék, értésére adatott, hogy a kormány egykor, éppen ez úri szállást rendelte nagyatyja, a hősies Zrinyi Péter elfogadására, ki onnan a vérpadra lépett.⁶⁰

Hat hosszú hétig tartották ott Rákóczit, a nélkül, hogy tudtára adnák elfogatása okát.

E közben a bécsi kormány embereket keresett, kikre elítéltetését bízhatta.

Ilyen erős szívű emberek nagy bőségének daczára, mikép láttuk, hat hét telt el, míg egészen biztos eszközökre szert tehettek.

Gróf Buccelini, osztrák korlátnok, s főhaditanácsi előadó, Euler, kinek nevét a magyarok *Bagolyfira* fordították el, színleg az ügy megvizsgálására, valóságban Rákóczinak minden-esetrei elítélésére⁶¹ hivattak össze.

Az úgynevezett ítélőbiróság, az említetteken kívül Ottinger grófból s három osztrák birtokosból állt.⁶²

Miután ezen urak sokáig értekeztek Longuevállal, s mindent, a tőlök kitelhető vigyázattal előkészítettek Rákóczi megbuktatására, május 22. 1701 Rákóczi e törvényellenes bíróság elé idéztetett.

* * *

A tágas terem, melyben a bírák helyet foglaltak, nagyrészt üres volt, néhány avult kép függött a falakon s a hézag közepében állt a zöld posztóval fődött asztal, melyen számos irományt, pár nagy könyvet s íróeszközt lehete látni.

Az asztal körül magas hátú karszékeken ültek a bírák.

Az elnök gróf Buccelini, kisdéd, feltűnően epés színű öreg úr, kijelölt éles vonásokkal, melyeknek büszke kifejezése tökéletes összhangzásban volt szemeinek fürkésző, leső tekintetével, a főhelyet foglalta el.

Mellette jobbra ült gróf Ottinger. E férfiú, simára borotvált arczczal, s annak fénylő bőrével különböztette meg magát a többitől. Hosszú lábai magas, izmos természetnek, messze nyúltak el az asztal alatt, míg gyűrű-telt kövér kezei drága burnót-szelenczét forgattak.

Szemben e hatalmas úri emberrel Euler előadót látjuk. Ezen egyéniség jellegül szolgálhatanda annak, a mit köznapinak szoktunk az életben nevezni: arcz, minővel húszszor találkozunk egy nap, természet, minő a legtöbb emberé s tekintet, mely tökéletesen semmit sem mond. Így szintén nem voltak sem szépek sem rútak vonásai, minden benne gépiességre mutatott; mint egy kasza, melyet száz közül kiemelünk, vagy egy fazék, melyben mindenféle főtt már, édes és savanyú, ösztövé és zsíros.

Tekintete mindig az elnökön függött, ajkai gépileg kísérték mosolyát, szemei nagy erőködéssel törekedtek visszaadni az elnökének olykor villámain.

A három osztrák birtokos, ki ezek után ült, a semlegességet képviselte. Emberi méltóságuk egész érzetével, teljes öntudatával látszottak birni a magas hivatásnak, hogy a három említettnek minden szavára igent mondjának.

Ezen urak, csinos, németes öltözetekben valának az akkori divat szerint, s oldalaikról vékony gyíklesöik nyúltak le székeik mellett.

Egy hetedik a nemes szövetségben, valami auditor lehetett, kinek a történelem fel nem jegyzé nevét, s ki magát durva, szeplős arcza mellett, hadias öltönyével különböztette meg.

Mintegy kilencz óra volt délelőtt, mikor a teremnek a bíróság ülhelyével szemközti ajtaja megnyílt, s miután pár pillanatig a két alabárdal fegyverzett őrt láttatá, azon Rákóczi Ferencz egy tisztnek kíséretében lépett be.

Rákóczi talán soha életében nem nézett oly előnyére ki, a hosszas raboskodás arczának úgy is többnyire halvány bőrét, hófehérre tette, melyen át most a méltó felindulás a pírnak lehet öntötte.

A magas, karcsú természet, egyszerű fekete bársonydolmány fődte, összhangzásban egész öltözetével, melynek minden darabja fekete volt. Kezében egyszerű nyuszt kalpagját tartotta.

A herczeg fesztelen, szabad lépésekkel haladott az asztal körül ülő férfiak felé, arcza világosan tanusítá, hogy legkevesebbé sincs elfogulva, s tudja, minő emberek ülnek előtte. Mikor mintegy 4-5 lépésnyire lehetett az asztaltól, gróf Buccelini büszkén emelte fel hangját, és kezével intve szólt:

- Lehmann százados úr! - kegyed távozhatik.

A tiszt, ki Rákóczit kísérte, szép fiatal ember, lelkes vonásokkal, illedelmesen meghajtotta magát s eltávozott. Ugyanaz volt ez, kit már Sároson Rákóczi elfogatásakor láttunk, még pedig a haragosabbik.

Mind a hét férfiúnak szeme Rákóczira volt szegezve, világosan ki lehete venni, hogy a fönséges ifjú nyílt tekintete, kissé zavarba hozta őket.

- Mondja meg nekünk nevét hercezséged, - így szólítja meg Buccellini Rákóczit.

Rákóczi körültekintett, a közel mellette álló széket elébbre húzta, s feltevéen kalpagját, kinálás nélkül leült.⁶³

Ottinger mérgeben elhalaványodott, s mindnyájan meg voltak lepetve; de nem akarták a szót kivenni az elnök szájából, kinek feddő tekintete alig fékezhető indulatossággal a hercegen nyugodott.

Buccellini a római szent birodalmi hercegek jogát, földött fővel jelenni meg biráik előtt, ismerte, azért rögtön erőt vőn önkénytelen felindulásán, s elég udvariasan, de hidegen ismételte kérdését.

Rákóczi Ferencz ezen egész jelenetben távol volt minden hetykeségtől: tartása, arcának kifejezése, hangja tiszteletet előidéző nyugodtsággal birtak. Meg lehete benne első pillanatban a rendkívüli, önérzetteljes embert ismerni, kitől távol van minden paczkázás s minden aljas hányivetés.

- Uraim! - szólt Rákóczi nyugodtan, - kegyetek előtt tudva van nevem, születésem, minőségem, tudva, hogy római szent birodalmi herceg s magyar mágnás vagyok. Mind a két minőségemben e biróság illetőségét el nem ismerem, s annak ünnepélyesen ellentmondok. Engemet csak a római szent birodalomnak, vagy Magyarországnak gyűlése idézhet korlátai elé.⁶⁴

Buccellini, ki aligha e feleletre számított, összevonta szemöldekét, mire Euler hasonlóan összerántotta a magáét s mérges tekintetet lövelt Rákóczira, de ennek nyugodt kifejezésű szemeivel találkozáván, le volt hűtve. Buccellini feleletre nyitotta ajkait, midőn Rákóczi folytatá:

- E nyilatkozattal tartoztam magamnak, uraim; de kijelentem egyszersmind, hogy tiszteletem a császár ő felsége személye iránt oly nagy, hogy önkényt, szabad akaratomból kész vagyok a nekem teendő kérdésekre felelni, nem úgy mint ítélő-székek, hanem mint ő felsége a császár által kikérdeztetésemre rendelt férfiaknak.⁶⁵

- Megbízásunk helyes vagy helytelen voltát, sem kegyed herceg, sem mi el nem határozandjuk itt, - felelt büszkén Buccellini, - örülök egyébiránt, hogy hercezségedet hajlandónak találom engedelmességre ő felsége parancsa iránt; legyen tehát szives felelni kérdéseimre.

Buccellini megtevé a kérdéseket, melyek minden ily vizsgálat alkalmával bevezetésül szolgálnak.

Rákóczi azokra nyugodtan és udvariasan felelt.

Félreismerhetlen volt a hüledezés, melyet Rákóczinak egész megjelenése önkénytelen idézett elő. Alkalmasint nem egy ezen urak közül, feltette magában, a dolyfös magyar herczeggel sorsa egész súlyát éreztetni; kétségtelen, hogy e fölénye Rákóczinak nagyon bosszantotta biráit, s látszott, mennyire törekedtek maguknak méltóságteljes tartást adni, s Rákóczinak fesztelen s udvarias módját kissé ügyetlenül utánozni.

Miután e kérdéseken túl voltak, Buccellini rövid szünet után szólt:

- Mondja meg nekünk hercezséged, miért van itt ezen ítélőszék előtt.

- Erről, - felelt Rákóczi, - kegyetektől uraim, várok felvilágosítást, mivel öntudatom semmivel sem vádol, mi elfogatásomat s mindazt, a mi eddig velem történt, megfejtethné, vagy kimentethné.

- Jól van herceg, - kezdé újra Buccellini, - kegyednek így kell felelni, de reméllem, ha kétségtelen adatokkal bizonyítandjuk be mind annak jogosságát, és szükségét, mi kegyeddel

eddig történt: nem fogja az által nehezíteni s veszélyesebbé tenni ügyét, hogy a világos igazságot tagadni törekedik.

- Uraim! - felelt Rákóczi, míg szelid inkább, mint büszke mosoly lebegett ajkain, - kegyetek meg fognak maguk arról győződni, hogy sokkal bensőbb bizodalom s tisztelem a császár iránt, mint hogy nevében, kérdeztetve - először életemben - igaztalan, vagy tisztelet elleni szó lebegjen el ajkaimról.

- Kegyed, - folytatá Buccellini, - azt állítja, hogy elfogatása okát nem tudja?

- Semmi jogos okát, igen, - mond Rákóczi.

- Így tehát, - szólt békétürését vesztve s fürkésző tekintetét jártatván Rákóczin Euler, - legyen szabad hercezségedet azon levélre emlékeztetnem, melyet Sároson írt, Longueval nevű tisztnak Badeni Károly herceg ezredéből átadott, s mely XIV. Lajos francia király, ő felsége nyílt ellenségének szólt.

- Hogy én XIV. Lajos francia királynak írtam, legkevesebb okom sincsen tagadni, de ez gondolom, nem ide tartozik, mert tudtomra - eddig legalább - az *alkotmányos* Magyarországon, sem a levelezés, sem egyéni politikai vélemény kimondása tilos nem volt.

- De e levél herceg úr! - szólt újra Buccellini, - nem egyéni levél, hanem ő felsége ellen célzott pártütésnek tanúsága! Hercezséged nem vonandja kétségbe, hogy levél és levél közt nagy különbség van, s a császár ő felsége ellenségével a levelezést éppen akkor kezdeni, mikor a két hatalmasság közt háború ütött ki, nem csak felségsértés, hanem nyilvános árulás.

- Engedjen meg, gróf úr, - felelt Rákóczi minden felindulás nélkül, de fönséggel. - Levelemben semmi nincsen, a mit felségsértésre, vagy pártütésre lehetne magyarázni; én azt hiszem, hogy e *bizottság* -

- Mondja hercezséged *császári királyi tanács*, - szakítá őt Ottinger indulatosan félbe.

- Megmondottam uram, - felelt Rákóczi rögtön, - hogy mihelyt kegyetek tőlem azt követelik, hogy itt ítélőszéket lássak, azonnal nem fogok többé egy kérdésre is felelhetni.

Ottinger összeharapta ajkait.

- Mivel hercezséged tagadása mellett marad, - szólt közbe Buccellini, - nincsen egyéb hátra, mint a vádlót magát szembesíteni hercezségeddel.

- A vádlót? s ki az, ha szabad kérdezni? - mond Rákóczi.

Euler apró szemeit, mint a kigyó szegezte Rákóczira, s rosszul fékezett kárörömmel viszonzá:

- Longueval százados, hercezséged titoknoka s házi barátja.

- Ő, - mond Rákóczi szárazan, - hadd jöjjön uraim! kíváncsi vagyok látni, mennyire mehet ezen *egyetlen* vádlóm szemtelensége.

Buccellini csengetett, s a bejött tisztnak mondá, hogy a vádló jelenjék meg.

Alig telt el egy pár perc, midőn az ajtó megnyílt s Longueval jött a terembe. Tiszta fehér egyenruhájában volt, karddal oldalán s a háromszegű alacsony kalappal hóna alatt.

A szolgálatra kész feladónak s fizetett kémnek egész tartásában kínos elfogultság tűnt fel. Arcza oly sárga volt, mint a viasz, ajkai reszkettek s járása maga ingadozó s távol minden katonai tartástól.⁶⁶

Rákóczi birái felé fordulva arczczal, nyugodtan ült székében, vonásai legkisebb aggályt sem árultak el, s nyugodt tekintetében szintazon férfias erély kifejezését lehetne olvasni, mely őt élete legveszélyesb perceiben sem hagyá el.

Midőn Longueval az asztal közelébe érkezett, tisztelettel meghajtotta magát elébb a bíróság, azután Rákóczi előtt. Tökéletes színész volt, - *főtulajdona fájának* - csak több bátorságra leende szüksége, hogy vele a magas nézőség tökéletesen meg legyen elégedve.

Rákóczi emelintett kalpagján, s tekintetében semmi sem volt, mi haragját vagy mély megvetését elárulná. Oly higgadt nemességgel birt e kiváló természet, hogy nem érezte feljogosítva magát egyetlen sértő tekintettel tanusítani undorát e nyomorú ember ellen, míg saját érzékei meg nem győzik annak valóságáról, ha meri-e őt vádolni.

Miután Euler a szokott kérdéseket megtette bevezetésül s Longueval nevét, korát tollába monda, Buccellini szólt:

- Longueval úr! kész kegyed a szokott esküt letenni, hogy vallomása s feladása, a gróf az utóbbi szóra nyomatékot tőn, eskü erejével s hitelességével birjon?

Alig hallható *igen* lőn a tiszt felelete, kinek zavarodottsága fő fokát elérte, s minden tagja reszketett.⁶⁷

- Longueval! - mond Rákóczi az őszinteség kifejezésével szemeiben, melyek most a halvány tiszten függöttek, - megbocsájtom minden utógondolat nélkül kegyednek hálátlanságát, ha igaz, hogy ellenem feladásokat tőn; megbocsájtom e hamis vádak is, de most, midőn kegyed esküre szólíttatik fel, óva intem Isten színe előtt! ne vigye kárhozatra lelkét, esküvel pecsételvén meg azon igaztalan vádak, melyeket száz és több nemes tanú, hiteles ellenvallomásaikkal megczáfolandnak.

- Legyen szabad herczegségedet kérnem, - mond Ottinger nyersen és rosszul titkolt indulatossággal, hogy a bíróságot ne akadályozza teendőiben. - Euler úr, legyen szíves az esküt előmondani.

Longueval nem merte Rákóczira emelni szemeit, s fenntartott két ujjával az esküt elrebegette inkább, mint mondotta.

- Ismeri-e kegyed a herczeget s minő viszonyban állt vele? - kérdé az elnök.

- Ő herczegsége közelében levén állomásom, gyakran volt szerencsém várában megfordulni. Ő herczegsége nem egyszer bizott meg francia levelek írásával s hízlek magamnak, hogy szívesen látott vendég valék.

Longueval a vallatás folyamában lassankint visszanyerte a bátorságot, melyet tőle csatákban vagy párviadalban senki sem tagadhatott meg; tagjai kevésbé reszkettek, szavait érthetőbben ejtő ki s miután szemtelensége az első nehéz kísérletet kiállta, arcát halkkal mindig eleve-nebb pír futotta el.

Egy az emberi természet legnagyobb talányai közül, ezen saját erejéni felfokozhatása - a nemtelenségnek. A bűn pályáján haladó minden lépéssel bátrabb s lassankint neki edzi magát aljas szerepének; mint a ki egy jeges folyamba lép, elveszti a fagyos borzogatást, mikor abba övig mélyedett.

- Mit felel herczegséged erre? - kérdé Buccellini, kiről meg kell vallanunk, hogy az egész bíróságban legtöbb illedelmet és hideg vért tanusított.

- Longueval úrnak minden szava igaz, - felelt Rákóczi.

- Mondja el kegyed - kérdé tovább az elnök - mindazt, a mivel ő herczegségét gróf Kinszki s később e bíróság előtt vádolta.

E szavakra Rákóczi vonásain élénk kíváncsiság kifejezését leheté észrevenni, s a mosoly, mely ajkain lebegett, nem volt minden gúnytól ment.

- A herczeg - felelt Longueval szembetűnő erőködés után, - annyi szivességet s bizodalmat mutatott irántam mindig, hogy nem fognak nagyméltóságtok s ő herczegsége maga csudálkozni, ha életem e legkínosabb perczében csüggedni látnak azon harcban, melyet irthatlan rokonszenvem ő herczegsége iránt s a nehéz alattvalói kötelesség közt vivok.

- Minden előzmény nélkül Longueval, - szólt Rákóczi komolyan, - mondja ki a mit tud, még sejtelmeit is. Látja, minő nyugodt vagyok, mert éppen az igazság az, a mit óhajtok.

Ottinger békétlenül fészkelődött székében, azután némi hevességgel felkiáltott: - Folytassa Longueval, kegyed tiszt a császári seregben s tudni fogja, mi kötelessége, mikor ő felsége szentséges személye, legközelebbi érdekei, s ő herczegsége iránti hajlama közt van választása.

Longueval rövid szünet után, elébb ingadozó, azután mindig erősbülő hangon így kezdé előadását:

- Ő herczegségének jelleme sokkal tisztább és nemesebb, mint hogy mindazt, a mit, fájdalom, hűségesküm kötelességgé tesz itt nyilvánítani, neki magának tulajdonítanám. Ő herczegségét minden bizonynyal mások szédítették el, s hálózták körül, míg azon veszélyes lépésre birták, mely most engemet - nagy keserűségemre - vele szemközt állít.

- Mielőtt kegyed tovább menne, - szólt Rákóczi közbe, - legyen szabad ünnepélyesen ki-nyilatkoztatnom, hogy annyi önállósággal gondolok birni, mikép mások által semmire sem szoktam magamat elszedíttetni engedni, helyesen teend tehát tiszt úr, ha midőn engemet vádol, másokat bele nem kever árulkodásaiba.

- Folytassa s a dologhoz! - mond Buccellini.

- Meg kell itt jegyezmem, - tevė hozzá Euler édeses lágysággal, - hogy mi mindnyájan a szívnek nemesebb érzeményeit méltányolni tudjuk, s kegyednek tiszt úr csak becsületére válik, hogy azoknak hatását fájdalmasan tapasztalja; de legyen mindenkorra szabad eszébe juttatnom, hogy kegyed komoly ítélőszék előtt áll, melynek nem egyéni érzései nyilvánításával, hanem száraz, egyszerű tények vallomásával tartozik. Reméllem, e komoly figyelmeztetés után a tárgynál maradand, s felteszi mind rólunk, mind ő herczegségéről, hogy személyes jellemében s érzései nemességében kétségünk nincsen.

Rákóczi e szavakra összeszorította ajkait, s szemei oly nyílt fönséggel nyugodtak pillanatra Euler uron, hogy ez a magáéit kénytelen volt lesütni.

Longuevalnak e figyelmeztetés még inkább visszaadta erejét, s azután szilárdabb hangon folytatá vádjait, óvatosan kerülvén, hogy szemei Rákócziéval találkozzanak.

- Azok közől, kik legtöbbet jártak Sárosra, meg kell Szirmai István urat, Vay Lászlót, Mihályt és Okolicsányi Pált nevezmem.

- Egy napon ezen urak együtt voltak Sároson; a véletlen egy tanácskozás tanujává tőn, melynek nyílt pártütésre czélzó iránya fölött fájdalom nem maradhatott fönn legkisebb kétségem.⁶⁸

- Melyik napon, uram? - kiáltott fel Rákóczi.

Longueval a napot megnevezte.

- Valóban, Longueval! - szólt Rákóczi mosolylyal; - kegyed e napot rosszul választotta, mert ez időben ama jó urak igen távol voltak Sáróstól; egyébiránt felhivom kegyedet, bizonyítsa be, hogy e megnevezett barátim valaha nálam együtt és egyszerre lettek volna.⁶⁹

- Herczegségednek alkalma leend mindenre tartózkodás nélkül felelni, s minden tévedést felvilágosítani, - mond Buccellini, - de most Longueval uron van a szó.

Volt valami Rákóczi hangjában, melylyel Longuevalt más szavakkal ugyan, de elég világosan hazugnak nyilvánítja: mi a belga rossz szándékának újabb rugalmat adott. Örök tapasztalás bizonyítja, hogy álnok s rossz lelkiismeretű embereknek vakmerőségét és szemtelenségét semmi sem fokozza fel inkább, mint ha az ártatlan vádlott kitételeiben, vagy hangjában valami van, mit személyes sértésként vehetnek. Azon ügyvéd, ki valami rossz lelkű ember ellen pert folytat, nagyon téved, ha azt hiszi, hogy személyes sértések s kézzel fogható visszaadázások által az ügy előnyére dolgozik. Csalódás! e faja az embereknek várva várja a sértést, örül minden pizsoknak, rést engedvén ez hasonlókra, s némi mentségét találván saját aljasságának minden nyersebb helyreigazításban.

Rákóczi szavaiban igazság volt, nem több; de Longueval, ki ez ügyben fődött háttal vivott, hiuságában sértve lőn, s érezvén súlyos helyzetét, most először nyert bátorságot Rákóczi szemébe tekinteni s erélylyel s büszkén viszonzá:

- Nem hagyhatom herczegségednek e sértő gyanusítását felelet nélkül. Én ő felsége egyenruháját viselem, s hazudni nem szoktam; hogy *alibi* által ki lehet terhelő vádak alól okkalmóddal mosakodni, nem ujság s igen ismeretes fogás; de az is tudva van, hogy *alibit* előkészíteni igen könnyű. Nincsen kétségem benne, hogy az említett urak a nevezett napon - s különösen e napon - máshol is gondosak valának magukat láttatni.

- Uram, ez nem igaz! - kiáltott fel Rákóczi.

- Folytassa Longueval! - mond Ottinger haraggal.

Longueval szilárd hangon, s a vádlott ez utóbbi szavai után már kihívólag tekintve rá - folytatá:

- Igen, uraim! ő herczegségének sértése feljogosít minden kíméletet félretenni, s a pusztá igazságot előadni. Ismétlem tehát, a nevezett urak azon napon együtt és egyszerre Sároson voltak: hozzáteszem még, hogy gróf Bercsényi Miklós, Szluha Ferencz, Orbán Pál és Sárosi István gyakran megjelentek Sároson, s ő herczegségével titkon tanácskoztak. Hogy ezen urak által hálózattatott be, s csábítottatott el, ez eddig mély meggyőződésem volt; de mivel magának tetszett hitemet megingatni, s véleményemet megczáfolni, így nem veendi rossz néven ő herczegsége, ha hajlandónak nyilatkozom azt hinni, hogy maga, önakaratúlag feje volt az ő császári királyi felsége ellen célzott összeesküvésnek.

Rákóczit a feladó növekedő szemtelensége annyira meglepte, s egyszersmind oly mély undorral töltötte el, hogy méltósága alattinak tartotta e halmazát a hevenyészett hazugságoknak félbeszakítani.

Feltűnő volt főleg Ottinger s Euler vonásaiban a diadalérzet; minden tekintetők Longuevalt bátorítani látszott.

- Ha ő herczegsége mindezt tagadni akarja, szabadságában áll! - folytatá Longueval éles gúnnyal, - s meg vagyok győződve, azon igazságos és törvényes bíróság, mely előtt állunk, ő herczegsége helyes felvilágosításait méltányolandja. Csalódni emberi! De ha csalatkoztam, ha egyetlen szavam nem igaz, illő, hogy a hamis vád egész súlya reám essék. Ha ő herczegsége mindazt, a mit eddig mondtam, kétségbe vonja, nem fogja saját kezeirását eltagadni.

Longuevalnak e szavai közben Buccellini tárczájából egy levelet vont ki, s végig járatta azon szemeit.

- Mikor ő herczegségének tudtul adtam, hogy Liègebe, hazámba megyek szabadsággal, magához hivatott, s egy levéllel bizott meg, mely XIV. Lajos francia királyhoz van intézve. Azt állítá egyébiránt, hogy e levél által csak személyes tiszteletét akarja a francia király iránt tanusítani, hogy foglalata nem politikai, de azért még sem szeretné, ha idegen kezekbe jönné;⁷⁰

meg kelle tehát ígérnem, hogy véletlen feltartóztatás esetében a levelet el fogom égetni. Én ezt örömet megígértem, s hívén ő herczegsége szavainak, elhatározott szándékom is volt ezt tenni: de útközben némi kételyeim emelkedtek. Hogyan? gondolám: hát ha azon nyugtalan s rossz véleményű urak, kik folytonosan ő herczegségéhez tolakodtak, miután már vele titkosan tanácskoztak is, - őt arra birták, hogy XIV. Lajost Magyarország segítségére felszólítsa, - s míg ő felségének győzhetlen seregei külhonban harcolnak, mögöttük pártütést akar felidézni? Mihelyt ezen eszme keletkezett bennem, úgy rémlett előttem, hogy ő herczegségének személyes felszólítása, hogy a francia királyt figyelmeztessem a sérelmekre, melyek ő herczegsége és baráti előtt törvényelleneseknek látszanak, egészen összhangzásban van gyanúmmal. E kínos helyzetben nem maradt egyéb hátra, mint vagy meggyőződni a levél ártatlanságáról, vagy azt egyenesen oly férfiúval közleni, kinek jelleme biztosított, hogy ő herczegségét nem fogja ártatlanul kárhoztatni.

- Talán, s ez egyéni gyengeségem vallomása, melyért őszinte bocsánatot kérek a császári királyi bíróságtól, talán mondom, ő herczegsége iránti vonzalmam, ezen utóbbi tettemet megakadályozandá, ha időm leende magammal tisztába jöni; de miként nagyméltóságtok tudják, Linczből elfogattattam. Nem tagadom azt sem, hogy többen az elégületlen urak közül megbizván állítólag igénytelen leveleikkel, mikor ezek nálam megtaláltattak, a herczeg levelét el akartam nyelni,⁷¹ de ebben meg levék akadályozva.

- Mondja meg, Longueval úr, - szólítja meg Buccellini komolyan, - hogyan fejtí meg, hogy tudván azon uraknak titkos ármánykodásait, s mikép állítá, egyik összejövételüknek Sároson maga tanúja levén, mégis elvállalta e leveleket?

- Erre nem tudok egyéb feleletet adni, - viszonzá Longueval, mesterileg színlett tétovával, mint azon sajátos habozását véleményemnek, - mi jobb? bedugni füleimet s hűyni szemeimet az előtt, a mit látok és hallok; vagy elvállalni a megbizást, mintsem hogy az más, ő felsége iránt kevésbé hű kezekbe jöven, kárhóztos következtéseket idézzon elő.

- Szóval, - mond Rákóczi meg nem állhatván a feleletet e szövedékére a gázságnak, - szóval, Longueval úr, kegyed ama véleménye szerint veszedelmes, de miként meg vagyok győződve, ártatlan levelek kézbesítését azon dicséretes szándékkal vállalta el, hogy engemet, jótevőjét s barátimat, kik kegyedet bizodalmukkal megtisztelték, eláruljon.

- Herczegséged nem veendi rossz néven, - felelt Longueval gúnyos udvarisággal, - ha ezen újabb sértést hidegen mellőzöm; van abban, a mit herczegséged szeretne alacsonyságnak bélyegezni, az alattvalói hűségnek oly hősiessége, mely legalább titkos ármánykodásokkal kiállja a versenyt.

- Herczegséged tehát, - szólt az elnök, - a császári királyi bíróság előtt bevallja, hogy e levelet maga írta? - e szavakra Buccellini egy levelet emelt fel.

- Semmit sem szoktam tagadni, a mit tettem, - felelt Rákóczi, - s így azt sem, hogy ő felségének, a francia királynak írtam; de hogy a levél, melyről Longueval úr nekem azt erősíté, hogy azt elégette,⁷² itt pedig állítá, hogy azt el akarta nyelni, ugyanaz-e, melyet írtam? akkor mondhatandom meg, ha a levelet látom.

- Euler úr! legyen szives e levelet a herczegnek megmutatni, - szólt az elnök.

Euler átvette a levelet, s felkelvén, a vádlotthoz közeledett.

Rákóczi egy tekintetet vetett arra, s minden tartózkodás nélkül szólt.

- E levél az, melylyel Longueval urat saját többszöri felszólítására⁷³ megbíztam; ezt annál kevesebb okom van tagadni, mivel ebben csak az találhat felségsértést és pártütési szándékot,

kinek legtávolabb eszméje sincsen alkotmányos állományról s arról, mit alkotmányos férfiúnak mondani szabad a kormánynak szándéka s tévedései ellen.⁷⁴

- Herczagséged tehát e levelet magáénak vallja? - kérdé Ottinger, - kinek vonásai derültebb kifejezést nyertek.

- Minden kétségen kívül, - felelt Rákóczi.

- Miként értette e levelet a francia kormány, s különösen XIV. Lajos ő felsége, - mond Buccellini, miután Eulertől Rákóczi levelét visszavette, - kitűnik feleleteiből, melyek minden kétséget elodáznak a vétkes szándok fölött.

- Feleleteiből? - kiáltott fel Rákóczi a legnagyobb meglepetéssel, - én soha egy sor feleletet, általában a királytól soha levelet nem kaptam.

- Szerencsém van ezek egyikét itt közleni, - mond Buccellini, éles hangnyomattal, - mely kezünkhöz jött.

Rákóczi, a neki Euler által kézbesített irományt minden jeleivel a növekedő haragnak futotta át, azután Longuevalhoz fordulva szólt: - Hogyan uram! tehát kegyed Párizsban volt, holott elébb azt állítá, hogy elfogattatott?⁷⁵

- Nem tartozom senki másnak felelettel, mint a mélyen tisztelt császári királyi ítélőszéknek, - viszonzá a tiszt büszkén.

- Herczagséged látja, - folytatá Buccellini, - hogy jobbat nem tehet, mintha őszinte megbánását nyílt vallomással tanúsítja. Az egész állomány nyugalma s fennmaradása volt koczkára téve: természetesnek találándja tehát herczagséged, hogy az annyira vallásos érzelmű s nemes gondolkodású császár, nem akart addig keresetet indíttatni, míg a vétkes szándokról bizonyosságot nem szerzett magának. Ez oka, hogy Longueval úrnak Párizsba kellett menni, s ott herczagséged megbízásában lelkiismeretesen eljárni. Ő felsége szívéből óhajtottá, hogy a Franciaországból nyert feleletek által megcáfolhassa azokat, kik atyai keblében aggodalmat ébresztettek: akarta, sőt remélte, hogy éppen e levelek fogják herczagséged ártatlanságát bebizonyítani. Fájdalom, ellenkező történt! nem maradt tehát egyéb hátra, mint azt, ki nemcsak hazája, hanem az összes állomány ellen szötte a pártütés cselét, az egész állományban bevett hadi törvények szerint befogatni.⁷⁶

Mindaz, a mi történt, annyira hatott Rákóczi kedélyére, hogy egy időre nem talált szavakat; később egész öntudata fellázadt, s látván, hogy ellenségeinek sikerült a császárt magát, kit Rákóczi mélyen tisztelt, elámítani s ellene felingerelni: annál kevesebbé fojtotta el méltó felindulását, mennyivel inkább hitte, hogy olyan emberekkel van ügye, kik nem az igazságot keresik, hanem az ürügyet, őt minden áron vétkesnek találni.

Miután Buccellini elvégezte indokolását, Rákóczi méltósággal emelte fel szavát.

- Uraim! mindenekelőtt arra kérem kegyeteket, ne elegyítsék abba, a mi történt, ő felsége szentséges személyét: atyai szíve képtelen e gyűlöletes rendszerre, és sokkal magasabban áll, mint hogy ily aljas ármányról csak eszméje is legyen! - - A történelem tanúsítja, hogy alárendelt szellemek éltek vissza többnyire jámbor fejedelmek gyengeségével s bizodalmaival. Mindenből, mi eddig történt s mi eddig mondatott, világos előttem, hogy Longueval úr, a barátság a rokonszenv álcája alatt, azon szándékkal színlelte be magát nálam s lett ellenségeim aljas eszköze, hogy engemet törbe ejtsen. Kegyetek erősíték, hogy szabadon kimondhatom, a mit védelmemre tudok, én e pillanattól kezdve nem védendem magamat! De annyit kimondok, hogy Longueval úr Párizsban levelemnek egészen más értelmet adott, mint a minőt annak félremagyarázhatlan, világos szavai magukban foglalnak.⁷⁷ Ezt hozza Longueval úr tisztába lelkiismeretével; mert a felelet levelemre, melyet elnök úr kezembe adatott, nem

válasz arra, a mit írtam, hanem viszonzás arra, mit Longueval úrnak tetszett levelem magyarázatául Párizsban költeni s hevenyészni.

- Herczeg úr! - kiáltott fel Longueval indulatosan, s annyira különbözvén azon embertől, ki előtte oly őszinte hódolatot színlott, hogy Rákóczi alig ismert reá.

- Nyiltan, Longueval úr! - szakította Rákóczi szilárd hangon félbe, - kegyed egyike azon embereknek, kikkel, ha őket ismerem, sohasem szoktam szóba állni. Senki sem tudja jobban, mint éppen kegyed, hogy levelemben mindaz nincsen meg, mit Párizsban annak magyarázatára saját fejéből költött. - Uraim! bocsánatot kérek, ha itt kimondom, hogy ezek zár-szavaim! ő felségét tisztetem, s azért egyenesen hozzá fogom írásban intézni feleleteimet.⁷⁸

Nem akarjuk a kihallgatást hosszúra nyújtani, az eddig mondottak mintául szolgálóknak minden ezutáni kikérdeztetésekre, míg e botrányos perfolium tartott.

Longuevalnak sikerült, mikép maga vallá, másoktól is leveleket kicsalni, ezek alkalmasint több erélylyel s kevesebb óvatossággal voltak írva, mint a Rákóczié. Főleg miután Longueval számításához tartozott, nekik megsugni, hogy a hercegtől is meg van bízva; meglehet, hogy oly részletekre is terjeszkedtek, melyek Rákóczi egyszerű nyilatkozataira a gyanú árnyát veték.⁷⁹

Longueval vallomásaiból világos lőn, hogy ő azok közül, kiket bevádolt, többeket sohasem látott. Már azon körülmény, hogy őt, ki csak színleg fogattatott el, rágalmai s hamis esküje daczára szabadon bocsájtották, eléggé bizonyítja, minő szerepet játszott.⁸⁰

Rákóczit e vallatása után börtönébe kísérték s Longuevallal, ki *egyetlen* tanú s *vádló volt egy személyben*, - többé nem szembesítették.

* * *

Néhány hét telt el az utóbbi jelenet óta: Magyarországon nemcsak Rákóczi elfogattatásának híre mint lángfolyam terjedt el, hanem azon közvélemény is, hogy ártatlan, de mégis vesznie kell.

A bécsi kormány részéről minden el lőn követve, hogy a világgal elhitesse: mikép a herceg a spanyol örököségi háború által szükségelt kiürítettését Magyarországnak a rendes katonaságtól, mint kedvező alkalmat akarván kiaknázni, Longuevalban használható eszközre gondolt találni, hogy XIV. Lajos francia királyt Magyarország önállásának visszaszerzésére bírja. Ezért őt levelekkel bízta meg, s ezekre minden kétséget elhárító feleletek érkezvén, Rákóczi árulása világos, s annál kárhuzatosabb és hálátlanabb, mennyivel inkább tudva van; hogy a császár ő felsége, a herceg - atyja és nagyatyja pártütésük daczára - iránta mindig nagylelkű kegyét tanusította. Ő felsége ellen tehát leghatalmasb, legmegátalkodottabb ellenségével szövetkezni, oly bűn, melyet nem lehet elég szigorúan megbüntetni.⁸¹

Hitték-e ezt ama nagy jó urak? vagy gondolták-e, hogy ezt másokkal elhitethetik? ez legkevesebbet sem változtat a dolgon; mert a rossz lelkiismeret, mikor kitisztázási s beszépitési hajlamot mutat, ez többnyire csak saját magára vonatkozik, s evvel mindent meggondolt tenni, a mit az ildom⁸² követel, legkisebb gondja lévén arra, ha elhiszi-e a világ, a mi költészet - üres szavaiban.

Magyarországon egy hang terjedt, általános, el nem vitatható, hogy Rákóczi, bár a közelebbi időkben buzgón ragaszkodik hazájához, semmi pártütésről nem gondolkozott, mert ha magát hibásnak érezné, s valóban az volna, miért lenne akkor minden, a mi a Rákóczi elleni keresetet képezi, oly féltékeny titok leplébe burkolva? miért nem állítanák őt a hazai törvény szerint, illető bíróság elé? E hitében Magyarországot még inkább megerősítette az, hogy Rákóczi békésen és nyugalmasan élt jószágaiban, a császári őrizet mindenkori közelében, az óvatosság

legtávolabbi jele nélkül. Ha leveleinek foglalata valóban oly gyanús, a kormány érdekében leende azokat közzé tenni a helyett, hogy foglalatuk eltitkoltassék. Végre mindenki átlátta, hogy semmi sem leende könnyebb Rákóczinak, mint a gyanú első hírére átmenni Lengyelországba, s magát üldözések ellen biztosságba tenni. Midőn a kormányok tanácstalansága odáig jut, hol, mint a híres *tizek* bírósága alatt Velenczében, ijedelme a jót és rosszat egyenlően rettegi, akkor nem kell csudálni, ha senkiben sem marad kétség a fölött, hogy *kivétel nélkül* minden, a mi nem mer a napfénybe kilépni, szemtelen önkényt, vagy azon nemét a gyáva gonoszságnak rejti redői alatt, mely sima arczczal s mosolygó ajkakkal a legiszonyúbbat képes elkövetni.

Jaj azon országnak, hol a kormány ily elvetemültségig jutott! mert akkor az emelt sisakú szemtelenség még nyeremény!

Így állt a vélemény a két ellenséges párt közt, midőn egy reggel, a bécsújhelyi polgármester Rákóczi börtönébe lépett.

Éltes férfiú volt ez, komor vonásokkal, melyek semmi bizodalmat nem valának képesek előidézni.

Rákóczi asztala mellett ült, olvasással elfoglalva. Mikor az öreg úr bejelentés nélkül a szobába nyitott, a herczeg fölkel s udvariasan üdvözlé őt.

Volt egész tartásában oly egyszerű fönség, mely annál kevesebbé hibázható el hatását, mennyivel többször tanusította Rákóczi, hogy a legkitünőbb emberek részvétét s rokonszenvét képes felidézni.

- Herczegséged ő felségének, dicsőségesen uralkodó császárunknak parancsából lát itt, - szolt a jött.

- Rendelkezésére állok, polgármester úr, - felelt Rákóczi.

- Van szerencsém, vagy inkább fájdalom, - folytatá amaz, - a vádpontokat átadni; ő felségének azon elhatározott parancsával, hogy azokra a feleleteknek 30 nap alatt készeknek kell lenni, mi ha nem történnék, sajnálattal kell nyilvánítanom, hogy a bíróság összeül, s herczegségedet in *contumaciam* elítélendi.

- Uram! - mond Rákóczi a feléje nyujtott iratot visszaodásván kezével, - bocsánat, ha ezennel ünnepélyesen kinyilatkoztatom, hogy a vádpontokat semmi áron át nem veszem. Sokkal magasb eszmém van ő felsége vallási érzelméről, mint hogy kegyednek, vagy bárkinek sikerüljön velem elhitetni, hogy ő felsége hazám törvényeire s alkotmányára tett szent esküjét ez alkalommal meg akarná szegni. Én római szent birodalmi herczeg, s úgy is mint magyar mágnás és sárosi gróf, készebb vagyok meghalni, mint hogy más bírakat elfogadjak, mint kiket fölém ezen országok törvényei tesznek.⁸³

- Hogyan! - kiáltott fel a polgármester, - tehát herczegséged ő felsége nyilvános parancsával daczol?

- Ki a törvényt s esküt tiszteli s nem folyamodik álokokhoz, hogy lelkiismeretével alkura lépjen, az nem daczol uram, hanem vallási s erkölcsi kötelességet teljesít; - viszonzá Rákóczi fönséggel. - Én ő felsége személyét nem elegyítem ezen egész minősíthetlen⁸⁴ ügybe. Csak kegyeddel szólok polgármester úr: mindaz, a mi eddig történt, nem ő felsége tudtával megy véghez; s ha igen, annál szomorúbb, hogy megromlott emberek vannak, milliomokról felelős uralkodók közelében, kik őket igazságtalanságra bírják.

- Herczeg úr! - mond a polgármester, kinek a szabad szó egész epéjét felingerelte, - kegyed feledi: kiról s ki előtt szól!

- Ugyan ezt legyen szabad nekem is uram, kegyednek több joggal és igazsággal mondani. A bécsujhelyi polgármester el akarja velem hitetni, hogy a császár képes esküt szegni; én tagadom ezt, s nem tudom elhinni, ez a különbség kettőnk közt: ki a felségsértő, én-e vagy kegyed? Ha polgármester úr, ha azok, kiknek parancsából itt van, az erkölcsiség ily félre-magyarázhatlan szabályait nem értik, nem az én vétkem.

- Nekem parancsom van, - viszonzá a polgármester haraggal, - a vádpontokat azon esetre, ha herczegséged azokat visszautasítani vakmerőködik...

- Legyen szíves polgármester úr szavait jobban választani, - szakítá őt Rákóczi félbe.

- Ha mondom, herczegséged azokat el nem fogadja, - folytatá a német úr, rosszul titkolt lehültséggel,⁸⁵ - ide asztalára letenni s kinyilatkoztatni, hogy minden a mellett marad, a mit bevezetésül mondtam.

- Nem tilthatom meg, hogy ezt tegye, - felelt Rákóczi, - de becsületszavamat adom, hogy egy ujjal sem érintendem az iratot, ha avval együtt senyvedek is el e börtönben.⁸⁶

A polgármester, kinek vastag vonásai egészen vörösökké váltak, majdnem reszketve a felindulástól, letette az iratot az asztalra, azután kihívó tekintettel meghajtván magát, némán eltávozott.

Mikor az ajtót külről bezárták, Rákóczi felkiáltott: - Veszve vagyok, mert az igazság eltávozott az uralkodó trónja mellől! veszve? - folytatá, míg vonásai szilárd kifejezést nyertek, - nem! - van Isten - - mentve vagyok!

Ki Rákóczinak vallási érzelmét a történelem egyhangú erősítéséből ismeri, nem fogja hihetlenné találni, hogy ő, ki semmi sem volt kevesebbé, mint optimista, akkor bizott legtöbbit a mindenható gondviselésben, mikor közönségesen az emberek földi határok közé szorítván az Isten mérhetlenségét, félnek, vagy átalják kérni, minek elérése lehetlenné látszik, megadván magokat annak, min *emberien gondolkozva* segíteni többé nem lehet. Pedig, ha Isten van - éppen ekkor a sor tőle várni a segélyt!

ISTEN KEZE.

Rákóczi jól tette, ha hitte, hogy a gondviselés a hatalmasok számára egy hihetlen s lehetlennel állított leczkét tartott fel, s az elbizottságot megszégyeníteni készül.

Míg Rákóczi jezsuita légből s önző szellemű emberek által növeltetve, anyja s Tökölyi elfogatása, sőt saját kifosztatása után is - még ez időben egész erejéből törekedett a császár iránti bizodalmat rábeszélni magára; míg ellene minden ármány igénybe vétetett, s legjobb barátait igyekeztek pénzzel, ígéretekkel megvesztegetni, hogy ellene igaztalanul valljanak.⁸⁷ addig azok, kiket az önkénynek nem sikerült kézhez keríteni, vagy szerencsések valának szomjas gyanúját fel nem gerjeszteni, pillanatig nem szüntek meg egész erélyüket felfokozni, hogy őt végveszélytől megőrizték.

Különösen s első helyen kell itt dicső nejét s ennek meghitt barátnéját, Magdalénát kiemel-nünk: e két angyal többet tett, mint azt az udvar s Rákóczi ellenségei a legtávolabbról sejtették.

Amália s Magdaléna, mert e két nő a legbensőbb bizalom összetartásával mindig együtt munkált, - feljárták a külhoni követségeket s mindenütt rokonszenven s részvétellel találkoztak, lett légyen ez színlelt vagy való.

Amália hercegnő Orbán deákot, kiről már tévén rövid említést, - magával hozta Bécsbe, hol az udvar által kolostorba vonulni kényszerítettet.⁸⁸ E jó és erélyes öreget küldötte férjéhez, tudtára adtván neki szóval, mert minden levelezés tilos volt, hogy az angol és porosz, a mainzi s hannoverai követ⁸⁹ őt biztosították uralkodók erélyes közbenjárásáról. Magdaléna részéről Orbán deák rövidebb izenetet hozott, de a mely Rákóczit nem kevésbé meghatotta. A szép hercegnő csak annyit izent: hogy a legnagyobb uralkodóba bízzék, mert ez legtöbbet tehet és tenni fog! ne feledje, hogy barátai vannak, s mikor a szükség legnagyobb, - a jó isten legközelebb.

Orbán deák alkalmasint be nem férhetett volna Rákóczi börtönébe, ha erre őt egy férfiú nem segíti, kiről ideje néhány megfjítő szót mondanunk.

Hogy ezt tehessük, szellőznünk kell kissé, ha nem is egészen, a leplet, mely Magdaléna kitartó s erélyes örökösét Rákóczi sorsa fölött földte eddig.

Magdaléna Clermont lovagot régen ismerte már, mennyiben tudniillik néhány év ily fiatal életben nevezetes időszakot képez. Clermont, miként neve tanusítja, francia eredetű volt, de magyar anyától, Magyarországon született, s talán később rövid vázlatát adhatjuk életének.

Mikor az ifjú huszadik évét betöltötte, Franciaországba utazott, hogy ott rokonait meg-látogassa s családi érdekeiben a lehető megtehesse sorsa biztosítására. Ezen alkalmat arra is használta, hogy Némethonnal is megismerkedjék. A darmstadti udvarban is megjelent s ott a legkitünőbb fogadtatásban részesült, mit ismeretes, híres családi neve mellett leginkább szeretetreméltó s bájos személyességének köszönhetett.

Mikor később Magdaléna vele Bécsben találkozott s tőle Rákóczivali barátságos össze-köttetését megtudta, nem csuda, ha már figyelmeztetve reá Amália által is, lassankint bizodalmaival ajándékozta meg őt, mint oly férfiút, kinek nyílt, lovagias jelleme s ismeretsége Magyarország legkitünőbb férfiáival, a legnagyobb biztosságot ígérték.

Clermont ellenben, mély emberisméjénél fogva, a fiatal hercegnőben azonnal ráismert azon szenvedélyes, ihlet- és erélyteljes természetek egyikére, melyek minden nemesért és szentért

felhevülnek, s lelkük iránya, habár szokatlan uton jár s az emberi kétkedéseken felül emeli őket, bensőleg tiszta és vádtalan marad mindig.

Magdalénának családi összeköttetései, az ellenállhatatlan báj, mely minden mozdulatát kísérte, s Rákóczihozi szenvedélyes ragaszkodása, nem maradtak titokban ezen ember előtt, ki a szívekben tudott olvasni, ha szüksége leende is e nyílt jellemmel szemközt rejtélyek igéjét kitalálni. Zárd a gyanakodót s nyílt jelleműt egy szobába, tíz év múlva idegenek maradnak egymáshoz: lelkeikben más betűkkel vannak írva a gondolatok, két különböző nyelven beszél szívéük, hogyan érthetnék egymást?

De két, oly sokban rokon irányú kedély, mint Clermont és Magdaléna, jókor megértették egymást. Magdaléna mint Clermont szerettek: egyik, mint a másik szerelme tárgyát felül helyezé mindenben. Annyi érzésben, reményben, s annyi elszántságban érintkeztek, hogy nem bámulhatunk, ha e két lény közt - minden szerelem nélkül - lassankint a hit és bizalom érzetei ingatlan alapokra lőnek helyezve.

Talán éppen mivel mindketten szerettek, de nem egymást szerették, maradt szövetségükben az eszmélet azon higgadsága s elfogulatlansága, mely tetteikre s intézkedéseikre az erély s állapotottság bélyegét nyomta.

Clermont által lőn Magdaléna beavatva nemcsak Magyarország minden viszonyaiba, hanem azon emberek ismeretségébe is, kik mindig meg vannak nehéz napokban, mintegy örökül rendelve a gondviseléstől, hogy a jégtől vert határban az egyes kalászatokat megmentésük, s a magot jobb időkre kebleikben megóvják.

Minő befolyást gyakoroltak a világ minden történelmében azon feltűnő hölgyek, kik nemük egyenjogúságát s egyenképességét a büszke férfinemmel kétségtelenné tették: nem szükség indokolnunk; mint szintén alig kell érintenünk, hogy a befolyást nem mindig azon hölgyek gyakorolták, kiknek nevét a történelem feljegyezte, hanem olykor, sőt talán a legtöbbször azok, kik őrangyali szerepükben, szerényen, de kitartólag folytak be azon férfiak tetteire is, kiket a világ nagyoknak nevezett, s kik néha egy gyöngéd kéz szorításának, pár főséges szem sugárinak hódolva, parancsot, óhajt s vágyakat teljesítettek - engedelmesen, - míg önállóknak látszó tetteiket a történelem jegyezte föl.

E sorába a szerényen, zaj és csatány⁹⁰ nélkül működő szellemeknek tartozott Magdaléna. Hibáznánk, ha őt szentként akarnók bemutatni: nem volt az, legalább bizonyosan nem azon önző szentek egyike, kik saját mennyei részük elveszthetésének ijedelmei közt, egész életüket mennyei kincsek kézre kaparítására szentelik, s míg magukról az életem túl gondoskodnak, mások életét elkeserítik, s földien hiúk mennyet ostromló szigorú erényeikre.

Magdaléna szerette a világot, talán véteknél tartandá az életet megvetni, melyet az Isten mint jutalmat tűzött ki azok számára, kik szülőiket szeretik és tisztelik, s így értékkel bír Isten előtt, míg vannak, kik azt negélyteljes elbizottságban megvetik. Nem vetette meg az embereket gyöngeségeikért; ez oka, hogy miután szerelme a földről a higgadt égbe szállt, nemtői szerepében annyi igénytelen nemesség és tisztaság volt, hogy magát mindenből kifeledni látszott. Ez fejt meg azt is, miként sikerült neki Clermont vallomásai után lassankint megismerkedni azon emberekkel, kiknek segítségével mindent tudott, a mi Rákóczit és Amáliát érdekelt, s ezek közt Lehmannal, azon századossal, ki Rákóczi Ferencz mellé őrizetül rendeltetett Bécs-ujhelyben. Lehman badeni Károly herczeg ezredéből a castelli ezredbe tétetett át, s nem volt más, mint éppen azon tisztak egyike, kikre Solári gróf Rákóczi elfogatását bízta, s kinek szavai, midőn *Gaura Drakulajt* megemlítette, Rákóczi figyelmét felgerjesztették; - mi okon? később tudjuk meg.

Lassankint az olthatlan szenvedély búskomoly léhe mellett a hölgy szívébe visszatért a béke, nyugalom és derűtség: ezekkel egész serege azon szellemeknek, melyek fiatal álmait népe-

sítették. Eszének eredeti iránya nem egyszer tévutakra vezette őt, s ha nem volt önző saját előnyére, önzőnek tevő mások érdekében.

Nem volt ijedős, mikor arról volt kérdés, valakit megmenteni: ilyenkor az embereket saját egyéniségük szerint tudta felhasználni: miként azt legjobban megfejtí, a jelenet, melynek küszöbén állunk.

* * *

Komor októberi estén, a XVIII. század első évében, egy férfiú lakásába lépünk, kit nem egészen vesztettünk el szemeink elől.

E férfiú Kellio, a jezsuita.

Tudva volt, hogy őt a legkitünőbb emberek felkeresték olykor, s ezt a jezsuita atyák nagy befolyása mellett, különösen annak lehetett tulajdonítani, hogy Kellio Rómában neveltetvén, ott nevezetes összeköttetései valának. Egyike volt ő e megfejtethetlen szerzet azon férfiainak, kik színlett igénytelenségükben nagy hatalmat gyakoroltak saját szerzetükben is: minek következtében mindig annyi ellenségeik, mint barátaik léteztek; de éppen ezért ellenségeik által kerestettek. Azon pillanatban, mikor szobájába lépünk, ott két hatalmas emberrel találkozunk, kiknek egyike a gyenge kormányok elmaradhatlan kellékéhez, a mindenhatókhoz tartozott.

Gróf Kinszki volt ez, s a másik Stratmann.

Mi hozta őket Kellióhoz, társalgásukból megtudjuk.

Mind a hárman az egyszerű, s egészen tudományokkal elfoglalt férfiú szállását jelelő szobában ültek. Stratmann szólt:

- Ő felségének hatalmában van, ily gyanús, veszedelmes alattvaló ellen törvényen kívüli módokon kiszolgáltatni az igazságot.⁹¹

- Ebben semmi kétség nincsen, - viszonzá Kellio - bár a világra nézve, mely felsőbb állományi érveket fel nem bír fogni, inkább szerettem volna, ha ellene több vádló lépne fel, mint az egyetlen Longueval.

- Természetesen, Kellio atya, - mond Kinszki - de ki tehet róla, ha egész udvarában s minden barátai s fogolytársai közt egyetlen becsületes ember nincsen! Nem lőn e részben semmi elmulasztva, erről biztosíthatom kegyedet. Minden cselédje, minden tisztviselője a legelfogadhatóbb ajándékokkal megkináltattak, hogy titkait bevallják s az igazságot felderítsék: hasztalan, mindannyian árulók! Barátainak s fogolytársainak a legelőnyösebb ajánlatok tétettek, s oly korlátolt e büszke magyar nemességnek értelme, vagy oly nagy bizodalmatlansága, hogy ajánlataink megfoghatatlan kábasággal és szemtelen büszkeséggel utasítottak vissza.⁹²

- Mindent el kell követni, - mond Stratmann - hogy ő felségével megértessük, mikép minden becsületes ember, kinek szíve helyén van, jóvá hagyandja, ha eltérve a törvény nyögőző betűitől, egész hatalmával él, s e veszedelmes embert elítéli!

- Itt az egész ország nyugalma s egy kis formáság közt lévén a kérdés, pillanatig sem lehet kételkedni, hogy mi a helyes és Isten előtt kedves.⁹³

- Ő felsége előtt mindent elkövettem, - tevő hozzá Kinszki haragosan - de nem lehet rábírní, hogy erőszakkal éljen. Az a fejedelmek nagy szerencsétlensége, hogy midőn a gondviselés melléjük lovagias s érdekeikhez feltétlenül csatlakozó szolgákat rendel, szavaik hitelt nem nyernek!⁹⁴

- Nem kell kétségbeesni, - mond Kellio - szólok Rákóczi gyóntató atyjával, lehetlen, hogy ezen ember segedelmével, ki iránt legnagyobb bizodalma van, hozzá ne férhessünk: de a

törvényes eljárás külsőségét mellőzhetlennek tartom; akkor bátran szeme közé nevezhetünk a közvéleménynek, mondván, hogy minden ítéletileg ment, hozzátehetjük, hogy ezt a herczeg saját rokonai s barátai is elismerték.⁹⁵

- Én úgy tudom, - szólt Kinszki - hogy Rákóczi éppen gyóntató atyja által igyekezett már harmadszor siralmas kérelmeit ő felsége kezeihez juttatni.

- Valóban - kiáltott fel Kellio - ezen ember merészkedett volna ily ármányokba elegyedni, a nélkül, hogy engemet tudósítson? Ismerik nagyméltóságtok ő felsége lágy szívét, e kérelmek újra hátra vetették az ügyet! Pedig ha a pártütő megszűnt élni, minden feledésbe megy. Jó májú nép a magyar, minden hetvenkedése mellett, s miként sejteni engedém, akadunk Rákóczi rokonai s barátai közt is olyanokra, kikre rámondhatjuk, hogy az eljárás igazságát átlátják s nem fognak megczáfolni! - s ez elég.

- Szerencsére volt gondom - mond Kinszki - ő felségét e vakmerő szemtelen alkalmatlankodásoktól megóvni. Az kellene még, hogy a fejedelmek reggeltől estig a vádlottak panaszait hallgassák! miért van törvény és ítélőszék! Ime, itt vannak a magyar szószaporítás e remek művei, - ezzel Kinszki egy csomag iratot az asztalra vetett - olvassa kegyed, Kellio atya, mulattatni fogják.⁹⁶

- Alkalmasint - tevé éles gúnynyal hozzá - mint gonosz szellemek s rosszlelkű tanácsadók szerepelünk e bölcs iratokban! de kezünkben van üstöke e szép madárnak: leend rá gondunk, legrosszabb esetben is, hogy el ne szalaszszuk.

- Hadd kövesse dicső nagyatyját, az árulót, a vérpadra ő is, - mond Stratmann - míg él, nincsen kilátás nyugalomra.⁹⁷

- Kellio atya! - szólt Kinszki - legyen gondja, hogy Rákóczinéra szorosan felügyeljenek; bizonyos kézből tudom, hogy leveleket küldözget mindenfelé, bár lehetlen tetten érni.

- Kétkedem ebben gróf úr - mond Kellio - a kolostor szüzei éles szemekkel birnak a korlátolt látkörben, mely világuk. Majd azután, ha férje bevégzi, miként reméllem, rövid pályafutását, haza mehet ősi lakába, Némethonba. E szövetséget is meg lehetende gátolni, de bocsánat! nagyméltóságtok mindig késnek: principiis obsta!

- Miért ellenezte éppen kegyed, Kellio atya, - viszonzá Stratmann - hogy Rákóczival alkura ne lépjünk, midőn ő felségét minden javaival megkínálta cserében valami német herczegségért?⁹⁸

- Erre nagyméltóságodnak öt-hat hónap mulva felelek, - mond a jezsuita sajátos mosolyra torzítván el halvány ajkait - most csak annyit, hogy a herczeg az árulást nem tagadhatja, saját levele, s az azokra érkezett feleletek tanuskodnak ellene. 30 napi idő engedtetett, hogy a vádpontokra feleljen, ha ez eltelik s felelet nem jő, - de mit is feleljen ily kétségtelenül világos ügyben? - akkor ki kell a halálos ítéletet mondani. Ítélet után javai az állomány részére lefoglaltatnak, mi által a büszke magyar arisztokráciának a szarvát letörjük, s egyét a leggazdagabb családoknak tehetlenné tettük. A Tökölyi, Zrinyi, Frangepán javak nagyobb része kisiklott már e mindig lázongó magyar arisztokraták kezéből; veszszen Rákóczi, s még egy-kettő ezen aranyozott olygarchák közül, ujjaikra tekerik nagyméltóságtok a többit s az egész nemzetet!

- Adja Isten! - mondá Kinszki - rajtunk nem fog múlni, s én számítok a szerzet atyáinak hű és istenes közremunkálására, hogy valahára kormányozhassunk! Mert a magyart kormányozni, s hatalmasan kell kormányozni, ha vele boldogulni akarunk!

* * *

Más napon e jóslatos társalgás után, melyet nem szükség tovább fűznünk, Kelliót ugyan e szobában látjuk újra.

Hátul ül az egyik falat majdnem egészen elborító könyvtárral, bár támlásszékekben. Orrán szemüveg, s úgy látszik, inkább világi, mint egyházi irományokkal van elfoglalva.

Kolonics bibornoknak nyitott levele hever az asztalon, s a lámpa fénye egy másik levélre, Rákóczi Ferencz gyóntató atyjának soraira világít.

Kellio mély gondolatokba van merülve.

Rákóczinak gyóntató atya buzgó jezsuita, de becsületes ember volt, senkinek sem tűnhet fel, ha ő, ki Rákóczi kedélyében olvasott, ellen nem tudott azon rokonszenvenek állani, melyet ily nyílt jellem s tiszta becsületesség előidéztek. Azért Kellióhoz írt leveleiben mindenkép törekedett saját jó véleményét ezzel megosztani.

A jámbor atya nem ismerte Kelliót. Csekély fogalma leende igen világos értelméről, ha kételkedne azon, hogy Kellio, akarata ellen, kénytelen lőn Rákócziban felismerni a jót; de hibázott abban is, ha gondolta, hogy az a vén jezsuita feltételein legkevesebbet billent, s ha hitte, hogy az igazság szava megindítja e jégkedélyt. Nem szükség ismételnünk, mikép őt és Rákóczi több ellenségeit éppen az bántotta, hogy ellene jogosan fel nem léphettek. Kellio hozzáférhető ember volt, de megtérítésére hatalmasabb eszközökre leende szükség. Mindazáltal létezett valami, a mi Kelliónak olykori futó eszméivel találkozott: azon előny tudniillik, melyet Rákóczi befolyása nyújthatand a szerzetnek azon esetben, ha Magyarország önállását visszanyeri. Tűnődött tehát, mi jobb, őt feltétlenül veszni hagyni, vagy a jezsuita szerzet számára hátulsó ajtócskát biztosítani véletlenségek esetére? Éppen e tárgyat hányta-vetette elméjében, midőn ajtaja felnyílt s egy fiatal hölgy lépett a szobába.

Öltözete egyszerű, de ízlésteljes volt, s a feltűnően szép arcznak kifejezése elegyét láttatá a búskomolyságnak s szilárd elhatározásnak.

Kellio fölkelte székéből, s hibátlan udvariassággal fogadta a jöttet.

- Herczegséged maga! - kiáltott fel, midőn benne darmstadti Magdalénát megismerte.

- Én vagyok, Kellio atya, - mond a hölgy - én magam, s ha e látogatásra határoztam magamat, elgondolhatja, minő fontos okaim lehetnek.

A jezsuita azonnal megkínálta legjobb ülésével, s szemközt foglalt vele helyet.

- Ne csodálkozzék, Kellio, - kezdé Magdaléna, a kíváncsian hallgató férfiúhoz intézván szavait - hogy e késő órát választottam. A mit mondani akarok, igen fontos, s oly tudósítás következtében történik, melyet alig egy órával ezelőtt vettem, s nem akartam időt veszteni.

- Szabad-e tudnom, kitől jött az?

- Engedjen engemet szólani. Kegyed előtt nem titok, hogy barátnémnak, Rákóczi Ferencznének férje végveszedelemben van. Engemet mindaz, a mi ő felsége kegyességéről mondatik, el nem szédít: nem a császár Rákóczinak ellensége, többen vannak, kiknek érdekekben áll, őt veszni látni. S kérdem most: meggondolta-e Kellio egész horderejét Rákóczi kivégeztetésének?

- Herczegséged szerzetem szigorú elveit ismeri, s meg fog bocsájtani, ha őszintén kimondom, hogy a viszony, mely herczegséged s Rákóczi közt létezett, s miként okom van hinni, még mindig tart, igen gyanússá, nem akarom mondani botrányossá teszi herczegségednek e beavatkozását a császár nyilvános ellenségének sorsába.

- Őszintén, Kellio - viszonzá Magdaléna, fénylő tekintet vetvén a szerzetesre - kegyed nem hiszi, hogy köztem s Rákóczi közt valaha vétkes viszony létezett. Nem kérdem ezt, hanem állítom.

- Az emberi gyarlóság - felelt Kellio szigorú hangon - szereti bűneire a mentség hímporát lehelni, nem tudom, meddig tart e menthetőségi határ herczegségednél? Rákóczinak neje van, s a valódi gyöngédség a világ véleményét sem feledi ki számításából.

- Nem felelek erre, Kellio, mert nem értem kegyedet. Tudom jól, hogy Rákóczivali viszonyomban semmi vétkest nem gyanít; a mit pedig előbb megjegyzett, igen sokat, tehát semmit sem bizonyít. A világ véleménye forgandó szélkakas, rá számítani köpenyforgatás; a világ sorsát egyesek véleménye vezette, sohasem azok, kik a világ szeszélyei s álhiedelmeinek hódoltak: ennyit feleletül. Én tisztán látok, Kellio, s így tudom azt is, hogy kegyed Rákóczi ártatlanságáról meg van győződve.

- Én! - kiáltott fel Kellio mesterileg színlett meglepetéssel.

- Kegyed, igen. Ha Rákóczi vétkes lenne, jókor tudta ő Longueval elfogattatását, Sáros Lengyelország szomszédságában van, megmenekülhetett volna százszor - játszva! Ha kegyed saját növeltjének erkölcsi tisztaságában kétkedik, nem árulta el soha még, hogy Rákóczi józan eszét hozza kétségbe.

- Bocsánat, ha félbeszakasztom, Kellio, - folytatá Magdaléna, látván, hogy a jezsuita feleletre készül - nem vitatkozni jöttem ide, e részben előre legyőzöttnek vallom magamat, mert tudom, mi fáj kegyednek leginkább: *kitaláltatni*. Én pedig a szívében olvasok. Proximus ardet Ucalegon! Kellio, nincs hosszas tanácskozásokra idő, hallja tehát, a mit tudtára jöttem adni:

- Rákóczi Ferencz a jezsuita atyák által neveltetett, ha kegyed mindent kétségbe von, egyet nem tagadhat, a herczegnek mély vallási érzelmét. Számítsunk már most: ha Rákóczit kivégeztetik, osztozik-e kegyed azon elbizottak számításában, kik erősítik, hogy a nyugalom az országban azonnal helyreáll? Mert szánám kegyed értelmét, ha a sír zsibbadtságát, melyet a vérpadok iszonyai előidéztek, nyugalomnak hinné.

- Ha a pártütés feje meg leend törve, - viszonzá Kellio - majd az erélyes kormány elkészül a tagokkal is.

- Azt hiszi-e kegyed, - kérde a hölgy, - hogy a fő feltétlenül Rákóczi? hát ha áll mind az, a mit a német kormány részéről oly bőbeszédűen erősítnek, hogy Rákóczi rendezett összeesküvés feje? ha kegyed a történelmet olvasta, tudhatja, hogy forradalmakban nem mindig ott a fő, hol a főnök *neve*. Rákóczi eddig semmit sem tett, békésen ült jószágaiban, gyakran megfordult az udvarnál; a mit róla a nép hisz, nem egyéb reményeknél. De feledte-e, Kellio, hogy Magyarországon egész serege van az elégteleneknek; hadban gyakorlott férfiak, kiket Rákóczi halála nem elijeszteni, hanem fel fog ingerelni? Kegyetek, jezsuita atyák, mindig a béke szelleméről szólnak: s ha nem hibázom, saját érdekükben van a béke, mert a szerzetnek roppant birtokai lévén, háború s zavargás idejében veszthet. Miért tehát a pártokat új kegyetlenséggel felingerelni? nem volna-e okosabb mindent elkövetni, hogy ő felségét ezen új, - égbekiáltó igazságtalanságtól eltartóztassák? Ez által a szerzet Rákóczi örökös háláját idézné föl.

- A vétek sokkal nyilvánosabb, mint hogy a herczeget meg lehetne menteni - mond Kellio.

- Világos? - kiált fel Magdaléna - egyetlen vádló és tanu egy személyben! és minő ember! Alávaló sehonnai, ki pénzért kémszerepet vállal, a herczeget maga törbe csalja, azután mint Judás Iscariót eladja! Gondolja-e Kellio, hogy egész Magyarországon legyen egyetlen ember, ki e setét eljárást igazságosnak, s minden külföldi uralkodó közt egy, ki menthetőnek tartsa? Nem szólalt-e fel mellette az angol s porosz király? a hannoverai s mainzi választó fejedelem? Európai botrány leend az ártatlan Rákóczi kivégeztetése! A jezsuiták befolyása a császári udvarnál ismeretes; az egész ország, mely Rákóczit imádja s e rendet gyanús szemmel kíséri, meg leend győződve részvétéről ez ügyben.

Kellio vállat vont.

- Kellio atya, - folytatá Magdaléna - kegyetek örök időkre elvesztették egy nagy és gazdag ország rokonszenvét! olyanét, hol a rendre nagy jövődő várt.

Kellio ajkai körül kétkedő, gyanús mosoly vonult el.

- Kegyed mosolyog! Hibázik, Kellio atya! Magyarország s Erdély sokkal több térrel bir, nagyrészt míveletlen, hívő és babonás népének ki nem aknázott kedélye pedig sokkal tágabb mezővel kínálkozik, mint bárhol a világon.

A hercegnőnek e szavai Kelliónak saját utóeszméivel találkoztak, mert ha a jezsuita hitének és számításainak eleven erét nem is érték, el nem hibázták vágyainak s óhajításainak nyitját. Kelliót, ki csak szerzetében élt, élénken érdekelte a kilátás, hogy azt Magyarországra befészkelheti, s a babonás nép vakbuzgó kedélyét kiaknázhajta.

- Mindez pusztá remény! - felelt Kellio egy sóhajjal.

- Pusztá remény! - mond a hercegnő élénken - pusztá reménynek nevezi kegyed a legbiztosabb számítást egy férfiú vallási érzelmére, kit a jezsuita szerzet elveiben neveltek? Erősb egyházat nevelhetnek kegyetek e sziklavállakra, mint a söppedék fölé, melyen most terjeszkednek. Oh! Kellio, nem elveszteni, nem megtagadni, hanem pártolni s mindinkább megnyerni kellene Rákóczit!

- Ki felel nekem arról, hogy kegyed, hercegnő, nem saját vérmes sejtelmeire, hanem valóban Rákóczi gondolataira s elveire építi okoskodását? - kiált fel Kellio.

- Ki felel? Mindenki! Kellio, én magam, Rákóczi jelleme, Amália, ha a jezsuita szerzetnek sikerül Rákóczit megmenteni az igazságtalan ítélettől. Ezen egyetlen tettel több tért nyer Magyarország rokonszenvében, mint minden befolyás által a hívők kedélyére. Többet mondok, nemcsak valószínű, hanem bizonyos, hogy Rákóczi Ferencz oly fokára a fénynek s gazdagságnak helyezendi a szerzetet, minőn sehol és soha nem volt.

E szavak után Magdaléna hirtelen elhallgatott. Az eszes nő, ki itt a jezsuita ellen saját szerzetének fegyverével lépett fel, várta nyilatkozatai hatását. Ő Kelliót szíve mélyéből megvetette, de látta, mikép jezsuitává kell válnia, hogy jezsuitát valamire bírasson.

Meg akarta őt nyerni, e célból jött. Kész volt mindenre, hogy a fenyegető veszélyt elháríthassa a szeretett férfiú fejéről. - Ilyen a női szív! - A szenvedély odaengedése csak a sikert számítja, későbbre odásván a kibékülést azon eszközökkel, melyek életmentő ágat képviseltek az örvény fölött. Magdaléna jezsuita volt ez órában, s az egész szerzetben nem találkozáda férfiúval, ki oly makacsul a célnak tör, s oly úriasan bánik az eszközökkel.

- Legyen szabad egykor Rákóczi, gondolá magában, aztán lássa, miként készül el a végrendeletekre kacsintó szerzettel, melynek országa nem e földön van!

- Ha őt megmentem - gondolá - a jó Isten megbocsátja nekem, hogy elaltattam a kapzsi vén barátot, kinek egyik mérlegében vér, a másikban pénz van.

A minő hihetlennel látszassék is, hogy Magdalénának sikerült egyikét a legszeszéyesebb jezsuitáknak megingatni, oly elvitathatlan érv erre az, a mi bekövetkezett. Későbbi írók hallgatnak e körülményről, de egyike a leghitelesebb, Rákóczi korabeli honi íróinknak, Cserei Mihály erősíti, *hogy a jezsuiták meg voltak Rákóczi részére nyerve.*⁹⁹

Azért nincs is okunk a diplomatikai taglalgatást a gyönyörű fiatal hölgy s egy kiaszott szerzetes közt tovább folytatni; nemsokára megtudandjuk, hogy Magdaléna nem egészen szélből kockáztatta merész ígéreteit, s a tett terén látjuk majd, minő sikerre vezetett a késő esti látogatás! Elég, ha Kellio végszavait említjük:

- Rákóczi menthetetlen, - szólt a jezsuita komolyan - levelei, a francia kormány válasza, számos kibékülhetlen ellensége, és mi tagadás benne, saját védelmi rendszerének eszélytelensége őt a vérpadra vezetendik!

- Ennek nem szabad megtörténni! - riadt fel Magdaléna.

- Rajta - folytatá Kellio - csak egy módon lehetne segíteni, ha börtönéből megszökhetne. Herczegséged elhiheti, hogy bár a herczeg elveit kárhoztatom, hiú reményekre pedig semmit sem adok, óhajtanám, mint lelkész, hogy ideje legyen visszatérni azon útra, melyen szerzetünk gondos nevelése ifjú éveit vezette.

- Erre idő és élet kell! - felelt rögtön a hölgy, - engedje meg nekem, hogy holnap visszatérjek, Kellio, addig tisztában leendek tervemmel, s reméllem, kegyed vissza nem utasítja azt, ki bizalommal jött?

Nem oly hihetetlen, hogy egy bájos fiatal hölgynek megjelenése a mogorva szerzetes tanulószobájában, már azért sem hibázta el hatását, mivel Magdaléna magas helyzete mellett, egyike volt a legerélyesebb természeteknek, s a jezsuita rend éppen annak köszönhette csudás befolyását, hogy terveinek kitartó, szilárd előmozdítása mellett, szerette főleg nagyok s hatalmasok irányában - magyar közmondás szerint - rendén tartani a szénáját.

A CORNETTE.

I.

Néhány hét telt el újra, s e rövid idő alatt sok, igen sok történt.

Bercsényinek célja volt Bécsbe menni, egész szenvedélye feléledt, s bár e merény életveszélylyel járt az akkori körülmények közt; nincs kétség benne, hogy azon férfiú, ki nem tudta, mi a félelem, mi a veszély, nemcsak megvetendé ezt, hanem ez inkább ingerül szolgálanda szándoka kivitelében.¹⁰⁰

De útjában Szirmai Istvánnak küldöttjével találkozott, kitől több részletet megtudván a Rákóczi elleni kereset természetéről, s azt is: hogy minden el fog követetni barátai részéről szabadítására, hajlott a meghitt ember felszólítására, hogy mielőbb Lengyelországba menjen s ott Rákóczi számos jó emberével érintkezésbe jöjjön: nehogy azon esetben, ha remény fölött elébb sikerülne őt kiszabadítani, semmi előkészület ne biztosítsa ottani fogadtatását.¹⁰¹

Nehéz szívvel ugyan, de rögtön megtevé Bercsényi a barátságnak azon áldozatát, minőre őt semmi egyéb nem bírhatandá: megfordult tüstént, s haladék nélkül brunoki várába sietett.

Itt maga körül gyűjtven néhány meghitt emberét, mindazoknak, kikben Rákóczi iránt rokonszenvet gyanított, írt, s a leveleket Izekucz által kézhez juttatá.

Brenkovicsnak szövetsége - társaival még mindig felbonthatlanul állt; ezen emberek hol egynél, hol másnál - a számtalan elégületlenek közül tartózkodtak, s minden pillanatban készen álltak főnökük parancsainak teljesítésére.

Különös ügyességet fejtett ki főleg Fenchel Hannes, ki, mivel a német nyelv hatalmában volt, a legalkalmasb eszközök egyikévé lön: Bécsben és Prágában mindent ki tudott fürkészni, minek hatása s vonatkozása volt a magyarországi ügyekre.

Vaszil és Ursza az utóbbi időkben Erdélyben tartózkodtak, és szoros összeköttetésben maradtak Miriánnal s azon népnek főnökeivel, melylyel a Gaura Drakulujban találkoztunk.

Ráfael Brenkovics mindig kézügyben tartotta, mint a legelszántabb emberek egyikét - ha pénze elég volt - s ki lassankint valódi szenvedélylyel fogta fel a politikai szellemet és irányt, melyet Brenkovics csekély számú, de gazdagon jutalmazott meghittjeinek adni tudott.

Jelenben Ráfael Brenkovicscsal együtt Bécsujhelyben volt; ki e két embert látta, inkább bármit hiende róluk, mint hogy saját ügyeik mellett, a haza érdekei foglalják el őket.

Bercsényi néhány napi mulatása után Brunokon, észre kezdé venni, hogy ott nincsen biztonságban - s elindulását minden áron siettetni kell; bár szerette volna számos barátaitól bevárni a tudósításokat. Főleg Petróczy István feleletére számított, ki jelenben Petróczon, közel a szepesi várhoz lakott, s nem kevés gondot adott a vidéki birtokosok néhányainak, kik a császári pártra szegődtek, félelemből inkább, mint rokonszenvből, mióta az eperjesi mészárlások alatt, a vad Caraffának sikerült a legerényesebbeket és bátrabbakat legyilkoltatni.

Ezen megjobbult Jeremiások mellett, szemmel tartották őt még a szepesi prépost, s a lőcsei német őrizet. Caraffa tökéletes gyilkos volt: azaz, egyike ama szenvedélyes vérontóknak, kik a gyönyörűséget, melyet nekik a kegyetlenség nyújt, annyira természetesnek találják, hogy számos példa van reá, mikép maguknak, a legyilkoltak rokonai és barátai rokonszenvével tudnak hizelegni, s az akasztófáknak s a hóhérpallosnak közelében azok rajongó s olvadozó

barátainak nyilatkoznak, kiknek szívébe az olthatatlan gyűlölség s megvetés magvát vetették, mely láthatatlanul tenyészik s rengeteggé növekszik.

Petróczihoz férni sem lőn könnyű, pedig Bercsényinek érdekében volt vele találkozni; ez oka, hogy válasza késett.

Bercsényi megpillantván egy reggel a bércek élein Uhlemann tábornok - elfogattatására rendelt - egyik osztályát, gyorsan Podolin felé intézte útját, mely, mint a többi szepesi városok, Zsigmond király által Magyarországtól elszakíttatván, a lengyel királynál volt zálogban.

Magyarországon a pártok küldöttei s megbízottai kettőzött hévvel terjesztették az elégtelenséget mindenfelé. A dolog oda ért, mikép az emberek a legvégsőbbre elszánva csak kedvező véletlenre vártak, hogy a forradalom egész lángjával kiüssön.

Igaz! sok vér omlott, sok remény meghiusult, azért az emberek vérmes szenvedélyeik daczára óvatosakká váltak. Nem akartak vaktában nekimenni a veszedelemnek, s minden igyekezetük oda célzott: barátokat szerezni, s az eseményeket éber figyelemmel kísérni.

Míg így a szenvedélyek forrásai összefolytak, hogy tengerré váljanak, addig Amália s Magdaléna a női hősiesség áldozatkészségével pillanatig sem időztek, mindent Rákóczi érdekében igénybe venni s erővé tenni.

Lehmann századost Magdalénának jókor sikerült megnyerni; de Lehmann nem ígért többet, mint lehetőségig könnyíteni Rákóczi sorsán, s mindent elkövetni, hogy a hozzá intézett levelek kezeibe juthassanak s az övéi biztosan megérkezzenek rendeltetésük helyére.

Ez volt mindaz, mire Lehmann birni lehetett; Magdaléna a szokott módon harmadik, negyedik kéz által ki tudta vinni, hogy Lehmann nyerte meg a Rákóczi őrizetére rendelt csapatnak parancsnokságát.

Ezt az eszélyes hölgy Salvi grófnő által eszközlé, kinek sikerült az ifjú Stratmannt, ennek pedig gyanakodó, de fiát buzgón szerető atyját egy gyenge órában e választás indítványozására birni.

Bár így Amália, Magdaléna és Rákóczi számos barátai mindent tudtak, mi Bécsujhelyen történt s terveztetett, ez még kedvező eredményhez nem vezetende.

A két nőnek igyekezete oda célzott: hogy Lehmann Rákóczi menekülésében cselekvő részt vegyen.

Az ifjú százados, ki Rákóczit nagyon megszerette, nem soká vonakodott. A jezsuita atyák szokott óvatossággal kikérdezték őt s el lőn határozva, hogy ha a merény sikerül, ő maga is meneküljön hazájába, Poroszhonba. Rákócziné 30,000 forintot, akkortáiban majdnem 200,000 forint értéket képviselő összeget - tartott készen számára, melyet neki alkalmasint a jezsuita atyák kölcsönöztek.¹⁰²

Mindezen készültek oly óvatosan történtek, hogy azokról sem Buccellininek és Ottingernek, sem a többi ítélőbíráknak legtávolabb sejtelmük sem volt. Ez urak azon hitben ringatták magukat, hogy rövid napon pálczát törhetnek Rákóczi fölött, s ez által a mindenható Kinszki s utána a császárnak magának kegyét megnyerhetik.

Rákóczi a tervezett merénnyről többet sejtett, mint tudott; mivel Lehmann gyakori látogatás által nem akart gyanút gerjeszteni, a levelek pedig oly óvatosan voltak írva, hogy áruatos részleteket nem foglalhatnak magukban.

Egy este Rákóczi csendesén járt fel s alá az éléskamrában, hová őt a hatalom jó-ízlésű gyöngédsége záratta. Gyertyák nem égtek a tágas hézagban: Rákóczi kedélye nyomott volt, s némi enyhet talált a félhomályban, mely őt körözte.

A befalazott ablakok keskeny nyílásán a hold sugara nyúlt be, s a fogoly gondolatai, mint szellemtábor népesítették magányát.

Láttatok-e ezer éves tölgyet, melynek büszke koronáját a vész átölelte s mindig hatalmasabban facsarván gyökereit, sudarát kezdi megingatni? Ilyen volt Rákóczi helyzete. Nem remélt, nem várt semmit! egyetlen gondolata lőn, keresni az archimedesi pontot, hová hon-szeretetének s buzgóságának erős emelőjét vethesse.

Szabadság, nyílt tér! erre sovárgott. - Hite megtört azokban, kikről ha sokat, nem akart elvetemültséget feltenni. Tisztán látott, nem kételkedett többé pillanatig sem, hogy a császár maga ezen emberek hatalma alatt görnyed, kiknek önzése minden időben oly gyöngédtelen volt, hogy saját érdekükkel szemközt a fejedelmek történelmi hírét is készek voltak elhomályosítani.

Ifjúkori álmai felébredtek újra. Ah, minő egészen más színben látta a dolgokat most, mint akkor, midőn az első szabad szó csendült meg fülében Bercsényi ajkairól!

- Isten! - sóhajtott fel - ha visszaadod szabadságomat: én tartandok ítélőszéket e nép fölött! s felelősségre idézem a vérért, mely ontatott, s az istentelenségekért, melyek elkövettettek! igazságos, de szigorú és kérlelhetetlen bíró leendek!

Egyszerre az ajtó megnyílt, s Amália, a legegyszerűbb polgári öltönyben belépett a szobába. Lehmann százados, ki őt kísérte, - darabig időzött, az ajtót behúzta maga után s becsületes vonásaiban olvasni lehetett a gyönyört, mikor azon öntudat melegíti szívünket, hogy valakivel a jótettek legnagyobbikát éreztettük.

Mi lehetett pedig boldogítóbb, mint azzal találkozni, kit sohasem nélkülözünk inkább, mint a szerencsétlenség óráiban.

Rákóczi szótlan állt; oly reményfölkelt volt az öröm, hogy nejét keblén tartva hosszasan, csak azután ért rá, egész háláját egy tekintetbe összeszorítva, Lehmannak kezét megrázni.

- Megszabadítjuk herczegségedet! - szólt a tisztt a meggyőződés hangján, azután hirtelen távozott.

Feljegyezzük, mit Amália férjével beszélt, azaz, megmondjuk ebből a lehető; mert ki birná ily találkozás első szavait a hideg lapra felírni a nélkül, hogy megszágyenülve a nyelv s képzelet szegénységén, újra kitörülje. De miként sikerült Amáliának Bécsujhelybe jutni, később fejtjük meg.

Mondva volt, hogy Amália Bécsbe jött, hol őt s két kisdédét Rákóczi ellenségei azonnal tisztességes fogságra vetették egy kolostorba. Amália el vala erre készülve, mert a bécsi kormány hadviselése a kötények ellen, ismeretes dolog volt ez időben is.

Azon savanyú képpel, olykor önkénytelenül tett bókok közé, melyekkel a magyart ellenségei megtisztelték, az is tartozott, hogy nőitől is rettegtek, s jellemük felsőségét s értelmük túlsúlyát elismerték.

Amália mint Rákócziné, magyar hölgy volt, s oly varázs körözte e minőséget minden időben, miként elégségesnek tartatott arra, hogy hatást gyakoroljon. A kolostor szüzei megszerették e szerény teremtet, s nem csuda, ha az történt, mi ily körülményekben az ijedős szűkkeblűség számításain mindig kívül esik: tudniillik azok, kikre a felügyelet Rákóczinére bízva volt, felügyelők helyett legbuzgóbb pártolói lőnek.

Orbán deák, Clermont, Brenkovics s Rákóczi Ferencznek mindazon *német* - azaz *valódi német*, tehát lovagias s nemes barátai, kik az ügy ellenségei bár, személyének barátai maradtak, gyakran meglátogatták Amáliát. Mindent tudott tehát; mert nem kell felednünk, hogy a szép Magdaléna leggyakoribb látogatója lőn. - Magdaléna azon nevezetes találkozás

után Kellióval, melynek tanúi valánk, még párszor fölkereste a jezsuitát s eszélyességének sikerült Kelliónak szerzetesi hiúságát, e tagadott éles rugonyt, oly ígéret által feléleszteni, melynek pontos, de feltételes teljesítésére Rákóczi késznek nyilatkozott. - Erre tehát inkább lehet számítani, mint bárminő függő pecsét oklevelekre, vagy úgynevezett eskükre.

Ezen ígéret abból állt: hogy ha a magyar függetlenségi ügy győz, s Rákóczi azon fokon álland, hol rendelkeznie szabad leend, a jezsuitaszerzet nemcsak meg fog Magyarországon szenvedtetni, hanem e fölött Kellio egyházi vezérsége alatt, *elválva az osztrák jezsuitáktól; külön provinciát képezni.*¹⁰³

Feltételei Rákóczinak annál elfogadhatóbbaknak látszottak, mivel siker esetében, csak a különböző káptalanoktól elármányolt javak visszaadását követelte, s így a jezsuiták legnagyobb részét roppant birtokuknak megtartandák.¹⁰⁴

Történetünk első kötetében adtuk már rövid jellemzését Kelliónak, s meg kell jegyeznünk - *hogy ezen első kötet más körülmények közt iratott, s már 1847 elején ki volt nyomva:* mit főleg annak 63. és 64-ik lapjaira nézve, szükségkép meg kell említenünk, mivel a mi azokban a jelen körülményekről mondatik, az akkoriakhoz illet, de most nem alkalmaztatható többé.

Kelliónak egyéni szerénysége párvonalban járt rend- s szerzetének azon magasztos eszméivel s követeléseivel, melyek szegényes, ízléstelen öltönye, ájtatos vonásai s az alázat álczája alatt a leghatártalanabb egyházi hiúságot s türelmetlenséget rejtik.

Kelliónak ama kilátásban, melyet Magdaléna ígéretei előtte feltártak, semmi sem tetszett csábítóbbnak, mint a magyarországi jezsuitáknak saját - különvált - egyházi tábornoksága alatt, közvetlen összeköttetésük az anyaszentegyház főnökével, a római pápával. Egészen ínye szerint volt a megkülönböztetés az osztrák jezsuitáktól, kiket az udvar iránti hódolat nem engedett mindig s mindenben szabadon mozogni.

Ez fejté meg, miként tudta Magdaléna Kelliót arra bírni, hogy maga legyen eszköz Rákóczi kiszabadításában.

Lehmann szavai, mikor Amáliával a börtönbe lépett, eléggé bizonyítják, hogy meg van nyerve.

Rákóczi életében annyi magasztos percz volt, annyi óra, mely az életet felfokozza, s a léleknek angylaszárnyakat ad, hogy a sors maga őt drámai hőssé avatta föl.

Ár és apály, vihar és napfény váltakoztak e nagyszerű életben: a végletek néha oly közel estek egymáshoz, mint a nyíl a feszített húrhoz.

- Keblemen tartlak megint, kedves, kedves angyal! - ezek voltak Rákóczi első szavai.

- Reméljünk! - szólt a nő, miután a szegényes börtönben helyet foglalt férje mellett. - A hajnal első sugára a napnak hirnöke: melege, fénye soha el nem marad, bár fellegek borítsák, ha egyszer a hajnal hasadt! - Innen menekülnöd kell, Ferencz! ezen emberekben nincsen irgalom! Itt írta nagyatyád felséges levelét Frangepán Katalinnak; azok, kik e baljóslatú vermet választották számodra, előre elhatározták sorsodat.

- Igazad van! - felelt Rákóczi - menekülnöm kell: érzem, hogy a gondviselés pályát tűzött elém! nem fogsz gyöngének látni, de óvatosak leendünk, mert ha én elvesztem, barátaimat s mindazokat, kik szívemhez közel vannak, utánam rántom az örvénybe. Ha egyszer szabad vagyok, a koczka megfordult: - nem fogják merni bosszúmat az által felingerelni, hogy a velem itt ártatlanul letartóztatott férfiakat kivégeztessék. Ah, mennyire ismerem őket! mennyire tudom, hogy a bosszú lakatjának elestével a gyávaság rettegései vannak napirenden. Bár szemem jobbkor nyílt volna, - nem vesztendék ennyi drága időt!

- Nincs még semmi veszve! - mond a nő - néhány napi türelem, barátom, s minden készen áll! Sietve kell menned, időzés, feltartóztatás nélkül: erélyes eszközök kellenek erre; de minden készület megvan: a villám nem gyorsabb, az éj nem leplezettebb, mint a minő utad leend.

- Mielőtt innen idegen földön keresnék biztosságot - mond Rákóczi, átölelvén nejét - hálát adok Istennek, hogy tégedet, te drága lélek, rendelt mellém! mert eszedre, csudás emlékező tehetségedre s erélyedre sohasem volt nagyobb szükségem, mint most.

- Parancsolj velem, nem fogsz sem hűségemben, sem tevékenységemben csatlakozni, - felelt a nő szenvedélylyel - a legnagyobb áldozatra szántam el magamat, Ferencz! s miután e nagy diadalt vívtam ki szívemben, minden egyéb csak játék, s inkább könnyebbségemre szolgál, mint terhemre.

- Áldozatra! - kiált fel Rákóczi, kit nejének szavai talányos fájdalommal leptek meg.

- Igen, Ferencz; nem foglak kísérni: mert átlátom, hogy könnyebben s biztosabban éred el a határt, mint ha én is veled lennék. - Többet teendek; visszatérek bécsi börtönömbé, hol - ne kétkedj - menekülésed után, kétszeres felügyelet tárgya leendek. Ezt kell tennem, s minél előbb, hogy minden gyanút kerüljünk. Ittlétemről a hatalmasaknak legtávolabb sejtelmük sincsen, a jó apácák hallgatásában bizhatom, titkom az övék is minden felelősségével, azért el nem fognak árulni.

- De azután követni fogsz! - szólt Rákóczi bensőséggel: - mit érnék nélküled, lelkem fele nálad marad!

- Szeretsz-e tehát? - légy őszinte - szólt a nő szenvedélyesen, míg karjait Rákóczi nyaka körül fűzte s szemeibe könnyek gyűltek - légy őszinte, Ferencz! nem tudod, mennyi szüksége van szívemnek igazságra! - ne kímélj, mert a gondolat, hogy bizodalmodat nem bírom, iszonyúbb, mint a csüggedés, ha szerelmedet nem tudtam megnyerni!

- Szeretlek Amália! - mond Rákóczi mély megindulással: - olyan ezen érzés - mint a nyilvánulás! - mint az ige, mely szívem vallásának rejtélyét fejt meg: - szerelmem csuda és boldogság egyszerre! mert meg vagyok lepetve azon isteni melegségtől, mely lelkemben árad. Szeretlek Amáliám - inkább mint valaha hinni fogod - mint valaha hittem, míg nem ismertelek, s nem olvastam e szép tiszta lélekben. Tündér vagy, Amália! nem sejtetted a kincset, melyet Isten helyezett kebledbe, - mert nem kérdenél, tudnád, hogy nem lehet téged nem szeretni?

Amália szólni akart, de könnyei eredtek meg; úgy tetszett neki, mintha egyszerre mázsányi teher esne le kebléről; azután elragadtatással kiáltott fel: - Keblem szétreped. Oh, minő boldog vagyok! - Ki ne hinne Istenben - ki egét tudja leszállítani a börtön hideg falai közé! - - Erős vagyok! szerelmed mint aczél, vértezi körül mellemet! - mindent tudok most, mindent merek! - - követni foglak, Ferencz! mihelyt tehetem, de lesz erőm Bécsben kitűrni - míg szükség! - És most ne neheztelj reám, ha e szép órában, az ujjászületés órájában bűnömet vallom meg: - féltékeny valék! - - Magdalénát szeretem és csudálom, de féltem tőle s mégis lelkemet adtam volna kezébe! - Most nyugodt vagyok; szerethetem őt jobban, mint valaha - s nem félek tőle!

Utolsó szavaiban a nőnek valami leírhatatlan báj volt, - mikor mondá: - *nem félek tőle!* - hangjában, vonásai kifejezésében s tekintetében a bizalom eszményítése s nemes büszkeség egyesültek - azon bájos, csintalan elbizottsággal, melyet a szerelem hite ad.

* * *

Lehmann úgy tudta intézni a dolgot, hogy Rákócziné néhány napot tölthetett Bécsujhelyen; hogy ezen egész idő alatt többet mulatott férjénél, mint rejtett külvárosi szállásában, nem szükség mondanunk.

Az éji órák voltak a legbiztosabbak. - Ezek egyikében Rákóczi és neje Aspermontnének titkos úton vett levelét olvasták. A hű testvér s férje, a derék Aspermont, mindent elkövettek, hogy a császárhoz juthassanak. - Hasztalan! azok, kiknek érdekében volt Rákóczit elveszteni, gondosak valának - mi eddig sohasem sikerült - a császári pár előtt Aspermontot gyanúba ejteni. Mikép mindig, úgy most is remélte a lovagias tábornok, hogy hűsége tiszta tükréről a gyanúsítás nyilai le fognak pattanni, s előbb-utóbb sikerülend ellenségeit megszégyeníteni; de ezen utóbbiaknak elég volt jelenben, őt - ha rövid időre is - eltávolítani a császártól, s Juliának magának ezen ürügy alatt lehetlenné tenni a személyes megjelenést az udvarnál.

Hogy levelei szintúgy, mint azok, melyeket Rákóczi irt, soha a császár kezébe nem jutottak - minő hihetlennék is látszassék - a történelem erősíti.¹⁰⁵ Nem maradt tehát egyéb hátra Amáliának a különböző követtségeknél tett lépéseit előmozdítani, s azoknak eredményéről közlések által Rákócziban a remény sugarát élesztetni. Aspermont és Julia aligha oly biztató színben látták a külhoni békítők működését, mint azt leveleik erősítették: - de gondolták, hogy legalább a szenvedés napjait tűrhetőkké teendik. Ki Juliának jellemzésére emlékezik történetünk első kötetében, tudhatja, hogy benne, a legtisztább erény mellett hiányzott a tevékenység önálló bátorsága. Nála a nő semmiben sem tagadá meg magát, s mihelyt a bátorság a kiválasztott természetek azon lendületét követelék, melyet például egy Zrinyi Ilona annyiszor tanusított, kénytelen volt a határt megismerni, melyet a gondviselés testi, mint lelki erejének szabott.

Levele mindamellett el nem hibázható jótevő hatását Rákóczira. - Ki félne a vihart rejtő fellegetől? - mikor vele szemközt dicsőn és merészen fejleszt ki a szivárvány pompás ívét!

Rákóczi a szabadulás küszöbén állt! Valami jós előérzet honolt keblében, s a bizonytalanság aggálya háttérbe vonult.

A kétes remény, melyet Julia levele nyújtott, olyan volt, mint a magányos ibolya a reménynek zöld füzérében.

Búcsúéje volt az Amáliának; annyit kelle mondani, mi szívében túláradt, hogy mindig tovább és tovább halasztotta a percet, mely hosszú időszakot vala beékelendő rövid életükbe; egyét azon üres lapoknak, melyeket a fájdalom és remény tele ír rémképeivel s felüdít olykor fellegváiraival.

Lehmann ezen egész éjet átvirrasztotta. Napok óta tudva volt már, hogy egy öcsését várja, ki Montecuccoli ezredében zászlótartó - *cornette* - volt, mikép akkor nevezték. - A csinos ifjú, ki alig látszott 15-16 évesnek, ezen éjét megelőző késő este érkezett bátyjához, hol számára különszoba tartatott készen.

Rövid időre nyert állítólag szabadságot: mert akkor az országban maradt kevés katonaság nagyon is igénybe vétetett.

Bécsujhelyen senki sem ismerte őt; alig félévvel ezelőtt érkezett honából, Poroszországból, s jött bátyja ajánlatára ezredéhez.

II.

Egyszerre Rákóczi börtönének ajtajában a kulcs megfordult s Lehmann, ki alkalmasint tudta, hogy Rákóczi nejevel a búcsú óráit ébren töltendi, halk kopogás után megnyitotta az ajtót.

Kiséretében a fiatal *cornette* jött.

Mindketten közeledtek Rákóczihoz, miután Lehmann az ajtót gondosan bezárta.

Meg kell jegyeznünk itt, hogy az őrt a börtönajtótól egy kis köz vagy kamra választá el, s az a császári konyhában állt. Így nem hallható, a mi Rákóczinál történik.

A cornette jötté kissé kellemetlenül lepte meg Rákóczit és nejét: mert ha Lehmann jelenlétét a búcsúzás magasztosan komoly pillanatában nem is tartották terhelőnek, egy negyedike s idegenre nem számítottak.

A fiatal hős azonban igen hetykén s katonásan lépett fel: mert Rákóczinak köszönvén, egyenesen Amáliához sietett, s mielőtt ez akadályozhatná, szívéhez szorította őt.

Rákóczinak sem volt ideje a veszélyezett férj mindig kissé nevetséges szerepét játszani; mert a felségesen kinéző kis hős, vakmerő műtete után, vidor arcát feléje fordította, s Rákóczi majdnem egyszerre Amáliával felkiáltott: Magdaléna!

Ő volt! Lehmann nem csekély mulatságára; az utóbbi felkiáltás után Magdaléna hátralépett s állásba tévén magát, kis kezét pedig a súlyos pallos czifra markolatára, kihívó tekintetet vetett a jelenlévőkre.

Bárminő komoly volt az óra, nem leheté nem nevetni a hölgyön, kit lelki ereje képessé tett ily perczen bohóságokra gondolni.

- Igen, - kiáltott fel Magdaléna - én vagyok! - s most már biztosíthatlak Amália, hogy férjed mentve van - -! E szavak után tekintete Lehmannak nem minden aggály nélküli arczára esett. - Igen - Lehmann! - folytatá - mentve van! érzem azt! s ily tette, ha nincs jutalom a földön, van ott fenn, hol egy jó s igaz bíró lakik, kiből hiába igyekeznek a szent emberek zsarnokot csinálni. - Ott fenn a jutalom! evvel a hercegnő Lehmannak nyujtotta kezét s ihlettséggel szólt: Győzni fogunk.

E pillanatban valamelyik toronyban egyet ütött az óra.

- Hallottátok az *igent*? - mond Magdaléna, - ércnyelvével szól az idő, s mondják: kinek ideje - élete van!

Mindnyájan helyet foglaltak, a hogy lehetett, s Amália hirtelen kérdé: - Fejtsd meg e talányt, hogy jöttél ide - s e különös öltözékben?

- Mielőtt ezt megtudnád, Amália, mondd te, miként sikerült a szent szüzek figyelmét kikerülnöd s férjedhez jutnod?

- Ezt kevés szóval megfejtetem, - felelt Amália: - akartam jöni s itt vagyok! Lehmann s a jó apácák segedelmével; a százados lovat, kocsit, az apácák álöltönyt szereztek; a börtönbe pedig egy kis csel hozott: rosszabbnak tettetém magamat, mint vagyok, s beeresztettek, gondolván, hogy látogatásom a századost érdekli, nem a foglyok egyikét. Most rajtad a sor, Magdaléna.

- Ezt bátyám fejti meg - viszonzá a hölgy nevetve: - halljuk bátyám, - nyilatkozzék kegyed!

- E magyarázat is egyszerű, - felelt a százados: - egy öcsém szolgál Montecuccoli ezredében, írtam neki, hogy pár napi szabadságot kérvén, siessen egy barátomhoz, s ott a lehetőségig elrejtve maradjon, újabb tudósításig. A fiú felséges! csupa erély és élet!

- Miként hercegségtek látják - mond Magdaléna, felkelvén és sarkon fordulván.

Mindnyájan nevettek, - Lehmann folytatá: Engemet nagyon szeret!

- Gondolja kegyed? - szakítá őt Magdaléna félbe - a keresztényi szeretet ellen panasza nem leend, Lehmann! erre senki sem tett több érdemet.

A százados hálás tekintete volt a felelet a hercegnő e szavaira; azután újra kezdé: - Senkiben sem bízhatom inkább mint e fiúban; így tehetém, hogy ő herczegségét tudósítván, s a szükségességekkel ellátván, öcsém helyett bevezessem ide, hol őt még senki sem látta.

Miután Lehmann elvégezte a tőle követelt felvilágosítást, Magdaléna szíves hangon szólt:

- Ha te drága Amáliám itt nem volnál, talán előbb végrehajthatnám a merényt, mely ide hozott, de hogy ezt biztosan tehessem, múlhatatlanul vissza kell sietned Bécsbe. Nem szabad a jámbor uraknak ott legtávolabbról is gyanítani, hogy itt vagy s itt voltál.

- Az én véleményem is ez, barátném! - viszonzá Amália - de meg nem foghatom tervedet!

- Bocsánat, ha itt újra egy kis magyarázatot adok - mond Lehmann. - Mikép herczegségek tudják, tervem készen volt, de annak részleteihez tartozott öcsém megjelenése; csak miután a dolgot Magdaléna hercegnővel közöltem s levelét vettem, változtattam tervemen, vagy inkább változtatott ő herczegsége annyit, hogy testvéremet ő helyettesíti: ez okon írtam öcsémnek, ki a valót nem is gyanítja, s mivel ily gyönyörű helyettese van itt, elkerülhetlen néhány napi távolléte ezredétől.

- Tudnád-e bámulni, - kiált fel Magdaléna - hogy mikor érettetek valamit tehetek, inkább szeretem azt személyesen tenni? Ha nem volna eszélyesb, hogy te Bécsben légy, míg férjed innen eltűnik, nemde te is óhajtanád személyesen meggyőződni a sikerről?

Amália a cornettet megölelte, - s ez mindig mosolyt idézett a jelenlevők ajkaira; mert Magdaléna csintalansága sohasem mulasztotta el Amália kedvezéseit Rákócziára intézett kihívó tekintetekkel fogadni.

- Így minden a legjobban van elintézve, - mond Amália: - ha te vállalatodban dicsőséget aratandsz, én abban, a mit elintéztem, nem kevésbé büszke vagyok! de most el kell válnunk Ferencz! - mond Amália, kinek arcza elhalványodott: - oh, ez nehéz - nehéz óra!

- Jobbak és szebbek fogják követni - szólt Magdaléna, míg szemeibe könnyek gyűltek.

Rákóczi és neje fölkeltek, hosszasan ölelve tárták egymást. - Isten hozzád, te drága nő! - szólt Rákóczi mély bensőséggel - örködj fölöttem s ne feledd, hogy életem jelentőségét vesztí, ha te, kit mindenek fölött szeretek, távol vagy tőlem!

- Ferencz! - szólt Amália alig hallhatólag - az órákat fogom számlálni, míg újra együtt lehetünk, hogy soha el ne váljunk egymástól, - szívem úgyis itt marad - és most Isten veled!

- Amen! - fejezte be Magdaléna, ihlettséggel.

A MERÉNY.

I.

Nem akartuk a búcsú nehéz órájának részleteit tovább fűzni; búskomoly érdekét és kínait ki ne ismerné?! - Oh! a börtöni búcsúnak az emberi elme találékonysága a kínzásban még e fájdalmas érdekét is elkесeríti.

Az Isten szabad ege alatt - földve légíveitől, messze kilátásával - a búcsú kevesebbé kínos: van ott a boldog együttlét leáldoztának esthajnala; a szem, mely a távozót kíséri, míg halkkal csak árnyát látja, a fehér kendő, mely lobog, ha már a kedves kéz, mely tartja, eltűnt - s a tenger magasztos síkján - a repülő hajó utolsó lobogója - míg hullámiba merül. - A börtönben a búcsú olyan, mint az egyenlítő forró öve alatt a napnak eltűnése, hol az hirtelen lebukik a látkör szélein: nem mosolyg vissza az est rózsáiban, - nap és éj kezét adnak.

Amália hercegnő visszatért Bécsbe, hol távollétét - köszönet a jó apáczák titoktartásának - senki sem vette észre.¹⁰⁶

E közben a teljhatalmasok Rákóczi elfogattatása által elringattatva, felhagytak minden elővigyázattal; nemcsak a német ezredek legtöbbjei, s ezeknek legjobb vezérei, mint a híres savoyai Eugen, Stahremberg és Vaudemont indítottak Olaszhonba, hanem kettőzött hévvel sürgettetett a Magyarországból kiállítandó 12,000 főre menő sereg fölszerelése, Pálffy Jánosnak, az osztrák kormányhoz minden időben tántoríthatlan hűséggel ragaszkodó Pálffy-család egyik fiának vezérlete alatt.¹⁰⁷ - Bécsben Rákóczi kiszabadíthatásának lehetőségéről ki sem álmodott.

A jezsuiták voltak, kik Kellio befolyása alatt, miként már sejteni engedtük, - titkon a 30,000 forintot biztosították - Rákóczi nevében - Lehmann századosnak, ha kiszabadítását oly óvatosan eszközli, hogy a gyanú a szerzetet ne érhesse.¹⁰⁸

Lehmann az ígért összeget elfogadta; magának is menekülnie kellett s így merényének hozta áldozatul.¹⁰⁹

Lehmann századosot öt nappal Rákócziné eltávózája után sötét folyosóban találjuk. Egyszerű házi öltönyben, sipkával fején, látjuk őt a császári konyhába - Rákóczi börtönének e díszes előcsarnokába - benyitni, melyet csak a holdnak pár tévedt sugára világított.

- Müller! - szólt az őrhöz, ki mikép mondtuk: a konyhában állt - hozz egy gyertyát az őrhelyről.

- Százados úr! - felelt az őr alázattal - nem hagyhatom el őrhelyemet.

- Becsületes ember vagy! - felelt Lehmann, megveregetvén a ficzkó vállát - azonban a titok kettőnk közt marad, tevé nevetve hozzá: add ide fegyveredet, örködöm én addig helyetted; de ne mulass soká.

Az őr átadta fegyverét és eltávózott.

Mihelyt a konyha ajtaját bezárta, Lehmann hirtelen benyitott Rákóczihoz, ki alkalmasint mindent előre tudván, készen állt.

- Gyorsan - siessen hercegséged szobámba! - szólt - minden percz drága!

Közvetlen a felszólításra, Rákóczi úgy a miként volt, házi öltönyében kilépett börtönéből: egy szíves kézszorítás volt minden felelete.

Gyorsan haladott a konyhán keresztül, s balra fordulva eltűnt a sötét folyosóban.

Nemsokára az őr megjelent a gyertyával, s átvette fegyverét Lehmanntól - ki egész nyugalommal sétálgatott őrhelyén. - A katona, mikép látszott, az egészben semmi gyanút nem sejtett. A százados oldalzsebéből egy irományt vonván ki, belépett a kis közbe, s onnan Rákóczi börtönébe, honnan mintegy tíz percznyi időzés után visszatért s a konyhán át szótlanul eltávozott a gyertyával kezében.

Lehetett máskor is a századost ily esti órákban itt látni, egyébiránt nem is volt oly késő még.

Lehmannak szállása közel volt a börtönhöz, s midőn abba benyitott, Rákóczi már a Montecuccoli ezred közvitézévé átöltözködve a kardot övezte derekára.¹¹⁰

Mellette Magdaléna állt, teljes hadi ékben.

Lehmann bezárta az ajtót maga után, és szólt: Ne késsünk, senki sem ismer herczegségedre, - csak bátorság!

Rákóczi a százados kezét megragadta s szívére tette: Gyorsabban ver-e, mint szokott? - kérdé, míg mosoly deríté ajkait.

- Ime, itt a köpenyzsák - szólt Magdaléna, egy vörös zsákot nyujtván Rákóczinak. - Így ha! - folytatá derűlten - kész a közvitéz, ki tisztét kíséri podgyászával. Ej! ha annyi szerencsénk van, mint bátorságunk, mindent megnyertünk! - Magdaléna válla körül kerítette fehér köpenyét - s kezét nyujtván Lehmannak, szívélyes hangon mondá: Viszontlátásig Lehmann! ne késsék kegyed is, majd a szép Németföldön látjuk egymást.

Rákóczi megölelte a századost, kinek szemei könnyel teltek el. - Ne feledje, Lehmann, - szólt elfogult hangon - hogy bennem hű barátot nyert, ki kész életét kegyedért feláldozni.

- Isten vezérelje herczegségeteket! - viszonzá Lehmann, kinyitván az ajtót - gyorsan és szerencsével!

Magdaléna elől ment. Ki őt látta, sohasem gyanítandá, minő életveszélyes merénnyel van elfoglalva, s hogy a nehéz lépésű közvitéz kíséretében egykor, mint hatalmasság hatalmas-sággal, fog a császárral egyezkedni; - de ne előzzünk meg semmit.

A kastély őrei egytől-egyig megvonták a fegyvert a csinos cornette előtt, egy tekintetre sem méltatva Rákóczit, kinek szíve aligha oly nyugodtan vert e válságos átmenet közben, minden császári őr előtt, mint mikor Lehmannak kezét arra tevé. Végre kiértek a kastélyból, s onnan mintegy száz lépésre lehettek, midőn Magdaléna egy szűk utcába tért be. - Istené a dicsőség, sikerült! - szólt - most utánam, s egy szót sem itt!

Rákóczi utcáról utcára követte a cornettek legbájosbikát, ki valaha kardot viselt oldalán, s kinek zászlója alatt alkalmasint sok hű lovag szeretett volna szolgálni.

- Helyt vagyunk! - mond egyszerre a herczegnő, egy kis ház előtt állván meg.

A lécczel kerített udvarnak, mely a belvárosnak egyik távoli helyén létezett, kapuján behaladtak, s az alház tornáczában egy öreg nő üdvözlé őket.

- Nyergelve van-e a ló? - kérdé Magdaléna hirtelen.

- Igen, - felelt a nő, kinek óljába szállíttatta Lehmann az egyik lovat, míg a kíséret a többiekkel a külvárosban várt Rákóczira.¹¹¹

- János! hozd ki a lovat - mond Magdaléna Rákóczihoz fordulva - eredj szállásomra, nyergeld fel a loamat s várj reám; még egy kis dolgom van a városban: de ne késs, mert a kapukat bezárják.

Rákóczi egész készséggel sietett az ólba, s nemsokára lovon látjuk őt. Oly csinos Montecuccoli közvitéz volt, s oly feszesen ült bőrnyergében, mintha soha huszárt nem látott volna.

Magdaléna a legegységesebb arczkifejezéssel állt meg a nő előtt, ki szembetűnő megelégedéssel vette át kezéből a szállásbért.

Rákóczira alkalmasint a külvárosban vártak már, s így jelenben csak arról van szó, hogy minél előbb kiérjen a belvárosból, melynek kapuit a polgárőrség bizonyos órában be szokta zárni.

Rákóczi lovat érezvén maga alatt, s körüllegve a szabad légtől, boldog örömben sietett előre.

Ő Bécsujhelyt jól ismerte, de annak távolibb utcáiban sohasem járt, s így történt, mikép majd félórai tévedés után egyszerre oly szűk közben találta magát, melyből nem volt kijárás.

Az est mindig sötétebb lőn, - számítása szerint közel az idő, mikor a kapuk bezáratnak.

Megfordította lovát, s gondolomra a szomszéd utcán végig lovagolt, midőn a kétes sötétben a kastély kapuját megpillantotta, honnan csak kevéssel ezelőtt menekült ki. Itt azonnal tájékozta magát s a város kapuja felé lovagolt.

Mikor oda ért, a polgárőrséget már ott találta, Rákóczi nem volt minden aggály nélkül, s hogy annál inkább elváltottassa vonásait, ittasnak tette magát.¹¹²

- Ho! - kiáltott rekedt hangon - nem kell bezárni a kaput! itt van egy vitéz lovag, ki a külvárosba akar menni, ha kegyeteknek nincsen ellenére.

- Vitéz úr! - szólt a polgárok egyike kissé gúnyos hangon - nem gróf Montecuccoli ezredéből való-e, ha szabad kérdezni?

- Igen, - felelt Rákóczi, egyensúlyozván magát nyergében - a híres gróf Montecuccoli ezredéből.

- Úgy, tisztelt vitéz, siessen, - viszonzá a polgár - mert éppen most haladt el a tiszt úr, kinek kíséretéhez tartozik alkalmasint, s reánk bízta, hogy sűrűssük kegyedet.

Nem lehetne kedvezőbb hírt mondani Rákóczinak, ki azonnal sarkantyút adott lovának s pár perc múlva maga mögött hagyta a kaput, mely tüstént bezáratott utána.

Szabad volt! most már valóban szabad. Oh! miként tárgult keble - mennyire boldog volt!

Alig haladott száz lépésre, mikor Magdaléna karcsú ménen, köpenyébe burkolva elébe ugratott.

- Üdvözlöm kegyedet, Rákóczi Ferencz, - szólt - szabad légben, Isten tág országában! előre, előre! barátok várnak reánk.

Vígan beszélgetve nyargalt a két lovag, míg a külvárosnak egy távoli házánál megálltak. A kaput a lovak dübörgésének hallatára azonnal felnyitották, s Rákóczi négy ismerőssel állt szemközt.

Clermont, Apagy, Brenkovics és Ráfael: mindnyájan a Montecuccoli ezred közvitézeivé átlöközve, üdvözlék őt, ott várván reá cselédekkel.

Magdaléna leugrott lováról, s Rákóczi követte őt, a szolgák egyike átvette a lovakat, míg mindnyájan a házba siettek.

- Barátaim! - szólt Rákóczi, mihelyt a szegényes szobában ennyi hű emberrel szemközt állt, - Isten visszaadta szabadságomat; életem nem enyém többé, hanem a hazáé! - a hályog lehamlik lassanként szememről, sok hitem csalt, sok szép álmom eloszlott, - kiábrándultam.

- A bizalom - szólt Magdaléna egy árnyával a búskomolyságnak - bájos virág, mely ártatlan kebelben nő, de táplálata nemes tettek harmata kell; ha ezek nincsenek, a szép virág elhervad, s hol egykor gyökere fészkel, sebhely marad, mely soha be nem heged egészen.

Nem lehet a lelkesedést kellően visszaadni, mely a férfiak vonásaiban lehelt! Magdaléna arcza sugárzott a boldogságtól.

- Herczegségednek - szólt mély felindulással - nem szabad késni, élete a hazáé, a szép magyar hazáé, - örködjék e drága élet fölött! Ime jobbomat nyújtom búcsúra s viszontlátásra, ha Isten úgy akarja! minden kész, e hű emberek felelősek a haza előtt hercegséged életeért.

- Elfogadjuk a felelősséget! - kiáltott fel Apagyi hévvel.

E közben a lovakat kihozták az ólból s topogásuk hallatszott az udvaron.

Magdaléna Rákóczi kezét tartotta a magáéban, arcát gyöngéd pír öntötte el, azután Clermonthoz s a többiekhez fordulva, emelt hangon szólt: Urak! Rákóczi Ferenczné férje életét kegyetek örökösére bízva: - őt a sors ideiglen elválasztja férjétől, - ne feledjék esküiket.

- Ismételjük azt Isten színe előtt! - szóltak a férfiak féltérdre ereszkedve - s esküre felemelvén jobbjait.

- Isten velünk! - rebegette Magdaléna - s most lóra, s el - a siető szelekkel.

Magdaléna kiérvén az udvarra, lovára vetette magát, s eltűnt szem elől.

Rákóczi darabig szótlán tekintett utána. Szíve szorulva volt, nem tudta, mit érez, mi nyomja őt! azután nehéz sóhaj bontakozott kebléből, s hallhatatlanul mondá magában: - - eltűnt! ez árva föld nem angyalok országa.

A szegény özvegy, kinél szállva voltak, nem is sejtván vendégei minőségét, azt hitte, - mit akárki sem vonanda kétségbe - hogy itt néhány lovas Montecuccoli ezredéből útra készül.

Mikor Rákóczi lóra akart ülni, néhány aranyat nyomott az özvegy kezébe, kinek nem maradt ideje magas bámulatának szavakat adni, mert míg szemeinek vesztett fénye visszatért, Rákóczi és kísérete vágatva haladtak ki a szabadba.

II.

Késő éjjel érkeztek egy magános malomhoz, lovaikról szakadt a tajték.

Útközben alig váltottak pár szót; Rákóczi csak annyit tudott meg Brenkovicstól, ki szorosan mellette lovagolt, hogy egy malomnál át kell öltözködniök, s azon túl gyanú kikerülésére a herceget csak ő kísérendi.

Rákóczi iránt börtönében annyi kímélettel voltak, hogy azon nem nagy összeget, melyet Sároson elfogatásakor magához dugott, el nem vették, s később neje jól ellátta őt pénzzel.

Mikor a malom előtt szálltak lovaikról, már ajtajánál egy vastag férfiú látszott reájok várni. A hold főlégesen világított, talán több fényt is árasztott, mint azt a menekülők óhajták, s így a molnár becsületes, vidor kifejezésű arcát jól lehete kivenni.

Amáliának gondja volt Rákóczi legmeghittebb cselédei közül párt kijelölni, kiket Brenkovic előreküldött ide: ezek vették át a herceg lovát, míg a molnár hadonázva sipkájával, Brenkovicshoz sietett s felkiáltott németül:

- Sikerült! ez már jól van, minden készen áll, csak beljebb, egyszeriben indulhatnak!

- Köszönöm, Mathis, - mond Brenkovics - nem jövünk üres kézzel, de lakat legyen száján!

- Na, - szólt a molnár - nem ment el az eszem, hogy fejemet nyujtsam a hóhérnak! Csak be, senki sincs szobámban, mind elutasítottam embereimet; szerencsére holnap hetivásár van Bécsujhelyen.

Mindnyájan tágas gerendákkal padolt s apró ablakokkal ellátott szobába léptek.

Brenkovics, ki mikép látszott, az egésznek elintézője volt, felkiáltott: Le az egyenruhákkal! itt a székeken egy halmaz öltözet.

- Ime az egyszerű polgári öltöny hercezséged számára: fölséges, sötétkék bőrbugyogó, vörös mellény, s a nagy gombú szürke kabát, s itt a kissé borzas szőke paróka.

Brenkovics saját nemével a derűtségnek birt; valami nyers és rohamos volt annak nyilvánulásában, s erélyes, makacs vonásai nem sokat változtak kifejezésükben, ha a legnagyobb bohóságokat is mondta: mi egyébiránt nem gyakran történt.

Az átöltözködés részleteivel nem akarjuk feltartóztatni történetünk menetét, s úgy véljük, ki-elégítőek leendünk, ha arról röviden megemlíjtük, hogy Rákóczit, miután sugár fekete bajuszát már a börtönben áldozatul hozta merényének, a szőke paróka s az egész öltözet annyira elváltottatták, hogy maga elmosolyodott kinézésén. Brenkovics - e mestere a metamorphosisoknak - tisztos lelkészi öltönyt vont tagjaira, s miután Clermont, Apagyi és Ráfael, mely utóbbi szerfelett nagy tréfáját találta az egész dologban, különböző polgári öltönyökbe öltözködtek, s a két inas is német bugyogókat s ujjasokat öltött már elébb tagjaira, az egész társaság ráismeretlen lőn.

- E német bőrt - mond Brenkovics a molnárnak - kegyednek ajándékozza urunk, jó lesz lisztes zsáknak - evvel a Montecuccoli-ezred lemezére mutatott, melynek darabjai széken, asztalon, ágyon és földön a legnagyobb rendetlenségben heverték.

- Itt az ígért 20 arany mellé még 20 - mond Clermont, egy erszényt nyujtván át a molnárnak, ki azt a legmegelégedettebb arczczal s lábainak kifáradhatlan csoszogatásával vette át.

- Itt barátom, Mathis! - szólt Rákóczi, a molnár vállára tevén kezét - valami tőlem is. Evvel a herceg egy erszényt tett az asztalra, s egy gyűrűt vonván le ujjáról, folytatá: e gyűrű, molnár gazda, nem nagy értékű, de jöhet idő, mikor az, ki e gyűrűt előmutatja, nagy jutalomra tehet szert.

A molnár, miután a gyűrűt átvette és siker nélkül kísérgette azt vastag ujjaira vonni, zsebébe rejtette és kérdé: kinek kell ezt előmutatni?

- Rákóczi Ferencz hercegnek - szólt az ajándékozó.

- Hiszen az fogva van Bécs-Ujhelyen - jegyzé meg a molnár.

- Igaz - veté közbe Clermont - de kiszabadulhat, ha Isten úgy akarja, a mi jó urunk itt rokona.

- No, hiszen azt várjátok, uraim! - mond a molnár - ki egyszer oda kerül, Isten legyen annak irgalmas.

- Tartsa meg molnár gazda a gyűrűt, - mond Rákóczi - a többi majd Isten dolga.

E közben a malom előtt két közönséges szekér már fogva állt, s miután minden elkészült, s Rákóczi és társai a molnár által egy ital borral, kenyérrel és sajttal megvendégeltettek, Rákóczi az első szekeren Brenkovicscsal s egyik inasával helyet foglalt, míg a másik cseléd a gyeplőt vette át.

E járműbe azon pihent lovak voltak fogva, melyeken a cselédek jöttek, s nemsokára csak hosszú porfelleg mutatá nyomát a gyorsan haladóknak.

Mindenből világos, hogy sem Bécs-Ujhelyen sem e malomban, azoknak, kiknél a menekülők megfordultak, nem volt eszméjük arról, hogy vendégeik egyike a már elfogattatása által híressé vált Rákóczi. Egyszersmind az is látszik, hogy azok, kik Rákóczit eddig kísérték, mindent a legeszélyesebben és óvatosabban intéztek el előre.

Miként tudták elenyésztetni az egész merényhez szükségelt tárgyakat, azon részlethez tartozik, melyeket kiki maga kiegészíthet: ha csak tagadni nem akarja, hogy ehhez hasonló, sőt merészebb dolgok végrehajtottak már az életben, hogy semmi sincs könnyebb, mint lovakat, öltönyöket eltenni s küldeni láb alól, vagy azoknak szétválni, kik együtt végrehajtott merények gyanúját el akarják maguktól hárítani.

* * *

Nem fogjuk azokat, kik Rákóczitól Mathis úr magános malmánál búcsút vettek s különböző utakon elszéledtek, állomásról állomásra kísérni, de Rákóczit nem veszítjük el szem elől s van reményünk nemsokára vele újra találkozhatni.

KASPEREK.

I.

Rákóczi gyorsan folytatá útját; hitelt halad a buzgóság, a riadó öröm, melylyel a nemzet szabadulása hírét vevé. Azok, kik Magyarhont csak ama híreről ismerik, melyet ellenségei, irigyei a kék légből szóttek össze s reá hímet varrtak a saját eszük szerint, költeménynek veendik talán, ha mondjuk, hogy Rákóczira mindenütt kész lovak vártak, s mennyire vetelkedtek számosan, kik őt sohasem látták, hogy valamit tehessenek megmentésére. Ha veszély fenyegette, napokig el volt rejtve hű földél alatt, míg újra biztosan folytathatá útját.

Kétszer rohanták meg a császári katonák a házakat, hol ideiglenesen rejtőzött; mert menekülése Bécsben is hirtelen elterjedt, s felrázta a német hatalmasokat elringattatásukból.

A vendégvédelem s az önáldozó óvatosság felséges példáit tudnók ide följegyezni, - miért? hiszen úgy is elég irigyünk van! S habár nép vagyunk, melyet hóhérok száraz-dajkasága alatt kell dédelgetni; pedig le a kalapokat uraim a magyar nép előtt! a világon nincs külön.

Rákóczi végre a szép szepesi hegyek közt volt. Ott állt egy sziklacsúcson, lova sörényét a szellő hullámoztatta. Mögötte a leáldozó nap dicsfényt árasztott, mellette volt Brenkovics és két hű cselédje.

Vértajték ömlengett a hegygerinczeken. Rákóczi szive hevesen vert, egyike volt ő azon embereknek, kikre az örömnél s a honi lég fűszerének több hatása van, mint a veszély minden örvényeinek.

Úgy tetszett neki, mintha az Isten most ajándékozná meg e felséges földdel, e kék hegyekkel! Mintha testvérek nyitott karokat nyujtanának felé! Oh! mert ama földön volt, melyet mi annyira szeretünk, melynek minden göre egy csöpp rokonvért ivott be áldozatul a hazáért.

Búcsút veszünk itt tőled, te nemes történelmi cariatid! olyan vagy, övedzve a leáldozó sugároktól, mint egy főséges lovagszobor, oda emelve a magas fokra, hogy midőn szívünk csügged, mikor reményeink gazdag aratása elgázolva hever, rád emeljük szemeinket, s el ne tanuljunk hinni egykori jövőnkben.

Szepesben a hány ember, annyi barátja volt Rákóczinak, pedig a szepesi városok zálogban voltak a lengyel királynál, mikép a gazdag Magyarhonban annyi zálogos volt már egyszer-másszor! Zsidó és saracenus, pap és pap és újra pap; veres barát, templár, karthauzi, johannita, s éhes külhoni ivadék végtelenül! Olykor legaljass, legelvetemültebb hóhérjaink nálunk kerestek védelmet és kenyeret, ha minket és irigyeinket jobban megismerték. Felvevén a nép viseletét, a kék ujjast, a kék foltokért, melyeket egy nagylelkű nemzeten vertek, s a vörös szegélyt a vérért, mely rólok csepeg.

Rákóczit nem látta még e nép, de igen Tökölyt, kinek elkobzott s eladományozott birtokai nagy része a Szepességben volt. Kivételt csak Lőcse vidékének egy része képezett, hol a haza iránti hűség görbe volt, mint a löcs.

Rákóczi éppen mivel a szepesi városok lengyel birtokban valának, azok körében biztosabbnak hitte mulatását, mint Sárosban, hol az eperjesi iszonyok után, a nép még elkábulva a kiontott vér gőzétől, kémeikkel lőn elárasztva.

Jelenben történetünk - nem igen távol azon hegycsúcstól, melyen a szabad Rákóczi a zálogos vidékre kémelt - a poprádi völgybe vezet. E hely s általában a szepesi városok, nem a legjobb hírben voltak ez időben: érdekében lévén a német kormánynak a lengyel kormányt gyűlöle-

tessé tenni s a panaszlókat pártolni. Folytonosan jöttek onnan vádak még az országgyűlés elébe is, mindennemű rabló nép ellen, melynek a lengyel kormány menedéket ad.

Hol e terjedelmes völgy mindinkább szűkül, a Kárpát ős sziklái és a Poprád közti rónamezők domborodni kezdenek, balra a Poprádtól egy kis völgy, vagy inkább lejtő torkolata nyílik.

E völgyben fekszik Toporc, távol a szepesi vártól, de mintegy közepében a nem messze levő dunajeczi, lublói és késmárki váraknak, mely utóbbi, mivel Tökölyi volt, nagyrészen lerontatott. Szives, jó nép lakja e vidéket, de ha mind ez ideig a babona s álhiedelmek ott nem kevés erővel bírnak, történetünk korában valami eszélyes csaló, ha a nép tudatlanságát és félelmét ki tudta aknázni, gazdag aratásra számíthatott.

Talán ezen állításunkat némileg igazolandja a látogatás, melyet egy jámbor toporczi lakosnál teendünk.

Szeniczer, - ez volt neve az öreg földművelőnek, ki a helység nyugoti végén, mindenkép jól ellátott házban lakott számos családjával, melyet esténként, a fáradságos munka után maga köré szeretett gyűjteni.

E vidék a természetnek sok előnyeivel bír, de a földnek művelése kevés hasznót ígér; az áldást e magas rónákon - bár a föld maga jó - nehéz munkával lehet csak eldaczolni a hideg égaltól.

A nép, mint többnyire minden hegyi lakos, erős, vidám, munkás, s ha a nap hevét vagy a gyakori vihar mostohaságait kiállta, szegre aggatja a holnapi nap gondjait, s örül életének.

A szoba, melybe nyitunk, gerendatetőt láttat, a szokott öreg mestergerendával, melyre gót betűkkel a szentírásnak valami mondatát metszették.

Kevés bútor van itt s mégis sok, mert a hat személyből álló család mind e szobában hál, azért ágyakban nincsen fogatkozás; ha e fő ékességéhez a tágas hézagnak néhány festett ládát, széket, egy nagy asztalt, s közel a bejárathoz a nyitott, széles kemenczét veszszük, az egésről fogalmunk lehet.

Az öreg Szeniczer viseltes kék ujjasban, avult sipkával a fején, egy kis padkán foglalt helyet, jobbra a kemenczétől, körül apró székeken s a kemencze széles köreztén ült az egész család.

Az éltes házanya s ennek két leánya fontak, az egyik fiú, mintegy húsz éves suhancz, békésen hallgatott, míg öcsce, alig 17 éves ifjú, a mint látszott, nagy figyelemmel fülelt anyjára, kin a társalgás sora volt.

- Ugy van, Mertine! - folytatá a nő régebben elkezdett előadását - csak oly becsületes protestáns marad biz az, a mint mondtam, azért ha Marichennek jó dolga van, hozzá megy. Becsületes háznép, elmondhatom.

- Már én, - felelt Szeniczer félretolván süvegét - inkább kitekertem volna fiam nyakát, mint hogy Lengyelországba küldjem pápistának!

- Az ám, a bélaiai is azt mondják, de mit használ, a lengyel király megparancsolja, s úgy elszedik a szülőktől a gyermekeket, mint annak a rendje, - szólt a húsz éves suhancz.

- Hja! nagy úr a király s hosszú keze van, - szólt a nő - de ha a király akar, az Isten intézi el a dolgot a maga bölcsesége szerint. Látjuk, mire ment; ott ettették, ruházták a szegény gyermekeket, míg azt hitték, hogy kezébe adák a sátánnak, aztán mikor haza jöttek, újra csak a régít vették elő. Na, egyet mondok Mertine! mivel rosszabb protestáns a bélaiai nálunknál?¹¹³

- Patvar vigye! - kiáltott fel az öreg - csináljatok, a mit akartok, ha Marichen rászánja magát, ő lássa! nekem mi közöm sincs hozzá, a fiú jól bírja magát, nem iszákos, aztán nem elegyedik

avval a sok czudar néppel össze, mely itt barangol köztünk, s mire kezét teszi, na, hiszen Isten legyen annak irgalmas, kegyelmes!

- Ej uram atyám! - szólt újra a suhancz - nem éppen oly rossz nép az, mint a sárosiak rágalmazták: hány fordult meg itt, s még egy tyukod sem veszett el.

- Csak a mit meettek, - viszonzá az öreg - szegény vendég sok vendég, gazdag vendég ritka mindig!

- Látja uram atyám, - folytatá az ifjú - míg a vitéz gróf Tökölyi Imre birta itt jószágait, sok mindenféle nép fordult itt meg nálunk, s ki tartotta őket jobban, mint uram atyám? de ám most is kalapot emelnek, még Eperjesen s Szebenben is, ha végig megy az utcán.

- Más idők, más emberek! - sóhajtott az öreg Szeniczter - most édes fiam, csak a sepreje jár a jó bornak, mely akkor pezsgett!¹¹⁴ Hagyjuk ezt, csak hogy mi nem lettünk polyákok még! Hanem, hogy Marichenre visszatérjünk, nah! ne fészkelődj s ne pirulj gyermekem! - veté közben az öreg, idősb leányához intézvén szavait, ki égve, mint a basarózsa, igen vastagon kezdé fonálát sodrani - Isten neki, beleegyezem; úgy-e jól beszélek most? hanem egy, ha máskint lenne, nem rontana az ügyben semmit, ha az az átkozott - -

- Jézus Mária! - kiáltott fel az öreg nő - tudom, mit akarsz mondani! Istenre kérlek, mellesztett tyúk van a konyhán, ki ne mond nevét!

- Ej, ej, ne bomoljatok! - viszonzá az öreg körültekintve - szinte kipottyantam nevét! De sok is megy rovására: a boszorkányok veszett hírét költötték a vidéken, s minden sehonnai tolvajnak, zsványnak kész vására van, mert a mit lop, ráfogja. Mi tagadás benne, az ily atyafiság nem sok áldást hoz a házhoz.

- Atyafiság! - felelt hirtelen, s maga körül tekintve a nő¹¹⁵ - sógorság nem atyafiság, aztán annál a becsületes háznál még senki sem látta Kaspereket - - - jaj Istenem, kipottyantam nevét, oda van a tyúk!

E pillanatban megnyílt az ajtó, s az egész jámbor család annyira fejét vesztette, hogy míg Szeniczter lekapta sapkáját, neje s két leánya az asztal alá bujtak, a két suhancz pedig az ágy alatt keresett menedéket.

Az, ki a megnyílt ajtón belépett, valóban igen szokatlan kinézésű egyén volt.

Setét szürke köpeny tág redőkben kerítette termetét, s a fekete bársonybőr-kucsma alól hófehér haj és hosszú szakáll közé kerítve, oly agg arcz nézett az ijedt menekülőkre, hogy Szeniczter maga, ki korántsem volt oly hős, minőnek látszani akart, megesküdtött volna, hogy a hivatlan vendég nem más, mint Kasperek színről-színre, s egy sóhajjal keresztet vetett az estebédre.

- Hó, jó emberek - kiáltott fel a jött - mi a patvar; miért ijedtetek meg úgy tőlem, mintha éppen a megtestesült sátán lennék? Áldassék a Jézus!

- Uram! - rebegte az öreg Szeniczter - bocsánat, ez a buta nép itt - -

- Ej, - mond az öreg közelebb lépve - bujdatok elő gyermekeim! ne féljete semmit, a hol én vagyok, oda nem jó rossz lélek!

Az idegen hangja oly szelid volt, s redőtelt vonásainak kifejezése oly tiszteletet előidéz, hogy Szeniczter kissé magához tért, s végre némi magyarázatok és biztatások után legelőbb is Marichen dugta ki arcát az asztal alól, s lassankint a többiek is, élvén mindenestre a gyanú-pörrel, de mégis megszégyenülve előbujtak s nemsokára újra helyet foglaltak a kemencze mellett, hol az idegen kínálás nélkül leült Szeniczter mellé a kis padkára.

A helyzet megfejt, hogy az előbbi jelenet után a társalgás meglehetősen csökönyös és feszült lön.

- Kedves gazda! - mondá a vendég - öreg legény vagyok, megbocsájt úgy-e jó ember, hogy kínálás nélkül leültem? Igaz, messze földről jövök, s gondolomra benyitottam az első házba a falu végén.

- Szívesen szolgálunk, mivel tudunk - felelt Szeniczerné, ki bár újra elővette guzsalyát, de rosszul haladott a fonással.

- Egy pohár tej s falat kenyér, ennyi nekem elég - mond a vendég - aztán éjre egy csomó szalma, melyre köpenyemet teríthessem s kipihenhessek.

- De bizony ágyat vetünk a jó úrnak - mond az öreg nő, ki az első ijedelem után, s bár még mindig hevesen vert szíve, nem akarta férje vendégszeretetének hírét koczkáztatni.

- Igen, igen, - mond Szeniczzer felkelvén, még pedig nagy készséggel, mert nem érezte jól magát e szomszédságban - leányok, terítsétek meg az asztalt.

- Fizesse Isten - mond az idegen - s adjon érte ezer annyit; de van erre idő, nem oly késő még. Üljön csak ide mellém, gazda. No, félre kell a szégyent tenni, vallja meg igazán, miért ijedtek meg úgy mindnyájan egy szegény öreg embertől?

- Azaz - rebegte Szeniczzer, forgatván sipkáját - nem ijedtünk meg - hanem - mivel - azért - hogy sokat beszél a világ - aztán ugyis mert - azért is - de csakugyan.

- Megálljunk csak, földi! - vágott közbe az öreg oly férfias hangon, mely nem csekély ellentétben volt kiaszott képével, - micsoda zavart beszédek ezek? Mindig motyog földi, és semmit sem süt ki. Csak nem reméllem, hogy Kaspereknek néztek, mikor hirtelen rájok nyitottam az ajtót?

- Jaj a tyúk! - kiáltott fel az öreg nő, míg mindnyájan talpon voltak újra.

- A tyúk, - mond az öreg hangos hahota után - ha tyúk van, ide vele! megeszszük a jámbort együtt. Kasperek uram pedig -

- Jaj, végünk van! - kiáltoztak a háziak nagy zavarodásban, az ajtóra szegezvén szemeiket.

- Ide hozza az orrát! - mond az idegen még mindig nevetve - Kasperek, Kasperek! gaz ficzkó, ide jer, ha jó kell! - folytatá emelt hangon.

Lehetetlen a háznép ijedelmét s növekedő rettegését leírni; de ezen senki sem fog csodálkozni, ha megtudja, mit beszéltek ez időben Kasperek, vagy Kasperkevics varázslóról, e csodatevőről, kinek becsületes családutódjai még élnek Lublón, hol leginkább rettegetek tőle.

A nép azt állítá, sőt - miként az később törvényes vizsgálat által kisült - esküvel is erősíté, hogy a hol Kaspereknek csak nevét említették, azonnal megjelent. Az anyák gyermekeiket ijesztették vele: ne sirj! mert elvisz Kasperek! s azon perczben, melyben e név elrebbent a vigyázatlan ajkáról, a gonosz tündér az ajtóküszöbön állt, vagy valamelyik ablakon nyujtotta be fejét.

Halála után kénytelen volt az előljáráóság Kasperek fejét leszegeztetni a koporsóhoz, hogy fel ne keljen. Nem első ily eset ez ama babonás korban. De még ez sem nyugtatta meg a népet, mert számtalanon erősítették, hogy a varázslót, - vagy miként nevezték - tündérfőnököt - látták a roppant vasszöggel együtt, melylyel feje le volt szögezve.

Jelenben az ily kísértetlátónak hánytatót s labdacsokat adnának, hogy visszanyerje híg eszét, akkor más idők jártak. A törvényhatóság halott fölötti vizsgálatot rendelt, a katolikus

lelkészség a sátán működését látván e csodában, élénk részt vett a feltámadt kuruzsló holta utáni bűnperében, s a dolog messze vidékre zajt ütött.

Tanukat hallgattak ki, s ezek megesküdtek, hogy Kasperek, mihelyt említették, fényes nappal megjelent s az asztalról a pecsenyét elvitte magával.

A bölcs törvényszék a halottnak felásátását s koporsójávali megégettetését határozta.¹¹⁶

De végrehajtás előtt elküldötték az ítéletet a krakkói püspöknek, kinek levele most is tartatik s olvasható.

A püspök úr babonának nyilvánította válaszában az egész dolgot: de - a vakbuzgó nép megnyugtatóra - az ítéletet helybenhagyta.

Végre is hajtatott az, számos nép szemeláttára, egész sötét ünnepélyességgel, exorcismus és tömjénfüst kíséretében. Az egybegyültek egy hangon állíták, hogy mikor minden elhamvadott, rémítő gúnykaczaj hangzott. Egyébiránt nincs okunk a XIX. század erősszivűségével kérkednünk, mert ha a nép kevésbbé babonás, a szent képek még most is sírnak és véreznek itt-ott; sőt a szentek még most is látogatásokat tesznek, miről a bölcsesség szövétnekét elől vivő hírlapok a világot azonnal tudósítani szokják. A katolikus papság a művelt Francia- és Olaszországban e nemben méltó hírkoszorúkat szerzett magának és szentjeinek.

* * *

A mit mondánk, megfejti a vendég vakmerő paczkázása által okozott rémületet.

- Uram! - mond Szeniczter, nagy hajlammal valamely ágy alá surranni, de lakúri méltósága egész érzetében, - fogja be kegyelmed száját! ez már disznóság! veszedelmet hozni a becsületes ember házára!

- Földi, - viszonzá az idegen, felkelvén s egész komolysággal - nem kell félni! Hallották kegyetek, hányszor felszólítottam a gyáva semmirekellőt, még sem meri ide tolni szép képét. Fölöttem s mindazok fölött, kik az én védelmem alatt vannak, Kasperek uramnak nincsen hatalma!

- Jaj Istenem! - kiáltott fel az öreg nő a rejtélyes vendégre meresztvén ijedt szemeit - talán éppen kegyelmed maga Ka-Ka

- Nem vagyok az, jó asszonyom! - felelt a vendég szelid hangon - azért ülünk le ide békésen, s kegyelmed gazda majd elbeszéli nekem, mit tud arról a varázslóról.

- Nem kell említeni! - kiáltották összevissza mindnyájan.

- Jó, jó, - mond az idegen, miután többszöri nógatásra mindnyájan helyet foglaltak újra. - Nem kell nevét kimondani, jól van, nevezze kegyed, a hogy akarja, de tudni akarom, mit fecsegnek róla a vidéken?

Hogy a rettegett varázsló a gyakori gúnyos felhívás után sem merte mutatni magát, természetesen némileg megnyugtatta a házbeli népet; de Szeniczter gazda csak többszöri felszólítás és biztatás után szánta el magát, hogy annyira-mennyire kielégítse az alkalmatlan vendég kíváncsiságát.

- Hej! - így kezdé a gazda, megvakarván fejét s körbe jártatván ijedt tekintetét - nem bolondság uram, a mit mondok! az egész vidék tudja, ezer ember látta és hallotta, nagyobb híre van, mint a pócsi Máriának s a milatini Jézusnak.

A gazda beszédének eleje ismétlése annak, mit fentebb mondánk Kasperek vagy Kasperkovics varázslóról, azért csak ott ragadjuk meg előadását, mikor vallomásai eddigi tudomásunkon túl terjedtek.

- Úgy van, uram! - ezzel rekeszté be Szeniczter beszédének első részét, - ki volt mondván a rettegett név, s ha meg nem jelent, azért vége a tyúknak - -

- Dehogyan vége, gazda! eredj csak öcsém a konyhába, nézz kissé körül, - szólt a vendég.

A fiatalabbik suhancz, kihez e szavak intézve valának, összeborzadt, később leendő jó sort veretni magára, mint most a konyhába menni.

- Ej - mond az öreg Szeniczter elszégyelvén magát egyik ivadékának gyávaságán - Isten neki, majd oda tekintek, tudom, nem lesz köszönet benne. - Ezzel fölkelte helyéről s a konyhába lépett.

- Ah, ah! - hangzott egyszerre künn Szeniczter hangja a legnagyobb bámulás kiejtésével - csuda, boszorkányság! - ide, ide jertek mindnyájan - - áldás, gazdagság!

- Az öreg megbolondult! - kiáltott fel a nagyasszony félreismerhetlen kíváncsisággal, aztán mind kisiettek, csak a vendég maradt csendesen a padkán, hol újra helyet foglalt volt.

A konyhában nem csekély meglepetés várt a jöttekre, mert nemcsak a tyúk bántatlan ott hevert, hanem egy roppant fűdes kosarat találtak mindenféle áldással.

Szeniczter éppen a tárgyak vizsgálatában s a kosár kiürítésében működött, mikor őt családja körülfogta.

- Ime, olvassátok, - szólt Szeniczter idősb fiának nyújtván egy papiros szeletet, melyre gyanús szemeket vetett - boszorkányság.

Az írástudó suhancznak nem nagy fáradságába került a nagy betűkkel írt szavakat elolvasni:

«*Menyasszonyi ajándék Marichen húgomnak. - Kasperek.*»

A fiu nem merte az aláírást kimondani.

- Tűzbe kell mindent dobni! - lármázott az öreg asszony.

- Itt az atyafiság! - mond Szeniczter - egy felséges sódarra kacsingatva, melyet éppen a kosárból kiemelt, aztán felkiáltott: - kolbász, felséges! de biz ezt nem dobjuk a tűzbe! minő gyönyörű sajt! ah, ah! koppasztott pulyka! akkora, mint egy tűzok! újra egy sódar! füstölt nyelv!

Míg így előszámlálta a rendre elővont áldást, egyszerre torkán rekedt a szó.

- Nézz ide drága kincsem, leányom Marichen! De már ez nem ördögtől jó, ilyet csak istenes, jámbor ember szokott ajándékozni!

Szeniczter egy tiszta, többért összehajtott abroszt emelt ki a kosárból s alatta mindennemű szövetet fűdözött fel! de a mi leginkább meglepte, egy fehér bőrbe kötött, s fényes rézkapcsokkal ellátott könyv volt, még pedig nyitva, és Luther ismeretes arczképével - a biblia.

Míg a vizsgálat tartott, a vendég halkán felkelte üléséről és a konyhába lépett.

- Látja, földi, - szólt az idegen szelid mosolylyal - hogy az én komám Kasperek - -

- Komája? - rikkantott Szeniczter.

- Az ám! - felelt a vendég - látja úgy-e földi, hogy nem oly rossz ember, s nem is az ördöggel van szövetségben. Ki imakönyvet vagy bibliát hoz ajándékba, Istennel tart, nem a sátánnal.

- Tudom én, a mit tudok, - mond Szeniczter, újra egyik sódarra fordítván érzékeny tekintetét - de a mi igaz, az igaz, bárki töltötte meg a kosarat, istenes ember - ha nem is - - a - a.

- Hallgass! riadt reá neje.

Nemsokára minden ki volt tárva, Marichen nemcsak az előbb leírt holmikat, hanem egész araöltönyt, minden a vidéken szokásos ékszereivel az egyszerű falusi szüzeknek, talált az ajándékok közt.

A lányka mosolygott, s úgy vélekedett, hogy mindez, tudja jól, kitől jó, s a Kasperek név csak vakulj magyar képében van odabigyesztve.

- Vigan! - kiáltott fel Szeniczer - gyorsan leányok, anyjok, terítsetek. Te Katicze húzd nyársra a tyúkot, elő a kancsókkal, poharakkal! Ha megsült a tyúk, az egyik sódart is megszegjük, ugy-e leányom, Marichen? Atyádat és anyádat tiszteljed, hogy hosszú életű légy a földön. Ne feledjétek a sajtot.

II.

Nem akarjuk a készüléteket hosszasan leírni, a tyúk megsült, az asztal terítve lőn.

Patvar vigye, gondolá magában az öreg, bár minő szél hordta ide a vén ránczos vendéget, áldást hozott a házhoz, jól tartom, a mint illő. - Hátha maga az örökös zsidó! olyan bőre van, mintha csizmának csávézták volna. - Ha az örökös zsidó saját személyében, úgy hetedhét országra elviszi hírét Szeniczer vendégszeretetének.

Úgy lőn, miként a gazda határozta: ettek, ittak, s főleg ittak; mert a kosárban pár serleg jó bor is találtatott, ritka áldás e földön, még a lengyel zálogos urak közt is, kik étel közben az erős wudkit itták, mint a vizet.

Estebéd után Szeniczer valódi Ajax lőn: félretolta süvegét, s háromszor is sógorának nevezte Kaspereket, nem éppen a legjobb kedvére nejének, ki inkább a bor és sódarrral, mint a boros serlegekkel tartott.

- Marichen! - kiáltott Szeniczer - éljen! éljen! éljen Tökölyi Imre! - - ki a legény? igyék még egyet vendég úr - itt a bor - vivát!

Mikor az idegen vitézül felhajtotta a tele poharat, a lak ura egyet pattintott ujjával, s nagy komolysággal szegezvén szemeit vendégére, szólt:

- Az öreg Szeniczer kapuja uram - uram - mindig nyitva áll!

- Nincs is kapu, atyám! - jegyzé meg Katicze.

- Annál jobb! - erősíté Szeniczer az asztalra csapva kezével - miért kapu a szép magyar földön? Ugy jön itt ki s be a vendég, uram, mint a kérész, ha megindul? jó, megy, azt sem kérdik, ki fia, bornya! De ha meg nem sérteném kegyelmedet, ki légyen becsületes nevén?

- Az én nevem drága gazd'uram *Mirián Gáspár*. Messzi földről jövök, igaz, de széles Magyarországon mindenütt otthon érzem magamat jó emberek közt.

Szeniczer emelintett süvegén, s az ismeretlen név nem gyakorolt hatást a jelenlevőkre. Csak Marichennek tűnt fel valami, s csintalan kék szemeit nem minden kíváncsiság nélkül nyugtatta az idegenen, ki most újra a padkán ült, s nem sok hajlamot mutatott társaságot bontani, annál is inkább, mivel Szeniczer úr nagy beszédárban lévén, kisebb gondja is nagyobb volt a lefekvésnél.

Furcsa! gondolá Marichen, Kaspereket Kasperek Mártonnak hijják, vendégünket pedig Mirián Gáspárnak, mintha kifordították volna egymás nevét. Aztán az ajándék - éppen ma - és - és, az ám! Ő mondta maga, hogy nézzünk a konyhára, - tudta jól, mi vár ott reánk, - eszemen járok, s kedvét vadászom az öregnek, jó ám az ily atyafi.

Mit gondolt Marichen tovább, s miként igyekezett magának megfejtetni az est rejtélyét - ő tudja.

- Gazdám! - kezdé Mirián rövid szünet után - nem úgy verik a cigányt, adósom az elkezdett életrajz folytatásával, - éppen a legérdekesebb helyen szakítá azt félbe, - tehát adós fizess, halljuk a javát, ha nem borsószik háta félelmében.

Szeniczter úr meglehetősen feltöltött a garatra, azért igen hetykén kezdé.

- Na uram, ha azt hiszi, hogy féltem bőrömet, és egyéb - - hol-mi-met, nagyon hibázik! - Kasperek! gazficzkó - Schwarzkünstler - ki a gátra - a ki legény! - - ezzel csipőjére tette kezét, s ajkait felvetvén, Hannibali képet csinált - ad portas.

- Hallja vendég, Mirián Gáspár! - elmondom, a mit tudok, - ezzel még egyszer körütekintett, élvén a gyanúörrel, s egyet fordítván nyakkendőjén, így kezdé legendáját:

- Közel van ide uram, talán hallotta is a hírét, a rusbachi, - vagy a mint az írástudók nevezik - a rauschenbachi fürdő, oda pedig nem messze a Kasperek kútja.

- Nem mesélek ám, hanem igazat szólok, gonosz forrás az uram, s mikor esős idők járnak, oly vastagon lő ki a földből, mint a karom. Nah, jól van - elég hozzá, hogy e forrásból oly gőz fejledezik, - hogy életével játszik, ki megközelíti.

- Szűk völgykebel ez, százados fenyőkkel, de melyek oly fonnyadtak, mint a nyavalyás ember. A völgy terét görej s fenyőavar lepik el, az egésznek valami aszott tekintete van, s néhány lépésre a gonosz forrástól egy másik forrás mindent kővé változtat, s ha vize kiönt, ez is kővé válik; - jaj annak, kinek árva fejét a kútba mártják; azért az ember fia nem jól érzi magát, ha oda vetődik.

- Egyik oldalon, a senyvedt fenyők árnyában, melyek e katlant körzik, buzog a forrás, vagy inkább a csurgó. - A víz átlátszó, mint a kristály.

- Olyan úgy-e, - szolt Mirián - mint a szép ígéretek, melyek alatt ármány lappang? vagy a minő a tiszta kéz, emelve éghez esküre, míg a szavak mögött intézve Istenhez! esküszegés rejtőzik? olyan, úgy-e gazda, mint az áruló mosolya, mikor egyik kezét neked nyújtja, a másikban a bandita-bért fogadja eladott életedért! Oh! e víz, a nedvnek e gyöngyei, egész legendát képviselnek az élet történelméből; - folytassa gazda!

- Az egyik forrás - mond Szeniczter - saját kilocsesanó cseppjeiből emelte párkánykövét, mintha könnyeinek vagy a gonosznak emlékét akarná megörökíteni; a másik a halál! minden élet kerüli azt. A tévedt vándor, ki abból szomját hűti, porrá omlik, s a szél elhordja hamvát; a bogár, mely közelébe jut, veszve van; a madár, ha fölötte elrepül, martaléka az ígézetnek: körben héjázik mindig lejjebb s lejjebb örvényelve, míg beleesik s elpárolog, mint a füst.

- Messze körül az erdő néma és bús. Nem rakja egyetlen madár fészket e halállehelletű magányba. Nem gyűjti árnyában a szorgalmas hangya kis raktárát - s a kigyó maga ijedten kisurran belőle.

- De mikor a rusbachi avult toronyban éjfél üt az óra, a kalapács 12-ik koppanásával a magányos tanya megnépesül. Csudás alakok, minőket a képzelet alig tud gondolni, emelkednek ki a földből, ülve lovak, macskák és kigyóknak csontvázain, irtózatossárczokkal s kidülledt szemekkel. A fenyvek ágain roppant denevérek nyüzsögnek, s mennyire a szem az erdő sűrűjébe hathat, egész serege a halottias alakoknak parázsló szemekkel, s hosszú leplekbe redőzve bolyong s özönlik elő. Azután jönnek a kis schwarzkünstlerek apró lángocskákkal majomfejeiken, ezrek és ezrek! mint a pusztá homokja, s végtelen ünnepies menetben tele töltik a rengeteget!

- Huh! - kiáltott fel az agg nő összeborzadva.

- Ne félj, feleség! - mond Szeniczter vakmerően - hallja csak tovább, uram, mert nem eddig van. Bús, a vért jegesztő zsinat keletkezik. Az óriási fák összehajlanak, mint a nád, a sziklák megrepedeznek.

- Egyszerre, sárkányon ülve, a magasból leereszkedik Kasperek. Ő, és nem más!

- Közel a forráshoz leszáll rémítő nyergeséről, s a csurgó felé közelít, hol reá egy tündérszépségű gyermek vár kristály kehelylyel.

- Kasperek átvevén az edényt, s tele eresztvén a bűvös forrás vizéből, kiisszsa.

- E pillanatban eltűnik az egész tündérzet! A forrás mellett mohos kövön több mint száz éves agg ül, gondteltan nyugosztván állát kezébe, s meredező szemekkel kisérvén a víznek csergését.

- Ördöngös egy ficzkó! - mond Mirián, miután Szeniczter nem kevésbé legyeztetve a hatás által, melyet beszéde előidézett, kis ideig némán nyugodott babérain.

- Az ám! - kezdé újra a szepesi Philemon - még ugyan ördöngös, ha tudja!

- De hát földi! - kérdé Mirián - minő hírben van indulata a nép iránt? Beszélnek-e néha egy kis jót is róla a sok rossz közt?

- A mint veszi az ember, - viszonzá a kérdezt, - mikor Tökölyit a német urak amugy pőrén hagyták, s uradalmain Izrael tizenkét nemzetsége osztozott, - világos! a fekete kötényes urak is előálltak a papzsákkal s a csavnikai uradalom a jezsuitáknak jutott. Na, volt drága dolguk! Kasperek mindig elszedte az ebédet az orruk elöl, s éjjel a zárda folyosóin oly lánczcsörgés, zaj s ördögi zsinat keletkezett, hogy a szent atyák szemeiket sem húnyhatták be, annyira, hogy utoljára megszöktek egyenkint, ki merre tudott; egynémelyik Dunajecz mellett a lechniczi barátoknál állapotott meg; de a karmelita barátoknak felséges sziklák közti kolostora, bármily szépen is van veresre festve, a csavnikai pinczékkel nem vetélkedhetett, s azoktól Kaspereknek nem volt mit elszedni, mert csak makkal és gyökérrel éltek, mint a - - mint az első emberek.

- Megálljon csak, gazda, - mond Mirián - tévelyeg esze, hogyan makkal?

- Zsákkal szedték az erdőben, - felelt Szeniczter - mert van ám ott makk, ha nem is sok, de itt Toporczon nincs, még a Schönwaldban sem.

- Elhiszem ám, - mond Mirián - sertéseket hízlaltak a koplaló szent urak.

- Meglehet, - folytatá Szeniczter - annyi igaz, hogy Kasperek nem bántotta őket, aztán mi tagadás benne, a szegény népet nem igen zsarolta, csak a gazdagabbakat, főleg Lubló vidékén. Ha olykor egy tyukot vagy malaczt elcsipett a nyársról s a terített asztalról, máskor pár aranyat dobott be az ablakon.

- Lássá az ember! - mond Mirián - aztán mikép hallom, nagy embere volt Tökölyinek?

- Jobb keze a vidéken, uram! - viszonzá Szeniczter.

- Jaj Istenem, - rikkantott egyszerre az öreg nő s két leánya, míg a férfiak mind felugrottak, Miriánon kívül, üléseikről - végünk lesz, itt van! - lármáztak mindnyájan.

Valóban az udvaron lódobogás hallatszott, s különböző hangok, melyek közt világosan ki lehetett érteni: - Mirián! Itt van-e atyánk, Mirián!

- Csitt! - szólt Mirián - csendesen! nincs mit félni, áldás van e házon.

Az ajtó megnyilt, s azon Rákóczi Ferencz és Brenkovics léptek be.

Szeniczter és családja nem tudták minek magyarázni e késő látogatást.

- Áldást, békességet, gazda! - mond Rákóczi, - s üdvözet neked, atyám Miriám! mert te vagy az, tudom, ha ma látlak is először.

A leányok egyike azonnal székkal kínálta meg a jötteket, s Mirián felkelvén üléséből, megállt Rákóczi előtt.

- Legyen hála Istennek! - szólt ihletett hangon - hogy szemeim el nem húnytak örökre, míg téged láthattalak, fiam; atyádat ölemben hordtam egykor, s nagyanyád gyakran befogadott magas sziklavarába.

Az öreg vonásai majdnem megifjodtak, míg e szavakat kimondá, s tekintete oly szelid s jámbor volt, hogy Rákóczinak szive megindult.

- Itt, fiam, - folytató Mirián - jó emberek közt vagy, nincs titokra szükség, becsületes nép ez, szeretnek mindnyájan, a nélkül, hogy láttak volna. Mindenki tűzbe megy éretted, s ha nevedet kimondom, oh e nép, e becsületes nép kész leend életét adni éretted.

Brenkovics nem szeretett sok szót szaporítani, annyira el volt eszméivel foglalta, hogy csak némán ült támlátlan székén.

- Vigyázz atyám, Mirián! - mond Rákóczi, mert a mit sok ember tud, világ titka!

Mirián szigorú tekintetét vetett Rákóczira s komolyan viszonzá:

- Századok hevernek e vállakon, fiam! az évek mindegyike hagyott valamit rajtok havából és rózsáiból, szemem a gonoszság setétében lát, mert megszokta azt, s a hiú dicsőség, a kitárt pattogó erények álfénye nem vakítja azt többé, - sok csillám megütközött kristályaikon! - Az embereket, fiam! meztelen valójukban látom, a gondolatokban olvasok, a keblek titkos vágyai tárva állnak előttem! E nép olyan, mint a titkos boltnak kövei, hova Decebal kincse van lerakva, mint a sír kockái, hol a hatalmas hún király, Attila teste pihen! némák és biztosak e kövek, együtt tartanak megbonthatlanul, mikor kincsedet és hitedet biztad reájok. A nép szive, fiam, az egyház, hol az áldozatok vannak letéve a közös haza számára: míg hiszsz a népben, a nép is hiend benned! Ne félj! barátok közt vagy itt, nem fogom e hű lelkeket titoktartással sérteni.

E szavak után Mirián az öreg Szeniczterhez fordult, ki mind arra, a mit hallott, s maga kevéssel azelőtt beszélt, csudásan kijózanodott.

- Szeniczter! - szólt kedélyes hangon a vén ember, fejére tevén áldva kezét - tudod-e ki lépett át küszöbödön? Nézd e szép ifjút itt: Rákóczi Ferencz, a híres Zrinyi Ilona, Tökölyiné fia, kit az ármány börtönbe zárt, s a hűség kiszabadított!

Ki Magyarország népét nem ismeri, annak hasztalanul törekednénk előidézni a szenvedélyes kitörést, mely Miriánnak e nyilatkozatát követte. A szepesi nép pedig - bár többnyire idegen ajkú - magyar nép kiválólag!

Az álhiedelmek egyike külföldön az, hogy Magyarhon egéhez, szokásaihoz s visszaemlékezéseihez csak a magyar faj ragaszkodik, - csalódás! századok óta élünk mi békében idegen ajkú testvéreinkkel, magyarok vagyunk mindnyájan, azaz fiai a nagy, gazdag, áldásos magyar földnek. Nyelv, faj, mi különbséget sem tesz. Egy eget szívunk keblünkbe, egy föld táplál minket, egy hant földi őseink szent porait! - miért gyűlölnők egymást?

Fajt faj ellen felizgatni lehetett minden időben; faj, vallás, birtok - e három rés a népegység erős várában - sok ostromot állt ki már, sok vér áztatta tusáit; de a vihar elhangzott, s ha pusztán s éktelenül állt a feldúlt honi földél, ha az ármány sárkányfogakat vetett s lón gazdag aratása, mikor beitta a föld a vért, s fű nőtt a sírok fölött, testvér testvérré ismert újra!

Rövid, dísztelen diadalt aratott mindaz, ki e dicső föld fiait egymásra uszította! Nem egyszer kelt már a legyilkoltak sírjából a békítő hang, s míg észrevetted, együtt volt - vállat vetve a romlatlan ivadék, védelmére a hazának, mely egyiké úgy, mint a másiké. A konkolyt mindig korcsivadék hintette.

- Rákóczi! - kiáltottak mindnyájan egy hangon - tehát kiszabadult! köztünk van! a mienk megint. A hölgyek kezeit vonták ajkaikhoz, a férfiak ruhája szegélyét csókolták, az öreg Szeniczter magasra vetette sipkáját s felkiáltott: Áldás van e házon, anyjok! leányok, fiuk! elő mindennel, mink van, ilyen vendég még nem lépte át küszöbünket!

Nem használt semmi szabadkozás, hiába erősíté Brenkovics, hogy a podolini piarista atyák várják a herceget, s aggódni fognak, ha késik; hiába szólalt fel az öreg Mirián, hogy Rákóczi nem a maga, hanem a haza s a magyarországi nép embere, kinek pihenni nem szabad, s menni kell, hová keble, Istene szólítja. - Hasztalan volt minden!

Rákóczinak és kíséretének nem lehet a szives nép vendégszeretetét el nem fogadni.

Midőn pár órai mulatás után jól tartatva, ő és lovai eltávoztak, az öreg Szeniczter ölbe kapta a nagyasszonyt, s úgy eljárta a gyors magyart, mintha az áldott földön született volna, - a remek nép közt a pusztán.

A HÚ BARÁT.

I.

Nem messze távoztunk e vidéktől s nem is hosszú hézagot ékelünk történetünk szövegébe; mert Rákóczi Podolinba érkezvén, már némileg lengyel földön volt, - honnan ha tovább kísérjük, Lengyelországban vagyunk. Az időlap a leírt jelenetek óta heteket foglal magában. Hol van Rákóczi most, mit cselekszenek barátai, mi forr mint a földalatti tűz a nép rétegei közt? - megtudjuk talán éppen azoktól, kiket ez közvetlen érdekel; de jelenben egy történelmileg való epizód veti magát utunkba, mely sokkal több érdekel bir, mint hogy hallgatással mellőzhetnők.

Bercsényi, mikor Uhlefeld tábornoktól s annak elfogatására rendelt csapatjaitól megmenekült, egyszerű polgári öltönyben bucsújárás színe alatt Lengyelországba ment át - egyesegyedül.

Közel a határszélekhez egy *kálvária* nevű bucsúhely létezik, barátok felügyelete alatt, oda intézte lépteit.

Gyalog jött, minden fegyvere pár jó zsebpisztoly s egy tör volt, úgy elrejtve, hogy e véd-eszközökre senki sem gyaníthatott. Bercsényi az idő minden viszontagságainak edzett férfiú volt, idegei a vas erejével s aczél ruganyosságával birtak, a hideget, meleget egyenlően ki tudta állni, s neki, a szenvedélyes vadásznak a gyaloglás tréfa lön.¹¹⁷

Későn este érkezett a kolostorba, hol őt mint ismeretlent a szegény szerzetesek szívesen fogadták s nevét sem tudakozták.

Reggel Bercsényi e jámbor egyszerű emberek egyikének, kinek becsületes arcza leginkább felidézte bizodalmát, őszintén megvallá nevét, helyzetét, s kérte, hogy őt néhány napig szenvedjék meg a kolostorban.¹¹⁸

Bercsényi nem csalatkozott: a lelkészek közt csak a nagy egyházi urakkal üdvös igen csinján borotválni, s ha lehet, nem egy tálból enni a cseresnyét, az alsóbb rendűek közt ritka az álnok ember, áruló alig van, s ha igen, kivétel.

- A kolostor szegény - viszonzá a barát - itt kegyelmed szűk élésre s kevés kényelemre találánd.

Bercsényi vállat vonított.

- Igaz - folytatá a barát - kegyelmed férfiú, mindazonáltal a mi jobb - az jobb marad, s mivel bizodalmával megajándékozott, igyekezni fogok annak megfelelni. Itt közel lakik Mecsinski, ezredes a lengyel köztársaság seregében, egyike azon uraknak, kik készek életüket adni vendégük védelmére, szóval lengyel! ama jó vérből, oda fogom kegyelmedet vezetni.

- Nekem jelenben a magány kedvesebb - szólt Bercsényi.

- Ott is magányban leend - felelt a szerzetes, de nevezetes előnnyel. Mecsinski úrnak sok összeköttetései vannak, különösen fivére, ki egyike tehetős birtokosainknak, szívesen látott vendég a király udvarában, és sokat tehet kegyelmed előnyére.

Erre nem lehete ellenvetés, Bercsényi ráállt az ajánlatra s pártolója még az nap elvezette őt Mecsinski ezredeshez.

Szép erőteljes férfiú fogadá őt nyílt, lovagias szivességgel, egyszerű, de tiszta szállásán, s kedves családi körben.¹¹⁹

Neje s leányai mindent elkövettek, hogy vendégük magát jól találja körükben, de az ezredes szegény volt, s e mellett szolgálatával inkább elfoglalva, mint hogy Bercsényi érdekében sokat tehetne.¹²⁰

Bercsényi maga túlbecsülte saját öntagadását és béketűrését, alatta a föld égett! Szeretett volna Magyarországon teremni, tudni, mi történt Rákóczival s a többi foglyokkal. Izekuczot Brunokon hagyta számtalan megbizással s jelenben az órákat számlálta, míg a várvavárt örmény visszatért, kinek a kálvária kolostorban adott légyottot.

Mecsinski sokat gondolkozott, mi lenne legczélszerűbb, végre elhatározta vendégével fivéréhez, a gazdag starosthoz menni, kinek lovagiasságáról a derék ezredes felelősnek nyilatkozott.

Bercsényi itt is szívesen fogadtatott, s nem lehet bámulni, ha az öreg, férfias lengyel urat egészen meg tudta nyerni.

Alig tartózkodott Bercsényi néhány hétig nála, s alig érkezett meg Izekucz azon szomorú tudósítással, hogy Rákóczi Ferenczet Magyarországon mindenki elveszettnek hiszi, - ha csak Isten ki nem szabadítja börtönéből, azonnal átlátta, hogy szent kötelesség a lengyel király udvarában mindent elkövetni, hogy a magyar ügynek rokonszenvet szerezzen. E mellett kilátása lőn ott *Heron marquisval*, a franczia követtel érintkezésbe jönni.

Határozata készen állt, mihelyt Izekuczot visszaindította Magyarországra, hogy őt onnan időről-időre mindenről tudósítsa, az öreg Mecsinski társaságában Varsóba sietett.

Vázlatosan adjuk itt mindazt elő, mi őt érdekelte, míg oda jutunk, hol erélyes cselekvésre lőn szüksége.

A király reményén felül kegyesen fogadta őt, nemcsak többször s nagy érdeklődéssel társalgott vele Magyarország ügyeiről s viszonyairól, hanem még e fölött Lithvániában szép birtokkal ajándékozta meg.¹²¹

Heron marquis ez időben nevezetes befolyással birt Auguszt lengyel királynál, s mindenkép törekedett őt frigyessül megnyerni XIV. Lajosnak. Ez okon a magyar menekült iránt is növelte a király rokonszenvét, mert Magyarországon nyugalanságokat előidézni, minden időben a st.-cloudi cabinet politikájához tartozott.

Reichling, Auguszt királynak saxóniai kegyeltje s első minisztere, mindezt szemmel kísérte. Ő szívvel-lélekkel az osztrák-udvar érdekeihez szított, s így maga részéről semmit sem mulasztott el, hogy titkon a király bizodalma a büszke magyar menekült iránt aláássa, mi nem volt nehéz, mert az erősnek címzett Auguszt egész életében a legkétértelműbb s gyengébb hölgyek játéka volt s testi erejének számtalan, de lelki erejének csak szánandó tanúságait adta.

Hogy mindezen titkos üzletei Reichling miniszternek, egyetértésben történtek gróf Stratmannal, az osztrák követtel, azon senki sem bámulhat. Úgy hiszszük, az sem lepett meg senkit, hogy újra a Stratmann névvel találkozunk, mert ismeretes dolog, hogy azon időben a mindenhatók, - ezek egyike volt pedig Stratmann a bécsi miniszter - a hová csak lehetett, rokonaikat alkalmazták.

Reichling ezen utóbbinak szellemében működött s így okoskodott: Bercsényi magyar, lovagias férfiú, levágni valakit igen, de megcsalni képtelen; nincs tehát könnyebb, mint őt magát vízre vinni, mert őszinte s nyílt jellemmel tréfaság valamit elhitetni. Sokkal ostobább az ily természet, gondolá, minthogy a tört a virágfüzér alatt észrevegye.

Azért Bercsényi iránt nemcsak rokonszenvet, hanem a legőszintébb bizodalmat színlette.¹²² Kicsalta a nyers, de nyílt férfiúnak titkait, megtudta tőle reményét Magyarország felköltésére

a német kormány ellen, mely már a nemzetet azon végletére a béketűrésnek vezette, hol az a tetszhalál színét ölti magára, s csalhatlan jele a közeli hatalmas kitörésnek. Mondá, hogy üldözői elbizakodtak, s Magyarország olyan, mint a száraz rét, melyet egy szikla lángtengerrel öntött el. Bercsényi e részben Tökölyire is számított, kit a török udvar pártolt, s kinek neve még el nem hangzott az országban.¹²³

Egy napon Reichling magához kérette nagy titok színe alatt Bercsényit s mihelyt ez megjelent, gondosan bezáratta az ajtót s felkiáltott:

- Gróf úr, váratlan hírral fogom kegyedet meglepni.

- Remélem jóval? - mond Bercsényi - ki ilyet gondolt a miniszter derült kifejezésű arcából olvasni.

- Igen, gróf úr, kegyedet mindenesetre érdeklendi, s a jó talán később okkal-móddal kifejlik abból, a mi történt. Nem akarom hosszas feszültségben tartani, hallja tehát: Tökölyi Imrének egy titoknoka érkezett Testakowba.

- Ah! - kiáltott fel Bercsényi.

- Nincs különben - folytatá Reichling - s éppen e tárgyban óhajtottam kegyednek gróf úr tanácsával élni.

Bercsényinek udvarias főhajtása volt a felelet a miniszter utóbbi szavaira.

- A dolog ez - folytatá Reichling - oly nevezetes terv, mint a minőről köztünk kedves gróf úr többször szó volt, óvatosságot kíván; véleményem szerint minden attól függ, hogy azelőtt lépünk fel, még pedig erélyes, teljes elkészültséggel, mielőtt az aluszékony bécsi urak mostani hozsannáik árjai közt a legtávolabbról sem sejtik, hová akarunk vágni.

- Tökéletesen osztozom e nézetben - viszonzá Bercsényi.

- Igen örülök gróf úr, ha véleményeink találkoznak, s most csak azt kérdem: nem gondolja-e tanácsosabbnak, Tökölyi Imre küldöttjével Testakowban értekezni? - mert megvallom, kissé kockáztatott merény őt ide Varsóba hozni s az udvarhoz bevezetni.

- Nincs az ellen semmi észrevételem, - viszonzá Bercsényi - de ki fog vele ily fontos ügyben ott értekezni? kegyed átláthatja, hogy Tököly küldöttje, ha magával a királylyal, vagy legalább teljes felhatalmazottjával nem végezhet, csak hiányosan jár el megbízásában. Véleményem szerint minden más felelet, mint a melyet ő felségétől magától hoz, nem fog biztos eredményre vezetni s hitellel találni.

- Ez igaz - felelt Reichling - s annyira saját meggyőződése, hogy nagyon óhajtanám, ha kegyed gróf úr el tudná magát határozni személyesen Testakowba menni s ott a küldöttel beszélni.¹²⁴ Én itt tudósítását bevárnám, s egy biztos embert adnék kíséretébe. Mindenesetre titkon s óvatosan kell ezt elintéznünk s ha az összejövétel ő felségével elkerülhetlen, bevárom kegyednek e részben szíves tanácsát.

Bercsényi kissé gondolkozott, nem mintha gyanú emelkednék benne, mert mindez oly barátságosan lőn előadva, hogy véteknék tartandá - főleg ily előző közelítés után - a hitelt megtagadni Reichling szavaitól; de gondolkozott, mivel sokkal egyszerűbbnek látta két út helyett egyet követni s a küldöttet egyenesen, ha igen titkon is, Varsóba vezetni.

Miután e részben szokott nyíltsággal kifejezte kételyeit, Reichling kezét ragadta meg s felkiáltott:

- Minden, a mit kegyed mond, gróf úr, még inkább megerősít azon hitemben, hogy senkit sem találhatnék, ki annyira mint kegyed e kényes küldetés magasságán állna. Igaz, mi biztosan akarunk haladni s talán időt veszünk, de ez bőven kárpótolva van, ha a vizsga szemeket

kikerüljük. Azt hiszem, a híres Tökölyi Imre küldöttje kellemesen meg leend lepetve, ha lengyel földön ura hadbajtársával s barátjával találkozik legelőször. Legyen nyugodt gróf úr! én fényes eredményre számítok.

Ha valaki a miniszter szemeinek kifejezését - mikor ezen utóbbi szavakat kiejtő - mélyebben vizsgálándá, ráismert volna valami kaján tartalék-gondolatra; de Bercsényi magyar volt, s következőleg minden inkább mint diplomata és politikus. E részben a magyar minden időben hátra volt, két okon: először, mert sokat vett rossz néven s nem tudott elhallgatni, mit az eszély keblébe zár, ha csak dobbal nem akar verebet fogni, vagy saját kisdedes hiuságának nem akarja e czélt feláldozni; másodsor, mivel nyílt természete undorodik az alakoskodástól, s szabad lelke nem tud a diplomatikai kétértelműséggel és simasággal kibékülni; nagyon téved s a magyar jellemet igen korlátoltan fogja fel, ki e hiányban értelme rövidségét sejtí; - nem egyszer bir teljes öntudatával annak, hogy magának és ügyének árt, de heves férfias nyíltsága elragadják.

Bercsényi, minő heves ember volt, nincs kétség benne, hogy az első gyanúra, bár mint politikai menekült, igen óvatosnak kelle lennie, Reichlingnak magyarosan megmondandá az igazat, s meg lehetünk győződve a felől, hogy kitételei igen távol esendének a diplomatikai udvariságtól; azonban ily kitörés legközelebbi következése kiutasítás leende - vagy rögtön az, mi Reichling utógondolatát képezé.

A miniszternek sikerült Bercsényit meggyőzni.

- Hogy kegyed nagyobb kényelemmel utazhassék, saját kocsimat adom rendelkezésére - szólt rövid szünet után - s hogy Testakowba diplomatikai minőségben fölléphessen, ő felségének biztosa követendi.¹²⁵

Bercsényi mindent elhitt, s nem vitt magával többet három cselédnél.¹²⁶

Másnap hajnalban indultak, a kocsiban vele a király megbízottja ült, a cselédek lóháton kísérték.

Feltartóztatás nélkül haladtak, míg késő este a perrikovi erdőségbe értek. Az út töretlen volt, dühös szél csörtetett a sűrű fákon keresztül, s az idő annyira besötétedett, hogy csak néhány lépésre lehetett előre látni.

- Megálljatok! kiáltott fel egyszerre egy durva hang, s Bercsényi néhány lovas alakját vette észre a kékes sötétben.

- Ezek haramiák! - kiáltott fel, de nem maradt ideje hosszas észrevételekre.

A lovas, ki az utazókra kiáltott, a kocsi ajtaja mellett termett, s Bercsényi azonnal látta, hogy német egyenruhában van.¹²⁷

E közben a támadónak kísérete már kardra kelt Bercsényi cselédeivel s ezek egyike dühös védelem után halva hevert a földön; a többiek, elbódulva a rögtöni megrohanástól, mit sem tehettek urok védelmére.

Az első felkiáltásra a királyi biztos, ki eddig békésen ült a kocsiban, hirtelen felrántotta annak egyik ajtaját s leugrott, nyitva hagyván ezt maga után.

Minden oly hirtelen történt, hogy Bercsényi nem gondolt egyébbre, mint cselédei védelmére.

Azon pillanatban, mikor a királyi biztost követni akarta, a támadó csapat vezére, ki már embereivel együtt leugrott lováról, felkiáltott: Elő kell hozni a kocsit! e szavak után rögtön Bercsényi mellett termett, mielőtt ez kiugorhatna a járműből.

- Kezemben vagy, rebellis! - kiáltott fel gúnyosan s megragadván Bercsényi kezeit.

- Ah! - szólta Bercsényi, ily közelben ráismervén támadójára - kegyed az Brikner?

Valóban, a ki most kezeit megragadta, nem volt más, mint egy Brikner nevű osztrák hadnagy, kit Bercsényi ismert.

Brikner emberei eltávoztak, hogy a fődeles szekeret előhozzák, melybe Bercsényit akarták zárni s a határon átvinni.

- Kezedben? - kiáltott fel Bercsényi dühösen, azonnal látván Reichling árulását; evvel kirántotta jobb kezét a tiszt markából, s elővonván egyik zsebpisztolyát, rálőtt.¹²⁸

A tiszt hanyatt bukott le, Bercsényi a földön termett, s lelőtt inasának lovára felkapván elnyargalt.

A királyi biztos merevülten állt, mint a szobor; azután a lelőtt jajveszéklő tiszt segítségére sietett.

- Utána! ide emberek! - hörgött Brikner s a királyi biztos fölemelte szavát, s kiáltott - el kell vágni útját!

Bercsényi cselédei e közben különböző irányban elsiettek. Mikor Briknernek emberei a négykerekű kalittal, - mely az erdőben volt elrejtve - megérkeztek, Bercsényi helyett Brikner urat kelle a szekérbe podgyászozniok.

II.

Bercsényi mentve volt! egész éjen át barangolt az erdőségben, míg egy faluba ért, hol egyenesen a lelkész lakába sietett.

Miután ennek röviden elbeszélte, a mit megmondhatni gondolt történetéből, részvétre s élénk szolgálatkészségre talált.

A jámbor lelkész azonnal elküldötte lovát az erdőbe, oly rejtekbe, hol azt fölfödözéstől nem félthette, de magára Bercsényire nézve biztosnak hitte, ha őt az egyház tornyának fedelébe rejti.¹²⁹

Alig ült ott egy óráig a legkényelmetlenebb helyzetben, midőn Briknernek emberei megérkeztek, s az egész falut felkobozták. Bercsényi káromkodásait s fenyegetőzéseiket jól hallotta menhelyéből, mert a katonák az egyházat is megrohanták s mindent kikutattak, de nem jutott eszükbe a torony födelét megvizsgálni. Végre félvén, hogy a lelkész a falusiakat fellázítja ellenük, megoldották a kereket s kisöpörködtek a helységből.¹³⁰

Másnap Bercsényi, lengyel kocsisnak átöltözködve, megmentőjét a közelebbi kolostorhoz vitte kis járművén, honnan hasonló átöltözködésben a szerzetesek kocsiján a kolostori atyák egyikével érkezett Varsóba.

Egyenesen Heron marquishoz sietett, hol a cselédek ráismervén, beeresztetett.

Heron marquis alig hitt szemeknek, mikor Bercsényi ily alakban lépett szobájába.

- Kegyed az, gróf úr! - kiáltott fel - mi történt? szóljon, a bámulat fogott el.

Bercsényi fellázadt kedélye egész dühével elbeszélte a gyáva cselt, melybe Reichling által csalatott s minő gonosz eredményhez jutott Brikner, a hős embervadász húsz fogdmegével, egy ellen!

Heron tudta, mennyire változott a lég a magyar menekültek irányában - a trónját már is ingadozni látó - erős August udvarában, azért tanácsosabbnak tartá Bercsényit elrejtteni.

Még az nap késő este maga elkísérte pártoltját a Szent Kereszt című kolostorba, hol csak egy Montméjan nevű franczia szerzetesnek fődözte fel Bercsényi nevét.

Montméjan saját czellájába fogadta a menekültet, s mindenről élénk szivességgel gondoskodott.¹³¹

* * *

Bercsényi az erős, tevékeny, vállalkozó férfiú, itt egy szerzetes szűk szobácskájában rejtőzött, órákat és perczeket számítván, míg újra szabadon mozoghat.

Oh! nehéz napok voltak ezek; bár természetének egész szenvedélyességével s erélyével függöttek szemei szerencsétlen hazája sorsán; voltak órái, mikor szívébe mint Aeol-hárfa zengése szellemhonból - hatottak át szózatok.

Minden érzés közt a szerelem az, melyet semmi sem némíthat el: kíséri a lovagot száguldásban, a hullámokon repül a távozó hajóssal, s a halál kaszájára fonódik szelidítve, kibékítve az erőt, edzve, felmagasztalva a gyöngét.

* * *

Előléptek a háttérből a varázsképek, változva mint álom; ömlengve mint a délibáb s mikor Bercsényi körül minden néma volt, távolból sóhajtottak a visszaemlékezések. Amadil rajzoló le magát halottak halmain szép halvány arczával, s azon ígésző szemekkel, melyek rája egykor a csata elhangzó riadásai közt, oly hívően, oly szent bizalommal tekintettek; azután a fényes kocsi robogott előtte ama büszke nővel, kinek tekintete alig érinté őt Pozsonyban: azon Erdődynével s Amadillal egy személyben, kiről nem tudta, élő lény-e, vagy játéka csodás képzelmenek.

Sovárogva szötte ki, mint virágszőnyeget, álmait; úgy tetszett neki, hogy egyedüli vigasza belegondolni magát az elérhetlen boldogságba, mely csak futó sugárit árasztotta életére.

Így ült egykor merengve a kis czellában, homlokát könyökére nyugasztva s bemerülve álmai s vágyai honába, midőn halk kopogás tévé őt figyelmessé.

- Ave! szólt Bercsényi.

Montméjan lépett be.

- Gróf úr - szólt a szerzetes minden előzmény nélkül - egy kérésem van saját érdekében, legyen szives az ablakhoz jőni, s jól figyelmezní azon emberre, ki néhány percz múlva velem e lak kapuján fog belépni.

- Mi okon? kérdé Bercsényi.

- Ohajtanám, hogy megismerje a jöttet.

- Nem szabad-e tudnom, ki az?

- Éppen erről várom a bizonyoságot kegyedtől, gróf úr.

Bercsényi vállat vonított, meg nem foghatván, mi célból kívánják ezt tőle, azután egykedvűen viszonzá: Ha kegyed ohajtja, nem sok fáradságomba kerül, - legyen.

Montméjan eltávozott, s nem sok időre azután Bercsényi, ki már béketüresét kezdé veszteni, az ablak előtt látta őt egy férfiúval közeledni.

Magas alak volt az, egyszerű lengyel öltözetben; de bármiként igyekezett vonásait kivenni, nem tudott ráismerni.

Montméjan e közben behaladott a kapun, s újra eltelt néhány percz, míg az ajtó felnyílt, s a szerzetes oly arczczal - mely félreismerhetlen kérdőjelt képezett - belépett.

- Nos! - mond a jött, - kegyed ráismert?

- Kire? - kérde Bercsényi unatkozva.

- A jöttre, a magas karcsú ifjúra kíséretemben?

- Sohasem láttam a jámbort! - viszonzá a kérdező - egyébiránt ki sem vehettem jól vonásait.

- Ez igen kedvetlen! - mormogá a szerzetes - vigyázzon tehát gróf úr, mert a mellékszobában fogok vele beszélgetni.

- Jó - mond Bercsényi, míg Montméjan újra eltávozott - fölséges epizódok mulatságos varsói életemben - szólt azután - ráismerni az emberekre futtokban, s a szomszéd szobában a hangokra figyelmeztetni.

Ezzel kedvetlenül vonta székét közelebb az ajtóhoz s hallgatott. Nemsokára hallá, hogy ketten beszélgetnek, s valamint Montméjan hangjára azonnal ráismert, úgy a másakra - bár mennyire ügyelt, nem emlékezett - egészen idegennek tetszett az.

A beszélgetés majd negyed óráig tartott, mikor a mellékszoba ajtajában a kulcsot hallá fordítani, s újra belépett hozzá a szerzetes.

Bercsényi fejét rázta, jelölve, hogy az idegent nem ismeri.

- Ime, - szólt Montméjan - tekintse meg e gyűrűt gróf úr, remélem, tudandja, kitől jó az?¹³²

Mihelyt Bercsényi az oda nyújtott címeres gyűrűt kezébe vette, élénken felkiáltott: - Ah! lehetséges-e! - s be sem várva a szerzetes feleletét, felugrott székéről s benyitott a mellék-ajtón.

A szomszéd szobában Rákóczi volt! a két barát szótlán tartá ölelve egymást.

- Igen, Montméjan - mond Bercsényi az első szenvedélyes felindulás után - ezen embert igen is jól ismerem - ez Rákóczi Ferencz!¹³³

- Maradjanak kegyetek itt együtt, - felelt a szerzetes érzékeny hangon - barátoknak, kik annyit szenvedtek s oly régen nem látták egymást, sok közleni valójuk van: itt szabadon szólhatnak. E szavak után meghajtotta magát s eltávozott.

A két barát, mielőtt egyedül maradt, helyet foglalt. Azután kérdés követett kérdést, felelet feleletet, míg az első közvetlen kíváncsiság ki lőn elégtve.

- Szólj! - mond Rákóczi, kinek vonásain látszott, minő boldognak érzi magát barátja közelében - szólj! fejtse meg nekem, mikép jöttél ide, mi történt eddig veled?

- Később - viszonzá Bercsényi - nem rólam, rólad van most szó, barátom! rajtad nyugszik minden szem, téged ólál az ármány: égek hallani, miként menekültél meg ellenségeid kezei közül.

Rákóczi engedett barátja kérésének, bár kíváncsisága nem volt kevesebbé felfigyelve mint a Bercsényié, s óhajtaná, hogy az utóbbi kezdje meg a közlést.

- Barátom! - mond Rákóczi, hosszabb szünet után, s miután elbeszélésében oda jutott, meddig alkalmunk volt őt kísérni - felséges nép a miénk! Isten nem teremtette párját. Oh, hogy volt idő, mikor e népet nem ismertem, mikor hideg valék azon föld iránt, hol őseim hamvai hevernek - e szent - e vérrel áztatott föld iránt! Te Miklós barátom voltál az első, ki fölráztad lelkemet: vedd forró hálámat! soha nem feledem azon óráját életemnek.

Bercsényi hevesen megrázta az oda nyújtott jobbot.

- Ott valánk úgy-e - folytatá barátja - mikor a jó toporczy Philemontól búcsút vevék?

- Igen - viszonzá Bercsényi - de mielőtt tovább mennél, fejts meg nekem két dolgot: hogyan jöhetett Mirián a Szepességre? másodsor, mit tartasz azon emberről, ki ott Kasperek név alatt babonás ijedelmekkel tölti el a vidéket?

- Őszintén - mond Rákóczi - feleletem hiányos leend, annyi világos előttem, hogy - ha csak-ugyan létezik egy Kasperek - az nem más, mint Mirián maga.

- Hogyan? oly távolságban mint Erdély s a Szepesség vannak egymástól, ugyan azon ember gyakorolhatna hasonló befolyást a nép kedélyére? lehetlen!

- Egy század nem kevesebb távolságban van a másiktól - barátom Miklós! s még is tudjuk, hogy a Mirián név pár század előtt a nép ajkán éppen oly ismeretes volt, mint jelenben. Én azt hiszem, hogy a két talánynak, melynek megfejtését várod - kulcsa ugyanaz, - más szavakkal véleményem szerint, éppen oly természetesen, s minden beavatkozás nélkül jó vagy gonosz szellemeknek - lehet Kasperek egy személy Miriánnal - mint ezen utóbbi ugyanaz, ki pár századdal ezelőtt élt.

- Megvallom - jegyzé meg Bercsényi - hogy én nem tudom ezen öreget eléggé bámulni.

- A rejtély könnyű oldatú - folytatá Rákóczi; az Isten sok erőt rejtett az emberbe, s ha a nagy szám alig birt öntudatával testi s lelki képességének; annyi csodával határos kivételeket látunk a történelem lapjain, s olykor az életben is, hogy nem lephet meg bennünket, ha azon milliók közt, kik hazánkat lakják, egy-két oly egyéniség találkozik, mint Mirián és Kasperek, vagy mind a kettő egy személyben.

- Ily embereknek működése és hatása mindig némileg titok marad: természetesen! mert éppen a csudás légkör, mely őket övedzi, képezi lényegüket. Emeld el ezt, tárd fel a titkot, beolvadnak a nagy számba. A szemfényvesztésnek csudás ügyessége csak addig okoz bámulatot s meglepetést, míg kulcsára nem akadtunk; úgy ezen emberek sem őriznek semmit óvatosabban, mint természetes megfejtését annak, mit bennök s körülök a nép csudának kiált ki.

- Én Miriánt, mikép mondtam, egy személynek tartom Kasperekkel. Nem sokat töröm fejemet rajta, hogyan lehet a kettő ugyanaz, mikép jöhetett Mirián Szepesbe? reám nézve fontos ebben a tény maga, hogy ott van; s mihelyt ez áll, annak természetes volta is világos, mert természet feletti nincsen.

- Miriánnak köszönhetem - folytatá Rákóczi - hogy Podolinban minden elő volt készítve elfogadtatásomra, a vas idegű romlatlan vén ficzko Brenkovicsnak Toporczon adott légyottot, mint olyan helyen, mely legközelebb, csak pár ugrásra esik az elzálogosított szepesi városok és helységektől.

- Podolinban a piarista atyák szívesen fogadtak: pár hetet töltöttem nálok, mindennel el valék látva, s a mívelt férfiak közt kellemes, feledhetlen órákat töltöttem.¹³⁴

- Nem ismerek ennél különb szerzetet. Ott tudtam meg a legbiztosabb kézből mindazt, a mi Bécsben megszabadulásom óta történt.

- Oh! kérlek, beszéld el! - mond Bercsényi - nem gondolod, minő gyönyörrel tölti el lelkemet, hogy így túljártál a mosolygó véredek eszén!

- Valóban fogsz némi váratlant találni abban, mit veled közlendek - viszonzá Rákóczi - halld tehát!

- A bécsi kormány szigorú heveséggel neki esett pörömnek, miután személyem kisiklott kezeiből. A fiskus felriadt birtokaim ellen s minden el lőn követve, hogy a világ előtt mint pártütő s bűnös bélyegezve legyenek.

- A szokott módon - szólt Bercsényi - mellőzésével minden hazai törvénynek.

- Mit akarsz, barátom! - felelt Rákóczi nevetve - legyünk igazságosak: ha valakit minden áron el kell ítélni, s nincsen oly hazai törvény, mely ezt lehetővé tegye, ahhoz nyulnak a hatalmasok, a mi közügyben van, s ha nincs közügyben semmi, a mi a törvényesség színét viseli, akkor nem marad egyéb hátra, mint a törvény unalmaát egészen mellőzni.

- Dixit Kellio! - szakítja őt nevetve félbe Bercsényi.

- Elég hozzá, barátom Miklós! nem történt a dolog a szokott czifra előzmények nélkül. Világosan fejébe tölcsezetett a buta közönségnek, hogy vannak esetek, mikor fontos állományi okok kényszerűséggé teszik eltérni a törvényes úttól. E részben nagyok ama lángelmék! a feketét még senki sem mosta oly fehérre, mint ők! Végre az ítélet ki lőn mondva. Nőm elküldötte azt nekem, közleni fogom veled. Tartalma rágalom, s az egész oly színben volt öltöztetve, mely az alapos vádokok hiányát fődözni akarván, minden elfogulatlan előtt tisztán láttatja a szemtelen igazságtalanságot. Oh! az igazság valami oly tiszta, szent - és mondhatom bátor - ereje öntudatában, hogy ha a napfényre nem mernek lépni vele, ha hosszas magyarázatára szorul álnok tolmácsainak, - csak torzképével ámitottak el: az igazság olyan mint a sas, a napba tekint, s nem veszti szeme fényét.

- Igaz! - mond Bercsényi - de nem az e nép célja, elhíttetni, hogy igazságos volt, mit úgy sem hisz senki; hanem betömni azok ajkait, kik ellenkezőt mernek állítani.

- Az ítélet tehát ki van mondva - kezdé újra Rákóczi - árulónak, pártütőnek, felségsértőnek vagyok nyilvánítva; ősi javaim zár alá tétettek, de én magam még szabad vagyok, s mert nem sikerült kivégeztetésem által ijedelmeiket megszüntetni, bért tüztek ki életemre!

- Bért! - riadt fel Bercsényi - tehát orgyilkosokat, bélyegzett gazembereket szabadítottak fel, hogy úton-útfélen a tört verjék szivedbe? - Oh gyalázat!

- Úgy van! 10,000 forintot ígértek annak, ki életben kerít kézhez, 6000 forintot fejéért!¹³⁵

- A nyomorúk! Rákóczi fejéért 6000 forintot! - kiáltott fel Bercsényi - egy közharczos a szabad magyar földön, ha Isten úgy akarja, tizszer annyit ér! Ne tarts semmitől, ha itt, mint minden udvarban, a politikai lég s az állományi elvek az idők viharával változnak, van azért biztos menedék.

- Igaz! szólt Rákóczi hevülve - hiszen lengyel földön vagyunk! hol ezreket találunk, kik befogadnak, s megóvnak egy kormánytól, mely a szabad nemzetek ellensége!¹³⁶

- Tudom bizonyosan - folytatá Bercsényi - hogy Stratmann mindent elkövetett, hogy tőlünk s főleg tőled a vendégjog mehtagadtassék,¹³⁷ azért óvatosak leendünk.

- Nem tagadom - mond Rákóczi - hogy egészen más körülményekre számítottam, mint a minők itt fejledeznek előttem. Nőm s Magdaléna megírták, nemcsak azt, hogy megmenekültél, hanem azt is, minő előző szivességgel fogadott a király: ez oka, hogy ide siettem. De halld tovább.

- Nem ismerem itt a viszonyokat. Szállást fogadtam a legtávolabb külvárosok egyikében, s francziának adtam ki magamat. Hogy Heron marquishoz juthassak, ide a kolostorba jöttem, s a marquis gyóntató atya után tudakozódtam. A derék lelkész kihallgatta vallomásomat, s miután nevemet felfödöztem, neki köszönhetem, hogy másnap Heron marquis maga fölkeregette.¹³⁸

- Világosan láttam, hogy nem bizik bennem, tudakozódtam felőled, s kitérőleg felelt: monda, hogy a király egyelőre szívesen fogadott, de később Reichling az osztrák kormány kezébe akart játszani; beszélte megszabadulásodat, melynek részleteit tőled várom, de kijelenté, hogy nem tudja, hol vagy, holott ez csak tegnapelőtt történt.

- Nem kárhoztatom óvatosságát - szólt közbe Bercsényi - bár e sok alakoskodás és bujkálás béketűrősemet kimerítette, s nagy kedvem volna Reichling úrnak szeme közé nézni.

- Elhiszem azt - viszonzá Rákóczi - de ezen urak fővitésége abból áll, hogy ellenségeik előtt biztosságba tudják magukat tenni. Ma barátom újra ide rendeltettem, a mi történt, láttad: itt vagyok nálad, s szívem nő jó reményben.

- Van okod reá - felelt Bercsényi - mert miután nemcsak te magad, hanem a mi több, *a mi minden! a mi határoz*, Magyarország támadtatott meg legszentebb, legelőszeretettebb érdekeiben, eljött az idő fellépniük!

- Igen, igen! - kiáltott Rákóczi - tenni kell, míg a szikra ég, míg a szív dobog s a vér vízzé nem vált! tenni, s minél előbb!

- Légy áldott hősök utóda e nemes szóért! - mondá Bercsényi.

- Minden kész: nem kell hadsereg, nem kellenek ágyúk, nem várak! mit gondol az ár a gyenge sövénynyel, mit az erdő fáival, s az erős falakkal, mikor diadalútjában hullámain veti előre, s előre, mindent magával ragadván!

- Egy szikra elég! a zsilip, melyet felemelt, a szellő, melyet az első háromszínű zászló megindít! s kész a hadsereg! Tedd lábadat a nemes földre, lebbenjen ajkadról a varázsszó - *szabadság!* s reszketni fognak előtted!

- E bizalom él keblemben - viszonzá Rákóczi - Brenkovics, Apagyi, Clermont, az öreg Mirián előmbe tárták a népvélemény abroszát; mindenütt kész az anyag: de hozzánk méltólag kell fellépniük! Kárhozat a lázadásra, melynek nincs nemes iránya és célja, s átok a semmire-kellőre, ki saját bosszújáért s egyéni érdekéért veti kockára ezrek életét.¹³⁹

- Átok reá! - viszonzá Bercsényi büszke magasztaltsággal - de átok a gyávára is, ki midőn anyját verik, fűtől fához szalad s nem siet védelmére! ki bevárja, míg melle, háta fődve van, míg lándsa, fegyver gyűl körüle, s a kész árral, a kiütött fergeteggel áll a síkra! Te vagy a szikra, kinek gyűjtani kell, az égés követni fog! Ha vársz, míg százezren gyűlnek össze: savoyai Eugén, a nagy vezér, elüti a port az ellenségen, s hadsereget hoz nyakunkra. Most pár ezred van az országban, s ha egy falu kitüzi a lobogót, Magyarhon felkel utána.

- Nem értettél, barátom - mond Rákóczi - az óvatosság abból áll, hogy magunkat megóvjuk újabb törtől! Nem ismersz, ha azt hiszed, hogy hosszas készületre várok; nem Bercsényi, egy maroknyi nép elég nekem, ismerem hazámfiait! tudom, hogy az első, bármi csekély előny, melyet kivívunk, ezeket gyűjtend zászlóink alá.

- Lesznek csökönyösök nagy számmal - veté közbe Bercsényi - de ez mit sem tesz, ha szabadul a tér, ha a haza nevében nem kérsz, hanem parancsolni tudsz, ha a gyávák mögé a veszélyt, a habozók mellé a sikert, a bátrakhoz a bizalmat állítod, csudát fogsz tapasztalni!

* * *

Nem fűzzük tovább ezen első találkozását a két erélyes férfiúnak, csak egy futó tekintetet vetünk még azon időre, melyben az történt.

Az 1701. és 1702. év hadviseléseai változó szerencsével folytak, a mérleg hol fölemelkedett, hol lenyomult, az események súlya alatt. Az utóbbi időkben, s éppen akkor, mikor Rákóczi Lengyelországba ment át, a had szerencséje ideiglenesen kedvezett XIV. Lajosnak: pedig Angolhon és Holland a császár mellett nyilatkoztak.

A svéd trónon a legvakmerőbb s legvállalkozóbb király ült - XII. Károly: ki már nevezetes előnyöket nyert Lengyelországban, s ki, miként elei, hű szövetségese volt Franciaországnak, s a Rákóczi-háznak. Az előny, melyet a hős király nyert, s érdeke abban, hogy a westphaliai

békességet fenntartsa, nem csekély súlyt vetett Rákóczi reményeibe, mert a westphaliai békekötés egyik nevezetes pontja volt Erdély elismerése, mint független önállomány.

Mindezt a bécsi kormány szokásos hetvenkedései daczára, nagyon is sajnosan tudta, s azon rémképek közt, melyek folytonosan elébe tűzték magukat, nem a csekélyebbekhez tartozott a török udvarnak lehető beavatkozása a magyar ügyekbe.

Ellenben mindez természetesen Rákóczinak s Bercsényinek reményeit növelte, s ki nem került az elégületlenek ezreinek éber és sovár figyelmét.

Így álltak a körülmények.¹⁴⁰

RÁKÓCZI.

I.

Sok idő telt el az utóbbi események óta: Rákóczi hosszasan tartózkodott Lengyelországban; a beelsi palatinus neje őt saját házában előző vendégszeretettel fogadta, mint ezt Rákóczi szíves elismeréssel érdekesen elbeszéli emléklapjaiban. A jeles hölgynek férjével meglátogatta az orosz czárt, Pétert, s onnan visszatérvén, ő és Bercsényi folytonos, gyakori összeköttetésben voltak magyarországi barátaikkal.

Az okosabbak időztek, s biztosan akartak föllépni, a kevésbé előrelátók s vakmerőbbek nem tudtak várni, a föld égett sarkaik alatt, s éppen mivel hevedésük s egyes kihágásaik már figyelmet gerjesztettek, úgyszólván, maguk előtt zárták el az utat várakozásra.

Szenyes rabló nép, mindennemű martalóczok gyölöngeni kezdetek a lengyelországi határok közelében.

Olykor a legittasabb, máskor a legeszeveszettebb tolt fel magát vezérnek. Nem volt e nép közt semmi rend, semmi levont s higgasztott eszme! neki-gyújtani sikerrel vagy siker nélkül - ez állt csak előttük.

Azon férfiak, kik titkon a nép kedélyét előkészítették, e kora túlforrását az embereknek észre-vevén, ritkán s csak futólag jelentek meg köztük. Lehetlen volt e gyűlevész sereggel egy okos szót szólni. Maguk, kik a nehéz, életveszélylyel járó főnöki szerepet elvállalták, csak ritkán tudták a csapatokat szélsőségektől megóvni.

Egyik mód lön e népet lecsendesíteni, Rákóczi megjelenését tűzni eléjük, megértetni velök: hogy a herceg csak úgy vállallhatja magára a vezérséget, ha engedelmes, buzgó népet talál.

Azután abban egyeztek meg, hogy küldöttség menjen Rákóczihoz, s őt egyenesen meghívják, s a vezérséggel megkínálják.

E tájban Rákóczi a beelsi palatinusnál volt, hová őt Bercsényi is követte. - Igen kedvetlenül váltakoztak a körülmények Varsóban. A király oda jutott, hová többnyire azok, kik vesztüket érzik. Nem hitt senkiben, mindenhol rémeket látott, s az elbizottságból átesve a nemzetek törvényeit mellőző kitöréseire a félelemnek, Heron marquist, ki Rákóczinak meghitt barátja lön, - saját követi lakában elfogatta, s a határszélig kísértette, azon parancssal, hogy tüstént visszatérjen Franciaországba.¹⁴¹

Ürügyül ezen önkényes tette a svéd királylyali soha törvényesen be nem bizonyított - titkos levelezése használtatott. Rákóczi e jeles férfiában legjobb s legerélyesebb pártolóját személyének s az ügynek, melyet képviselt, veszítette el.

Hogy a diplomatikai összeköttetés egészen meg ne szakadjon, a követségi helyetteséget Bonal marquis, ki az időben Danczigban lakott, vállalta el.

XIV. Lajos parancsából Rákóczi tőle 12,000 franc évi díjat húzott, Bercsényi 8000-et, ennyire terjedt a királyi kegy. - Magyarhon viszonyaira nézve mindig fennmaradt a francia udvar bizodalmatlansága Rákóczi ígéletében; oly hihetlenné látszott, hogy ő képes legyen valami nagyszerű pajzsemelést eszközölni.¹⁴²

Rákóczi két dolgot kért: először, hogy Danczigban pénzt, ügyes tiszteket s mindennemű fegyvert tartsanak készen; másodszor, hogy a lengyel nemesség 4000 lovast és szintannyi gyalogot állítson, kikkel Rákóczi a magyar határba átléphessen, s a forradalom zászlóját

kitűzhesse, ezen *ultima ratiót*, mikor a hatalom önkényre megy át, s rettegésben s leigázásban keres alapot s tartósságot.

Rákóczi oly önzés nélkül volt saját személyére, oly ment minden dicsvágytól, hogy elhatározta a bajor választófejedelemmel szövetekezni, s egyetértve a nemességgel, őt a magyar trónra emelni.¹⁴³

A bajor választófejedelelem, bár Linczet és Passaut elfoglalta már, nem bírt azon erélylyel, hogy a kockáztatott merénnyt még csak lehetőnek is higgye.¹⁴⁴

Könnyítésére e tervnek, a francia kormány ígérkezett a török udvart arra bírni, hogy Tökölyt segítse, s ha mindez megtörténik, kétségtelennek látszott a siker mindazok előtt, kik Magyarország erejét s viszonyait ismerték. A bajor választófejedelelem minisztere nem látott egyebet e tervben, mint egy nemzet kétségbeesését, mely hogy a túrhetlen nyomtatástól szabaduljon, eszeveszett vállalatokra szánja magát, - így telt el két drága visszahozhatlan év.¹⁴⁵

E közben Magyarországon leírhatlan zsarolások voltak napi renden: 12,000 katona követeltetvén, kénytelenek valának a német hatalmasok ezeket kötéllel fogatni, s rengetegben s barlangokban hajtó-vadászatot űzni a menekülő fiatal nép ellen.

A só e gazdag kincse Magyarországnak, e hegyei az áldásnak, oly magas áron adatott, hogy a szegénység só nélkül ette kenyerét.¹⁴⁶ Nemcsak az elviselhetlen adó, hanem főleg az adószedők szabálytalan, önkényes eljárása fellázította a kedélyeket. Olyan volt a nép, mint a fáradt vándor, kit a hús folyam partján szomjhalál fenyeget. Ki a mindig változó, félig vagy éppen nem értett rendeletek ellen vétett, a kérlelhetlen bírák szenvedélyes kegyetlenségét ismervén, megszökött s mint üldözött vad tengette árva életét.

Hitelt halad ezen időszak iszonyúsága!

És ott a bécsi palotákban, a márvány ívek alatt, bíborban, bársonyban lakomázott a fényes hatalom. Egy sóhaj nem hatott a zene s diadalénekek rengésén át! ott vendégeskedtek, tánczoltak, ünnepieskedtek a czifra pávák, hosszú uszályaikkal, a véres verejtékkal természetű áldáson! Istenes emberek voltak ezek, kik mindennap misét hallgattak, minden évben meggyónták bűneiket, a koldusnak egy fillért nyomtak kezébe, s mindig mosdottan s ékesen jelentek meg a világ színpadán. Mosolygó arczczal néztek szemébe az udvariatlan s neveletlen embernek, ki azt merte állítani, hogy nem megy minden a legdicsőbben! Hja! csalthatlan érvekkel bírt a hatalmaskodás! akasztófákkal, pallossal s ólommal.

Bárdok s minstrelek gázoltak át a meleg kemencze közelében a legyilkoltak s üzöttek nemes életén: tüskét s tövist szaglálván az erény rózsái közt - mint az állat, mely csak egyszer szólt - s a Caraffáknak s Bastáknak akadtak énekeseik!

Rákóczi Ferencznek munkácsi herczegségében a zsarolás és zsebelés minden határt haladott.¹⁴⁷ Haramia ellen egy jó pisztoly s fokos elég védelem: e hatalmasok, e zsványok elől hálókabátban nem volt menekülés; kiszivattyúzták Magyarország életnedvét.

A nép, mely Rákóczit isteníttette, Munkács vidékén többnyire oroszokból állt, s első volt, mely egyszerű lakjait odahagyván, erdőkben s rejtett völgyekben keresett menedéket.

E maroknyi nép hírül adta Rákóczinak együttlétét, s tőle nem *támadásra*, hanem hogy együtt maradjon, néhány zászlót nyert ajándécul.¹⁴⁸ 1703-ban, tavasz elején, végre egy Bige Pál nevű embert indított el Lengyelországba, hogy Rákóczit felkeresse, s élete vagy halála hírért hozza meg. Kiséretében egyike volt azon kalugereknek, kikkel a Gaura Drakulujban találkoztunk.¹⁴⁹

Összejárta a két tevékeny biztos egész Lengyelországot.

Ráfael, kit jól ismerünk, vette magára a Bige nevet: ő Brenkovics által időről-időre megtudta Rákóczi tartózkodása helyét, de ez annyira változott, hogy gyakran pár nappal később érkezett a helységbe, honnan Rákóczi és Bercsényi már máshova vonultak.

Végre Izekucz, ki Bercsényi szolgálatában folytonos küldöttséggel volt elfoglalva, véletlenül találkozáskor Ráfaellel, tudtára adta, hogy a herceget Bzrezsánban találándják.¹⁵⁰

Egy este Rákóczi Bercsényivel s két lengyel barátjával, Wiesnovski herczeggel s Potowskival Bzrezsánban, tágas, világos teremben beszélgettek együtt, midőn az ajtó felnyílt s a beelsi palatinusné komornyika belépett, jelentvén, hogy magyarországi emberek várnak az előszobában, s szeretnének a herczeggel beszélni.

Semmi sem lehetett kedvesebb a magyar menekülteknek, mint hírek, levelek honukból, mert minden léhe a honi viszonyoknak élénken érdeklette őket.

- Jőjjenek tüstént! - kiáltott fel Rákóczi s Bercsényi élénken s majdnem egyszerre.

Rákóczi s Bercsényi, hogy Lengyelországban jelenlétük fel ne tűnjön, elfogadták a lengyel öltözképet, mely akkor még általános divatban volt, s a festőbb viseletek közé tartozott Európában.

Könnyű kelmékből, selyem- és bársonyból készült ez, s többnyire eleven szinekből volt ízléssel összeállítva.

Rákóczin s a többi jelenlévőn, különböző színű, bokáig érő lengyeles öltönyt látunk, melynek könnyű redői derekukon az arannyal vagy ezüsttel gazdagon áttört pászszal voltak leszorítva; e fölött a bővebb s hosszabb *kontus* öltve, nyitott s hátravetett ujjjaival.

A szép teremnek ablakai kellemes vidékre nyíltak, melynek fái és bokrain a tavasz első léhe ifjan zölden tűnt fel.

Mikor az ajtó felnyílt, azon Ráfael s a kaluger léptek be.

- Ráfael! Petronius! - kiáltott fel Rákóczi, a jöttek elé sietvén.

Ráfael ezúttal lengyel póröltönyben volt: fehér nadrágban durva posztóból s barna zubbonyban, veres szegélylyel elől, egy éles tört s két zsebpisztolyát - minden fegyverét - ez öltöny födte, úgy, hogy benne a vakmerő kalózra senki sem ismerende. Mindazonáltal nem volt ezen egyszerű visolet minden kaczérság nélkül, s Ráfaelnek fiatal hiúsága itt sem tagadta meg magát: a csinos elhatározott tekintetű ifjúnak minden jól állt.

A kaluger, kit Rákóczi Petronius néven nevezett, valóban egyike volt azon csuklyás barátoknak, kiket Mirián kíséretében láttunk. Ezen öreg ember - mert a 60 évet meghaladta - gyakran fordult meg a munkácsi várban egykor s Rákóczit nem egyszer tartá gyermekkorában karján.

Neve Kamienszki Petron, s jelenben guardiánja volt egy orosz kolostornak, közel Lengyelország határaihoz. Egyszerű kék lelkészi öltönyében jelent meg, a terjedelmes csuklyával, s hosszú szakálla tiszteletet előidéző tekintetét ada neki.

Az öreg Rákóczi kezét vonta ajkaihoz, aztán megölelte, s annyira el volt érzékenyedve, hogy egyes könnyek folytak le tisztas arcán.¹⁵¹

Rákóczi az öröm e kifejezését szíves rokonszenvvel fogadta s az nagy hatást gyakorolt kedélyére.

Az első üdvözlések s futó kérdések után Bercsényi kezdé meg a társalgást.

- Mindenekelőtt - szólt Ráfaelhez intézvén beszédét - engedjünk öreg barátunknak, Petroniusnak, időt pihenésre, üljön ide atyám, a lágy székre, majd rákerül a sor, addig e fiatal urat fogjuk kikérdezgetni.

Mindnyájan helyet foglaltak s miután pár cseléd bort s poharakat tett az asztalra s eltávozott, Ráfael elfogadta a kis boros poharat, melylyel megkináltatott s felhajtván tartalmát, neki-gyújtott előadásának.

- Áldassák Isten! - kiáltott fel élénken - hogy újra látom herczegségedet s gróf urat; a mit mondhatok, nem sokból áll, de elég arra, hogy herczegséged átlássa, minő szükséges megjelenése a nép közt, melyet sem Isten, sem ember nem képes többé tartóztatni a kitöréstől.

- Pedig emlékezhetik Ráfael, hogy e részben szigorúak voltak intézkedéseim? - mond Rákóczi.

- Tudom Fönség, de mikor a ló ragad, s zabla nincs szájában, szóval meg nem állítjuk ám! Mindent elkövettünk, hogy a gyülevész embereket béketúrásra s kitartásra bírjuk. Hasztalan! mikor 4-500 ilyen ficzkó együtt van, Isten sem parancsol neki.

- Leitták magukat, míg egy csepp bor s pálinka volt a csapszékekben; az ital kifogyott - de nem a szomj! rámentek előbb a magános majorokra, azután a kastélyokat támadták meg, ittak, raboltak, romboltak, az ember borzad, ha meggondolja, mit mert e gaznép tenni herczegséged zászlói alatt s nevében!¹⁵²

- S kegyetekben nem volt annyi erő, hogy e népet féken tartsa! - mond Bercsényi haraggal - forradalmat akarunk, hadsereget! s 5-600 ember paczkázik orrunk alatt!

- Gróf úr! - viszonzá Ráfael sértve - nem mi vagyunk a vezérek: Esze Tamás, ki mindig ittas és Kis Albert, ki már akasztófa alatt állt mint zshivány, bitorolták a vezérséget.

- Nincsen valami okos ember köztök? - kérdé Rákóczi - kinek befolyására lehetne számítani. Hát Brenkovics, Vaszil, az öreg Ursa, Fenchel, hát kegyed maga, Ráfael?

- Mi tagadás benne, Fönség, mindnyájunknak bele tört a késünk. Mihelyt herczegségednek zászlói megérkeztek, a nép azt hitte, hogy már minden meg van nyerve. A nemesség ellenben egészen visszahúzta magát: az alföldön, hol a nép részünkön van, elijedtek ily kezdettől, s félt, ha herczegséged késik rendet csinálni köztünk, egészen elveszítjük a nemességet.

Rákóczi fel volt indulva. - Világos parancsom ellen! - kiáltott fel élénken - zászlóim alatt, iszonyúság! mit tehetünk Magyarországon a nemesség nélkül? s ez el van vesztve, mert ki akarna útonállókkal s rablónéppel egy zászló alatt vívni?¹⁵³

- Fájdalom, úgy van, Fönség, - folytatá Ráfael - a nemesség nemcsak el van vesztve, hanem nyiltan ellenünk lépett fel.

- A nemesség? - mond Bercsényi - a nemesség felkölt?

- Nincs különben, - felelt Ráfael - báró Károlyi Sándor, kit ellenségei darab idő óta gyanúsítani kezdettek a német tábornokok előtt, hogy egy csapással elhárítsa magától a gyanút, összegyűjtötte a nemességet, s talán míg mi követségünkben eljárunk, a romboló, gyújtogató csordára ütött, s szétverte azt!

- Rettenetes! - kiáltott fel Rákóczi.

- Nem lehet késni, - szólt Bercsényi élénken - a nép heve olyan, mint a szalmatűz, gyakran ellobog; ha egyszer sikerült szétbontani sorait s lehűtni buzgóságát, nehéz azt másodszor feléleszteni. Neked meg kell e nép közt jelenni, Ferencz! a nemességet ki kell engesztelned, s a szent úgy nemes lángját kifejtened.

- A zászlók eddig aligha mind Károlyi Sándor kezei közt nincsenek! - mond Ráfael búsan s hangnyomattal. - A nemesség az erősb kastélyokba vonult. Higyjen herczegséged szavaimnak: semmi sincs veszve még, ha gyorsan szerencsés fordulatot adhatunk az ügynek. A buzgóság nagy, ha herczegséged megjelenik, ezrenként fog a nép zászlói alá gyűlni, s mi-

helyt vezér van s olyan, mint hercegséged s gróf Bercsényi: nincs kétség benne, a nemesség is velünk szövetkezik.

- Ki merne ily ingadozó reményekre építeni? - mond Rákóczi gondteljes arczkifejezéssel - nem lázadást és forradalmat akarok én! Magyarország önállását mindenáron visszaadni ez czélom!

Bercsényi egy székre vetette magát, s látszott arcának kifejezéséből, mennyire hatott könnyen izgatható kedélyére mindaz, a mit hallott. Aztán felkölt újra, s hevesen kérdé:

- Hol van e nép most, e gyűlevész csoport?

- A nép? ki tudná azt! mikor mi eltávoztunk, szanaszét barangolt; de csak egy része, kiket Mirián gyűjtött, a határszéleken várnak.

- Ha ő hercegsége személyesen megjelenik, kezeskedem az egész Munkács vidéki orosz népességről, mely a tűzbe megy egy felhívásra, ifja, örege - mond az öreg kaluger.

Rákóczi darabig hallgatott, míg Bercsényi kérdést-kérdésre halmozva, s félig hallgatva a feleletekre, maga magát feltűzelte, s miként indulatos embereknél történni szokott, maga lerombolta saját oda vetett eszméit s gondolatait. Mindenből látszott, hogy nem képes ily izgatottság közepette határozathoz jutni.

- Barátom, Bercsényi, - mond Rákóczi - kivételes esetben vagyunk: nem az a kérdés többé, mi történt eddig elég gonoszul s tiszta szándékunk ellen, hanem arról van szó, hogy a hazát megmentsük, minden ellen-ok elnémul e magasztos czél előtt. Elhatározásom kész, menni fogok! magam akarom látni, mi történt s mit tehetünk tovább.

- Úgy van, - kiáltott fel Bercsényi, - ügyünk szent, nyélbe ütjük a dolgot!

- Te, barátom, - folytatá Rákóczi e félbeszakítás után - még ma, ez órában indulsz Danczigba Konszkihoz,¹⁵⁴ pénzre, fegyverre van szükségünk, s mindenek felett egy kis seregre, pár ezer emberre, ha nincsen több, mely a magvat képezze, s példát mutasson a rend- s fegyelemben.

- Istennek hála! - szólt Ráfael élénken.

- Az ég áldása nem fog kimaradni, - tevő hozzá ihletve az öreg szerzetes.

- Mindketten, kegyed Ráfael és te öreg atyám, siessetek vissza a néphez, szorosan tiltom! egy lépés se történjék, míg magam meg nem érkezem. Igyekeztek a népet összegyűjteni s rendben tartani néhány napig, - nem fogok késni!

II.

Három hét telt el e nevezetes találkozás óta. Bercsényi félsikerrel járt, mert 30,000 forintnál többet nem tudott Danczigban szerezni; e csekély összeget ily merész vállalatra, Bonal marquis saját felelősségére kölcsönözte Rákóczinak jószágaira, csak később tevén erről jelentést királyának.

Rákóczi legjobb szándéka mellett sem készülhetett el oly gyorsan, mint azt hitte, s miként maga megvallja, nem sok reménynyel indult azon nép közé, melyről mind a mellett, a mit eddig hallott, távolról sem volt világos eszméje.

E közben Ráfael és a kaluger sietve visszaérkeztek a magyar határra, s a nép közé, mely szavaiknak s ígéreteiknek csak félig hitt, s Károlyi készülleteire fejét vesztette.¹⁵⁵

Még tanácskoztak együtt Dolha közelében, midőn egy reggel Károlyi Sándor hirtelen reájok ütött. Esze Tamás, tarpai földmívelő, ki fejét legelőbb elvesztette, az első rohanásra halva

rogyott le lováról. Minden veszve volt, a zászlók az ellenség martalékai lőnek.¹⁵⁶ A nép szerteszaladt, s pár hét kellett, míg egyes csapatok összeszedték magukat.

Tekintsük meg e gyűlhelyek egyikét.

A völgy, mely előttünk nyílik, sűrű erdőséggel van ellepve; tere nem nagy, de jelenben a leg-sajátosabb képek egyikét tárja fel előttünk.

A kilátás szemközt magas, sziklás csúcs által van elzárva, melynek tetején a déli napnak sugaraiban néhány férfiú tűnik fel, kiknek csak élvonalait láthatni.

Az ideiglenesen levert nép óvatosabb lőn. Ama sötét árnyak a tetőn örök valának, s az erdőségben mindenhol egyes fegyveresek foglaltak helyet, hogy az első riadásra jelt adhassanak.

Jobbra-balra e sziklaoromtól menedékes bérczek képezték a völgy teknőjét, s jelenben a tisztás oldalokon a legrendetlenebb ember-tömeg tanyázott.

Kevesen voltak ezek közül felfegyverkezve. A nagyobb számot nők, öregek, gyermekek képezték, kik rokonaiknak a közelebbi helységből eleséget hoztak.

A magaslatról szép, de vad kilátás nyílt a mindig keskenyülő völgybe a beszkédi határbérczek közt, melyet a klimeczi karcsú torony zárt be, békés párázatok közt.

Hadias öltözetek- és sátraknak semmi nyoma, a tolongó nép hosszú sudarakból gyújtott tüzek mellett főzött, süttött, vagy az itt még igen érezhető hideg ellen sütkérődzött.

A főnökök legfeljebb egy rossz kard által egyszerű szíjon, néha kötelen függve oldalaikról, különböztették meg magukat, s kétes, csekély hatást gyakoroltak alattvalóikra.

Pap Mihály, iszákos öreg csapláros, volt a fővezér, ki segédül Kis Albert, híres haramiát vette magához. Mindketten folytonosan ittasak voltak, következőleg parancsaik is ez állapot jellegét viselték.

Egy Móríc névű régi katona, közvitész azelőtt a munkácsi várban, s Horváth, egykori őrmester valami német ezredben, birtak némi távoli eszméjével a hadi fegyelemnek, de leg-feljebb egy jó altisztével.¹⁵⁷

Pap Mihály, e durva egyéniség, éppen félszeg fogalmai által több zavart, mint rendet eszközölt s folytonos ellenkezésben állt Majos névű korhely nemes ifjúval, ki mindenkép törekedett a lovas csapat vezérségét megnyerni.¹⁵⁸

Oly nevek, melyek később egészen eltűntek s másoknak adtak helyet.

Mindezekből világos, minő selejtes és aljas volt az anyag, melyet Rákóczi szellemének rendezni és tisztázni kellett.

A vidéki nép folytonosan jött és ment, néha vasalatlan csikorgó szekerek érkeztek a rémitő utakon, megrakva eleséggel, s az egész inkább falusi vásárhoz, mint táborhoz hasonlított.

Hogy fogalmunk legyen a szellemről, mely itt uralkodott, közelítsük meg a szűk völgynek azon harántékát, mely ha e keblezetet elzáró hegységgel szemközt állunk, balra menedékesen emelkedik felfelé a bércezen.

A hely elég tisztás, itt-ott facsoportozatokat s bokrokat lehet elszórva látni, s az utóbbiak irányában, a nézőtől jobbra a sűrű erdőség felé, a csekély lovasság ütött tanyát. Az apró ronda lovak közt néhány jeles is volt, alkalmasint lopott lovak a nemesség óljaiból, ezek czövekhez kötve, szénán, szalmán rágódtak, s készületük szegényes és hiányos volt.

Maguk a lovasok, s ezek közt Majos az egyedüli, kinek öltözete szenvedhető, s fegyverzete elég csínnal birt, végre Pap Mihály jókora tűz mellett jártak-keltek.

Marczona nép volt ez, többnyire oroszok, a lehető legszennesebb s elhanyagoltabb öltözetben. Alig volt negyven-ötven rossz rozsdás karabély a kardja, a többieknek minden fegyvere fokosokból s fabuzogányokból állt, vasszegekkel tuskézve, mi erős kezekben félelmes fegyver.

Majos vaskos, középtermetű ifjú volt, 24 éves, apró eleven fekete szemekkel, s felvetett ajkakkal. Jelenben egy fasudaron ült, s arcának kifejezése neheztelésre gyaníttatott. Süvege bal fülére volt húzva, s mellette meglehetősen kinézésű karabély hevert, a fasudarhoz támasztva.

Tekintete a tűz körüli csoportozaton kémelt, s látszott, hogy valamin töri a fejét, mert egy-egy káromkodás lebbent el ajkain.

Pap Mihály atlétai alak, roppant, őszbe vegyült fővel s bozontos szakállal, kinek a hús daczára öltönye gyors ing, lábravaló, s rövid viseltes dolmányból áll; fehér báránybőr süvege mellé hosszú sastollat szúrt, s széles gombpikkelyekkel megrakott túszejében pár hosszú pisztolyt s nagy kést látunk.

Jelenben méltóságos léptekkel kerülgeté a nőktől s gyermekektől övedzett harcosokat a tűz közelében.

Szembetünő volt, mennyire igyekszik az egyensúlyt s a felsőbbiséget megtartani, mely különböző rablások alkalmával reáragadott. Miután egy-kettővel alárendeltei közül szólt, egyenesen Majos felé kacsázott, s csipőjére illesztvén két kezét, süvegének pedig kihívó állást adván, darabig meredten nézett a kissé gajdos ifjúra, azután büszke hangon felkiáltott:

- Nemzetes uram! mikor jő el valahára urunk? így nem lehet tartani a népet, pedig ha valaki parancsolni tud, én értem e mesterséget.

- Látom! - mond Majos fölkelve a tőkéről, melyen ült s kissé egyensúlyozva magát, míg lábai meredt állást vőnek. - A nép azt csinálja, a mit akar! nézze csak bátya, amott a tulsó oldalon nem olyan a tábor, mint a marhavásár? Így le nem vágjuk a németet!

- Mert mindegyik úr akar lenni és parancsolni, - viszonzá az öreg, előre tévén jobb lábát - kegyed úgy, mint a többi, azért nincs egyetértés!

- Nincs a rablásra! - felelt Majos daczosan, kinek fogatkozásai közé nem tartozott a gyávaság, sőt vakmerősége igen ismeretes volt. Szépen szabadítjuk meg az országot, ha rablunk s gyujtogatunk. Teringettét, én nem csudálom, hogy a herczeg nem akar közénk jönni, miután zászlói alatt barátait, a nemességet rabolták ki kendtek, s aztán szét hagyták magukat veretni, mint a rossz gyermekek, - piha, gyalázat!

- Maradt a nemességnek elég, - szólt Pap Mihály haraggal - aztán semmivel annyi népet tartani nem lehet! tetszett volna a herczegnek eljönni, mikor legelébb megizentük. Én nem vagyok hibás! Ha nem lennék itt, eddig egy emberünk sem volna.

- Hallgasson, most is részeg, Pap Mihály uram, s még pórul járhatunk, ha igaz, a mit beszélnek, hogy Károlyi Sándor újra ránk akar törni.

- Csak ide jöjjön! - kiáltott fel Pap, csiptetve szemeivel s hadonázva kezeivel - majd!

- Nem is fognak késni; nem tud bátya semmi rendet tartani; mit teend kegyed, ha egyszerre ránk ütnek? hiszen oly szanaszét állunk, s annyi a nő és gyermek köztünk, hogy csak 30 jóra való katona jöjjön, elütik a port rajtunk, mint a multkor, mikor a zászlókat elhoztam Lengyelországból, s kegyetek Rákóczi zászlói alatt a zsidókat és nemeseket fosztogatták.

- Ki oka? nem zászlókat, hanem Rákóczi Ferenczet kértünk; ha jó, s pénzt, katonát, fegyvert hoz, mi baj sem leende. Véletlenül rohantak reánk, - kárán tanul a magyar! - Most jöjjön, ha

jó dolga van! Na hiszen, nemzetes uram, kegyed sem volna jó vezérnek, pedig tudom, mint nemes ember, restel az ily daróczos ficzkónak engedelmeskedni!

- Mit tennék, ha megtámadnának? azt kérde tőlem, megmondom: vagyunk elegen, megfuvatam a tárogatót, neki megyünk az ellenségnek s megverjük, mint annak a rendi.

- Mi történik ott? nézze csak bátya! - kiáltott fel Majos.

- Futnak a tulsó oldalon, mind erre tartanak, apraja-nagyja, - mond Pap Mihály, kinek a bor daczára, melynek illatát öt lépésnyire lehetett érezni, arcza úgy elhalaványodott, mint a viasz.

E közben rémítő ordítás hangzott. - Az ellenség - az ellenség - az ellenség! - Lehetett látni, miként siettek le a kiállított örök a sziklákról, kik alkalmasint jelt adtak, mit Majos és Pap Mihály vitatkozásuk alkalmával észre nem vettek. A gyalog csapatok kaszát, fokost ragadván, hanyatt-homlok rohantak a lovasság felé, mely sietve kantározta lovait.

Hasztalan kiáltoztak Kis Albert, Móricz és Horváth, s egy Nagy Márton nevű martalócz, ki a dolhai kudarcz után csak most került elő, nem valának képesek a népet megállítani.¹⁵⁹

Mikor már a völgyet hosszában áthatító csekély patakon átgázoltak, s mindig növekedő ordítás közt közeledtek a lovassághoz, Pap Mihály felkapott egy szép szürke lóra, s rendezni akarta embereit, Majos pedig csinos fakóján egyenesen a rohanók elé nyargalt.

- Megálljatok! megálljatok! - kiáltott - az ellenség még messze van! Horváth és Móricz uraimék! csináljanak kendtek rendet! állítsák fel a patak hosszában a népet.

- El kell a nőket, gyermekeket kergetni az erdőbe! - ordított Horváth, ki, miként látszott, nem vesztette el fejét, s már lovon ült.

- Ott, pár száz lépésnyire elég szoros a völgy, - kiáltott közbe Móricz egy kis pej kanczán elővágatva. - Pap Mihály uram! vigyen fel pár száz embert oda jobbra a bérczre a szoros mellé, kegyed pedig Kiss Albert a tulsó oldalra; ha e szűk bejárást megvédelmezzük, nincs mitől félni.

- Ki parancsol itt? - kiáltott Pap Mihály - én vagyok a fővezér! pár száz embert vigyek el? hiszen úgy sincs több! Utánam! menjünk az ellenségnek, minél előbb, annál jobb!

- Hű bele Balázs, lovat ad Isten! - mormogott Majos dühösen.

E rémítő zavar közben a nők, gyermekek, szekerek az erdőségbe vonultak, de oly nyakra-főre, hogy a szekerek közül többek a járatlan utakon s a menést akadályozó fák közt feldőltek s összetörték. Az anyák gyermekeiket keresték, kiknek sívítása áthangzott az erdőn.

A magyarhoni nép bátor s bár a fegyveresek nagyobb részt oroszokból álltak, Pap Mihály felszólítására mintegy 180-200 gyalogos összefutott egy csomóba, a lovasság pedig előre nyargalt, s a patak szélén megállt, Nagy Márton vezérlete alatt.

- Ki jó ott? nézzetek oda? - kiáltott Horváth, ki miután látta, hogy Pap Mihály nem tágít a vezérségtől, a lovas osztályhoz csatlakozott.

- Nem a német! annyit látok - viszonzá Majos, éppen pisztolyait töltvén.

- Ráfael, Ráfael! hangzott egyszerre azon oldalon, hol Móricz és Kis Albert a gyalog sereget kezdték rendezni, - ráismervén a lovagra, ki a völgy hosszán, a lengyel határ felől szélgyorsasággal száguldott feléjük.

Mikor Ráfael mintegy 100 lépésnyire lehetett már, távol mögötte egy kis lovas csapat bontakozott ki a völgy nyílásából. - Lehet látni, hogy előttök zászló lobog, de annak színét senki sem volt képes megkülönböztetni.

Ellenség! ezt gondolta mindenki - mielőtt Ráfaelnek ideje lenne szólani. - Hihetőnek látszott, hogy Károlyi Sándor, megtudván, hogy az általa szétkergetett rablók itt-ott gyűlöngnek, most végkép meg akarja őket semmisíteni.

Végre Ráfael megrántotta lova kantárát: a szép állatról a tajték szakadt s földnek meresztette két első lábát.

- Minő zavar van itt! - kiáltott fel Ráfael: Pap Mihály uram, nyargaljon át a lovas csapathoz, s adja tudtára, hogy a herceg jó!

- Rákóczi - Rákóczi! - kiáltoztak egyszerre minden oldalról.

A csapatok főnökei előnyargaltak, s élénken kezdték Ráfael kérdésekkel ostromolni.

- Nincs erre most idő, - mond Ráfael, kinek vonásaiból látszott, minő kellemetlenül lepte meg őt a vezérek ittassága, s a nép csekély száma, mi azonnal feltűnt, mihelyt a fegyvertelen gyülelésező nép, s aggok, nők, gyermekek szétszaladtak.

- Hová lett a sereg? - folytató haraggal - így szétveretni magokat, gyalázat!

- Nem volt mit tenni, uram! - mond Pap Mihály méltósággal, mikor ezek jönnek százak ellen! - ez már megtörtént: aztán imitt-amott a hegységben van elég nép. - A mit itt lát kegyed, az csak kis része.

- Istenért! - mond Ráfael, ha már csak e maroknyi nép van együtt, legalább csináljon kegyed rendet köztök. Kiég a szemem a herceg előtt.

- Rendet! - viszonzá durván Pap Mihály - együtt állunk itt - elég ez rendnek! nem vagyunk mi németek, hogy sorba szoruljunk, mint a kékék, ha nem tetszik kegyednek a rend, csináljon jobbat!

- Ne haragudjék, földi! - mond Ráfael, ki elkezdé minden béketüresét veszteni. - Nem kétkedem kegyed vitézségén, de így nem fogadjuk a herceget. - Leszek én segédje uram s megcsinálom a rendet, még van egy fél óránk. Látja amott a lengyel dsidásokat? messze vannak. Ha rendbe állítatom a népet, aztán újra kegyed leend a vezér.

- Az urak ettek meg bennünket mindig! - kiáltott dühösen a részeg fővezér: hol az Isten az emberek eszt akarja elvenni - urat küld! - Na - csak rajta, csináljon kegyed, a mit akar, de én vagyok a vezér! én gyűjtöttem a népet, én szabadítom meg az országot!

- Igaz, uram! kegyed nagy ember! aztán nem is vezér dolga a katonákat sorba állítani, ezt a tisztekre szokás bízni.

- Nem a vezér dolga! - felelt büszkén Pap Mihály - igaz! A vezér csak parancsol.

Ráfaelnek végre sikerült a gyalogságot rendbe állítani: a lovasság is ájtjövén a folyam innenső partjára, két csapatba oszlott fel, s a kis hadsereg jobb s balszárnyán foglalt helyet.

E közben a szétszaladt nép, melynek Móríc hírl adta Rákóczi jöttét, vissza kezdett szállongni a sűrűből, s a szikla aljában, szemközt a völgy nyílásával, hosszú csoportozatot képezett.

Közel félóra telt el e rendezés közben s már Pap Mihály valamennyire kijózanodva, a sereg előtt foglalt helyet. Kimondhatlan volt a büszkeség kifejezése arcában, süvegét félretolta, s kardjával folytonosan hadonázott.

Ráfael jobb szárnyán állt az egyik lovas osztálynak.

Pap Mihály sok méltósággal, de kevesebb egyensúlylyal lelkesítő beszédet hevenyészett.

- Vitézek! - szolt kissé gagyogva: megverjük a németet! mienk az ország! úgy van - valamiképen pedig a vitéz népek Jericho falát lerontották, és Salamont felakasztották, - mi is mind apróra vágjuk az ellenséget! Vitézek! én vagyok a vezér - hogy tudniillik annak utána és

minekutána - igen - én vagyok Pap Mihály a vezér - én parancsolok! ha a herczeg jön, emeljétek le a süveget.

E lelkes szónoklat után Pap Mihály kissé jobbra konyult nyergében, de azonnal fölegyenesedett, s oly meredten tartotta nyakát, hogy mindkét szeme kidülledt.

- Marha! - mormogta magában Ráfael: szépen megjártam! - azt hittem, hogy míg visszatérek Lengyelországból, összegyűl pár ezer ember, s Brenkovics vagy Clermont itt lesznek!

Hasztalan törekedett Ráfael, Horváth, Móricz és Majos arra, hogy a nép csendesen várja be a herczeget, semmi sem használt: Éljen Rákóczi! mienk az ország! éljen a magyar! ordítottak az oroszok, mert még akkor kevés magyar volt köztök - rozsdás lőszereikből folytonosan puffogtattak, s oly zsinatot ütöttek, hogy Pap Mihály úr leginkább saját magának szónokolt, alkalmasint nagy hátrányára a zajongó hallgatóságnak, vagy inkább kiabálóságnak.

III.

Egyszerre csudásan elnémultak mindnyájan, mintha a szó kiapadna torkukból, vagy nyelvük fagyott volna meg.

Távolról mindig élesben és csengőbben megszólalt először a szent magyar földön a *Rákóczi-dal*! Június 14-én 1703-ban.

A lengyel lovas csapat mögött jöttek a zenészek! maradványa Tökölyi cigányainak, kiknek buzdító zenéjét hallottuk már egykor, s kikhez később fiatalabbak szövetkeztek.

Senki sem ismerte a varázsdalt, mert nem volt az induló.¹⁶⁰ Az öreg karmester titkon, a csaták riadásaiból, az ágyuk dörgéséből, a haldoklók jajából s a fékvesztett vihar zúgásából egy dalt olvasztott össze, - minő még nem volt.

Titkon gyakorlá be néma erdőkben és sötét barlangokban. Rákóczi sem hallotta azt soha: most először, a magyar földön, szabad ég alatt lépett az elő, mint Minerva fegyveresen és sisakkal fejében. Minden hangja egy szózat volt, riadó és intő, hatalmas és bús egyszerre: minden fordulata egy eseményt jelölt: Mohács és Várna sírtak e dalban - s Mátyás és Nagy Lajos dicsősége felcsillogtak büszke hanglejtésein.

Olyan volt e dal, mint a teremő könyvében a világ, mely lett, mihelyt a teremő szózata kimondá: egész nyilvánulás, hosszú legenda és szivárványa a reménynek!

A nép nem tudta, mit hall, minő varázs melegszik át keblén, minden hang, melylyel füle találkozott, - egy gondolatának adott nevet és alakot. Úgy tetszett a szűk völgyek durva fiának, mintha ő énekelne: mintha e parancsoló s panaszló, e buzdító és vigasztaló hangokat hallotta volna már mint bölcsődalát, vagy atyja ravatalánál - mint síréneket.

A nép, mely kábult áhitattal fülelt a zenére, a kis sereg, mely vidám lobogóival elősietett, a férfiú, kinek neve él, míg magyar él, míg egy lant van a széles magyar földön, - mindezeket - a sír földi! de a dal, a dicső ének él! és élni fog halhatatlanul.

Buzdít és panaszol, riaszt és emel, sír és örvend, mint ama napon, hol a reggel harmati közt a mármarosí völgyben született.

Kérditek-e még, miért hallgatott e nép, - mi kapta meg lelkét, miért vált a vad haramia ez órában emberré?

Felelek nektek: a *Rákóczi dalát* hallá.

* * *

Még el nem telt egy második fél óra, s a jelenet megváltozott.

Rákóczi jött! - Oh! e szó - e név - ezen ember! - Rákóczi jött!

Tatár méne, fekete mint a kökény, karcsú mint zerge, nyerítve robogott a völgyön elő, mint Cyrus lova, mikor a nap első sugarát megpillantotta.

Könnyű kalpag ült a szép ifjú Rákóczi fején, a fekete kerecsennel tetején a szellő játszott.

Bársony fődte karcsú tagjait, sűrű fürtai lebegtek, míg a deli paripa sörénye, mint fekete zászló emelkedett.

Olyan volt, mint a cherub lángoló karddal, ki a paradicsomból kiűzni jött azokat, kik hesperidáink arany almáit költik el, s hajlékunkban urat játszanak.

Olyan volt, mint kék egen az arany felleg, melylyel a vihar szövetkezik tisztító villámaival: olyan mint a pont, melyre ha a hajós tekint, felkiált: össze a vitorlákkal, - fergeteg jó!

Mert a hatalmasok úgy akarják, hogy csak fergeteg és vihar hozzon áldást - s vér legyen bére a szabadságnak mindenha!

Sokszor az emberi ész megreppen azon kételyre, ha boldogság-e, a mit keres? - ha annyi élet, annyi vér és szenvedés - folytonosan hullva az örvénybe, soha be nem tölti-e azt, hogy hidat emeljen a névtelen egyházba, hol végreményeink oltártüze ég.

Ha a gondviselés, midőn oly iszonyú árát szabja a szabadságnak, nem hiszi-e, hogy bálványt tömjénezünk, s az ivadékok ezrei le nem higgasztották még a szent eszmét, melyre a szegény nyelv más szót nem ismer, mint *szabadság*.

Oh! pedig az, mit a becsületes szív ezen eszme által ért: vallás, melylyel az emberi jognak emel oltárt; áldozatkészség, mely magát kifeledi a számításból; felebaráti szeretet, mely az emberiség boldogságában talál élvet s megnyugtatót; a rend, a jogosság s a *törvény tiszteletének* eszménye! mert a szabadságot mások szabadságától föltételezi. - Virágok nőnek utain, nem emelkednek vérpadok, nem a félelem, a bosszú s zavargás hazája: az ígért földe, hová a jobbak zárandók serege vágynak, fehér zászlók s testvérdalok kíséretében.

De az érczkő lángokban olvad folyammá, míg arany és ezüst kiválnak a kevert rétegből. Talán ha egykor a nemes tiszta istenszobor fődetlen áll, s lerázta fátylait s kételyeit - a gondviselés egy nagy, egy magasztos diadalt tart fel számára.

Rákóczi jött!

Kíséretében csekély számú lengyel lovas. Bercsényi nem volt vele, a lengyelországi nemesek közül egy sem kísérte őt.

Egyedül jött, mint a mesés *Abulfauris*, mint a nagy emberek jönnek a világra, mint az áldás! mert az átok nem jó egyedül, mert nagy emberek nem születnek párosan. Az uszály, a bámulók s igenlők serege nem kezd semmit, csak szövetkezik, a menetet az irigység s gyávaság diadaléneke fejezi be, ha felül emelkedik. Pulya a nagyság mellett, örülve a bátorság s nagyszívűség szerencsétlenségén, diadalt keresvén a rugásban, melyet a haldokló oroszlánnak ad.

Rákóczi keleti arcza halvány; nem világol öröm a szép, a rokonszenves vonásokon, komoly mint a végzet, hívó mint a remény, hideg mint az erdő!

Miért örült volna ő e nagy pillanatban, melynek a sors oly nyomorú keretet adott? Lehetett-e perczig csalódásban, minő nehéz és fontosságteljes az ügy, melynek ifjú életét szentelte!

Előtte Európa legszebb, leggazdagabb országai egyike: leigázva, szabadságát veszítve, idegen hatalmasok paczkázó bosszúja s gonosz gazdálkodásának martaléka! Hatezer négyszög mértföld, 14-15 milliónak szabadsága, nyolczszázados alkotmány, s a legfényesebb lapjai a

világtörténetnek! S kik vártak itt reá? pár száz martalócz, haramia, kalandor - kaszákkal, ásókkal, botokkal!

Ki bámulná, ha nem tudott örülni, ha szive megszorult és szemébe könny lopódzott.

De a nép, a vad sereg, a martalóczok leborultak; nők, aggok, gyermekek özönlötték őt körül, minden szemben könny, minden ajkon áldás, minden tekintetben büszke remény!

Rákóczi meg volt indulva; e felriadó öröm, e könnyelmű remény, e rokonszenv mint az ár, megkapták őt. Nem nézte a számot, nem e ronda népet, a hegyekre tekintett, a fűszeres völgyre, a tiszta égre, mely fölötté boltozott, a napra, mely dicsően árasztotta sugarait.

Nem volt-e Magyarországon? ama földön, hol minden kunyhó ajtaja nyitva elfogadására, hol ismerően tekintett reá minden fa, minden bokor; nem volt-e övéi közt? S az iszapos ér-e az, melyről a hatalmas árt kell megítélni, mikor az ég csatornáit megnyílnak?

Választott-e nazarethi Jézus fényes urakat és bölceket a dicső munkára, melyet isteni szelleme végrehajtott?

Nem az eszköz győz, hanem az eszme, - a gondolat!

* * *

Ki merné megkísérteni, hogy ezen elfogadást, s a különböző érzéseket visszaadja, melyek e válságos napon kifejtettek.

Rákóczi a hon embere volt! Ezer közül alig mert volna egy szemébe tekinteni a roppant vállalatnak, mely előtte állt. Rákóczi merte ezt!

Szólott a néphez, felélesztette reményét, egy sugarát lelke nemességének osztá meg vele.

Értették-e őt? ki tudná megmondani!

De varázs volt ezen ember körül, hihetlenül megváltozott minden, mihelyt lába a hazai nagy laknak küszöbén átlépett. A ronda tanya táborrá fejlett ki, hihetlenül s csudásan tudott Rákóczi szelleme hatni e vad népre s rakonczátlan vezéreire.

Parancsa rövid s elhatározott volt, de atyai; szigorúsága merev, de mindenkori; nem korholta az embereket, megkivánta a rendet multhatlanul s változhatlanul. A hanyag mit sem nyert, mert semmit sem mulaszthatott el; mit ma elhanyagolt, meg kelle tenni holnap, egy munka helyett kettőt.

A restnek lőn legközelebbi érdekében a pontosság, mert munkát kímélt vele. Ha régi magyar szokás szerint representált valaki, Rákóczi nevetve felelt:

- Baj biz az, földi, de hasztalan, meg kell tennünk, mi reánk van mérve: én, mint te! - Mindez igaz, lassan s nem egyszerre ment.

E történet folyamában elég alkalmunk leend Rákóczi rendező szellemével, szeretetreméltó kedélyével, s azon magasztos önzéstelenséggel megismerkednünk, melyet - hála nekünk - a legellenkezőbb véleményű történészek fenntartottak dicső emlékül.

Minden vesztett ügynek vannak hollói: árva nép, mely a veszély nehéz óráiban retteg, de ha kisüt a nap, büszke pávakarajt kerekít, s még neki áll felebb! Árva nép, mely ismeretlenek ellen tárja ki konyha elménczkedéseit, és székhordó daróczosságát; a legpipogyaabb, legnyomorúságosabb neme az orozva harapóknak, mikor hátuk földve van. Akadtak Rákóczinak is rágalmazói, mikor árulás és balszerencse elolták csillagát. Hogy is ne! hiszen egy Caraffa, egy Cobb és Basta találtak diadaléneklőkre! De a kigyólehellet daczára, mely e tiszta jellem tükrére fuvatott, kevés név tartotta meg oly üdén, oly fényesen emlékezetét.

Pár nap mulva, ki e szűk völgybe jött, magas fák közt látta Rákóczi tágas, de egyszerű sátorát. Előtte mint árbo cz a karcsú fenyő sudar emelkedett, melyről a három színű zászló lobogott, honi szellők árnyán kifejlesztvén szárnyát.

Hallotta a nyertő méneket, látta a számos tábori tüzet, az osztályozott csapatokat, a rendet s fegyelmet első vonalaiban.

Ha nem is volt e rend szabályozott, a fegyelem oly éber, a tábor oly hadias: a bálványozott vezér minden nap egy hiányt pótol, egy előnyt idézett életre.

Mihelyt Rákóczi jelenlétének híre elterjedt, ébredezni kezdett a harcias fiatalság. A nemeség, mely a romboló vad csorda elől váraiba menekült, lóra ült, kardot kötött, zászlókat fejtett ki, hogy később vele szövetkezzék.

A remek alföldi nép megrázta magát, mint az orosz lán, ha barlangjából kilép, s követi egy mást érték.

A félelem szégyenlenni kezdé magát, a gyávaság sánczait ásá, s köpenyeit szedte elé; a kétke-dés érezte a választás kényszerűségét. Minden megváltozott, beesett a szikra a csűrbe, égni kellett, akart, nem akart!

Legtöbb baja volt Rákóczinak bárdolatlan, s éppen azért makacs és hiú alvezéreivel.¹⁶¹ Mindenki parancsolni vágyott; mindenki azt hitte, hogy őt hivatal, fizetés-megkülönböztetés illeti. Senki sem akart kerestetni s kitaláltatni, maga keresett, maga kürtölé, minő nagy ember, s nagy tettek reményében előlegezett.

Rákóczi remekül tudott ezen emberekkel bánni. Meghagyta a gyűlevész népnek saját választú vezéreit, míg ügyetlenségük alattvalóikat is bosszantotta. Úgy parancsolt nekik, mint a legműveltebbeknek, s ha nem értették, ha nem valának képesek eleget tenni kötelességeiknek, lassankint vagy lemondásra birta őket, vagy a nemtelen anyagból szobrot állított elő.

Sokan, kik a forradalom kezdetében több alkalmatlanságára, mint előnyére voltak az ügynek, használható, olykor jeles, nem egyszer kiváló emberekké fejlettek ki a csaták s nagy napok iskolájában.¹⁶²

Azok, kikkel a Gaura Drakulujban találkoztunk, később csatlakoztak Rákóczihoz, jelenben ezek egy része a híres harambasa, Pintye Gregor vezérlete alatt a nagybányai bércek közt tanyáztak.

Néhány nap mulva általánosan elterjedt a hír, hogy Rákóczi serege 10,000 főből áll; mennyi volt ebből igaz, meglátjuk később. Brenkovics és társai táborába jöttek s újra elfoglalták azon helyet, melyet egykor Tökölyi hadviseléseiben.

Clermont az első egyike volt, ki Rákóczinál megjelent.

A zászlók megszenteltettek, s a három színű lobogókon ezüst betűkkel fénylett: *Pro libertate!*

Tekintsd a tengert, mikor forr, az eget, mikor borul, a vihart, ha kél, - ilyen volt Magyarország!

MUNKÁCS.

I.

Mihelyt Rákóczi seregébe több magyar, mint orosz és oláh gyűlt össze, a fenyíték is nehezebb lőn. A munkács-vidékiek s azoknak legnagyobb része, kik a herczeget a klimieczy völgyben fogadták, majd mind Rákóczi-alattvalók voltak s gyermekkoruk óta e ház iránti hódolatban növekedtek; az ujdönjöttek közt, Magyarország leggazdagabb népének, a híres alföldnek fiai is találkoztak eddig csekély számmal. Ezek, ha kevesebb rendetlenséget okoztak, s távol valának amaz első gyülevész sereg kihágásaitól, sok önfejűséggel bírtak, s szerettek bele-szólni az ügybe.

Míg amazoknak elég volt parancsolni és szigorú fegyelmet tartani, addig ezeket vezetőik szóval tartották, s velök az intézkedések helyes okát igyekeztek megértetni.

Az első nyugtalanságot e szűk, hegyes vidékkel ellenszenvük okozta. Alig várták, hogy a szorosok közül a szabad téerekre lejuthassanak.

Az élelmiszereket is nehezen tudták megszokni; e határokon csak zab terem, s a magyar a zabkenyeret undorral ette.¹⁶³

Rákóczi áruhában a nép közé vegyült, kihallgatta panaszait, megismerkedett szellemével s a hol lehetett, segíteni tudott.¹⁶⁴

Mégis volt e táborozásban valami, a mi a reményt folytonosan élesztette: azon félreismerhetlen ösztön, mely az ország legtávolabb részeiről oda vezette az embereket, a mindig szaporodó jó hírek, a naponkint inkább nyilvánuló remény a merész fellépés sikerében.

Rákócziban a nép azt szerette, hogy mindenkit szívesen, s az unatkozás legkisebb jele nélkül kihallgatott, s még egy növelte bizodalmukat, mit ha sokan meg nem foghatnak, mivel a magyarhoni népet nem ismerik: Rákóczi, mihelyt valamely vidék készségéről meg volt győzve, a köszönet forró s kedélyes nyilatkozatai után, minden szószaporítással felhagyott, s felszólítások, kiáltványok s buzdítások helyett - *parancsolt*. Oly józan a magyarországi nép, hogy a történelem mindenkor tanúsága szerint, a parancs szigorú, elhatározott szavait *a haza nevében* fogadta el, s annak, minél rövidebb, határozóbb volt, annál nagyobb készséggel engedelmeskedett.

De ha minden oldalról érkeztek azon helyekről követségek, melyek az ügygyel szövetkeztek, Rákóczi oly oldalról is vett kedvező tudósításokat, honnan - nem tagadjuk - várta azokat, de nem hitte, hogy önként jőjjenek.

A munkácsi őrizet tisztjei közt számosan voltak, kik mihelyt megtudták Rákóczi megérkezését, azonnal titkon tanácskoztak, s értésére tudták adni, hogy hűségükre számíthat.¹⁶⁵

Adjuk egy általános képét e napoknak, melyekre a pöffeszkedő elbizakodás talán gúnyos mosolyt szánt, de melyek egy elvitathatlan igazságot bizonyítanak, tanulságul az utókornak. Ezen igazság az, hogy valahányszor a kormány, ha legjobb szándékkal is, vagy talán belső meggyőződésből, de oly eszközöket használ rendre s boldogításra, melyekkel a kormányzottak rokonszenve nem találkozik; s valahányszor messzevágó tervei mindent a jobb jövő reményére, és semmit, vagy keveset építenek a jelen élveire s megnyugtatóására; ott forradalom marad a népek utolsó s egyedüli menedéke.

Sok bölcsesség létezik a miatyánk egyszerű szavaiban, mely Istentől a mindennapi kenyeret *a mai napra kéri csak*.

Az ivadék, mely él, nem áll csak bölcseségből és magasb erényű emberekből: ki a tömegnek reményről beszél, míg napjait elkészeríti, vagy azt arra szorítja, hogy fákat ültessen, melyekről unokái almákat szedjenek, - nem ismeri az emberi természetet. A bölcsesség lépteit a jövőre akkor kezdi, ha a jelennel ki tudott békülni. Magasztos és szép a jövőt előépíteni, szent kötelesség! De ne verjük s ne éheztesük az embert annak rovására, hogy egykor nem bántandjuk s jól fog lakni: ki az árban küzd, az a révre törekszik, s az első mentő ághoz nyúl, ha kezébe szakad is. Szól sz. János a pusztában.

Ezen igazság mellett a mármarosvidéki táborozás még egy mást is bizonyít: hogy az ember, ha szenved, ha kénytelen bosszúját keblébe fojtani, s hallgatását elfogult önhittség tétlen zsidbadásnak veszi, mindig véletlenségekre számít. A remény, legyen az a leghihetlenebb s legcsudásabb, azon irányban növekszik, melyben a szenvedés súlya a kétségbeesést látszik megközelíteni.

Mikor az ég hallgat, a fellegek némák, akkor sujt a villám; ha csattanását hallod, túl a veszély, vagy mást ért a villám.

Azon élénkség, mely e völgyben kifejtett, hitelt halad; nem telt egy óra, melyben az ország egyik vagy másik részéből ne érkeztek volna egyes fegyveresek, nemes urak, követségek.

Ott egy kis zászlóalj bontakozott ki a sűrűből, pár fényesen fegyverzett lovassal elől.

Túl egy küldöttség jött, a Jász- és Kúnkerületből, melyet a mindig kurta-erszényű kormány elzálogosított; szálas, főséges nép, zömök erős lovakon; ráismernél a keleti szigorú vonásokra ma is. Öltözetük sem különbözött sokat a mostanítól; csak hogy nem kalapok, hanem süvegek fődtek a sűrű bodor fürtöket, s szűr helyett rókatorkos, czombig érő kék menték voltak a széles vállakon átvetve.

Azután jött a hajduvárosi küldöttség: vidor nép, erős és szép, bátor és harcra kész; előttök lovagolt egy éltes hadnagy, hosszú fehér fürteivel. A merre jött, a nép leemelte süvegét, s mindenütt vidám, élénk üdvözlés szavai hangzottak feléje. Az öreg hadnagy csendes méltósággal köszönt: nem függött gyémántos kereszt mellén, nem fődte arany szkofium kék ujjasát: az Isten keze tisztos öreg arczára írta föl: *az öreg úr jó, - le a süvegekkel!*

Rákóczi napestig lovon ült, rendezve, intézve, parancsot adva: a legtöbb követséget lóháton fogadta el.

Ha délben egyszerű ebédhez ült, népes volt asztala; de maga vizet ivott és ebéd végén csak egy kis billikom keringett, éltetvén a hazát.

Mikor a nap leáldozott, mikor az erdő elnémult, s fényesen mint istennő lépett kék határaiba a hold, kísértetve csillagudvarától; mikor a tábori tüzek lángjai veresen lobogtak fel, - a nép karajba ült egy magas százados fa alá, mint az arab a sivatag pusztáin; azután a zene megszólalt oly nyelven, melyet e sok ajkú nép egyenlően értett.

A nagyidai dal, Tökölyi indulója, szláv ós oláh énekek váltakoztak. Itt-ott a vidékből ide tódult fiatal nők és leányok éjfélig tánczoltak.

Az erdő sötétében, egy zöld domb harántékán, vagy a hevenyészett kunyhó előtt, fiatal hölgyek énekeltek: arczaikba a halvány hold kéken világított.

Olykor, ha már mindenki pihent, kürt szólt vagy trombita harsogott; új harcosok érkeztek; mindig, mindig! mintha a földből nőnének ki.

* * *

Nem akarjuk részletesen elbeszélni a küldöttségek szónoklatát, a tarka híreket, melyek jöttek mint a szivárvány, s eloszlottak, mint a köd.

Messze vezetne minden egyes vidéki s távoli urat megnevezni, kik váltakozva jöttek és mentek, s kiket Rákóczi azon szívességgel fogadott, melylyel barátokat tudott szerezni; míg a hatalmasok csak magukat bámulva, csak saját lángeszükre támaszkodva, s önfényüktől elkábulva nem veszthettek ugyan barátokat, mivel nem bírtak azokkal, de sűrűdni látták ellenségeiket.

Rákóczit az alföldi küldöttségek arra unszolták, hogy hagyja el a zabkenyér árva völgyeit, s lépjen ki a síkra, Munkács vidékére.

Erősíték többen, hogy a Montecuccoli-ezred, Károlyi Sándor dolhai győzelmének hírére, új és sürgető parancsot kapott, hogy Olaszországba menjen.¹⁶⁶

Ha a jó, mint a rossz hírek, ha a lég, mely a forrpontról a jégfokig szállt le és viszont, a kedélyeket folytonos hullámvásban tarták: Rákóczi maga nyugodt volt.

Mikor a Rubicont átlépte, - miként maga mondja emléklapjaiban,¹⁶⁷ - a cél állt előtte, s szíve sem a veszélyen, sem az eszközök csekély voltán meg nem rezzen; ismerte a földet, hová jött, bizott a népben, melyért mindenét kockára tette.

Azonban a mi történt, a mit hallott, meggyőzte őt, hogy késnie nem lehet.

Tábora ez időben már egészen hadias lábon állt, de rosszul volt fegyverezve, s a fegyelem is csak kezdetben; ezen kívül jelesb tisztok is mindig hiányoztak, mert a nemes urak, kik őt felkeresték, eltávoztak s készülleteiket tevék; mindenhová előőrsök valának rendelve: czirkáló csapatok vizsgálták át az egész vidéket, s Brenkovics emberei mindent tudtak, mindent láttak. Rákóczinak azon előnye volt, hogy a veszélyt ismerte, melylyel szemközt állt.

Megtudta, hogy az egész uton Munkács felé ellenséges katona nincsen, hogy a nép nyitott karokkal várja, s a nemesség, szegény mint gazdag, mellette s az ügy mellett nyilatkozott.

Rákóczi parancsot adott a jövő hajnalban indulásra.

II.

Három nap alatt Rákóczi, a körülményeket tekintve, csodás rendben érkezett Munkácsra, maga előtt küldvén híres manifestumát, a vérbe edzett szavakkal: *Recrudescunt inclitae gentis hungarae vulnera!* - mely később a földből emelte ki a harc romlatlan fiait.

Czirkálói az akkori magyar hadviselés modorában, a várat párszor megközelíték, de természetesen minden egyéb eredmény nélkül, mint a szükséges begyakorlás gyors és hadias mozdulatokban.

Rákóczi főhadiszállását az alvárosban, kevéssel tovább a vártól egy ágyulövésnél választotta, zsindelylyel fődött s léczezettel kerített saját házánál.

Munkács lakossága a legélénkebb részvétet tanúsítá, s azonnal küldöttséget rendelt a herceghez, ki azt a hosszú alház tágas, gerendákkal fődött egyik szobájában fogadta.

A küldöttség vezetője bizonyossá tevő őt arról, mit már tudott, hogy az 500 főből álló német őrizettől nincs mit tartani, mert nagyrészt hadastyánokból áll s a legtöbb e katonák közül a vidékbe házasodván, inkább mellette, mint ellene leend.

A beszállásolási rendeletek jók voltak, a sereg egy része azonban szabad ég alatt tanyázott, s Rákóczinak gondja volt mindenütt előőrsöket kiállítani.

Pár óra telt el a követség eltávozása után, Rákóczi az egyszerű ágyon pihent, s Clermont levelek, rendeletek írásával volt elfoglalva.

Mindkettőnek hadias eszköze egyszerű, s őket alig lehet a többi tisztektől megkülönböztetni. Minden podgyásza Rákóczinak két bőrmálhából állt, a sátrát, melyet neki Sierawszky kölcsönzött a klímeczi táborozásra - visszaküldötte már.

Egyszerre Clermont felugrott székéről s az utcára nyíló ablakok egyikéhez sietett. Rákóczi hirtelen fölemelkedett fekvő helyzetéből.

- Minő zsinat ez! - kiáltott fel Clermont, nagy s mindig növekedő zajt hallván.

A jövő pillanatban néhány polgár rohant be a léczkapun, s minden bejelentés nélkül Rákóczi szobájába nyitott.

Az első ezek közül, a legijedtebb, volt egyszersmind a szónok; hárman, kik őt kísérték, s kétségbeesetteknek látszottak, csak fejeik helybenhagyó mozdulatával s kezeik hadonászásával követték az előadást.

- Mi baj, mi történt földi? - kérde Rákóczi, kit a zaj kellemetlenül lepett meg, de kinek vonásain legkisebb jele a félelemnek sem látszott.

- Főnséges herczeg! - így kezdé beszédét kiáltó, ijedt hangon egy kisdéd, nagyfejű mészáros, kék rókatorkos mentében s igen borzas ősz hajjal. - Spectaculum! végünk van! a vitéz urak felverték a pinczéket, úgy isznak mint a disz- - gődények! A kit elkapnak, megverik! és a nőket - - - összeölelgetik! Ez már nem semmi dolog! Üsse meg a tüzes mennykő az ilyen szabadságot! - Ezzel a polgár földhöz vágta süvegét, s kihívó tekintetet vetett a herczegre.

- Barátim! - felelt Rákóczi nyugodtan - a katona iszik, ha bort lel; ez baj, de kikerülhetlen, míg a sereg a szabályhoz szokik. Sajnálom a dolgot, - - mondja csak, mi ára lehet a bornak, melyet a város bír?

- Mi ára? - kiáltott fel a mészáros - ki tudná? ezer millió arany, ha nem több!

- Bolond beszéd, földi, - viszonzá Rákóczi, - elég hozzá, a kár meg fog fizettetni.

- Hát a menyecskék és szüzek koszorúja? köszönöm én az ily kárpótlást!

- Ne zugolódjék, öreg úr! - mond Rákóczi békítve - azonnal segítünk a dolgon, a hogy lehet; de a bort, pálinkát fel kell ám áldozni; míg egy italt érez e szomjas nép, nem lesz vége a veszedelemnek.

- Feláldozni! na hiszen nem sok áldozni való lesz, 20,000 torok! kiiszsza az a Veres-tengert is! - mond a mészáros, mindinkább feltűzelve magát - hát a nők!

- Megálljon csak, barátom! - mond Rákóczi - Isten nem vagyok, majd segíték a dolgon emberi módon. Ha leégett a ház, a tűz is megszűnt; ha üres a hordó, nincs iszákos ember. Mondja csak, földi, mert gondolom, azt csak tudja, mennyi bora van a pinczéjében?

- Tudom ám: egy hordó székelyhidi és egy átalag zombori - volt - s most van semmi!

- Mi árát szabja? - mond Rákóczi.

A mészáros sokáig vakarta fejét, azután daczosan mondá:

- 10 forint legalább.

- Itt 20, - viszonzá Rákóczi, a pénzt átadván a mészárosnak, kinek arcza sugározni kezdett.

- Hát a mi kárunk? - hebegtek a többiek.

- Mindjárt barátim! - felelt Rákóczi, azután Clermonthoz fordulva, szólt: - siessen kegyed, vegyen néhány biztos embert magához, s a mennyi hordó van a városban, mind be kell verni a fenekét, hogy egy ital bor se maradjon, van víz elég! számomra pedig vezettessen lovat elő.¹⁶⁸

Clermont elszökött s Rákóczinak sikerült a polgárokat nem csak megnyugtatni, hanem a legnagyobb derűsége ébreszteni.

- Így már semmi baj! - mond a mészáros - hanem ha rendet nem csinál hercegséged, egymást veri agyon ez a rakoncátlan pribék nép! egyik a másik üstökét tartja!

Rákóczinak nem maradt egyéb hátra, mint lóra ülni, s a zavargás helyére nyargalni, hol nagy bosszúságára, nemcsak a közembereket, hanem a tisztek nagyobb részét tökéletesen elkészülve találta, kiabálva, énekelve s kivont karddal nyargalózva. A mit egyébiránt a mészáros a munkácsi hölgyek veszedelméről mondott, a költészet határiba vágott, s a derék bikaölő képzelő tehetségének sugallata volt.

Mihelyt a tisztek s katonák, - kik gajdosan énekelve, káromkodva s rossz fegyvereiket kisütögetve zajongtak az utcán s a házakban - Rákóczit megpillantották, azonnal oly rémületes éljénzéshez fogtak, mintha őt most látnák először életükben.

- Ittunk, főnség! - mond Majos vigyorogva Rákóczi felé kacsázván, míg őt Kis Albert és Nagy Márton követték. - Éljen a haza!

- Majos uram! - mond Rákóczi szigorú hangon - nem kancsóval mérik a szabadságot, s a ki más borát kiissza, azt magyarul eddig tolvajnak nevezték, nem vitéznek. Menjenek kegyetek mindhárman tüstént szállásaikra, további parancsig; az első tisztet, kit ily állapotban talállok, agyon fogom lövetni!

A leghosszabb szónoklatnak alig leende oly csudás hatása, mint e pár szigorú szónak. Rövid morgás után, mely Rákóczi merész tekintetétől elnémult, mindenki eltakarodott, s pár óra múlva egész Munkácson nem volt egy ital bor és pálinka.

A polgárság nagyobb része az ajánlott kárpótlást sem fogadta el, sőt maga a mészáros követétsaival együtt, a mit kapott, megszegyenülve a város pénztárába vitte.

Rákóczi alig érkezett vissza szállására, mikor nála egy Thury nevű protestáns lelkészt jelentettek be, ki a munkácsi várból jött.

Tisztos öreg férfiú volt ez. Rákóczi derűt arczczal szólítja meg:

- Mi jót hoz kegyed nekünk a várból?

- Uram, herceg! - szólt a lelkész - a jó Istentől jó, s utána azoktól, kiknek kezeibe tette le a hatalmat, mert minden hatalom Istentől ered.

- Szóljon tiszteletes úr! - viszonzá Rákóczi - az emberek olykor a hatalmat megragadják, s Isten tűri; de azon leendek, hogy vissza ne éljek azzal, mely most a haza kezében van, mert én csak annak érdekét képviselem.

- Sokan a város polgárai közül a várba menekültek - kezdé újra a lelkész - s általam kéretik főnségedet, hogy a szegény várost kímélje s a vagyonukat a szilaj katonaság rablásától óvja meg.

- Minden meg fog történni, mi lehető - felelt Rákóczi, - e nép fegyelemhez, rendhez nem szokott, de a kiáradt folyam is visszatér medrébe, s a hátrahagyott iszapban később jó buza terem. Nyugtassa meg kegyed a jó polgárokat; juttassa eszükbe, hogy Munkács Rákóczi-birtok, hogy ama sziklán növekedtem, s otthon vagyok, nem ellenség földén. Most pedig beszéljen nekem valamit az árva hazáról; pár nap előtt léptem határiba, még nem csendült meg minden testvérhang fülemben.

- Auersberg, a várparancsnok - felelt a lelkész - biztos hírből tudja, hogy a Montecuccoli ezredét a jászok és kunok megsemmisítették.

- Én is hallottam e kósza hírt, - mond Rákóczi, - de bár valószínűséggel bír, nem akarok annak feltétlen hitelt adni; szeretnének a jó német urak elaltatni bennünket, ébren leendünk! nem játék, a mit kezdtünk, s öntudatával birunk a vállalat egész súlyának.

Miután a lelkész ismételte azon híreket, melyeket már Rákóczi hallott, s Clermontnak több a vár őrizetére vonatkozó kérdéseire felelt, Rákóczi derült, szives hangon szólt:

- Siessen kegyed vissza a várba, s nyugtassa meg a jámbor polgárokat, kik jobban tennék, már csak a példáért is, ha visszatérnének lakjaikba. A várparancsnokot, régi ösmerősömet, üdvözlje nevemben; amicus personae, inimicus causae.

A lelkész érzékeny bucsút vett s eltávozott.¹⁶⁹

* * *

Alig telt el egy negyed óra, Pap Mihály lépett a szobába, kivételes józanságban ugyan, de szenvedélyét eláruló rézzel hatalmas orrán.

- Mi hírt hoz kegyed, Pap uram? - kérdé Rákóczi.

- Főnséges herczeg, - felelt a kérdett - rossz hírt! Egy század vasas német megszállta a szerednyei várat; sok löport hozott magával, s mondják, az egész Montékukula ezred épségben van. A jász-kún atyafiak hetvenkedtek ugyan a baglyás mellett, de nem bántották őket.

- Gondoltam, - viszonzá Rákóczi minden felindulás nélkül. - Jobb is, ha ingyen nem kapjuk az áldást, olcsó húsnak híg a leve! Se baj azért, Pap uram; sőt éppen kegyed, mert vitéz ember, fogja őket a szerednyei várból kifüstölni. De mindenekelőtt egyet mondok: lakat legyen száján, mert dobbal nem fogunk verebet.

- Kifüstölni? - kérdé Pap, állásba tevén magát, - hogyan, főnséges uram?

- Mielőtt ezt megmagyaráznám, menjen kegyed, s hívja össze a főnököket; több szem többet lát, azért tanácskozni fogunk előbb.

Pap Mihálynak, miként látszott, nem egészen volt ínyére a megbízás; de másrészt Rákóczi bizodalma hízelgett büszkeségének, azért haladék nélkül távozott s félóra múlva a legsajátosabb haditanács ült együtt.

Rákóczi, ki mindenkép törekedett gyűlevész alvezéreiben és tiszteiben a rend, fegyelem s udvariasság eszméjét már azáltal is felidézni, hogy maga szigorúan rendet tartott s őket megbecsülván, velök hivatalaik fokozata szerint bánt; most is némi ünnepiességet akart adni a tanácskozásnak.

Mihelyt többen együtt voltak, Rákóczi elfoglalta elnöki helyét egy keskeny asztal elején, mely a szoba közepében nyúlt: mellette jobbra Clermont és Pap Mihály ültek, balra Brenkovics és Ráfael.

Fenchel Hannest szemközt látjuk a székelő ifjúval, kinek mindig vetélytársa volt, a nélkül, hogy hiúsága csak egyszer is engedné vád és árulkodások által féltékenységet elárulni. Ezeken kívül Horváth és Móricz, s még hárman, kiknek Rákóczi neveiket sem tudta, - ültek az asztal körül.

- Uraim! - így kezdé Rákóczi - hallották már, hogy a Montecuccoli-ezred nemcsak épségben van, hanem valószínűleg vissza fog térni, s hogy egy század Szerednyét szállta meg; előttünk tehát csaták állnak. Seregeink igaz, óránként szaporodnak, de azért még kevesen vagyunk; ellenben a német tábornokok azt hiszik, hogy legalább 10,000 emberrel rendelkezhetünk. Ha tehát 1200 vasas német előtt mindjárt kezdetben megoldjuk a kereket s ellen nem állunk, mint vitéz férfiakhoz illik, elveszítjük a nemzet bizodalját. Minden attól függ, hogy az első támadásnak emberül megfeleljünk. A század, - ha csakugyan annyi - mit alig hiszek, mely a

szeredneyei várat megszállta, nem volt oda rendelve, ez világos; mert az ezred néhány nap előtt Olaszország felé indított, e század pedig kísérte löporral és hadiszerral; de miután útközben látta a nép forrongását, s alkalmasint megtudta, hogy magam jelen vagyok, okosabbnak vélte a löport - minek mi, fájdalom, nagy hiányában vagyunk - a szeredneyei várban biztosítani.

- Egy egész vasas ezred 1200 fő; csekély seregünk ellen tekintélyes erő! de óvakodva fog működni, mert mindenfelől körözve van buzgó néptől, mely csak alkalomra vár, hogy neki sikerrel árthasson. Nemcsak a számtól tartok, hanem s főleg a fegyelemtől ily begyakorlott katonaságnál, mi nálunk még nem létezik; azért azon kell lennünk, hogy minden alkalmat használjunk gyengítésükre. Ha a szeredneyei várba szállított löport kézhez keríthetnők és az ezredből egy századot megsemmisíthetnénk, ez nagy nyereség lenne. Mondják ki kelmetek véleményeiket őszintén s tartózkodás nélkül.

Rákóczi beszédét néhány percznyi szünet követte, azután Horváth, mint régi katona, megpödrte bajuszát s nagy méltósággal szólt:

- Száz néhány vasas németnek még parancsolunk! legjobb lesz, ha lesbe állunk, s mihelyt kidugják orrukát a várból, rájuk ütünk, s levágjuk őket.

- Meg kell izenni nekik, hogy 10,000-en vagyunk, - szólt most Móricz, egy izmos öreg ficzkó, kissé boros képpel - s hogy adják meg magukat!

- Halljuk Pap Mihály uramat! - mond Rákóczi, látván, hogy az öreg folytonosan rázza borzas fejét.

- Legjobb leend, - mond Pap Mihály - ha az egész táborral neki megyünk herczegséged vezérlete alatt s rájuk ijesztünk!

E bölcs hadi terv kijelentése után Pap Mihály büszkén maga körül tekintett.

- De ha nem akaródzik megijedni? - szólt Fenchel Hannes az asztal végén, kimondhatatlan megvetéssel jártatván szemeit azokon, kik eddig Rákóczi felszólítására véleményeiket nyilvánították.

- Száz ember ellen nem indulunk az egész táborral, Pap Mihály uram - jegyzé meg Brenkovics nevetve.

- Hát a vár! - kiáltott fel Pap Mihály sértve.

- Majd a mienk lesz a vár is, ha levágjuk a németet, - mond a három ismeretlen egyike - az a földolog ám, míg őrség van, van vár!

- Igen bölcsen szólt kegyed, - viszonzá Rákóczi - a földolog a vasas ezredet megsemmisíteni, azért érdekünkben áll a Szerednyére vonultakkal mielőbb végezni.

- Bezzeg ám! - mormogott Fenchel.

- Halljuk tovább, - kezdé újra Rákóczi - megtámadni, lesbe állni s megijeszteni az ellenséget, ez mind igen jó annak idejében, de szeretném, ha kelmetek megmondanák, mikép vélik azt lehetni?

- Csak az a baj, fönség, - mond Ráfael, ki eddig hallgatott - hogy a szeredneyei várnak erősek falai s árok keríti; ágyú nélkül pedig nem veszünk be várat, nekünk egy sincs, azért csellel kell élnünk, ha boldogulni akarunk.

- Helyes, Ráfael, - felelt Rákóczi - halljuk a cselt.

- Pap Mihály uram, mint vitéz ember, - folytatá Ráfael - pár zászlóaljjal a várhoz nem nagy távolban lesbe áll; sok emberre nincs szükség, nem a szám, hanem az ügyesség határoz, míg

ez történik, addig én tíz, tizenkét ficzkóval legfeljebb, de kiket magam fogok választani, bejutok a várba.

- A várba? hogyan? - kiált fel Clermont, ki a vakmerő székelyt jól ismerte, de meg nem foghatta, hova jár esze.

- Igen könnyen, - viszonzá ez rögtön - fájdalom, ez országban a sok bátor közt ijedős nép is lakik, s már mikor Károlyi Sándor szétverte Esze Tamás s Nagy Márton uram seregét s az első ott is hagyta fogát, a nemesség s számosan a vidékiek közül várakban s kastélyokban kerestek menedéket. Ha tehát én néhány bátor ficzkóval, kik közé hercegséged engedelmeiből a most szállásaikat őrző Majos és Kis uraimékat is kikérem, ha mondom, néhány vakmerő emberrel, ki meg nem ijed árnyától, bebocsátást kérek a szerednyei várba, ez nem fog feltűnni; csak azt kell a németekkel elhitetnünk, hogy a nép dühe elől keresünk menedéket. Százat merek egyre feltenni, hogy bebocsátanak, mindennapi dolog! aztán száz vasas csak meg nem ijed néhány szorult ficzkótól.

- Van azoknak is eszük, - mormogott Fenchel.

- Ha van, nekem is van! - felelt Ráfael büszkén - mondjon Fenchel uram jobbat, ha tud, vagy jöjjön velünk, igen fogunk örüdeni.

- Halljuk, halljuk! - veté közbe Rákóczi - nem kell félbeszakítani mások beszédét.

- Ha egyszer a várban vagyok, - fejezte be Ráfael - a többi gyermek-játék.

- Igen, de ha be nem eresztik kegyedet? - jegyzé meg Clermont - aztán ha benn is leend a várban, mit tehet annyi ellen?

- Meglehet, hogy beeresztik, - mond Fenchel, kit ismeretes rossz kedve környezett, - s ha benn van kegyed, Ráfael uram, karóra vonják fejét.

- Az én dolgom! - kiáltott fel Ráfael - kegyedet, Fenchel Hannes csak az bántja, hogy a dolgot én gondoltam ki, nem maga.

- Bolondság! - viszonzá a szász igen rosszkedvűen.

- S mit teend kegyed, - kérdé Rákóczi - ha a várba jut?

- Az akkor válna el Fönség! - felelt Ráfael - sokat lehet ott tenni! például a vasasokat leitatni, rájuk zárni az ajtókat, kaput nyitni Pap Mihály uramnak; tüzes kanócczal a löporos hordók mellé állni, s felvettetni a várat, ha kell - - - mit tudom én!

- Fönség, - szólt Brenkovics, miután Ráfaelnek főleg utóbbi nyilatkozata egész fergetegét idézte elő az ellenmondásoknak - én Ráfael uramat mint vitéz, sőt vakmerő embert igen jól ismerem, s bárminő eszeveszettnek is látszassák terve, ha valaki, ő képes azt szükség esetében végrehajtani.

- Oh! Oh! - dörmögött Fenchel.

- Én e meggyőződésben vagyok, - folytatá Brenkovics - de néhány bátor ember, s főleg olyan mint Ráfael uram, s azok, kiket megnevezett, felérnek egy kis hadsereggel: száz vasasért s a szerednyei várért egyikét sem áldoznám fel. Talán nem is szükséges a várba jutni, hogy abból az őrizetet kizaklassuk.

Többen helybenhagyólag intettek fejeikkel; mert Ráfaelnek ármányos végjelenete a kanócczal kezében, egyiknek sem volt amúgy igazán ínyére.

- Elég leend, véleményem szerint - szólt tovább Brenkovics - a vár falait köröző s ahhoz ragasztott avult zsindelyvel és szalmával födött épületekhez férti, a mi tréfa dolog, azokat felgyújtani, s így lángot adni a vár avult fedelének is. Ha ez sikerül, annyi löport az őrizet nem

fog kockáztatni, s a vasas urak nem oly könnyen hányatják magukat légbe, mint Ráfael czimboránk: ki fognak tehát az oduból bujni, s akkor két dolgot lehet tenni: a híd leeresztését a vár árján keresztül akadályozni, s a vaslemezelt hivatlan vendégeket oda perzselni; vagy a várból kirohanó lovasságot kemény tűzzel fogadni. Hihető, hogy a lovakat, főleg ha a lángok Isten igazában fölcsapnak, nem is használhatják. Ráfael uramnak a terve igen helyes annyiban, hogy Pap Mihály uramnak csakugyan közel kellene tartalékban állni seregével a támadás rögtön elintézésére.

- Helyes! - kiáltott fel Ráfael, ki nem volt kisebb bámulója Brenkovicsnak, mint a mindig duzzadt Fenchel, mely utóbbi hallgatott.

- Mit mondanak erre kelmetek? - kérdé Rákóczi - én részemről Brenkovics uram tervét igen helyesnek találom.

Oly újak s gyakorlatlanok voltak a hevenyészett alvezérek a hadviselésben, hogy Brenkovicsnak könnyen kivihető terve ellen többen felszólaltak. Pap Mihály mindig a mellett maradt, hogy az egész hadsereggel Szerednyére kell menni; mások Szerednyét egészen mellőzni akarták, állítván, hogy ha felgyújtatik, csak a hazának kár.

Rákóczi látván a tanácskozás eredménytelen hosszúságát, végre felkiáltott:

- Úgy látom, kelmetek meglehetősen beléegyeztek Brenkovics uram tervébe. Nem lehetetlen, hogy Montecuccoli ezredének többi része is itt terem nemsokára, és zaklatni fog bennünket, azért el nem ereszthetek innen annyi vitéz férfiút; Pap Mihály uram okos, bátor férfiú, elintézendő a merényt 3-400 emberrel.

Rákóczi e szavak után fölkelt, s a tanácskozás be volt fejezve.¹⁷⁰

Pap Mihály, kit nem lehetett eddig mellőzni, mivel a nép sokat tartott róla, még az éjjel megindult Szerednye felé, minő sikerrel, megtudjuk nemsokára.

Azon jelenetek, melyeknek a klimieczi táborozásban tanúi valánk, Munkácson ismétlék magukat. A tehetős vidéki nemesség lóra ültette egy részét a szegényebb nemes osztálynak, s ezek csoportonként érkeztek a főhadiszállásra, de csak fokosokkal fegyverkezve.

Tőlük hallá Rákóczi, hogy a Montecuccoli-ezred már Ungvárra érkezett.

Sokan tanácsolták a visszavonulást, de Rákóczi hajthatlan volt.

- Ha most, az ellenség közeledésének első hírére visszavonulunk, - mond Rákóczi - senki sem hiszi el, hogy seregünk 10,000 főből áll; pedig ennyire növelte annak számát a buzgó hiedelem, másrészt a félelem. Jó pedig, ha az ellenség erősebbnek kürtöl, mint a minők vagyunk.

- Nem csekély feladat 3000 gyaloggal s 500 lovassal e szalma- és zsindelylyel földött lakok közt védni magunkat 1200 vasas ellen; de ki kell állnunk a sarat, ha nem akarjuk hitelünket veszteni.

Mikor Rákóczi egyedül maradt Clermonttal, felkiáltott:

- Ezen emberek előtt így kell szólnom, kegyednek azonban meg kell vallanom, mikép szándékom úgy intézkedni, hogy a visszavonulás, ha elkerülhetlen, legalább meg legyen fejtve.

* * *

Rákóczi még az nap rendelést tett, hogy a sereg rosszul fegyverzett része a szent-miklósi várba, két óránnyira Munkácstól, vonuljon, s maga mellett csak az aránylag legjobban felszerelt részét seregének, s az utóbbiakhoz csatlakozott nemességet tartotta. Hogy a távozókat vidor kedv kísérje, a cigány zenészek velök mentek, mindig elől, s harsogtatva a kedves honi dalokat.¹⁷¹

Minő vakmerőnek is látszik ezen intézkedés első tekintetre, oly jó hatással volt mind a hadseregére magára, mind a vidéki népre.

- Bízik magához! - szoltak a vidékiek, kik előtt, bár Rákóczi e körülményről szoros hallgatást parancsolt vezéreinek, nem maradhatott titok, a Montecuccoli ezredének gyors menetekbeni közelgése az agg Munkács felé.

Rákóczi úgy vélte, hogy ha az ellenség szükségessé teszi a visszavonulást, nem fog az futásnak magyaráztatni, ha a Szent-Miklósra küldött sereghez csatlakozik; másrészt éppen azon emberektől menekszik ezáltal, kiknek gyakorlatlansága, komoly megtámadtatás esetében, több alkalmatlanságot, mint előnyt vet a mérlegbe.

Rákóczi, miután megtette rendeleteit, lepihent, mintha béke közepette lenne.

Hajnalban Pap Mihály érkezett haza Szerednyéről azon kellemes tudósítással, hogy az egész éjet a vár közelében töltötte lesben, szemmel tartván a németeket, de egy sem mozdult, azért sajnálta felgyújtani a várat köröző kunyhókat.¹⁷²

Pap Mihálynak e sajátos hadi nézeteire Rákóczinak le kellett fojtani bosszúságát. Komoly óra kondult meg, a szabadságharcz nyitánya!

NYITÁNY.

Az éj a rónákon és távol bérceken szétterítette árnyait. Míg Pap Mihály kis csapatával a parancsolt és ígért óvatosság helyett, a rendetlen nép folytonos kurjongatásai és puffogatásai közt, a szerednyei vár felé vonult; míg Ráfael vidám dalok és zene kíséretében Szent-Miklósra ért: addig a Montecuccoli-ezred Ungvár felől, borítva az éj sötététől, gyorsan, de óvatosan közeledett.

Rákóczi czirkálói s számos kéme el voltak a vidéken széledve; éberebb figyelmet nem lehetett kívánni, mint a minőt a szigorú parancs föltételezett, az egész város körül volt állva elő-örsökkel, de a német lovasság lovainak körmeit begöngyölte s oldalutakon oly vigyázva jött, hogy a jó intézkedések dacára a gyakorlatlan s talán elbizott czirkálók nyomára sem akadtak.

Rákóczi csendesen pihent ágyában. Már a vidéket a hajnal első léhe kezdte deríteni. A magas szikla, melyen a munkácsi vár fészkel, szigorúan és feketén rajzoló le magát a kétes világban; a róna mindig tovább és tovább fejledezett boruiból, s miként az árnyak futottak az ifjú korány világhullámai előtt, lassan gördült le mint varázsabrosz a terjedt tájkép. Túl a Latorczán a szőlők és erdőborított hegyek átzöldültek homályaikból, s a folyam árja egyes csillámokban szikrázott fel.

Munkács szalmás födelei fölött kék gőz bolyongott, mert a jókor kelő nap házi tüze magas füstoszlopokban áldozott.

Szép volt a kép, mindig világosabbá váló színönteteiben. Az örökké ifjú s halhatatlanul élet-lehelő természet csendesen bámult a nyugtalan emberfajra, mely a szabad légért, a szeretetért, a nyugalomért küzd mindenha, s vérrel vásárolja, mit Isten ingyen adott.

A gazdag ország szegény népe, a világért, vízért, légért fizette utolsó fillérét; mert a só szintén oly ingyen ajándoka e földnek, mint azok. Magyar- s Erdélyország kitarthatná sóval 10,000 évig egész Európát, s mégis, rémítő ára miatt, a szegénység sótalan kenyeret evett.¹⁷³

Rákóczi őrserege a Latorcza szigetében tanyázott; mindenki ébren volt ott, s a herczeg oly szigorú rendet hozott be, hogy ez őrségben egy ittas embert sem lehetett látni.

Hajnalban mindig új csapattal váltatta azt fel. Horváth vezénylete alatt közeledett most az új őrség a Latorczához. Az öreg katona elől lovagolt, őt mintegy 100 lovas követte; durva bozontos nép, az ekéből kifogott lovakon, rossz lószerekkel, többnyire fokosokkal, ritkán kardokkal felfegyverkezve.

Csendesen haladtak, mikor mintegy száz lépésnyire lehettek a Latorczától, egyszerre mint a villám egy vasas század rohant elő, mintha a földből nőtt volna ki. Mikor lövésnyire érkeztek Horváth csapatjától, hirtelen megállíták lovaikat s karabélyaikból dörgő tüzet adtak rájuk.¹⁷⁴

E közben a szigeten levő magyar lovasság észrevevén az ellenséget, dühös ordítások közt előrohant s Horváthtal egyesült.

Szemközt álltak most a németekkel, kik fegyvereiket töltötték; mellvasaik csillámlottak s fehér öltönyeik megkapó ellentétet képeztek a szemközti csapat minden színű és fegyverű készületével.

Horváth azonnal látta, hogy ily rendezett erőnek ellent nem állhat, azért felbátorítván embereit, hogy szét ne váljanak, ő is tüzet adatott az ellenségre, azután megfordult s elég jó rendben, meg-megállva s újra puffogatva a németekre, haladott a városba vissza.

De a vasas ezred egy volt a legjobban begyakorlottak közül. A kapitány egy nappal ez előtt esküt tön: *hogy kardjára fűzve viszi Rákóczi szívét Nigrelli tábornoknak Kassára,*¹⁷⁵ s látván minő rendetlen nép van előtte, nevetve mondá tisztjeinek: rajta! lesz mindjárt nyúl vadászat! - Ezzel egy kanyarodást tön századával s oly erővel kezdé a visszavonuló őrséget nyomni, hogy az elég szabályos és csendes visszavonulás futássá fajult, s a magyar lovasság hanyatt-homlok rohant a városba.

Rákóczi egy órával hajnal előtt ébren volt már, s éppen öltözött, mikor az első lövéseket hallotta. Nem volt veszteni való idő. A jövő pillanatban Brenkovics, fölfegyverkezve tetőtől talpig, nyitott a szobába.

- Itt az ellenség, Fönség! - kiáltott fel élénk, de félelmetlen hangon - keményen nyomják Horváth uramat, siessünk!

Rákóczi inasa hirtelen előhozta a kardot s pár pisztolyt felragadván, kisietett, hogy urának lovát vezettesse elő.

Rákóczi, Brenkovicstől kísérve a tágas, lécczel kerített udvaron, a ház előtt termett s riadót fuvatott. Már a gyalogságnak Munkácson maradt, jobban fegyverzett része, az udvarban összegyűlt, mert a minő rendetlennek látszott e nép állomásain vagy csata után, annyira kész és vidor volt, ha dob és trombita szólt, s egy sem hibázott a gyűlhelyen.

Mindössze 15 lovas volt Rákóczi kíséretében, kik közt Clermont s többen, kik már nevezve voltak.¹⁷⁶

Rákóczi szállásával szemközt a város tere nyílt, hol hosszú sora áll az alacsony boltoknak.

Rákóczi azonnal két csapatba osztotta fel a gyalogságot: egyiket a város terén a boltocskák előtt állíttatta fel, a másikat szállásának lécczete irányában. A két kis sereg közt széles köz nyílt.¹⁷⁷

Rákóczi lovas kíséretével egész öntudatával birt a veszélynek, de el volt mindenre szánva.¹⁷⁸

Alig maradt ideje így elrendezni csekély haderejét, midőn Horváth az őrséggel Rákóczi szállásának kapuja előtt hajtott el, s a herczeg látta, hogy emberei mint a felleg szét kezdenek oszlani mindenfelé.

Nyomban a szaladók után az üldöző vasasok robogtak elő, - emelt kardokkal - elől a kapitány.

Mikor a század a kapu irányába érkezett, két oldalról tüzet adott rájuk a gyalogság: a kis lovas kíséret pedig kirohanva az udvarból, a németekre vetette magát, oly dühvel, hogy sorait megzavarta. Majos egyenesen a századost rohanta meg, s rövid védelem után egy iszonyú vágással annak arczán át, véget vetett életének.

- Te sem fűesz több Rákóczi-szívet kardodra! - kiáltott rá dühösen.

A kapitány lehanyatlott lováról, míg részint a lövések, részint a kis lovas csapat vágásai alatt, harmincz vasas esett el.¹⁷⁹

A német tisztek, mikor századosukat a lóról leesni látták, emelt kardokkal rohanták meg Rákóczit, ki e pillanatban Clermonttal három vasas ellen védte magát. A tisztek egyike mindent levervén maga előtt, oly erővel támadta meg Rákóczit, hogy ennek lova hátraroskadt. Clermont inkább el volt foglalta, mint hogy segítségére siethetne, de Brenkovics és Fenchel azonnal észrevették a veszélyt, melyben forgott - s közelébe ugrattak.

A gyalog csapatokból is kivált néhány ember, s rémítő ordítással körülfogták a vívókat.

A tisztek perczig sem tágitottak.

- Ez Rákóczi! - kiáltott fel az egyik - ismerem.

- Lőjj! - unszoló a másik - ki ne szalaszszuk.

De míg az első Rákóczi karját megragadta, s a másik valóban rálőtt, s még néhány vasas növelte a gomolyt, mely itt sűrű porfellegtől elborítva képezte magát: addig Brenkovics és Fenchel a tisztek s Rákóczi közé tolakodtak, s az utóbbinak sikerült egy hatalmas vágással, mely egy altisztet ért, tért szabadítani maga körül.

Az ellenséges század szembetünő zavarba jött, de a tisztek pillanatig sem vesztvén el fejüket, visszanyargaltak s azonnal kivezették azt a kettős tűzből, s a téren, az egyház körüli czinterem előtt felállították.

E közben Rákóczi a legfenyegetőbb veszélyben volt: Horváth vezénylete alatt - a mint láttuk - a lovasság szerte szaladt, a gyalogság rossz fegyverével nem volt képes magát a szalmafödött s védelemre nem alkalmas házak közt soká tartani.

- Clermont! - kiáltott föl Rákóczi - szedje kegyed össze a gyalogságot, itt nem védhetjük magunkat ily erő ellen, hátra fogunk vonulni.

E perczben pár ház közel Rákóczi szállásához lángot vetett, a németek szándékosan felgyújtották azokat. A sűrű füst eltöltötte az egész tért, s Rákóczi kísérete esküt tőn, hogy utolsó emberig védendi a herceget, s meghal vele, ha kell.¹⁸⁰

Úgy látszott, hogy az egyedüli kilátás csak a becsületes halál volt: mert a hátrálás rendes lovasság elől, ily gyakorlatlan tömeggel, szintén annyi veszélylyel járt, mint a védelem.

A német lovasság a czinterem előtt nem mozdult. Alkalmasint arra számítván, hogy Rákóczi vissza fog vonulni, s akkor hátulról támadhatják meg és szétverik seregét, vagy az ezred többi százada fogja őt körül.

E kétes szünet közben a herceget köröző lovasok hol egyet, hol mást tanácsoltak.

- Védjük itt magunkat utolsó emberig! - kiáltott fel Majos.

- Legjobb lesz a Szent-Miklósra mentekhez küldeni, délig itt lehetnek, csak addig védhessük magunkat, - szolt egy vidéki nemes, ki csak egy nappal előbb jött a sereghez.

- Itt nem maradhatunk! - mond Rákóczi - ki Istenben a jó ügyünkben bízik, kövessen!

Ezzel rendbe szedte seregét, a mennyire lehetett, mert szabályos csapatokról szó sem volt. Az egész apró tömegeket képezett s Rákóczi és kísérete csak folytonos bátoritással tartották azt némi rendben.

Így indult meg szeme láttára a német lovasságnak, mely nem mozdult, de tisztjei föl voltak bősztülve.

Mikor Rákóczi a várostér közepe tájáig ért, nem távol a vasasoktól, kik a legszebb rendben s karabélyaikat a visszavonulókra irányozva álltak, egy gyalog közember megkapta Rákóczi lovának kantárát s felkiáltott:

- Tudok egy gázlót a Latorczán át, uram! Oroszvég felé, hol a gyalogság is átmehet; Oroszvégen túl a szőlőket érzük s az erdőt, parancsolja kegyelmed, herczeg uram, hogy a sereg arra tartson.¹⁸¹

Rákóczi az emberre tekintett, majd ölnyi magas suhancz volt az, merész, nyílt és becsületes vonásokkal.

A tanács jó volt, a legjobb, melyet ember adhatott, de kivitele nem csekély nehézséggel járt. Az egész sereg úgy volt fegyverezve, hogy komoly támadásnak képtelen leende hosszasan ellenállni, ehhez járult az iszonyú hőség, mert egy ház a másik után gyuladt fel, s a tűzhöz

nem szokott lovak elkezdtek vadulni. A vasasok minden előnnyel bírtak, s nyugodtan várták, mi fog történni.

Egyszerre a rendetlen gyalogság utolsó csapatai ingadozni s bomlani kezdtek. Rákóczi megállította a sereg elejét s hirtelen a maradozók előtt termett.

- Most mutassátok fiaim, mit tudtok! - kiáltott rájuk - ha szétmentek, egytől egyig levágnak benneteket.

Rákóczi szavai s kíséretének biztatásai végre felbátorították a megfélemletteket, s a rend helyre állt: a herceg újra megindult az egész tömeggel.

A szél, melyet az égés ébresztett föl, a nehéz füstnek gomolyait a német lovasságra hajtotta, úgy hogy ez néhány perczig egészen eltűnt szem elől s Rákóczi használván e körülményt, siettetten menett.¹⁸²

Mikor a füst más irányt vett, s a vasasok újra kivehették a magyar sereget, nem csekély bosszúságukra látták, hogy az a Latorcza felé tart.

A legidősb tisz, ki a százados eleste után a vezényletet átvette, azonnal pár embert küldött el, alkalmasint, hogy a hátralóknak irányát a többi századoknak, melyek gyorsan közeledtek Munkács felé, tudokra adja.

Rákóczinak sikerült többnyire füsttől födette átvezetni seregét a Latorczán, hol a víz embe-reinek majdnem vállig ért, s a lovak úszással segítettek magukon.

Borzasztó tekintetet adott e gyors visszavonulás, melyben némi rendet csak Rákóczi rettent-hetlensége tarthatott fel.

Mikor a Latorcza már tele volt vízzel küzdő néppel, Rákóczi lovas kíséretével még a parton állt: a város felől a növekedő égés és füst miatt semmit sem lehetett látni, de jó távcsöve segedelmével észrevette, hogy néhány vasas század távolról még, de nyargalva siet elő a rónán.

Minden attól függött, hogy mielőbb Oroszvégen túl legyenek, hogy több oldali támadástól óva maradjanak.

Rákóczi tapasztalta, hogy többen azok közül, kik a hadi tanácsban s a begyakorlási órákban majdnem haszonvehetetleneknek mutatkoztak, a tett terén - körözve veszélytől - felülhaladtak minden várakozást.

Többeket vett észre, kik társaikat bátorították, a rendet igyekeztek helyreállítani, hol az megbomlott, s nem egyet ezek közül - kik éles szemét ki nem kerülték - később tisztekké nevezett ki.

Végre túl voltak a folyamon, s gyorsan haladtak Oroszvégen át, a gyepűkkel s garádokkal körözött úton a szőlők felé.

Rákóczi az egész sereg mozgulatát figyelemmel kísérte, s így minden rendetlenségen azonnal segíthetett.

Egyszerre ordítás hangzott: a vasas századok, melyeket Rákóczi, a mennyiben lehetett, mindig szemmel tartott volt, dühösen kiáltozva s pisztolyaikat sütögetve robogtak elő.

Világos volt szándékuk, hogy Rákóczi seregét oldalt megtámadják; mi ha sikerül, hírmondó sem maradt volna.

- Gyorsan! - kiáltott Rákóczi - kiki a hogy tud előre! a szőlőgarádokon keresztül! ott mit sem tehet a lovasság.

Oly közel voltak már e pillanatban a szőlőkhöz, hogy a fenyegető veszélylyel szemközt a nép hihetetlen gyorsasággal mászott és tört a szőlő tövises kerítésén és annak árkán át. Rákóczi utolsó volt, kit deli méne árkon, garádon átröpített.

Mihelyt a sereg a szőlőbe hatott s annak erős karói közt, folytonosan lövöldözve a vasasokra, rendbe kezdte magát szedni - Rákóczi könnyebben lélekzett.

- Mentve vagyunk! - szólt Clermont - ide lovasság nem jöhet.

- Mentve ezúttal! - felelt Rákóczi nyugodtan - csak azon legyünk, hogy a nép együtt maradjon; szerencsére alig vesztettünk pár embert, az Isten szembetűnőleg védett bennünket.

Valóban a német lovasság pár percz múlva betöltötte a széles utat, de nem mert a szőlőbe hatni.

Mintegy három század vasas lehetett együtt. Rákóczi csendesen kezdett haladni seregével fölfelé a szőlő karói közt; a nép folytonosan visszafordult, s a távolság s a lövések siker- telensége daczára, meg nem szűnt puffogatni a németekre. Mikor a tetőre értek, a nap már csillogva öntötte el világát a vidéken.

Ott állt Rákóczi a tetőn, körözve lovas kíséretétől s mellette a gyalogság sötét tömegei. Ment- ve volt, mentve sokkal nagyobb veszélytől, mint talán maga ez elhatározó órában s harczi- as felhevülésében gondolta.¹⁸³

Ha az első német századnak sikerül őt kézhez keríteni, mit a legkönnyebben megtehetende, - a Rákóczi-forradalom első lapjaiban be van fejezve.

A sereg maga érezni látszott a veszélyt, mely legalább most már mögötte volt: mert mihelyt a tetőről alápillantott s látta, hogy a német századok megfordultak, s a város felé vonultak, szétfejtette zászlóit, s csörögve minden fegyverével, szünni nem akaró buzgósággal kiáltotta:

- Éljen Rákóczi! éljen a szabadság!

Rákóczi leszállt tajtékzó ménéről, melyet lovásza azonnal dörzsölni s törölni kezdett.

- Ki kell itt egy fél óráig pihentetni a népet, - szólt a tisztekhez, kik őt körülfogták.

A fáradt fegyveresek leheverészték a gyepre s Rákóczi kíséretével, mely úgy mint ő, leszállt lovairól s azokat kantáron vezette - oly állást vőn, honnan az egész vidékre széttekinthetett.

- Nézze csak kegyed, Clermont! - mond Rákóczi, távcsövét Munkács felé irányozva - egy kis gyalog csapat jó a várból s pár ágyút vonnak magok után.¹⁸⁴

- Valóban nem tehattunk okosabbat, - viszonzá Clermont - mint a szabadba jönni a szalma- fődelek közül: nézze csak herczegséged, több ég már 20 háznál.

- Az utcákon fel vannak a vasasok századonként állítva, - kiáltott fel Majos - csak azt bánom, hogy a vitéz kapitány szívét ott kelle hagynom, de kardját hozom, felcseréltem rossz vaskóm- mal, van már vagy 30 német kardunk!

- Csak ágyunk lenne! - felelt Rákóczi - egyébiránt Majos uram, e nap fel van előttem jegyezve: kegyed vitéz férfiú, sok kellene ilyen!

- Lesz elég, Fönség! - felelt Majos, kit Rákóczi dicsérete egészen felmagasztalt - lesz ágyú is, mielőtt gondolnók.

Valóban a munkácsi várból mintegy 300 ember érkezett le a város terére a lovassághoz, mely minden utcát betöltött; de késő volt, Rákóczi mentve, serege felbátorodva, újra remény s bizalom szállta meg a népet.

Túl a német sereg, büszkén győzedelme vitán, tanyát kezdett ütni a város terén, a vár ágyúinak védelme alatt. A szőlőkbe s az azokon túli hegységbe hatni, méltóságukon alattinak tartották, s nem is czélszerűnek.

Rövid pihenés után Rákóczi megint lovon ült, s a sereg áthaladván a szőlőn, a hegységbe mélyedett.

Alig haladtak jó félórát az erdőség közepette, hűs völgyek árnyában, midőn valami oly zugás és zsinat hatotta meg füleiket, minek nevet nem tudtak adni.

Olyanok voltak e meg-megszakadó hangok - ha szabad így kifejezni magunkat - mintha az egész erdőség sóhajtana, mintha távol, sötét barlangokban az erdei szellemek panasza hangzanék.

Nem lehet e sírást leírni, e bús, ez idegeket megkapó s felrázó jajját a rengetegnek kellőleg előidéznünk.

Rákóczi megállította lovát, az egész sereg mintegy le volt varázsolva.

A sírás, a jajgatás olykor közeledett, azután a szél kapta el újra, távoli nyögésben s egyes kiáltásokban reszketett az erdőn át, míg újra mint zuhatag összeomlott, felriadva ismeretlen távolból.

Rákóczi felkiáltott:

- Mi ez? tündérföldre léptünk-e?

AZ ÁR NŐ.

I.

Rákóczi haladott seregével, s a sirás s üvöltés, mely olykor mint a szélcsapás verdeste füleit, meg nem szűnt. Minél tovább érkezett, annál inkább úgy tetszett, mintha a fájdalom s tündérzet országához közelednék, honnan e panasz jajdult fel, mint az ár.

Egyszerre keskeny völgynek torkolatához értek, s rendítő jelenet lepte meg őket. A vidéki orosz nép összegyűlve egyházainak zászlói alá, gyászmenetben jött lassan Rákóczi felé. Elöl néhány pópa ment hosszú szakállal, magas feszületekkel kezeikben, utánok az egyházi zászlók jöttek - s tömérdek nép, aggok, nők, gyermekek.

Lehetetlen a sirást s jajgatást képzelni, melyet e nép véghez vitt; Rákóczi maga, ki e körülményt említi emléklapjaiban, hihetlennak nevezi azt, de a mi e népnek s általán fogva az orosz fajú népeknek szokásában van.¹⁸⁵

A hír Rákóczi visszavonulását szokott hozzátételekkel kürtölte ki a vidékekben, legtöbben azt hitték, hogy nemcsak semmivé tétetett serege, hanem maga megöletett.¹⁸⁶

Ez okozta a fájdalmat a nép közt, mely Rákóczit imádta; azért gyűlt össze az egyházakba, ment a temetőkre hosszú gyászmenetben s töltött be jajaival hegyet-völgyet.

Az orosz seregek mind e mai napig ha megveretnek s futásnak indulnak, ezt sirva s vad üvöltései közt a bűnnek s rettegésnek teszik, miként annak nem oly régen még tanúi valánk.

Mikor a nép Rákóczit megpillantotta, alig hitt szemeinek. A zászlókat a földbe szúrták, a pópák szálltak lovaikról, s a nép leborult. Mint a láng a száraz mezőn, úgy áradott el Rákóczi élethire a vidékben. A minő nagy volt a bánat és csüggedés, oly határtalan lőn az öröm, mikor megtudták, hogy él.¹⁸⁷

Rákóczi végre Zavadvára ért, saját jószágába a lengyel határon. Azonnal Szent-Miklóstra küldött, hol hasonló rossz hírek terjedtek, s honnan a népet Zavadvára rendelte. Munkács elfoglalása által megtörtént újra, a mi minden forradalomban elkerülhetlen, csata után, legyen az szerencsés vagy szerencsétlen, Rákóczi serege, mely már a 4000-et megközelítette, a megrémültek számos kerekoldásai által lepadott 2000 gyalogra s 400 lovasra.

Pár nap múlva gyűlni kezdetek újra minden oldalról a harcosok.

Rákóczi egész juniust mindig szaporodó serege rendezésével töltötte.

Még alig volt 8-9 nap Zavadván, midőn egy reggel jól fegyverzett, s néhány száz főre menő lovas csapat érkezett: azonnal rá lehetett azon népre ismerni, melynek egy részével a Gaura Drakulujban találkoztunk, s mely közt elég gazficzko volt, ki a vidéki nemességet kifosztogatta, s mindig kész mentségre talált, állítván: hogy a nemesség azért oly csökönyös készüléteiben, s azért vonta magát várakba és kastélyokba, mivel nem akart Rákóczihoz szegődni, s a haza ügyével mit sem gondol.

Harcnak edzett nép volt ez, némi fegyelemre szoktatva azon haramiafőnökök által, kik éppen mivel tudták, minő makacs s önfejű emberekkel van ügyök, csak egy módon valának képesek annak parancsolni, s vad és sivár kedélyére hatni, rögtöni igazságtétellel, mely ellenmondást nem szenvedett, mivel a ki ellenmondásra nyitotta ajkait, a jövő perczben halva hevert a földön.

Rákóczi látta, hogy e népnek kénytelen meghagyni tiszteit, ha avval boldogulni akar; azért néhányat előléptetett, a többieket megerősítette hivatalaikban.¹⁸⁸

Az újon jöttek beszéltek, hogy a munkácsi őrizetnek s a Montecuccoli-ezrednek szemeláttára haladtak el a vár előtt.¹⁸⁹

Ezeken kívül mások is jöttek az ország minden részéből, félénken, habozva némelyek, mások vizsgaságból. Rákóczi látta, hogy a kétkedők közt van aztán egy-egy, ki a többibe is lelket s bizalmat ébreszt, szívében nem hiányzott a remény, de volt mégis, mi azt nyomta. Évek teltek el, s nem látta nejét, nem Juliát, kit annyira szeretett, s olykor magános óráiban, dicsfényében a tiszta s önzéstelen szeretetnek, feltűnt Magdaléna.

Levelek, izenetek, hírek ki nem pótolták az űrt, mely kedélyében terjedt, bár az összeköttetés közte s azok közt, kik szívéhez oly közel álltak, meg nem szűnt. Oly valami szentséges volt a szeretet háromságában, mely sorsa fölött örködött, oly kiapadhatlan a szerelem Amáliában, a testvéri indulat Juliában, s az önáldozó barátság Magdalénában, mikép ezer akadály, sőt veszély dacára Rákóczi mindig kapott tudósításokat. Brenkovics, Clermont s Magdalénának mint intező szellemeknek, semmi sem volt nehéz, semmi sem lehetlen, de az írlap hideg jegyei, s az élet közt, mely néz, szól és lehel, mely hat és vonz, a különbséget csak az tudja, kit sorsa távol tartott kedveseitől.

Ah miként vágyott Amáliát karjai közé szorítani! minő sugára az örömnek hatott át ennyi nélkülözés éjén, ha ama szép órára gondolt, mikor Juliát fogja láthatni, mikor Magdaléna tekintete meggyőzi őt, hogy a magasztos lelkek öntagadásban s áldozatkészségben élvet s vigaszt találnak, míg köznapi lények minden érzésben éniségükből indulnak ki.

Soknak kellett még történni, legalább Rákóczi úgy hitte, míg e kedves arcokba tekinthet, míg újra egykor Amália oldalán szebben és édesebben folynak le napjai.

Az első, mit a gondviselés oly emberektől kíván, kikre nagy munkát bizott az életben, öntagadás! nagy embereket a dicsőség övedzi, magasztos pillanatok emelnek, a gondviselés halhatlan koszorúkat fűzött számokra, jó s bal szerencsében, de boldog, egészen boldog nagy ember nincsen.

Rákóczi erőt tudott venni óhajain s vágyain, olyan volt, mint a zarándok, ki mindent otthon hagy s a szentföldre siet.

* * *

Két nappal ezen új segédcsapat megérkezése után nagy ünnepély volt Zavadkán. Rákóczi megvendégelte embereit, s fényes kísérettel lovagolt Bercsényi elé, ki szerencsésen bevégezvén varsói útját, pénzzel és sereggel lépte át a határt. Igaz, sem pénzt nem hozott sokat, sem nagy sereget, mert két század oláh gyalogság és szintannyi lovasság jött véle, ezeken kívül még pár század lengyel, herczeg Wisnovszkitól küldetve.

A csekély, de jól fegyverzett, s minden merényre kész seregnek érkezése csudásan felbátorította a csüggedőket, s a pénz sem hibázta el befolyását. Rákóczi azonnal egy hónapi bért kifizettetett táborában. A Bercsényi által hozott csekély összegén kívül Rákóczi azon ígéretet vette a francia udvartól, hogy rövid napon 5000 velencei aranyat, mi akkortáiban sok pénz volt, fog segedelmül nyerni.¹⁹⁰

Azon jelenetek, melyeknek a klimieczi táborzás alkalmával tanúi valánk, Zavadkán is - csak sokkal nagyobb szerű arányban - ismétlék magukat.

Küldöttség jött küldöttség után, s ezek többnyire arra kérték és unszolták Rákóczit, hogy minden áron igyekezzék a Tiszán átjönni, mert csak azon túl van remény a lovasságot nagy arányban növelhetni.¹⁹¹

Most következtek azon gyors villanyszerű hadjáratok, minőkről kevés forradalom története tesz tanuságot, s melyeket röviden varázslunk elő, mivel nem történetet, hanem regényt írunk, s ha e vázlatos rajzot olykor félbeszakítjuk, hogy később újra felfogjuk fonalát, azok, kik e történet személyzetével megbarátkoztak, meg fognak nekünk bocsátani.

De azért ha rövidek leendünk, nem szabad főleg azon első csatákat és előnyöket felednünk, melyek megfoghatóvá teszik a népfelkelés minden pillanatnyi növekedését; míg súlya által az egyrészt egyes német vezérek is óvatosakká lőnek.

Rákóczi Szathmár megyében Vetésen táborzott később: térhelyén, nyárfa-ligetek s hosszú szilvások közt voltak az egyszerű kunyhók felállítva, melyek a sátrakat pótolták ki.¹⁹²

Rákóczinak már akkor számos tisztjei álltak rendelkezésére, kikben bízhatott. Bercsényin s többen kívül, kiket már itt-ott láttunk, két *Ilosvai, Bálint és Imre*; az öreg martalócz *Szűcs János* kisebb-nagyobb csapatokat vezénylettek.

Rákóczin s mindazokon, kik vele szövetekeztek, látszott, hogy maguk érdekére s kényelmére utoljára gondolnak.

Vésznek, időnek edzettebbet nem lehet látni, mint e nép.

Rákóczi, míg seregeit rendezte, s mindent elkövetett, hogy azt pontosan fizethesse, mi valóban határos volt a csudával, addig szövetségeseiről sem feledkezett; bár ezek egyike sem mert, vagy legalább nem tartotta eszéyesnek világosan mellette nyilatkozni. Ha tehát Brenkovicot és társait, mint szintén Clermontot, Apagyit és többeket, kiknek részint tapintatában, részint vakmerőségükben annyira bizott, nem fogjuk mindig közelében találni, s ezek többnyire merész vállalatokkal, vakmerő, életveszélyeztető megbízásokkal voltak elfoglalva, nem lephet meg senkit.

Néhány magas nyárfa árnyékában heverték a hirtelen előléptetett ezredesek, századosok. Azon neme a fegyelemnek, mely rendes hadseregben a felsőbbek iránti tiszteletben áll, itt tökéletesen hiányzott. Ki ma, vagy tegnap érkezett, de a merész vállalatot előnyökkel kínálta, vagy nem egyedül jött, s neve elég varázsszal birt bizodalmat előidézni, parancsnokságot kapott; megtörtént, a mi minden forradalomban, hogy az embereket nehéz napokban s a váratlan szükség óráiban, nem érdemeikért, hanem jó képükért, sok jószágukért, olykor mert tolakodóbbak voltak, választották vezérekné, a bölcsesség botrányára, a vas kíméletlen szükség törvénye szerint, mely minden más törvényt bont.

Azok közül, kik Tökölyi hadviselésében részt vettek, nem egygyel találkozunk; de vannak, kik egészen eltűntek a színhelyről, miként az mindig szokott történni, mikor két forradalom közt jókora idő telik.

Forró nyári nap volt, a kissé télies tekintetű magyar öltözetet legtöbben kék gyolcs s selyem ingekkel cserélték fel, s azon csoportozat, melyet itt annyiak közt megközelítünk, tökéletesen óva volt a fák árnyékától.

Több ismeretlen arczczal találkozáink, de olyanokkal is, melyeket megpillantva, úgy rémlik, mintha valami álomra emlékeznénk vissza, melyben azokat már láttuk; vagy a zernesti csatában, vagy a táborozásban, melyeket eddig leírtunk. De vannak egészen ismerős arczok is, s ezek közt Vaszilt s az öreg Urszát emeljük ki.

A régi Vaszilra már ez időben senki sem ismert volna. A mócz, vagy havasi mokánynak nyoma sem maradt. Úgy beszélt magyarul, mintha más nyelvet nem ismert volna, s öltözetén, fegyverzetén látszott, miként Rákóczi hamar átismerte, mit bir e vakmerő emberben. Valóban a cziblesi kecskeőr annyira tudott már gondolkozni, hogy a herczeg őt ezredesnek nevezte ki. Az öreg Ursza, ki csak oly vén, oly ránczos, de oly ép és erős is volt, mint mikor

őt, a titkos toborzót, először pillantottuk meg, egy csapatot vezényelt azon lovasságból, mely Zavadkára először érkezett, s mely közt pár kaluger képére lehetne ismerni, kik székely zekéket öltöttek magukra.

Átalában feltűnő, hogy a Rákóczi-forradalom, vagy miként akkor nevezték, a kuruczvilág kiütésekor, az oláhság mennyi hazaszeretetet bizonyított s minő kevéssé engedte magát ellen lázadásra biratni, bár a kísérletek nem hiányoztak, sőt minden el lőn követve, őket a nemesség s magyar elem ellen felbujtogatni.¹⁹³

Vaszil s Ursza körül voltak magyar tisztekkel véve, kik a szót lesték ajkaikról. Hallgassuk ki őket, talán megtudjuk, a mi a zavadkai s ezen utóbbi táborozás közt történt.

- Úgy van, övig ért a víz s a habarék, de azért jókedvvel mentünk, minden oldalról futottak a németek, s még Csáki István is megoldotta a kereket, mikor Esze Tamás ezredes úrnak érkezését meghallotta.

Vaszil szólt, ő folytatta alkalmasint jóval elébb kezdett beszédét.

- De hát mi birta azt a sok sereget futásra, ezredes úr? - kérdé egyik az újabb előmozdított tisztek közül.

- Azt hamar elmondhatom öcsém! - felelt Vaszil, ki csudásan sajátjává tette a felsőségi szellemet, mind a mellett, hogy a régi kecskeőr makacs erélye még olykor elővillámlott nyílt, de szigorú vonásaiból.

- A mi herczegünk - kit Isten áldjon - meghallotta, hogy a beregi s ugocsai nemesség száz gyaloggal a szathmári őrizetből, s szintannyi vasas némettel a Montecuccoli-ezredből, Csáki István vezénylete alatt Beregszászra érkezett, akadályozni, hogy a Tiszán átmehezzünk; azonnal parancsot adott indulóra.

- Hegyek s erdők közt haladtunk, s addig jól ment a dolog, bár egész éjen át vert az eső, hajnalban érkezünk Beregszász közelébe. De a gyalogság még hátra maradt a rémítő utak miatt. Az ellenség egy része innen volt a Tiszán, s látván, hogy ki nem kerülheti az elfogatást, a folyó egy kanyarodásához vette magát, azonnal megtámadtuk.

- Kik a Tisza tulsó partján voltak, folytonosan tüzeltek reánk, a nélkül, hogy mi nekik árthatnánk. Fele embereinknek oda veszett volna, mert alig lehetett őket tartani; hanem a herczeg megszüntette a sikertelen erőködést s parancsot adott, hogy várjuk be a gyalogságot.¹⁹⁴

- Elgondolhatják uraim, kegyelmetek, minő kedves zene volt fülünkben az első dobpörgés, melyet hallánk.

- Mihelyt a gyalogságnak hírül adattuk, mi történt velünk, azonnal ott termett - Isten bizony! lóháton nem jöhettek gyorsabban.

- Mihelyt a helyszínére érkeztek, tömegbe szorultak össze, s az ellenséget háta mögött meg-rohanván, egyenesen a Tiszának s az azt köröző mocsároknak szorították. Fele oda veszett, a többi levágtuk vagy elfogtuk.

- A tulsó parton a németek maguk bámulták lovasságunkat.¹⁹⁵

- De hallják kelmetek, mert nem eddig van. Egy német trombitás, kit valahol a Tisza partján fogtak el embereink, e csata közben megszökött. Nagyon tartottunk attól, hogy kevés erőnket és segélyseregünk csekély számát elárulja az ellenségnek. Ellenkező történt, mert igen jó szolgálatot tőn a jámbor: azt a hírt vitte a németeknek, hogy 40,000 svéd és lengyel érkezik segítségül számos ágyúval, egyenesen a mármarosai úton¹⁹⁶ Szathmár ostromára.

- Úgy volt mindig: a megszökött s megfutamlott ember nagy hírekkel jár, s ezek ritkán jók. Ez oka, hogy Csáky István s a németek visszavonultak, a nemesség pedig jószágaiba s kastélyaiba zárkózott, s várja, merről fúj a szél.

- A Tiszán a malomkompokon, s itt-ott elrejtett csónakokon mentünk át. Esze Tamás ezredes vezette a sereget Namény felé.

- Rémítő átmenet volt, a mint mondtam, mert övig jártunk a habarékban; szegény népünk félig meztelenül oda hagyta házáat, gyermekeit, úgy nyargalt zászlóink alá. Mikor a Tiszán túl voltunk, pár nap alatt seregünk 8000 főre szaporodott.¹⁹⁷

- A nemesség a némettől szintúgy tartott, mint a néptől; mert az utóbbi látván az urak habozását, ellenséges indulatnak vette, s annyi kárt tett nekik, mennyit csak tehetett.

- Hát aztán voltak-e tisztjeik ezen embereknek? kérde egy bajúszatlan tiszt.

- Voltak ám: egy-egy mészáros, szabó, borbély, kit előkaptak, s kinek nagyobb szája volt. De ez nem baj, nem is az a kérdés, hogyan kezdtük, hanem miként végeztük.

- Mihelyt a nemesség látta, hogy seregünk szaporodik, lassankint a szegényebbek hozzánk érkeztek; a tehetősök csökönyösebbek voltak, főleg a szabolcsiak, kik a kisváradi várba zárkózván, igen bölcsen s óvatosan, csak akkor akartak nyilatkozni, mikor hátaik jól földve valának; de egyet mégis ígértek, hogy nem fognak semmit ellenünk tenni.¹⁹⁸

- E közben a Nagy-Várad körüli nép hallván közeledésünket, *Bónisnak* sikerült 400 lovast, s közel 3000 gyalogot gyűjteni. Ezekkel Diószegre ment, s ott táborát ütött, de nem volt vigyázó; a várad-olaszi ráczok kémjei, kik őt odáig kísérték, azonnal látták, hogy táborában legkisebb rend sincsen; hírt adtak tehát otthon s felköltvén a ráczokat éjféltkor, miként a zsványok szeretik, Bónis vigadó táborára ütöttek, s őt seregével együtt megszalasztották.¹⁹⁹

- Szerencsére, hogy kevés emberünk veszett el, mert ez úttal igen gyorsan szaladtak, kiki arra ment, merre lehetett.

- Azonnal jöttek a rossz hírmondók, s a ki legjobban szaladt s legelőbb érkezett, volt a legnagyobb vitéz, ki csak azért futott, mert a túlnyomó erőnek engedett. A mi jó herczegünk fel sem vette a dolgot: nem is sereg s katona, mondja urunk mindig, ha párszor meg nem páholják amúgy Isten igazában, hogy érezze súlyát, azután ő kerekedik felül.

- Még egy nagy bajunk volt a hajduvárosokkal; bár ennél különb nép a világon nincsen, sem jobb hazafi; de szegényeknek gyakran megégette szájokat a kása, azért nem akartak mint bolond Istók Debreczenben neki hajtani a veszedelemnek, s kimondták egyenesen, hogy addig egy tapodtat nem tesznek, míg a kállói vár a herczeg kezében nem lesz.

II.

Eddig ért Vaszil ezredes beszédében, midőn egyszerre az egész társaság felugrott ülő s fekvő helyzetéből.

Rákóczi jött lóháton számos kísérettel: újabb hírek érkeztek, s a herczeg megállítván ménét, rövid parancsot osztott a jelenlevőknek.

Másnap a sereg egy részének mozdulni kellett, s Vaszilra, Urszára külön megbízások vártak.

Rákóczi hires manifestuma, mely már Zavadván elkészült, szétküldetett: magyar, német, tót és oláh fordítása elterjedt az országban, s neki több szolgálatot tőn, mint jó szándékú, de tapasztalatlan s önfejjű vezérei.²⁰⁰

Recrudescunt vulnera inclytae gentis hungarae! hangzott az egész hazában. Igen felvéreztek a sebek keblén egy dicső nemzetnek! Rákóczi híres nyilatkozata nem harapódzott szét mint az olaj, mely a hullámokon vonja el hálózatát, nem áltatva, nem ringatva halálálomba, hanem ellenkező szellemben, mint a szikra, mely gyújt, mint fáklya, mely világít, röpül át az országon; vitetve hír szárnyain, vagy őseink véres kardja. Mint magasból a villám, úgy esett be a századok óta felhalmozott gyúanyagba.

Nézzetek magatok körül: a magas hegyeken, a szirtek ormain, a mérhetlen pusztán, völgyekben, szakadásokban, bástyák és sánczok, falak és sövények közt; merre a Duna lejt, a Tisza önti árjait, a Dráva és Száva nyargalnak, mindenhol Isten szállta meg a népet! a hadak Istene az öreg Hadur, kezében pallossal, melyet Attila *metus orbis, flagellum Dei!* hordott kezében.

Itt körülönte a gyávaság keretétől, pislogva hamu alatt, felszikrázott a tűzmag éjféلكor, magányos kunyhókban.

Körülállva kémektől, felusztott testvérek közt, fente amott setét pinczejében kardját s számította a szabadulás pillanatát, a hű polgár, a nép fia. Magyar? ezt kérditek? mit feleljek nektek? *Mindenki*: magyar, tót, oláh a széles magyar földön!

Voltak árulók, voltak testvérgyilkosok, de az egész, a nagy többség, a szent földnek igaz fia, nem kérdezte, ki veri anyját? ment és meghalt, ha kellett.

Máshol kis csapatok, nappal elrejtett, a hold világánál kifejtett zászlókkal keresték a tábornok, csatát, halált, s a szabadságot. Mi vezette őket? hol volt Mózes tűzoszlopa, vagy a keleti királyok kevély üstököse? mely egy jászol felett állt meg, melyben Isten pihent, a szeretet, a béke, a testvériség, a szabadság Istene: nem tudom! a delejtű a nép szívében rejtett, nem hibázott, nem csalt; vontatta őt nem keletre, nem éjszakra, vitte szárnyán, mint a fergeteg hordja a fellegeket, mint a Duna viszi a patakokat és a folyókat a tengerig; mert tenger volt a láng, mely szétáradott.

A jászok és kunok voltak elsők, kik jöttek. Istenem! minő nép! Kezében vitte a hadnagy a rongyos záloglevél párját, melylyel e dicső népet, a hízogói által kizsebelt s rossz számítások miatt vízre vitt fejedelem, gazdag papoknak adta zálogba.²⁰¹

Mindenfelől sűrűdött a csatlakozók száma. Rákóczi serege feldagadott mint a fellengér, hogy kiemelkedjék a kicsinyes félelem nehéz légköréből.

Átment a Tiszán, a pusztán lobogtak zászlói, a tárogató, a trombita minden harsanására a földből kelt a harczok fia: agg, ifjú és gyermek.

A várad-olaszi felusztott ráczok, a diószegi diadaltól szarvat kapva, Kis Balázs dühös vezérük alatt halált esküdtek magyar szomszédaiknak. Bercsényi reájok ütött, kardra hányatta őket egyről-egyig; maga Kis Balázs mielőtt bitorlott magyar nevét ráczra visszacsérélné, bevégezte pályáját, nem volt többé. Egy nagy sír földte mindnyájukat!

Rákóczi szíve kínosan vert e szomorú győzelemre. Nem voltak-e testvérek! vitéz, bátor, deli nép?

Kis Balázs nem volt-e hős? nem voltak-e mindnyájan, kiknek meleg vére folyt, a nagy Magyarország édes gyermekei!

Ne szégyeld a könnyet, mely szemedben fénylik, nagy fia e sokat szenvedett földnek: Oh! e könny, e fájdalom, mely áthatad sziveden, jósige volt! ah! mert drága vér folyt, s hős nemzeti fajok álltak szemközt: nem tudva miért! nem sejtve a pokoli játékot, mely vérükkel s hitükkel üzetett.

Rákóczi a nyert előnyt használni akarta és tudta. Klökelsberg tábornok a somlyai váracskába vonta magát, melynek nagy része romban hevert, de újabb karózás s földerődítések által elég védhető állapotban volt.

Szűcs János, egy Tökölyi növeltjei közül, kivel már találkoztunk, örömmel ajánlkozott Somlyót kézhez keríteni.

Klökelsberg mint jó katona s vitéz férfiú, nem bízta el magát, s a helyett, hogy ama kis fészket védje, néhány lovas katonát hagyván ott őrségül, a fontosabb szathmári őrség biztosítására sietett.

Szűcs azonnal észrevevén a tábornok gyors visszavonulását, mindig sarkában volt, s folytonosan zaklatta, míg azon szigetig szorította, melyet a Kraszna és Szamos képeznek.

A folyó a német tábornok szerencséjére áradott, s miután Klökelsberg a hídon túl volt, szétromboltatta azt, s célzt ért; mert Szathmárt baj s veszteség nélkül megközelítette.²⁰²

Szűcs egészen azon idők embere volt, melyekben zajos élte lefolyt: megfordult sarkán s lehetlenség helyett lehető hajtott végre. Somlyó előtt termett, mint a villám rohanta meg: egy óra alatt, falak, sánczok megmászattak; s az őrség hódolt, egyről-egyig szolgálatot vevén Rákóczi seregeiből.²⁰³

E közben Pintye Gergely, kit a Gaura Drakulujban láttunk, Mirián parancsára, vad népével megrohanta Nagybányát, s Rákóczi nevében elfoglalta: világos, mikép a rettenetes haramia ösztönt érzett magában lemondani sivár életneméről, s fényes hadi tettel Rákóczi bizodalmát megérdemelni.

A dolog nem úgy történt; a vad csorda - a legaljasb nemű, mely valaha az erdélyi s havasalföldi ős rengetegeket kiaknázza - nem birt a vezérségre vágyó harambasa jobb ösztönével: látván a tehetős polgárok házait, az arany- s ezüst-bányákat, ellen nem tudott állni rabló vágyának.

Ittasan, vad kurjongások közt rohant a házakba, rabolva, ölve, gyujtogatva. De nem volt gyáva, ijedős polgársággal ügye. A nagybányaiak hirtelen fegyvert fogtak, s iszonyú viadal után egy lábíg levágták e zsvány népet. Pintye, ki rendet akart csinálni, kinek a kihágások minden reményét leölték, miután saját emberei közül négyet lelőtt, azon pillanatban rohantatott meg, midőn egy házba belépett, hogy onnan a rablókat kikergesse. Szóhoz nem juthatott, a felbőszült nép ízről-ízre szaggatta őt: fizetett a multért.²⁰⁴

Nagybánya szabad volt; de szabadságát arra használta, egy küldöttség által hírül adni Rákóczinak a történeteket s a derék magyar város feltétlen hódolatát. Rákóczi helyeselte a kényszerített védelmet, s a követség nyájas elfogadtatása még kettőztette a város buzgóságát.

Nagy-Károly is hódolt, Károlyi Sándorné, talán már akkor férje titkos utasítása szerint, lemondott az úgy is nehéz védelemről, s férjéhez sietett Kassára, ki még nem nyilatkozott Rákóczi mellett; de már a minden árnytól rettegő bécsi kormány egész gyanúját felgerjesztette maga ellen.

Ennyi előny, s a seregek csudás szaporodása elhatározták Rákóczit, a szathmári várat elfoglalni.

Ő és Bercsényi maguk vezérelték a sereget.

Bántódás nélkül érkeztek Szathmár közelébe; de az őrség vigyázó volt s jól elkészülve védelemre. Ez okozta, hogy Rákóczinak a forró nyarat, mely a kutakat is kiapasztotta, tétlen kelle töltetni, a tétlenséget túrni nem tudó sereggel.

Kiknek jó lovaik, fegyverzetük volt, saját kezükre kezdték portyázni a vidéken, s így az ostromhad száma fenyegetőleg apadott. Rákóczi átlátta, mikép legjobb embereit, ha siker reménye nélkül is, elfoglalni. E célból Pálfalva felé sietett, a szathmári lövések hordkörében, de védetve fák és bokrok által.²⁰⁵

Elöl a somlyai német lovas őrség követte a csekély gyalog-csapatokat, melyeket Rákóczi elindított, hogy a helyet kiismerjék.

Éj volt, s történt, mi ily hadviselésekben mindig ismétli magát.

A német lovasok, talán az út járatlansága miatt kissé kitértek abból, s észrevevén tévedésüket, ügetve akarták a vesztett időt kárpótolni.

Rákóczi s Bercsényi a sereg közepe táján lovagoltak, midőn egyszerre a lovasoknak csendes léptét ügetés dobogása váltotta fel.

Ellenség! ellenség! - kiáltottak fel néhányan, egy fiatal nemes előre ugratott s a lovasság felé lőtt.²⁰⁶ E lövés s a kiáltások rettenetes zavart idéztek elő.

A német lovasság s a gyalog-csapatok, melyek azt megelőzték, azonnal megfordultak. A lovasság nyomtatva a sietve előrohanó gyalogcsapatok által - azon hiedelemben, hogy ellenség áll előtte, bevágott Rákóczi lovasai közé. Iszonyú csataelegy keletkezett, többen halva estek le lovaikról, mindkét részről.

Rákóczi és Bercsényi, kik elsőek vették a tévedést észre, előre nyargaltak. Bercsényi lova összerogyott, s Rákóczi azt hitte, hogy leghívebb s legtevékenyebb vezérei egyike halva van. Azonnal segítségére sietett s kivitette a csatából.²⁰⁷

Mihelyt ez meg volt, az egymásra lövöldöző, felbőszült seregeken áttört s előnyargalt a gyalogsághoz, melyet hosszas fáradság után sikerült megállítani s vele megértetni, hogy ellenségnek nyoma sincsen.

Végre a gomoly kifejtett, az emberek egymásra ismertek, s iszonyú zsinat után a csend helyreállt: de lehetlen volt tovább menni, s Rákóczi tábort ütött.

Bercsényi kemény ütést kapott fején, de nem halálosat, s mihelyt ájultságából magához tért, Rákóczi őt Károlyba küldötte, saját orvosa kíséretében.²⁰⁸

Másnap Pálfalvára ért végre a sereg s Rákóczi azonnal erődített sánczokhoz fogatott a Szamos irányában.

A német lovasság, mely a szathmári őrizet egy részét tette, s egy volt a legjobbak közül az ellenséges táborban, folytonosan zaklatta Rákóczit s mindig határozott előnnyel vívott a forradalmi sereg gyakorlatlan emberei ellen. Nem sokan veszték ugyan ezekből e csatározások közben, de pár zászló az ellenség kezébe került s Rákóczi látta, hogy itt előny nélkül vesztegeti erejét, azért visszavonult Vetésre; mint mindig, oly tapintattal tudván hátravonulásának tapsos²⁰⁹ szint adni, hogy emberei azt hitték, mikép előre, nem hátra mennek.

A seregtől elvált portyázok sem heverték, s rablók inkább, mint harcosok, ostromzár alatt tartották azon kastélyokat, melyeket be nem vehettek.

A szabolcsi és szathmári nemesség, két tűz közé szorítatva, lobogó zászlókkal hagyta el a kisvárdai várat, hol eddig védelmi állapotban volt - s Diószegen csatlakozott Rákóczi seregéhez. Mármarosmegye újabb 4000 gyalogot s 800 lovaszt küldött.

Báró *Sennyei István*, öreg nemes, kit a martalócz nép tárkányi várán ostromolt, megunván a sok bosszantást, feladta a várat, s Rákóczihoz ment.

Egy volt ez azon gyakorlott hadi emberek közül, kik a törökök elleni harcokban képezték ki magukat, s ekkortáiban leggyakorlottabb vezér s nagy nyereség Rákóczi részére.²¹⁰

Új nevek merültek fel. *Deák Ferencz* a szolnoki várat vette be. *Kiba*, egy vitéz rácز főnök, a vár védelmére sietett, azonban Deák 300 emberét felkoncizoltatta, s Kibát maga lőtte le lováról.²¹¹

A Duna s Tisza közti vidék mentve volt a ráczoktól.

Egész felső Magyarország fegyvert fogott. Mindenütt zene hangzott, zászlók lobogtak; a nép elővette, a mit kapott, kaszát, fejszét, botot - és jött. A nemesség raktárait nyitotta fel, a nők ékszereiket tették pénzzé s gyermekeiket vezették a táborba.

Bercsényi megjelenésére felkölt egész Zemplénmegye, serege nőtt, mint a kalász nő, ha áldás ömlik rá felülről.

Borbély Balázs és *Ocskai László* új vezérek, kiknek neveik most kezdetek a haza fülében megcsendülni. Lengyelország széleig portyáztak a fékezhetlen néppel, mely égetett s pusztított. Nyitrába törtek be, s több ezer lovas csatlakozott hozzájuk, kik a Vágig hordták kardjuk élén, méneik nyoma alatt, a kurucz seregek dicsőségét s iszonyait.

Vér, láng mindenfelől! A durva erő volt ez, mely rombol utáiban, s melynek az értelem nem képes parancsolni, ha az oroszlán lánczát széttörte.

Orosz Pál - új név megint - Erdélybe tört be, 6000 főnyi sereggel.

Ott Bussi Rabutin volt a császári vezér. A német kormány ott feledte őt, elegendő haderő, vigasz és pénz nélkül. A hű, derék férfiú saját ezüstjét olvasztotta fel, verette pénzzé, s adta seregeinek.

Nem hagyhatta el Erdélyt, meg kelle azt a császárnak tartani. Tudta az okos ember, hogy az erdélyi nemesség nagy része Rákóczihoz szít, ki nem kerülte figyelmét a terjedő láng, azért Nagy-Szebenbe idézte a főurakat tanácskozás ürügye alatt, a fejöket vesztett, jajveszéklő százak közé, kik falaik közt összezsugorodva, kétségbeesetten vártak segélyre.²¹²

Kevesen hagyták magukat odacsalatni. Toroczkai István, Pekri Lőrincz, Orosz és Guthi István, kik ellenszegültek, elfogattak és börtönbe kísértettek. Mit sem használt. - Teleki Mihály, Csáky László, Kaszás Pál, Székely Zsigmond, Nemes Tamás, Henter Mihály, Sándor János, Deák Tamás, Horváth György s Incze András,²¹³ felköltötték az egész székelységet, s Rákóczi mellett nyilatkoztak.

III.

Ennyi történt már, mikor Károlyi Sándor Tokaj alatt Rákóczi táborába jött. Két hónapig tartóztatták fel őt Bécsben; a büszke hatalmasok megvetéssel hurcizolták elő s hátra. Károlyi Sándor férfias nyíltsággal figyelmeztette őket balfogásaikra s a veszélyre, melyet bosszantó rendszerük felidézett. Magával a császárral szólt, s kérte őt, hogy legalább Ugocsa, Bereg és Szathmár megyéknek engedtessek el az iszonyú adó, mely rájuk vettetett.²¹⁴ Károlyi látta, hogy a császár semmit sem tehet s hatalmát elvetemült bitorlók aknázzák ki,²¹⁵ Kassára sietett, honnan az ijedtében meghalt Nigrelli eltemettetése után Tokajba jött.

Rákóczi őt előző szivességgel fogadta. Bercsényi ajánlatára azonnal a jászok és kunok kapitányává nevezte ki s vezérévé tette a roppant seregnek, mely a kecskeméti pusztán s a Duna egész balpartján összegyűlt.²¹⁶

Bercsényi meggondolatlan hevéssége s indulatosága már ez időben nagy terhére volt Rákóczinak, ki rettenthetlen bátorság mellett nélkülözte benne a vezéri tulajdonokat.²¹⁷

Nem győződött meg erről soha inkább, mint mikor a nyomorú, gyermekes intézkedéseket látta, melyeket Bercsényi a tokaji vár ostromára tétetett, három nyomorú taraczkkal akarta bevenni azt, melyeknek lövései nem is jutottak a várig.

* * *

Nem lehet a varázst leírni, mely e nagy napokban gyakorlá hatását barátira, ellenségre.

A Montecuccoli-ezred parancsnoka tökéletesen fejét vesztette azon gyors előnyökre, melyeket Rákóczi kivívott, s a nép általános, áradatos felkelésére, odahagyta pár hét előtt az erős munkácsi állást, s Kassára futott.²¹⁸

Az egész Érmellék, Hegyalja s a hajduvárosok e fejetlen visszavonulása által szabad tért nyervén, fegyvert ragadtak s ezrenként siettek Bercsényi elé.

Rákóczi Ilosvay Imrét 2000 lovassal Erdély határához küldötte, hogy a Zsibóra gyűlt sereget Bethlen Samu vezérlete alatt szemmel tartsa s annak mennyiségéről hírt adjon.

Ilosvay, ha nem parancs ellen, de parancs nélkül megtámadta Bethlent, szétverte seregét s zászlókkal, dobokkal megrakodva tért vissza Rákóczihoz.

Bécsben a kormány szálnalmas fejetlenség szomorú tanuságát adta.

A bajor választófejedelem, mikép már mondva volt, Passaut s Linczet bevette, s Bécsset fenyegette.

A császár a kevés számú hozzácsatlakozó magyar urakban nem bízott, s csak *Forgách Simont*, leghűbb s feltétlen hódolatot tanusító magyar vezért, gondolta megbízhatni, hogy az áradásnak ellenálljon, mely egész Magyarország népét önté ki medréből.

A birodalmi seregeket nem mozdíthatta; csak a mindig szerencsétlen, s éppen e tájban újra megvert Schlick 2000 emberével kapott parancsot Rákóczi előhaladását gátolni.²¹⁹

Így álltak az ügyek; ennyi történt, oly megfoghatatlan rövid idő alatt, hogy a bécsi kormány mintegy meg volt rohanva a körülmények kényszerűsége által s fűhöz-fához kapaszkodott.

Rákóczi Bercsényit választott sereggel Egerbe küldötte, hol neki sikerült Telekesi István egri püspököt arra bírni, hogy el ne hagyja a várost. A nemesség azonnal letette hűség-esküjét a vezér kezébe.

Forgách Simon magához vevén Schlicket s vert hadát, lelket s bátorságot tudott önteni beléjük, minden mozdulata gyors volt, s míg Ocskai Léva vidékén biztosságban hitte magát, Forgách Simon ráütött, szétverte portyázó s martalékra vágó rendetlen seregét, bevette Lévát s gyors menetekben közeledett a bányavárosok felé.

E hír kétszeresen bosszantotta Bercsényit. A magyar vezér szerencséje, ki Magyarország ellen fegyvert fogott, s az arany és ezüsttel gazdag bányavárosok veszedelme - gyors tevékenységet idéztek föl.

Bercsényi hírt adott Károlynak Kecskemétre, s összeszedvén a hadosztályokat, Forgách üldözésére indult.²²⁰

Rákóczi seregében ez időben minden tekintetben legjobb vezérek voltak: Szűcs János, Sennyei István, Károlyi Sándor, s egy, kit eddig nem volt alkalmunk nevezni, - *Andráshy György*.

E mellett számos használható s vállalkozó férfiakkal birt, kiknek egy részével találkoztunk már; természetes tehát, hogy többen azok közül, kik előbb némi szerepet vittek, háttérbe kerültek, s történetünk folyamában más nevekkel találkozunk. De tévednénk, ha azt hinnők, hogy oly jellemek, mint Apagyi, Clermont, az öreg Mirián s oly vakmerő férfiak, mint Brenkovics és társai, a tétlenség árva szerepére jutottak.

Ellenkezőleg! ha edzett, gyakorlott vezérek vették át a hadviselés terheit, s az említetteknek, harag s sértett hiúság nélkül, alsóbb tisztségekkel kelle beérniök, azért nem heverték. A történetben, ha neveiket elhallgatja is, vannak tények feljegyezve, melyek ezen embereknek kifáradhatlan munkásságát gyaníttatják s tanúsítják.

Mirián befolyásának lehetett leginkább köszönni a számos idegen ajkú nép növekedő buzgal-mát.

Apagyi ezredesi minőségben a hadseregnél volt; de minden idejét használta magasztosb, bár a kort megelőző s azért időelőtti szellemet terjeszteni a forradalom emberei közt, mint annak nemsokára tanúi leendünk.

Clermont Rákóczi megbízásából csodával határos sietséggel bejárta Orosz- és Svédhont, elment Lengyel- és Franciaországba. E mellett Clermontnak összeköttetése Miriánnal meg nem szűnt; egy volt ő azon emberek közül, kik mindenre ráérnek, s mikor őket legtávolabb gondoljuk - ajtót nyitnak. A diplomaciai téren, néha idegen név alatt, mindazt megtette, mit tenni lehetett, s ha ez kevés volt, oka a kormányok örökös óvatossága, mely nyílt rokon-szenvet csak a szerencsés, a győztes irányában mer mutatni. Rákóczi sok pénzsegélyt, sok előmunkálatot szerencse esetére, e fáradhatlan barátjának és hívének köszönhetett, kit maga XIV. Lajos pártolt.

Legyen ennyi elég megfajtására annak, ha e nevek, az események súlya s zuhama által túlszárnyaltatva, csak egyes jeleltebb pillanatokban villannak fel.

A TÁVOLIAK.

I.

Mielőtt Rákóczit tovább kísérnök, áldozzunk időt azon hölgykoszorúnak, mely történeti drámánkon átszövődik. Alig volt kor Magyarország nemzeti életében, hol a hölgyek - a *választottakat értjük* - szebb fényben tűntek volna fel, mint a Tökölyi- és Rákóczi-forradalom alatt. A hűség s az önzés nélküli csatlakozás annyi magasztos példáját látjuk e korszakban, hogy ha a történet számos egyes neveket fel nem jegyzett, oka egyedül az: «mivel igen sokan voltak, kiket fel kellene vésnie az örök érczlapokra».

Történetünkben többek jönnek elő, kik az események nagyszerű kifejlései közben, színleg háttérbe vonultak, s kiket most, míg Rákóczi naponkint, óránkint szaporodó seregeit rendezi, időnk leend felkeresni s megtudni, mit tettek eddig, vagy mi történt velök?

Magyarország sem táplált keblén csak remek nőket: ott is megvoltak azon változatai a politikai kifejlettségnak, vagy azon semlegességnek, melyet nem magyar szellemű nevelés, ha ki nem ment, megfejt; de egyet erősíthetünk: hogy amaz ékes faja a hölgyeknek, mely külföldön, még pedig főleg az igen elszegényedett, többnyire fizetésből élő arisztokrata családok közt feltűnő, melynek egész politikai véleménye, «feltétlen hódolat mindennek, mi felülről jő»: földig alázatos udvari legyek, - ily hat keresztnévű, de ház- és telektelen szegény ördögnék és ördögök Magyarországon akkor nem léteztek. Oly varázs van e földön, hogy a legidegenebb éjszaki hölgy néhány év alatt forró honleány lett nálunk, s a magyarnak minden időben «csak szenvedélyes barátai és szenvedélyes ellenségei voltak».

Sachsen-rheinfeldi Amália, darmstadti Magdaléna, egyik, mint az első magyar neje, másik, ki Magyarországon azonította ifjú és szenvedélyes, szívében első és olthatlan szerelmével, magyar hölgyekké váltak. Gondolja valaki, hogy azért a nagy német földet, az értelem és becsületesség ama magasztos hazáját, megtagadták? - - Nem, a legtávolabbról sem: sőt ellenkezőleg honosították földünkön honi erényeiket. Nem lehete ily feltűnő teremtéseknek nem érezni rokonszenvet a nemzet iránt, melynek egész története - küzdés; nemzet iránt, mely azon erénnyel bír, főleg és kiválólag, mely minden nemes és tegyük hozzá, minden tiszta nőkebelben visszhangra talál, «s ez bátorság és kitartás a szerencsétlenségben».

Ki csudálná, ha két oly teremtés, mint Amália és Magdaléna, azon arányban érzi vonzalmát és rokonszenvét növekedni, melyben a nap súlya nehezedett - e kísértő köve az erénynek.

Jellemtelen aljas lényeket semmi sem terhel és bosszant inkább, mint jellemerő és szintartás, mely távol attól oda nyújtani nyakát a járomnak, akkor legszilárdabb s legkitartóbb, mikor «a legnyomorúbb emberek minden bölcsesége abból áll: beadni derekukat», mit eszélynék neveznek, a ki pedig azt nem teszi, eszélytelennek: mint ha oly sok ész kellene hozzá, igen világosan tudni, hogy a színváltoztatás s köpeny-forgatás - igen hasznos dolgok bőrünk megóvására! - ha - s ez a kérdés: bőrünket többre becsüljük, mint erényünket.

Amáliának s Magdalénának sok ellenségei voltak azon körben, hol növekedtek, saját családjukban, s azon nagy serege közt női rokonaiknak, kik ritka helyt oly egy mintájúak, mint a német arisztokracziában; de a két hölgy keveset gondolt mások nézeteivel, s ha átlátta, mennyit vétkezik azon okosság ellen, mely a bőr és fizetés megmentéséből áll, másrészt öntudattal vetette kockára mindenét oly elvekért, melyekért a hatalmasok egy fillért sem szoktak fizetni, mert megfizethetlenség, s mert azoktól rettegnek.

De állásuk igen nehéz volt azon pillanat óta, hogy Rákóczi kézhez keríthetéséről le kelle mondani - ellenségeinek. Rákócziné a legszorosabb felügyelet alá vétetett.²²¹

Hogy bosszantásoknak ki volt téve; hogy saját rokonai semmit el nem mulasztottak, - a gyávaságnak ismeretes irgalomnélküli gyöngédtelenségével, a lelkes nőnek minden pillanatát elkésériteríteni, ezen senkinek sem lehet kétsége, ki a szerencsétlenség iskoláján átment, s azon tapasztalást tehetette, mikép a gyávaság ijedelmeit s félelmét sohasem szokta megbocsátani azoknak, kiktől rettegett.

Amália sokat szenvedett, de erős lélekkel; azokat, kiknek érdekeltségét átlátta, sohasem igyekezett megczáfolni: miért? - üres szavak s ismeretlen tárgyakról badar beszédekre csak egy felelet van: *hallgatni*; de ha őt bosszantották, voltak sokan, kik éppen e nehéz napokban adták tanuságát, hogy szemeik tisztán látnak. Amália elég példáit tapasztalta azon hűségnek s barátságának, mely nemcsak üres szavakból áll, hanem koczkáztatni is mer valamit.

Ez fejt meg, hogy az ijedős, rémeket látó s mindig ugró félben lévő kémkedés, lesés, fülelés, levélfeltörés s minden egyéb ezekhez hasonló nemes és lovagias intézkedések daczára, Rákócziné folytonos összeköttetésben maradhatott férjével, - s azon kitartással, melyről köznap i lelkeknek legkisebb eszméjük nincsen, pillanatig sem fogyott ereje, tevékenysége s kitartása.

Magdaléna 1703 június vége felé egyszerre eltűnt Bécsből. Sokan azt hitték, hogy Német-honba tért vissza, mások állíták, hogy Olaszországba utazott: de bizonyost senki sem tudott. Az utóbbi napokban Rákóczinénál gyakran megjelent egy igen egyszerűen öltözött polgárhölgy: mi természetesen azonnal felizgatta az akkor még nem szabályszerűen ugyan, s nem számmal jegyzett, de azért igen éber s jól fizetett rendőrség figyelmét. Stratmann és Kinszki mindent tudtak, mi Rákócziné körül történt, s mivel az apácák nagy tiszteletet tanúsítottak a szép herczegnő iránt, ezek is gyanúba jöttek. Volt szó róla a herczegnőt Prágába, s később Innsbruckba szállítani, de lehetlen lön erre ügyet találni, az apácák a polgárhölgy látogatását egyszerűen avval fejtették meg, hogy az a herczegnőnél szolgálatot keresett.

E polgárhölgy Magdaléna volt, még pedig akkor, mikor őt már távol hitték Béctől.

Hová ment később s mit tett? talán megtudjuk; addig nevezzük meg rendre azokat, kikre e történet közben figyelmünk terjedt s igyekezzünk őket feltalálni s viszonyaikkal megismerkedni.

Aspermontné ezek közt első helyen áll, s bár senki élénkebb részt nem vehetett Rákóczi sorsán, mint ő s férje, helyzetük olyan volt, mikép csak a legnagyobb óvatosságnak köszönheték, hogy számos ellenségeiknek nem sikerült őket megbuktatni.

Aspermont tartalékgondolat nélkül ragaszkodott Leopold császárhoz; talán katonai nevelése, s azon bizodalom, melyet iránta a császári pár Juliávali szövetsége előtt, s utána darabig tanúsított, okozák, hogy ő, bár a kormány számtalan ballépéseit átlátta, mégis azt hitte, mikép Magyarország alkotmányos szabadsága sokkal nagyobb ellentétben van az örökös tartományok nyomattatásával, mint hogy irigységet ne gerjeszsen, s így ő, mint sokan akkori időben, üdvöt a nagy birodalom összeolvasztásában látott, vagy remélt.

Rákóczit nem tudta kárhozatni, mikor az egy nyomorú kém feladására elfogatott, s igazságtalanul zaklattatott; de ezen pillanat óta, mikor sógora a lengyel határt átlépte, Aspermont egyenesen kinyilatkoztatta Juliának, hogy őt pártütőnek tekinti s kötelességének tartandja ellene mindent tenni a harcztéren, s emelt sisakkal.

Minő fájdalmas volt e nyilatkozat Juliára nézve, főleg onnan gondolható, mivel e nő férjét nagyon szerette s Rákóczi Ferenczhez nem kevésbé ragaszkodott. Csak utánozhatlan tapintata s lelke fönsége fejtik meg, hogy a legnehezebb s legválságosabb helyzetben, melyben nő valaha

létezett, mind férje szeretetét s tiszteletét, mind Rákóczi Ferencz változatlan vonzalmát és háláját meg tudta tartani.

Ha nem sikerült neki Aspermont régi előítéleteit legyőzni, s az alkotmányosság eszméje soha egészen világos nem lőn férje előtt; Aspermont sokkal lovagiasb ember volt, s főleg sokkal inkább katona, mint hogy azon aprólékos, nemtelen csipkedéseket s görbe utakat ne utálná s meg ne vetné, melyek által Rákóczihoz férni akart a hatalom.

Semmi sem fájt neki és Juliának inkább, mint a bér, melyet az ifjú herczeg fejére tettek. Ha Aspermont Rákóczi fellépését kárhoztatta mint hű alattvaló, s olyan, ki a hódolatot katonásan, azaz feltétlenül vette: titkon nem tudott nem örülni, hogy sógora, kit nagyon szeretett, eddig képes lőn minden tört kikerülni.

Julia, kinek mikép láttuk, helyzeténél fogva, a legnehezebb szerepek egyike jutott, folytonos összeköttetésben volt Rákóczinéval; igyekezett már ez időben engedelmet nyerni, hogy testvéréhez mehessen, igérvén, hogy őt kibékülésre birandja; de ekkortáiban a bécsi kormány oly csekély fontosságot tulajdonított Rákóczi föllépésének, mikép Aspermontné ajánlatát udvarias szavakkal, de gúnyos mosolylyal visszautasította.

Semmi sem közelíti az embereket egymáshoz annyira, mint hasonló érdek. Mikor ez oly személyhezi rokonszenven egyesül, mint Rákóczi, kinek már neve elég volt arra, hogy sorsa visszhangozzék az egész országban: igen természetes, hogy szövetkezés könnyebb s veretebb utat talál.

Magdaléna és Rákócziné nem tudták Julia nemes kedélyét félreismerni, s bár sokan mindenkép igyekeztek őt s férjét azok előtt gyanúsítani, kik közvetlen részt vőnek Rákóczi sorsában: a nők higgadt tapintatával - Magdaléna mint Rákócziné jól tudták, mennyire számíthatnak e nem vállalkozó s kevesebbé erélyes, de kitartó s tántoríthatlan jellemben. Ez oka, hogy a három nő mindig szoros összeköttetésben maradt a nélkül, hogy az éber és sovárgó gyanúnak sikerülne őket tetten érni.

Amadil, ki történetünkben csak itt-ott tűnt fel, eddig talány előttünk s talán önmaga előtt. Ő ama 3-4 év közben, mely Rákóczi kiszabadulása s mostani fellépése közt terjedt, legváltozatosb játéka lőn a sors szeszélyének.

Amadil, ki szegény szénégető kunyhójában, korom és füst közt növekedett; Amadil, a kedves, makacs és mégis oly szeretetreméltó hölgy, kit egy Rákóczi Julia méltatott barátságra; a büszke Erdődiné, s a némbér, ki Honoria előtt megszegyenülve borul le; a könnyelmű szenvedélyes kalandor Kálmán, részt véve a csaták riadásaiban, és Amadil végre, ki a koldusgyermeket felkereste, mindent elkövetett nevelésére; e csudásan változatos s mégis tagadhatlan jellemegységgel bíró nő, mindenben, mi nemes és erélyes - - e való, földönjáró, nem álmodott teremtes, ki merné tagadni, hogy a legrendkívülibb jellemek egyike?

A barátságos viszony közte s Rákóczi Julia közt mindig megmaradt; de Juliának irántai bensősége vesztett, s ez Julia jellemében megfejtethető; hogyan érezhetett volna ő benső vonzalmat Amadil iránt, ki a legbuzgóbb magyarba, az élénk, tetterős, bár nem kellemes indulatú Bercsényibe szeretett, őt áldozatkészséggel kísérte a halálcsatákban s később egy férfiú neje lőn, ki bár magyar, nem tartott azokkal, kik Magyarország függetlensége mellett vetettek mindent a mérlegbe. Hogyan becsülhette volna Julia azon nőt bensőleg, kinek eddigi tettei önzésre s haszonvágyra látszottak számítva lenni, s ki nem ragaszkodott semmihez hosszasan s híven.

Három hölgy van még háttérben: az öreg, de életerős és erélyes Ráfaelné, kivel utoljára Apagyiék egyszerű háztartásában találkoztunk, ennek leánya, Apagyi arája vagy talán már

neje, s végre Rózsa, a koldusleány, kire Clermontnak reménytelen megjelenése Bécsben, mikor a kolostorból kilépett, oly kedves, bár villanyos benyomást tőn.

Ideje, hogy történetünk ezen érdekes nőszemélyzete előtérbe lépjen.

II.

Pozsonyban vagyunk, a fallal kerített város egyik terén, tágas épületben, mely előtt őrt látunk fel- s alájárni. Ennek fehér öltözete, a kanóczos fegyver kezében, s a bal fülére rántott háromszög, mi a kalapot képviselte, azonnal láttatják, hogy német katonatiszt szállása előtt állunk.

Valóban az elég csinos épületnek egész felső emelete Aspermont grófnak szállása volt, ki pár nappal ezelőtt Bécsbe utazott, s neje éppen hazaérkezését várta.

Rákóczi Julia eleven, fényes házat tartott, s Pozsonyban, mint mindenütt, a hol tartózkodott, számos látogatói valának.

Mintegy 11 óra tájban reggel, virágokkal telt s gazdagon bútorozott elfogadó termében látjuk őt; mellette Draskovics Jánosnak, az öreg országbírónak neje foglalt egy széken helyet.

- Férjed beteg? - kérdé Aspermontné - részvéttel intézvén szavait a nőhöz, kinek öltözete, arczkifejezése a legtávolabbról sem gyaníttatott veszélyes betegnek nejére.

- Természetes következése a hanyatló kornak; - viszonzá Draskovicsné - egy csinos szőke nő és sokkal fiatalabb, mint hogy a hanyatló korú férj említése fel nem tűnne. A felelet oly hidegen s minden részvét nélkül volt adva, mikép Julia kedélyére kellemetlenül hatott. Látszott ez vonásai kifejezéséből s Draskovicsné el akarván hárítani magától a részvétlenség s szívtelenség gyanúját, megragadta Aspermontné kezét s némi heveséssel szólt, mi neki igen jól állt, s másrészt őszinteségét bizonyította: - férjein beteg, vagy inkább beteges - kezdé a nő - mindig ilyen volt. Nem mentem-e hozzá betegápolónénak inkább, mint nőnek! s mit tehetek róla, hogy az emberek egyszer jótévő intézetet, máskor sorsbiztosítást csinálnak a házasságból.

- Fiatalabb koromban - mert 27-28 év közel van a 30-hoz, hol többnyire elválík, mit érünk - fiatalabb koromban, azaz 6-7 évvel ezelőtt, azt hittem, hogy a házasság valami oly szent s életbe vágó szövetség, mikép az csak összhangzó lények közt felelhet meg a célnak, mire Isten rendelte.

- És most - kiáltott fel Rákóczi Julia - egyebet hiszesz? Hogyan? mi vihetett azon gondolatra tégedet, ki a mint tudom, két házasságodban boldog valál, férjeid elseje imádott s a derék öreg Draskovics csak benned él.

- Mi vihetett azon gondolatra, hogy az emberek a házasságból egészen mást csináltak, mint annak lenni kell? - viszonzá a nő - megmondom. Első férjem koros ember volt, a másik agg, beteges, maga napokra számít, nem évekre. Ha ezen emberek oly nőt vettek volna, ki őket szereti, kit e szövetség boldogít, - akkor tisztelet, becsület - hallgatok! de az első fiatal gyermeket vesz nőül, - teljes meggyőződésben, hogy az hozzá csak hálából megy; a másik özvegygyel szövetkezik, kinek jószágai közel esnek az övéhez, házának kormányzót keresvén, a nélkül, hogy nőt venne! Hogyan lehet mélyebb s bensőbb vonzalomnak kifejezni egy fiatal nőben, ki maga e szövetségben egészen kereskedői szempontból ment ki? - Valóban Julia - folytatá Draskovicsné - soha sem akartam jobbnak látszani, mint a minő vagyok.

- Első férjem halálával a gazdag jószágok természetesen visszaestek családjára: kincset ért a sok ékszer, arany, ezüst, a mit férjem nekem hagyott - s megvallom, rosszul esett nekem látni, hogy becsületes, de nem gazdag rokonai nélkülözzék a nagy özvegyi tartást, melyet a törvény

nekem rendelt; de mivel egy büszke családot nem akartam s nem tudtam ajándékkal megszégyeníteni, elfogadtam a derék öreg Draskovics ajánlatát, ki fényes hivatalában s annyi ember közt, kik házát járják, nem tudott nő nélkül ellenni. Én egyét a legdúsabb, de egy-szersmind legrendetlenebb háztartásoknak rendbe hoztam. Draskovicsné lettem, mondtam miért: nem szorultam sem névre, sem vagyoni, ajándékozni akartam - nem szégyeníteni - neked mondom ezt csak, - lehet ez sajátos, lehet nem valószínű, de azért becsületes tett, melynek valósága tény.

Aspermontné e felvilágosítás annyira meglepte, hogy felelni nem tudott.

Draskovicsné folytatá: - Szerelem ily házasságban ki nem fejlődik, s mi az élet szerelem nélkül! pedig a legtöbb házasság így történik, s a szegény nő, ha titkolja is fájdalmát, érzi azt eléggé. Tudod, mennyire vágytam mindig szabadságra - elértem azt, s mégsem vagyok boldog!

- Mert a boldogságot ott kerested, kedves barátném, hol az nincsen - viszonzá Julia - gazdagságban, fényben, folytonos láncolatában a multságoknak: mindez unatkozásra vezet, s a kedélyt kiszárasztja, - olyan, mint a szünni nem akaró nap hévsugáraival: csuda-e, ha a szem olykor a csendes éj csillagaira vágyik.- s az est és hajnal harmatára! Szabadságra vágytál, s a szabadság maga vetett jármot reád: mert mihelyt vágyaink parancsolnak s ragadnak, szolgáltságunk kezdődik.

Draskovicsné éppen felelni készült, midőn egy inas jelent meg, levelet tartván kezében, melyet Draskovicsnének átadott.

A nő arcza halavány lett, mihelyt a levelet megpillantotta, a nélkül, hogy vonásainak kifejezése ijedelmet, vagy fájdalmat árulna el. - Férjem igen rosszul van!²²² - szólt - sietek haza, - Isten veled!

Evvel felkelt, s nemsokára kocsijának távozó dörgése hallatszott a ház előtt.

Julia szemmel kísérte azt ablakából, azután csendesen járt a szobában. - Sajátos, de lehetlen nem szeretni! - szólt. - Mintegy negyed óra telt el, midőn lovak dübörgése hangzott. Aspermontné az ablakhoz lépett.

Akkortáiban oly mindennapi dolog volt lovas csapatokat érkezni látni, mikép az Juliának fel sem tűnende, de a lovasok kapuján haladtak be, s az utasok egyikében férje komornyikára ismert.

Aspermont jobbkor mint kiszámította, érkezett vissza Pozsonyba s mihelyt kíséretét eleresztette, nejéhez sietett.

Julia szokásos szertartásokat mellőzve, mihelyt férje jött, elébe sietett s vele a nagy ebédlő-teremben találkozott.

A férfiún nem feltűnő ugyan, de mégis némi változást veszünk észre azóta, mióta őt Prágában láttuk: néhány könnyű redő, s pár ősz haj halántékain tanusíták a mindig haladó idő kérlelhetlen jogait, de tartása szintoly férfias, arcza szintoly nyílt, mint akkor.

Mikor megint azon szobában voltak, honnan az elébb Draskovicsnét láttuk távozni, Aspermont leoldotta kardját, s átadván azt s kalapját komornyikának, közel nejéhez támlás-széken foglalt helyet.

Az első, csak magukat érdeklő kérdések után, Aspermont felkiáltott: - Ferencz többre ment mint kellett volna! többre, mint hogy visszatérhetne, azért kedves Juliám, itt az idő, hol valami elhatározásnál kell megállapodnunk.

- Segíteni rajta, békét eszközölni, s a bizodalmat közte s a császár közt helyreállítani - ezt kell tenni - mond Julia.

- Ez nem lehet - viszonzá Aspermont - mert fájdalom, nem a császár uralkodik, s úgy látom, minden árnya a részvétnak bennünket gyanúba ejt s nehezítendi, mit érte tehetnénk. - Éppen ez oka, kedvesem, hogy világos értelméhez s női tapintatodhoz akarok szólni; mert nincs szerencsétlenebb helyzet, mint ha nem vagyunk tisztában magunkkal. Akár vannak Ferencznek helyes okai a pártütés zászlaját felemelni, akár nem: nekem nem lehet s nem szabad egyebet tennem, mint a mi a császár iránti hűséggel s e hadi öltöny becsületével megfér. Köztem és Ferencz közt tehát, mióta kardot emelt koronás királya ellen, minden összeköttetés megszűnt. Őt kibékülésre birni lehetlen; mert azon emberek, kik most a kormányon ülnek, s a császár nevében oly gonoszul gazdálkodnak Magyarországon, el nem állnak attól, a mit megkezdettek, Magyarország beolvasztásától az egész birodalomba. Aztán Rákóczi nincsen egyedül: egész Magyarország mellette fog nyilatkozni, ebben semmi kétség; a császárnak nem marad egyéb hátra, mint szigorú fellépés s megsemmisítése a lázadásnak.

- Nem volna-e szebb és nemesebb a nemzet panaszai iránt méltányosnak lenni - mond Julia - én azt hiszem, hogy nem is kellene sokat adni, csak tiltani az önkényt, melyet a katonai uralom s a birodalom minden részeiből összezsúfolt idegen hivatalnokok elkövetnek, s a mélyen sértett nemzet megbocsátana, s a béke helyre állna.

- Gondolod? - viszonzá Aspermont - hogy Magyarország oly könnyen feled s oly könnyen bocsát? - ne hizelegj magadnak békével, mely sírok hantjai fölött kötöttek. - Isten a gonosz-ságot hetedíziglen bünteti, ezt mondja a bosszú s türelmetlenség fekete serge: én mást mondok: a nemzetek hetedíziglen nem felednek, nem feledtek soha! - Vannak, kiket el lehet altatni, s ezek a magyar nagy urak. - Maguk nagyobbbrészt okai, hogy sok történik, a mi az országban fájdalmas visszhangot emel. Nemde vannak magyar hadvezérek, kik készek Magyarország alkotmánya felforgatásában részt venni? szerencsájuknek tartván a korlátlan hatalmat gyámolítani, ha őket fokról fokra emeli, s Bécsben, Prágában fénynyel s kényelemmel körözi.

- Fájdalom, hogy ily emberek vannak! - viszonzá Julia szigorú hangon - ha egy ország, főleg alkotmányos országban mint a miénk, mindenki szorosan együtt tart, ott a forradalom, lázadás, pártütés lehetlen! de lehetlen annyi igazságtalanság is, mennyi most történik.

- Igazad van - felelt Aspermont - könnyű akkor az uralkodót tévutakra vezetni, mikor akadnak emberek, kik szóval és tettel meghazudtolják a haza többségének panaszait. - Ilyenek például az egyházi méltóságok, emberek, kik előtt tisztelettel hódol a nép, kinek életéből példát vesz. - Mit tesznek ezek? - Nem üldözik-e tüzzel-vassal a protestánsokat? Kell-e több, mint az ország lakosságának néhány millióját martalékul vetni e szent emberek vérről térítő buzgó-ságának, hogy őket mindenre megnyerje a kormány, s ha van egy-kettő, ki bátran és merészen felszólal hazája érdekében - vess neki pár protestáns egyházat oda - s feledi vakbuzgó-ságában s gyűlöletei közt - szeretni a hazát.

Aspermont, mikép látjuk, nem élt csalódásban; de nem tartozott azokhoz is, kik feltétlen kárhoztatták a kormányt. Átlátta, mikép többeknek, kik az udvari légben elkorcsosodtak, lehet egyrészt a sok kegyetlenséget, másrészt azon balfogalmakat köszönni, melyek a Magyarország iránti véleményt külföldön oly elfogulttá tevék.

Ki csudálná, ha honunk annyi irigye és ellensége azon gondolatra jött, hogy oly országban, melyben maguk, kik kormányzásbani részvét törvényes jogával birnak, az önkény felé hajolnak, hol néhány oligarcha s a dúsgazdag egyházi rend, e tevékeny s közvetlen befolyása által oly határos részese a kormányzásnak, a jogok legszentebbikét, a vallás szabadságát lábbal tapossa: lehetlen szelid módon féken tartani a fellázadt s magukkal ellenkező kedélye-
ket. Ki bámulna, ha főleg a külföld nem tudta érteni: mikép van, hogy egy nemzet, mely mindig eltiprott jogairól s alkotmányról panaszol, szabadsága védelmében nem tud, vagy nem akar egyesülni.

Ily állásban volt akkor Magyarország. - A német kormány a forradalom kezdetén mindenfelé kikürtölte, hogy az egész magyar felkelés nem áll másból, mint söpredék népből; a mint ez egyelőre, mikép láttuk, igaz is volt.

Aspermont bizonyos kútfiből tudta, hogy az arisztokracia nagy része, s a nádor maga, vonakodnak Rákóczi fellépésében egyebet, mint vérmes szeszélyű kalandor személyes bosszúját vagy egyes merényét látni. Mindez megfoghatóvá teszi, hogy ő, mint a császár tántoríthatlan híve, oly állást óhajtott venni, mely nemcsak minden gyanútól megóvja, hanem Julia és Rákóczi ellenében végig tartható legyen.

Aspermont kárhoztatta a kormányt, sokban utálta azon embereket, kik az eperjesi gyilkolásokhoz hasonló hóhérlásokkal beszennyezték a hadi öltönyt és hadi becsületet. Annyira be volt Magyarország érdekeibe avatva, hogy igen is jól tudta, mennyi igaz van azon nemzet követeléseiben, mely csak esküvel erősített jogokat és békekötések által biztosított szabadságokat kér, hogy nyugodt legyen. - De ha mindezt tudta, s mindenről meg volt győződve, a király elleni pajzsemelést határozottan kárhoztatta.

Julia szíve nyomva volt, semmitől sem rettegett inkább, mint attól, hogy a német kormány bosszúja - őt annál mélyebben akarván sebzeni, azon leend Aspermontnak sereget adni, saját sógora ellen. Ez fájt neki leginkább, de miután Aspermonthoz ment férjhez, természetesen annak egész helyzetével is szövetkezett, s nem követelheté tőle igazságosan, hogy Rákóczi mellé álljon - s mint német, vagy inkább belga - a császártól elállván, őt akkor hagyja el, mikor a veszély legnagyobb; de azt is jól tudta, minő hálátlan leend Aspermont hűsége, kit meg nem szűntek gyanús szemmel kísérni azon emberek, kiknek önzéstelen erényről fogalmuk nincsen.

Julának nem volt természetében a vitatkozás, azért egyenesen kimondta véleményét s miután Aspermont is nyíltan s tartózkodás nélkül nyilatkozott, végre abban állapodtak meg: hogy mindent elkövessenek, Rákóczit, ha váratlan előnyöket nyer, az ügyek békés kiegyenlítésére birni, s e részben tetteleg közbenjárni; ellenkező esetben pedig, ha az ügy veszt, jókor gondolkodni arról, hogy személye a bosszút lihegő kormány s a felbőszített fejedelem haragjának kitéve ne legyen.

Aspermont annyira ismerte Rákóczit, mikép egész másként ítélte őt, mint azon faja az embereknek, mely mindent saját szűkkeblűségéhez s parányi személyes érdekeihez mér, s a szerencsés vállalkozó előtt a porba veti magát, a szerencsétlen hősiességet pedig, a halálcsata utáni bukás pillanatában, megvetéssel lenézi, legyeztetve saját pulyaságában elesett bálványok vonaglásai közt.

Rákóczit becsülte, tudta, mi fekszik e tűzlélekben, azért korántsem vetette meg fellépését, s fel birta annak egész fontosságát fogni.

A mit megteendő első parancsra, de mi szívét nehezítendő, nem történt, mert Aspermontban mint Rákóczi sógorában a német kormány nem bízott.

Hol az állományi s kormány-elvek nem indulnak ki az erkölcsiség s erény szobáiból, ott természetes, hogy a jellemteljes s nemes gondolkodású emberek mindig háttérbe kerülnek, s a szájhősök vert hada kerekedik felül stereotyp szemtelenségével.

- Tudod-e - szólt Aspermont - miután tisztában voltak a felett, a mit teendnek: hogy Magdaléna eltűnt Bécsből? senki sem tudja, hová lett.

- Én igen féltékeny tudnék lenni Amália helyzetében - felelt Julia - lehetlen, hogy Ferenczet ennyi önfeláldozás s e vallásos kegyele a szerelemnek fel ne magasztaljon: mert, hogy ezen angyal nem tűnt el ok nélkül, abban semmi kétségem sincsen. Minő különbség van érzés mélysége tekintetében közte s Amadil közt!

- Nem tudom, miként van - viszonzá Aspermont - de Amadilnak nyílt odaengedése, ha akarod, könnyelműsége, nem oly sértő nála, mint más nőkben, kiket ez oly alantfokra szállít; van e jellemben sok vonás, mely nemes alapra gyaníttat. - Én minden sajátságai mellett szerfelett érdekesnek találom őt. - Mennyi önállás, kitűrés a szerencsétlenségben, s minő valódi vallásos érzelem, azaz tántoríthatlan bizalom egy örök gondviselésben - s aztán - - Rózsa iránti vonzalma! Ritka némben! - Házában a legnagyobb rend, mindenben higgadt ízlés, első tekintetre meg lehet benne a nem mindennapi hölgyet ismerni.

Nem folytathatá tovább: a Pozsonyban lévő császári tisztek megtudván Aspermont megérkezését, tisztelegni jöttek hozzá, s a beszélgetést félbeszakasztották.

JEGYZETEK.

- ¹ Hogy Kinszki egy volt Rákóczi titkos ellenségei közül, s kész mindent elkövetni ellene, számos helyeiből a történelmeknek látható; - itt csak:

Histoire des Révolutions de Hongrie. 151. és 154. l. említjük.

- ² Értésére esvén Rákóczinak Kinszki ármánykodásai, s tudván, hogy régóta az volt a szándék, házat lealacsonyítani (d'abaisser) s kiirtani Magyarországból, Manegetti nevű gyóntató atyja által ajánlatot tétetett a császárnak, cserébe adni minden honi birtokát hasonló értékű javakért az örökös tartományok egyikében. Ajánlata el nem fogadtatott.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 154. lap.

- ³ Fessler világosan mondja, hogy Rákóczi csak egy részét ősi birtokának kapta vissza: *den Besitz einiger seiner Güter anzutreten*, stb.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 489. lap.

- ⁴ Lásd első kötet 35-dik jegyzet.

- ⁵ Minden váraiban és kastélyaiban császári őrizet volt.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 153. lap.

- ⁶ Mindent elkövettek, hogy vádolhassák vagy őt gyanúba hozhassák, hogy anyjával, Zrinyi Ilonával, ki akkor Konstantinápolyban élt, titkon levelezik.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 153. lap.

- ⁷ Sokszori Bécsben mulatása közben gróf Villars Lajos Hector igen használható eszközt ismert benne, XIV. Lajos ellenséges szándékai kivitelére Ausztria ellen.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 489. lap.

- ⁸ Szokásban volt nagyobb magyar uraknál udvarukban nemes ifjakat tartani.

- ⁹ Lásd első kötet 8. jegyzet. - Rákóczi később maga megerősítette Klobusiczkit e minőségben.

- ¹⁰ A régi horvát öltöny szűk nadrágból állt, melyben alól, hol a topán fölött begomboltatott, más színű, többnyire vörös posztó négyszög volt beleillesztve; a hosszú dolmánynak csak könyökig érő ujja volt, s az alól a mellény ujja látszott ki: fejükön magas szárnyas csákót viseltek, s fegyverzetükből a handzsár sohasem hiányzott. A magyar urak ezen öltözetet csatlósaik számára fogadták el; s a rövid ujjú dolmány *horvát dolmány* néven volt ismeretes.

- ¹¹ Lásd a 8-dik jegyzetet.

- ¹² A magyar jellemében nincsen a kémkedési képesség; - a régiek, ha ilyen találkozott, cserélt gyermeknek hitték.

- ¹³ Elég nyugalmasan élt jószágaiban, de mindig őrizkedve töröktől, melyek ellene intéztettek, - sok ilyet kelle kikerülnie.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 153. lap.

Becsületérzését nagyon sértette a bécsi hatalmasok általi hátratétele s folytonos gyanúsztatása.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 489-490. lap.

- ¹⁴ Longueval, ki magát (Rákóczi) titkárává s titkai minden részesévé be tudta hizelegni.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 491. lap.

- ¹⁵ Lásd a 7-dik jegyzetet.

- ¹⁶ Ugyanott.

¹⁷ Lásd a 2-dik jegyzetet.

¹⁸ Legnagyobb érv arra, hogy a Rákóczi által ajánlott csere, egész kifosztásának utógondolata miatt utasítottatott vissza, az, hogy ez valóban megtörtént.

¹⁹ A németek Vaudemont Tamás herczeg vezénylete alatt, hogy a lázadókat legyőzzék, irgalom nélkül kizsákmányolták a pataki várat, stb.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 153. lap.

²⁰ Lásd 7-dik jegyzetet.

²¹ E politikát nem szükség bizonyítani, - állt az Mazarin idejétől, sőt még ez előtt mostanig.

²² Ezt Crêqui marquisnő - híres memoirjaiban többször, s a maga részéről is kissé unalmas göggel kimondja.

²³ A várőrizetek parancsnokai az urasági jogok ellen annyiszor vétettek s oly kegyetlenül elnyomták a népet, hogy az fellázadt.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 153. lap.

²⁴ Minő nemes bizodalommal viseltetett Rákóczi még azok iránt is, kik őt később elárulták, vagy ingadoztak, azt semmi sem bizonyítja annyira: mint erős hite Károlyiban, Forgáchban, ki később maga megvallotta, hogy a német kormány által rendeltetett melléje, - *Longuevalban* és többekben.

²⁵ Voltaire ezen előszeretete Crêqui marquisnő memoirjaiban említetik.

²⁶ - - jótevője (Rákóczi) előtt áll - - (Longueval).

²⁷ Lásd első kötet 34. jegyzet.

²⁸ Minő kevéssé vágyott Rákóczi személyes előnyökre, az is bizonyítja, hogy a lengyel királyságot, melylyel megkínáltatott, el nem fogadta.

²⁹ Lásd e történet további folyamát.

³⁰ Meggyőződve (a nép) arról, hogy Rákóczi eszélyből vagy hajlamból nagyon szít a császár érdekeihez, - nem merte tervét előtte fölfedezni.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 153. lap.

³¹ Lásd a 7-dik jegyzetet.

³² Hihető, hogy XIV. Lajos mindig tartott néhány bizodalmas embert Rákóczi közelében, s hogy udvarában sokan megfordultak, történelmileg tudva van.

³³ Bercsényinek nagy hajlamát a gúnyra s elménczkedésekre Rákóczi maga említi emléklapjaiban.

³⁴ Mennyire bosszantotta Bercsényi makacssága Rákóczit, sokszor említi maga, s annak e történet folyamában is tanúi leendünk.

³⁵ Éppen ez időben (1674) bukott meg hirtelen, a számlálhatlan rossznak szerzője Magyarországon - - Lobkovitz Venczel sagan herczeg - - Leopold erősítette, hogy sohasem ítél el senkit nyugodtabb lélekkel, mint őt stb.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 249-250. lap.

³⁶ A Zamojskiak Báthori-ágon rokonai voltak, s a lengyel nemesség előszeretete, királyivá lett választása által is - kétségtelen.

³⁷ Kinek (t. i. Rákóczinak) anyja jó szolgálatokat tön neki (Solarinak), mikor Konstantinápolyban a Héttoronyban fogva volt.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 154. lap.

³⁸ Ugyanott.

³⁹ Ha magát veszélyben hiendé, könnyen átmehetett volna Lengyelországba.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 154. lap.

Jámbor emberszerető kedélye (Rákóczinak) megborxadott a polgárháború legtávolibb gondolatától, s az avval járó kikerülhetlen erőszak- és jogtalanságoktól.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 490. lap.

⁴⁰ E jóindulat később keserűségbe ment át - - - mikor Kassán Nigrellitől megtudta, hogy Vaudemont táborában minden készület megtéetett elfogatására s az eddig kezeinél hagyott jószágait is elkobozni. Haladék nélkül visszament Bécsbe, s megtudta ott is Marillitól, a mindenható Kinszki meghittjétől, hogy a parancs elfogatására valóban kiadatott.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 490. lap.

⁴¹ Rákóczi felesége által izent titkon a bécsi jezsuitának, a kapitánynyal alattomban megszerződnek, hogy Rákóczit szalaszsza el stb.

Cserei Mihály: Kézirat 286. l.

⁴² Lásd az első kötet jegyzetét.

⁴³ Bizonyág erre bécsi útja s későbbi erőszakos elfogattatása.

⁴⁴ Az esemény későbbi kifejlése tanusítandja, minő keveset hitt Bercsényi a német kormánynak.

⁴⁵ - - - Rákóczi csak annyit felelt: hogy a császár iránti tisztelet és hódolat őt ő felsége minden parancsai engedelmességre késznek találndja stb.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 155. lap.

⁴⁶ Betörték az ajtót s a herczeg ágyáig tolakodtak - -

Histoire des Révolutions de Hongrie. 155. lap.

Meg kell jegyeznünk itt, hogy e hiteles, s minden történetirótól idézett munkának írója nem 200 emberről, hanem egy egész zászlóaljról szól, s nem mintegy 20, hanem 50 embert vezet Rákóczi szobájába. Megvalljuk, pirultunk a meztelen igazságot valószínűtlensége miatt leírni, s költői szabaldalmunknál fogva - eszményítettük e piszkos eseményt.

⁴⁷ *Csepegvény* = csepegő kő - stalactit értelemben - használtatik.

⁴⁸ *Képezet*, formatio - értelemben jó elő.

⁴⁹ Idő haladtával legnagyobb része e seregnek levetközte rablói vadságát, emberibb, erényesb lön s hivatalokra, előléptetésekre tön érdekemet.

Mémoires du Prince Rákóczi. 19. l.

⁵⁰ Mirián személyessége s jelleme nem új: a dák történetekben is jönnek ily jószok és látók elő, kiknek a nép vakon hitt, mint például a scytha *Zamolxis*, vagy *Dicineus*, *Cotiso*, *Xarixa* Daciában s többen.

⁵¹ A vinnai lakomát b. Mednyánszky igen érdekesen regéli el - magyar népmondáiban.

⁵² *Dallamos* - melodisch, melodicus értelemben használtatik.

⁵³ Lásd *Fessler: Geschichte der Ungern.* IX. kötet 477., 478., 479., 480. lap s tovább, megérdemli az átolvasást, olyan, mintha 1851-ben írta volna.

⁵⁴ Lásd *Zrinyi Ilona* élete gr. *Majláth J.* 1840-diki *Irisben*.

⁵⁵ Ugyanott.

⁵⁶ Alamizsnár - aumônier - értelemben használtatik.

⁵⁷ Solari, azon parancscsal jött (Kassára) őt (Rákóczit) elfogatni: de nem akarta azt személyesen tenni.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. könyv, 154. l.

Lásd *Fessler*: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 492. lap.

⁵⁸ Solari tábornok Eperjesen tartotta Rákóczit.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. könyv, 155. l.

⁵⁹ Titkos parancsra gróf Solari elfogatta, Bécs-Ujhelyre vitette, s ott ugyanazon börtönbe záratott el, hol anyai nagyatyja Zrinyi Péter a halálos ítéletet kapta.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 492. lap.

Ott - a herceget a császári konyhák mögé egy nagy éléskamrába zárták, melynek ablakai befalaztattak, s hol egykor nagyatyja Zrinyi Péter fogva tartatott.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. könyv, 156. lap.

⁶⁰ Lásd az 59. jegyzetet.

⁶¹ Miután hat hétig ott zárva tartatott a nélkül, hogy tudná, mivel vádoltatik, a császár oda küldötte korlátnok gróf Buccellinit s Euler hadi tanácsi előadót.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. könyv, 156. l.

A kivételes, Magyarország alkotmányával, törvényeivel - - merőben ellenkező bírósághoz, gróf Buccellini - - gróf Ottinger s három osztrák birtokos rendeltettek.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 494. lap.

⁶² Lásd az 61. jegyzetet.

⁶³ - E törvényszék elé állíttatva, fején tartotta kalpagját, kinálás nélkül leült, s nyugodt komolysággal kijelentette, mely igen jól illett a fiatal embernek, hogy ő mint birodalmi herceg, csak a regensburgi országgyűlés előtt, mint magyar mágán pedig - csak Magyarország rendei által, s törvényei szerint ítéltethetik el: de tiszteletből Leopold császár és király iránt, kész parancsainak alávetni magát. - - - Longueval mint egyetlen vádló és tanú szembesítettett vele. Már a habozás, zavarodás, rettegés és reszketés, melylyel e francia - jötevője előtt állt, feladásait gyanúsokká tehetendék birái előtt. Rákóczi azt felelte, hogy a levelek egy része meghamisított, az igaz levelek értelme elcsavartatott s erőszakosan félremagyaráztatott, Longueval által erősített tanácskozás költemény, Szirmay, Vay, Okolicsányi nála soha együtt nem voltak, s a feladó leírásából világos, hogy a fővádlottak közül, kiknek összeesküvési föltételeiket állítólag maga hallotta, többeket nem ismer.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 491. lap.

Lásd *Histoire des Révolutions de Hongrie* V. könyv, 156., 157., 158. lap.

⁶⁴ Lásd az 63. jegyzetet.

⁶⁵ Lásd az 63. jegyzetet.

⁶⁶ Lásd az 63. jegyzetet.

⁶⁷ Lásd az 63. jegyzetet.

⁶⁸ Lásd az 63. jegyzetet.

⁶⁹ Lásd az 63. jegyzetet.

⁷⁰ Lásd az 63. jegyzetet.

⁷¹ Lásd az 63. jegyzetet.

⁷² Lásd az 63. jegyzetet.

⁷³ Lásd az 63. jegyzetet.

⁷⁴ Lásd az 63. jegyzetet.

⁷⁵ Lásd az 63. jegyzetet.

⁷⁶ - Megjegyzé tovább, hogy neki Longueval elfogattatása jókor tudtára esett, s ha vétkesnek érzendé magát, csak az, hogy várásban maradt, valószínűségét mutatja, mikép Longueval állítólagos titkairól mit sem tud. - Háromszor küldött Rákóczi szabatos emlékiratokat mentségére, sürgető kérelemmel, részrehajlatlan bírákért Magyarország rendiből.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 494-495. lap.

L. Histoire des Révolutions de Hongrie. V. könyv, 157-158. l.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy a Rákóczi elleni procedura leírásában, szorosan a történethez tartottuk magunkat, s abban legkevesebb nagyítás vagy túlzás nincs.

⁷⁷ Lásd az 76. jegyzetet.

⁷⁸ Lásd az 76. jegyzetet.

⁷⁹ Lásd az 76. jegyzetet.

⁸⁰ Lásd az 76. jegyzetet.

⁸¹ Lásd az 76. jegyzetet.

⁸² Az *ildom* szó, mely itt-ott *eszély* helyett használtatik, itt *convenance* értelemben jó elő - mit e szó jobban kifejez, s ez által hézagot pótol - mert *convenance* értelem kifejezésére szavunk nincsen.

⁸³ - De azok - kik őt (Rákóczit) elveszteni akarták, birtak annyi hatalommal megakadályozni, hogy tőle (azaz emlékirataiból s kérelemleveleiből) semmi sem jött Leopold kezeibe: minden felelet helyett, forma szerinti vádiratot (fiskalische Klageschrift) kapott, azon parancscsal: rövid idő alatt felelni reá, mert ellenkező esetben a bűntények bevallottaknak fognak tekintetni.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 495. lap.

Hasztalan volt Rákóczinak minden kérelme s kijelentése: a bécsi udvar semmi tekintettel nem volt azokra. El lön határozva, hogy osztrák törvények szerint különböző ítélőszékekből oda rendelt bírák által - magyarok kirekesztésével - hozassék reá az ítélet. A bécs-ujhelyi polgármester parancsot kapott, vele az ellenei vádpontokat közölni s kijelenteni, hogy csak 30 napi idő engedtetik a feleletre, mit ha elmulasztana, az ítélet ex contumacia ki fog ellene mondatni. - Rákóczi elhatározottan kijelenté, hogy az iratot (libelle) el nem fogadja; monda, hogy jobban ismeri a császár ő felsége ájtatos és vallásos kedélyét, mint hogy elhigye, mikép ez alkalommal a magyar törvényekre tett esküjét megszegni akarná, s mivel maga is herceg, s e mellett mint sárosi gróf a törvényt védeni tartozik, inkább vérét ontja ki, mint hogy nem hazai bíróság s más eljárás elfogadása által, mint a minőt ama törvények határoznak, - azokat megszegje - - - a polgármester kinyilatkoztatta, hogy parancsa van a vádpontokat asztalán hagyni, ha azokat elfogadni makacskodik. Rákóczi azt válaszolta, mikép nem ellenezheti, hogy a parancsnak engedelmeskedjék, - de az irathoz sohasem nyuland. S valóban, mikor a polgármester azt letette az asztalra, a herceg ismételte, hogy teste előbb rothad el börtönében ez irattal együtt, mint hogy azt helyéből mozdítsa.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. könyv, 158. lap.

⁸⁴ *Minősíthetlen - inqualifiable* értelemben használtatik.

⁸⁵ *Lehűlés - désappointement* értelemben használtatik.

⁸⁶ Lásd a 98. jegyzetet.

⁸⁷ De titkon semmi sem lön elhanyagolva, perét némi külszínével (Anschein) az igazságnak a lehető leggyorsabban bevégezni: (Rákóczi) udvarbelieknek tekintélyes összegek ígértettek hamis vádakért; midőn számításaikban az emberi alávalóságra megcsalatkoztak - ügyekeztek a királylyal elhitetni,

hogy hatalma teljénél fogva jogában áll, veszedelmes és gyanús vazallokat minden törvényes eljárás nélkül elítéltetni. De Leopoldnál még ekkor a gyűlöletes sugallás hitelre nem talált.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 497. lap.

- ⁸⁸ Mégis nehezen kerültek volna ki Rákóczi és fogolytársai a vérpadot, ha nejének tevékenysége őt és társait meg nem menti.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 496. lap.

Rákóczi két kisdéd korú fiát feleségével együtt Bécsbe felviszik, és az apácák klostromába rekesztik.

Cserei Mihály: Kézirat, 285. l.

- ⁸⁹ Néhány nappal azután, hogy a herceget (Rákóczit) börtönébe vezették és zárták, neje, a hercegnő, egy drabantot - - küldött hozzá, ki előbb komornyika volt, hogy egészsége felől tudakozódjék, s vigasztal az izente: hogy Vilmos angol király minisztere, mint szintén a porosz királyné, s a mainczi s hannoverai kinyilatkoztatták, hogy fejedelmektől parancsot vőnek, férje érdekeit előmozdítani. - A drabant - - kénytelen volt Lehmann százados segélyével élni - a castelli ezredéből, ki a herceg őrzésére volt egy csapat dragonyossal rendelve.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. k. 158-159. l.

- ⁹⁰ Csatány - écart értelemben használtatik.

- ⁹¹ Lásd I. köt. 33. jegyzetet.

- ⁹² Lásd I. köt. 33. jegyzetet.

- ⁹³ Lásd I. köt. 33. jegyzetet.

- ⁹⁴ Lásd I. köt. 33. jegyzetet.

- ⁹⁵ Lásd I. köt. 33. jegyzetet.

- ⁹⁶ Lásd II. köt. 76. s a többi jegyzetet.

- ⁹⁷ Lásd I. köt. 33. jegyzetet.

- ⁹⁸ Lásd II. köt. 2. jegyzetet.

- ⁹⁹ A bécsi jezsuiták a kapitánynyal alattomban megszegődnek, hogy Rákóczit szalaszsa el.

Cserei Mihály: Kézirat, 286. l.

A kapitány dolga pedig kitudódván, hogy maga szabadította volna meg praktikával Rákóczit, mindjárt megfogják szegényt, s tartván attól a jezsuiták, hogy ki ne mondja az ő interessatiójokat, egy jezsuita confessariust rendelének melléje, ki éppen haláláig mellette volt, és addig ámiták nyavalyást, hogy ki ne mondja, s nem is mondá ki, hogy őtet a jezsuiták vették arra.

Cserei Mihály: Kézirat, 287. l.

- ¹⁰⁰ Még e kötetben leendő alkalmunk Bercsényi bátorságával újra találkozni. Cserei M. ezt mondja róla: Ez a Bercsényi negédes és kevély, nagyravágyó ember volt, kinek eleje Marosszékből bujdosott volt ki Magyarországra gyilkosság miatt.

Cserei Mihály: Kézirat, 285. l.

Bercsényi Miklós pedig szintén akkor akar vala Bécsbe felmenni, de megértvén Rákóczi fogságát, megfordította a ló száját, és Lengyelországba szalada.

Cserei Mihály: Kézirat, 258. l.

- ¹⁰¹ Lásd az előbbi jegyzetet.

- ¹⁰² Lásd a II. köt. 73. stb. és az I. köt. 145. jegyzetét.

¹⁰³ Mennyire pártolták később Rákóczit a jezsuiták, s hogy ezt az ígért előnyök nélkül e szerzet sohasem teendé, kiviláglik abból, hogy midőn 1705-ben Kolozsvár elfoglaltatása után Forgách Simon által nov. 17., ünnepies bemenetét a városba tervezte, - ott a jezsuiták neki s az őt kísérő Forgách Simonnak diadalkapukat emeltek.

Handbuch der Geschichte Sieben bürgens, Carl Neugeboren 301. l.

¹⁰⁴ Lásd II. köt. 76. stb. jegyzetet.

¹⁰⁵ Lásd II. köt. 76. stb. jegyzetet.

¹⁰⁶ Alattomban, a mely német kapitány őrzötte őt, azzal traktálni kezd, hogy valami formán a feleségét bocsássa be. A kapitány ráveszi magát, megizenik a feleségének Bécsbe, hogy öltözzék más köntösbe s jőjjön oda. Az apácák titkon kibocsátják az asszonyt stb.

Cserei Mihály: Kézirat, 286. l.

¹⁰⁷ E fölött 12,000 magyar ujonczot állítani, s ezeket Pálfi János vezénylete alatt a németek (német seregek) után küldeni.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 499. l.

¹⁰⁸ Lásd az I. köt. 145. jegyzetet.

¹⁰⁹ Sikerült neki (Rákóczinak) Lehmann századost, kire Rákóczi őrzése bízva volt, tekintélyes összeg ígérete által terve kivitelére megnyerni.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 496. l.

¹¹⁰ Az őr előtt kelle elmenni, hogy a kapitány szállásához juthasson, mely igen közel volt a (börtönhöz).

A herczeg távozván börtönéből - a kapitány szállásába nyitott, hol annak öcsesét találta, ki cornette volt a Montecuccoli-ezredben, s kit szándékosan oda hivatott. A herczeg ezen ezredbeli közvitéznek öltözködött át, s miután kalapját mélyen benyomta homlokába, a nyeregzsákot átvette, - kísérte a cornettet, áthaladván a foglyok ajtai elé állított minden őr előtt, s szerencsésen kihaladván a kapu melletti őr előtt is, egy házhoz vezetettet a városban stb.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. köt. 159. l.

¹¹¹ - - hová Lehmann a lovat szállásolta Rákóczi számára a többiek reá egy külvárosi háznál vártak.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. köt. 169. l.

¹¹² Az est haladott, s közeledett az az óra, melyben a kapukat bezárták.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. köt. 159. l.

Rákóczi menekülése a felebbi lapon részletesen le van írva, s mi e leíráshoz hivatkozunk.

¹¹³ Hogy a bélaiai gyermekeiket Lengyelországba vitték, s ott pápistákká igyekeztek nevelni, szintoly ismeretes dolog, mint az, hogy csak addig maradtak pápisták, míg őket Lengyelországban letartóztatták. Egyébiránt lásd:

Scholtz: kézír., Geschichte der Reformation in Zipsen.

¹¹⁴ Hogy a szepesi városokban s azok közelében a galicziai határ felé a nép egy része ellengyelesedett, annak mai napig nyomát látni.

¹¹⁵ A mi e cikkben Kasperekről vagy Kasperkevicseről mondatik, nem mese, mert ő valóban létezett azon a vidéken s távoli rokonai most is élnek. Hatalma s szeszélyei a nép ajkain forognak.

¹¹⁶ Ezen eljárás sem költemény, mint mindaz, a mit e helyen arról elmondunk: a krakói püspök levele Lubló városa levéltárában fenntartott.

¹¹⁷ Lásd az I. köt. 146. jegyzetet.

¹¹⁸ Ezen úr (Bercsényi Miklós) megmenekülván a veszélytől Uhlemann tábornok által elfogatni - - Lengyelországba jött a zsolnai passuson át, s ájtatosság színe alatt a Calvaria-hegyre ment, - e híres s a határhoz közel eső bucsúhelyre. A ferenczi szerzetesek befogadták őt a nélkül, hogy ismernék: de megbízván ezek egyikét titkával stb.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 161. lap.

¹¹⁹ - Elvezették őt egy szomszéd nemeshez, ki a köztársaság seregében ezredes volt - Meteinskyhez (Mecsinszky), Mecsinszkynek a vidumi Starostnak fivéréhez, igen lovagias, de szegény emberhez, ki nem tarthatván meg házánál a grófot - fivéréhez vezette.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 161. lap.

¹²⁰ Lásd a 119. jegyzetet.

¹²¹ Egy gazdag úr megszerette Bercsényit, s bevezette Auguszt lengyel királyhoz, ki ez időben gondolkozott ugyan a svéd király ellen indítandó háborúról, de nem volt még arra elhatározva. A király szívesen fogadta a grófot, s neki birtokot adván élelmére Lithvániában, kedvezőleg hallgatta terveit.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 161. lap.

¹²² Ez Reichlingnek, a király első miniszterének, nagyon ellenére volt, s bár sok barátságot színtett Bercsényi iránt, elhatározta, őt eltávolítani a királytól s a császár követének kezéhez keríteni.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 162. lap.

¹²³ E célból mindinkább színtette Bercsényi tervei méltánylását, kinek célja volt Magyarországon Tökölyi Imre segélyével felkelést idézni elő.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. köt. 162. l.

¹²⁴ Reichling elhitette Bercsényivel hogy Tökölyinek egy titoknoka érkezett Testakovba, de nem akarják őt az udvarnál bevezetni; hogy a dolog titokban maradjon: mondá, mikép illő lenne, ha a gróf oda utazna, s vele értekeznek; hogy saját kocsiját adja neki, s kíséretére egy királyi biztost. - Bercsényi elhitte jó lélekkel a mi mondatott, s csak három cselédet vitt magával. Mikor a petrikovi erdőbe ért, lengyel lovasoktól támadtatott meg, kiknek főnöke német öltönyben volt. Cselédei egyike megöletett, a más kettő elkábulván, nem mert semmit tenni. A tiszt néhány emberével leszállt lováról, hogy Bercsényit fogja el. A királyi biztos, ki eddig békésen ült, kinyitotta a kocsiját maga felől - s kiugrott a nélkül, hogy azt bezárja. *Brikner* protestáns tiszt a császári seregben, (ez volt főnöke a támadóknak) Bercsényi kezét tartotta, s elküldötte embereit a fedeles szekér után, melyben Bercsényit akarták vinni. E közben Bercsényi kirántotta jobb kezét, a balt nyujtván a tisztnak, kiragad egy zsebpisztolyt, s a tisztre lő, felbuktatja azt, s kiugrik a tulsó oldalon a kocsiból. Egy a cselédek közül leugrott lováról, s átadta azt a grófnak, ki az erdőségbe menekült, s egy faluba ért, hol őt a szánakozó népész az egyház tornyába rejtette.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. köt. 162. l.

¹²⁵ Lásd a 124. jegyzetet.

¹²⁶ Lásd a 124. jegyzetet.

¹²⁷ Lásd a 124. jegyzetet.

¹²⁸ Lásd a 124. jegyzetet.

¹²⁹ Lásd a 124. jegyzetet.

¹³⁰ Közelről üldözték őt - az egyházat is felkobozták - - - de végre megszűntek a kereséssel, félvén, hogy a népész ellenök lázítja a falusiakat.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. köt. 162. l.

¹³¹ Az atyák tudta nélkül, egyet - Montméjan nevűt kivéve, kinek gondja volt neki enni vinni czellájába.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. köt. 162. l.

¹³² Hogy a sok kérdésnek véget vessen, Rákóczi levonta ujjáról pecsétes gyűrűjét, s kérte, hogy mutassa meg azt gróf Bercsényinek, ha annak hollétét tudja. - Ily biztos jel látására a gróf azonnal kijött, s a herceg felé menvén kettőzött léptekkel, azután meg nem szüntek egyhamar a barátságos ölelések s az elérzékenyülés könnyei stb.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. köt. 161. l.

¹³³ Lásd az elébbi jegyzetet.

¹³⁴ Rákóczinak a podolini piaristákhoz írt köszönő levele vendégszeretetükért még megvan.

¹³⁵ A bécsi cabinet 10,000 forintot ígért annak, ki őt elevenen kézhez keríti, 6000 forintot pedig, ki fejét hozza el.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 497, 498. lapon.

Elhatározván vesztét (Rákóczinak), nevezetes összegeket ígértek annak, ki őt halva kézhez keríti.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. köt. 160. l.

¹³⁶ De a lengyel nagyok megilletődve a szerencsétlenségen oly hatalom által, mely a szabad nemzetek ellensége, - így nevezték a lengyel nagyok az osztrák hatalmat, iránta a legnagyobb tisztelettel, szánakozással s barátsággal valának.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. köt. 160. l.

¹³⁷ Gróf Stratmann Henrik János mindent elkövetett, hogy Rákóczi kiadatását megnyerje.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 497. l.

Lásd: *Hist. des Révolutions de Hongrie.* V. k. 160. l.

¹³⁸ Heron azonnal maga eljött (Rákóczihoz) stb.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. köt. 161. l.

¹³⁹ Minő kevéssé vadászta Rákóczi saját érdekét, emléklapja, s az egész élete bizonyítja: hasonlítsd össze a II. köt. 28. jegyzetével.

Ezerhez még egy bizonyosság erre Rákóczitól magától, ki emléklapjaiban ezt mondja: reméltem erőmet a bajor választó fejedelmével egyesíteni s e fejedelmet a nemesség beleegyezésével a magyar trónra emelni.

Mémoires du Prince Rákóczi. 9. lap.

¹⁴⁰ Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi* 9, 10, 11. l.

¹⁴¹ Mindazokra nézve, mi e számok alatt mondatik, lásd:

Mémoires du Prince Rákóczi. 10. és következő lap.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 153. s követk. lap.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 482, 483, 484, 485, 486. l.

¹⁴² Lásd a 141. jegyzetet.

¹⁴³ Lásd a 141. jegyzetet.

¹⁴⁴ Lásd a 141. jegyzetet.

¹⁴⁵ Lásd a 141. jegyzetet.

¹⁴⁶ Lásd a 141. jegyzetet.

¹⁴⁷ Lásd a 141. jegyzetet.

¹⁴⁸ Lásd a 141. jegyzetet.

¹⁴⁹ Kénytelenek voltak az időben bujdosni, ezekhez tartoztak munkácsi alattvalóim (Rákóczié). Tavasz elején ez évben (1703) elsőként voltak, kik Lengyelországba egy Bige Pál nevű embert, s egy bizonyos orosz papot küldöttek: végire járni, ha élek-e még?

Mémoires du Prince Rákóczi. 10. lap.

¹⁵⁰ Lásd ugyanott.

¹⁵¹ Jöttem hírére, Kamenski Petronius nevű jó öreg, egy közeli orosz kolostor superiora, ki egykor mint gyermeket ölében hordott, könnyeket ejtve, s be nem tudván látásommal elégedni, a határszélekig kísért.

Mémoires du Prince Rákóczi. 13. lap.

¹⁵² Helyesnek véltük (Rákóczi és Bercsényi) használni a nép buzgóságát, s néhány zászlót és lobogót csináltatni s elküldeni nekik.

Mémoires du Prince Rákóczi, 11. lap.

¹⁵³ - Mely (t. i. gyűlevész nép) darab idő óta Máramaros, Ugocsa és Szathmár megyék szélein a nemeséget, egyházakat és malmokat rabolta: kifejlesztve zászlóimat parancsom s akaratom ellenére.

Mémoires du Prince Rákóczi. 12. lap.

Szigorúan meg volt nekik hagyva, hogy újabb parancsig ne emeljenek zászlót s ne prédálják a nemesek vagyonát.

Mémoires du Prince Rákóczi. 11. lap.

¹⁵⁴ Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi.* 11. lap.

¹⁵⁵ Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi.* 11. lap.

¹⁵⁶ Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi.* 13. lap, és *Fessler: Geschichte der Ungern*, IX. köt. 500-501. lap.

¹⁵⁷ Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi.* 13-14. lap.

¹⁵⁸ Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi.* 13-14. lap.

¹⁵⁹ Lásd ugyanott. Fessler azt állítja, hogy *Esze* Tamás és *Nagy Márton* elesetek a dolhai ütközetben.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 502. lap.

¹⁶⁰ A mostani Rákóczi-induló nem az eredeti úgynevezett Rákóczi nótája, bár annak egész erejét magában foglalja. A Rákóczi-indulót az eredeti régi dalból 1814-ben az Alexander című gyalogezred karmestere készítette, s az akkor Bécsben nagyon tetszett.

¹⁶¹ E bajon sokszor panaszol Rákóczi emléklapjaiban a többi közt.

Mémoires du Prince Rákóczi. 13. lap.

¹⁶² Idő múltával legnagyobb része e seregnek levetközve haramiai vadságát, emberebbé, s ildődebbé (morigenée) válván, előléptetéseket s hadi tisztségeket érdemlett.

Mémoires du Prince Rákóczi. 19. lap.

¹⁶³ Mert e föld csak zabot terem, s a zabkenyér nem volt azok ínyére, kik azt meg nem szokták.

Mémoires du Prince Rákóczi. 15. lap.

¹⁶⁴ Kihallgattam titokban barátságos beszélgetéseiket, hogy hajlamát e népnek irántam jobban kiismerjem.

Mémoires du Prince Rákóczi. 14. lap.

¹⁶⁵ Többen a (munkácsi) várórség tisztjei közül: kik hozzám hívek voltak, s ezek segélyével remélhettem, hogy a hely birtokába juthatok.

Mémoires du Prince Rákóczi. 15. lap.

¹⁶⁶ A Montecuccoli-ezred az egyedüli, mely a várőrizeteken kívül az országban maradott, parancsot vőn sietni Olaszországba.

Mémoires du Prince Rákóczi. 15. lap.

¹⁶⁷ Átléptem a magyar határt, mint Caesar Rubicont, hogy ne legyek a lengyelek terhére.

Mémoires du Prince Rákóczi. 15. lap.

¹⁶⁸ Alig pihentem néhány órát, midőn a városban nagy zaj hallatszott, veszekedés, lövöldözés, mivel a katonák mindenütt bort találtak a pinczékben, egyik sem tudott a kísértésnek ellenállni. A tisztek hasonló szövetűek lévén, együtt korhelykedtek velők. - - Én egyedül józan s hidegvérű - tartottam e rendetlen sokaságot féken.

Mémoires du Prince Rákóczi. 15. lap.

¹⁶⁹ Az örök egyike hírül hozta, hogy a várból egy protestáns lelkész, Thury nevű, kit ismertem, érkezett stb.

Mémoires du Prince Rákóczi. 16. lap.

¹⁷⁰ Embereket küldvén, hogy az ólaknak s juhakloknak, melyek a (szerednyei) várfalat érintik, tüzet adjanak. - - De e nép minden tapasztalás nélkül hadi vállalatokban - miután a napot országúton töltötte, visszatért, a várban hagyván az ellenséget.

Mémoires du Prince Rákóczi. 16. lap.

¹⁷¹ Eltitkolván a németekről híreket, elhatároztam egy részét a fegyvertelen népnek a hegyek közé küldeni a szentmiklósi várba, két mérföldnyi távolra a várostól (Munkáctól).

Mémoires du Prince Rákóczi. 17. lap.

¹⁷² Lásd 69. jegyzetet.

¹⁷³ Minő adó volna képes ma is Európa nemzeteit inkább felingerelni, mint az, mely a világ, a lég és a vízre vettetnék? hasonló minőségű volt az osztrák kameralisták finánczai működése a sóval, melylyel Magyarország és Erdély annyira bővelkednek, hogy e két ország egész Európát tovább mint 10,000 évig elláthatná avval, Fichtel kiszámítása szerint.

Geschichte des Steinsalzes und der Steinsalzgruben in Siebenbürgen. Nürnberg, 1780.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 501. lap.

¹⁷⁴ Már áthaladta a folyót (a Latorcza szigeti őrség), midőn egy ellenséges századra bukkant, mely tüzet adott reá s visszanyomta.

Mémoires du Prince Rákóczi. 17. lap.

¹⁷⁵ Majos a századosra vetette magát - ki avval dicsekedett a mult estén, hogy szivemet hozza el kardjára fűzve - s megölte őt.

Mémoires du Prince Rákóczi. 17. lap.

¹⁷⁶ Védetlen házamban öltözködtem, mely csak lécezetten volt körülvéve, mikor ez történt. - - - A kevés számú lovasság, melyet magamnál tartottam, a ház udvarában volt, csak annyi időm maradt, ennek egy részét sorba állítani a léczkerítés előtt, a többit pedig átellenében a téren lévő boltoscskák elé. Lovasságom, nyomtatva egy tömött századtól, hirtelen jött; a kapu előtt nyargalt el, és szétoszlott. - -

Majos stb. lásd a 71. jegyzetet. - Harmincz ember (német vasas) maradt halva.

E század megzavarodva, a czinteremig hátrált s ott állást vón. E nehéz körülmények közt nem vala veszteni időm: vagy védelemre kellett szánnom magamat oly házban, mely szalmával fődött más lakok közt állt, vagy hátrálnom, mi szint oly veszedelmes volt - lovasság előtt - s minden jó fegyver nélkül.

Elhatároztam visszavonulni. - Felbátorítottam az enyimeket, tömegbe szorítám őket szigorú rendezés nélkül, mert képtelenek valának sort tartani. - A németek tüzet adtak néhány háznak az enyim mögött, a szél füsttel fődött, melyet használni akartam. De mikor a tér közepén valék, seregem vége ingadozni kezdett, s vissza akart térni. Megállítottam annak elejét, felbátorítottam embereimet, s a német század szeme láttára indultam meg, mely nem mozdult. - - -

A tömeg közepe irányában valék mintegy 15 lovassal, kész szembeszállni mindazzal, ki elénk jő. - Egy közvitéz lépett hozzám, s tanácsolta, hogy forduljak a folyó felé, hogy egy jó gázlót tud, melyen a gyalogság könnyen átmehet, hogy *Oroszvég* nevű helység gyepei közé jöhessek, mely szemközt van a szőlőkkel, s magas erdővel benőtt hegyekkel. - Elfogadom e tanácsot: az ellenség körülfogta a várost, célja volt oda égetni bennünket, s e fölött még a várból gyalogságot várt.

Nagyon megütköztek, mikor látták, hogy áthaladunk a folyón. Néhány század felénk sietett, de már túl valánk a gyepekön, s a szőlőkbe értünk, melyek tetején megállítottam a sereget. - Láttuk a gyalogságot a várból lejönni ágyukkal, s a Montecuccoli-ezredet századonként felállítva az utcákban, melyek a mezőre nyílnak. - *Igy védett az Isten láthatlan keze e veszélyben!*

Mémoires du Prince Rákóczi. 17-18. l.

¹⁷⁷ Lásd a 176. jegyzetet.

¹⁷⁸ Lásd a 176. jegyzetet.

¹⁷⁹ Lásd a 176. jegyzetet.

¹⁸⁰ Lásd a 176. jegyzetet.

¹⁸¹ Lásd a 176. jegyzetet.

¹⁸² Lásd a 176. jegyzetet.

¹⁸³ Lásd a 176. jegyzetet.

¹⁸⁴ Lásd a 176. jegyzetet.

¹⁸⁵ A szegény nép kétségbe esett, sírt, hangos jajgatásokat hallatott az oroszok szokása szerint, a völgyekben s hegyeken visszhangoztak a kiáltások. E népies gyásznak, bának leírása hihetlen leend azok előtt, kik ezt olvasandják. - - -

Megérkezésem híre lecsendesítette a fájdalmat, s e szerencsétlenek közt az örömet idézte vissza.

Mémoires du Prince Rákóczi. 18, 29. l.

¹⁸⁶ Lásd a 185. jegyzetet.

¹⁸⁷ Lásd a 185. jegyzetet.

¹⁸⁸ - De mivel őket a nép becsülte, nem lehetett tisztségüktől megfosztani, vagy helyettük jobbakat találni.

Mémoires du Prince Rákóczi. 14. lap.

¹⁸⁹ - Fényes nappal a munkácsi vár előtt, s a Montecuccoli-ezred szemeláttára haladtak el.

Mémoires du Prince Rákóczi. 19. lap.

¹⁹⁰ Bercesényi szerencsésen végrehajtván varsói útját, két század oláhot hozott a kiovi palatinustól, két század dragonyost, s még kettőt herczeg Wisnyovszkitól. - - - A francia küldött 5000 velencei aranyról biztosított.

Mémoires du Prince Rákóczi. 19. lap.

¹⁹¹ A mondott lovasság erősíté, hogy az egész nép várja a Tiszáni átmenetelemet, s kértek, hogy igyekezzem ezt tenni, mert a hegyek közt nem nevelhettem a lovasságomat.

Mémoires du Prince Rákóczi. 19. lap.

¹⁹² Károly bevétele után a Szamos partján Vetés nevű faluig mentem táborozni, egy mérföldnyire Szathmártól.

Mémoires du Prince Rákóczi. 25. lap.

¹⁹³ A ki Rákóczi emléklapjait olvassa, annak nem marad fenn semmi kétsége, hogy az oláhság akkor-tájban a magyarokkal tartott, főleg az oroszok; mint szintén arról sem, hogy minden elkövetett a nép felbujtogatására.

¹⁹⁴ A magyar lovasság, melyről mondám, hogy hozzám érkezett, élénken megtámadta őket, de félvén, hogy a legvitézebbek elvesznek, elhatároztam megszüntetni a támadást, s bevárni a gyalogságot, midőn - - -

Mémoires du Prince Rákóczi. 20. lap.

¹⁹⁵ - egyszerre összeszorulva, megrohanták (az ellenséget) s megfutamtatván, egy része a Tiszának ment, hol a vízbe és sárba elveszett, míg a másikat, mely futni akart, embereim elfogták vagy levágták. - A magyar lovasság vitézségét a németek magok csudálták.

Mémoires du Prince Rákóczi. 20. lap.

¹⁹⁶ 196. Ezen esemény éppen így van előadva Rákóczi emléklapjaiban.

Mémoires du Prince Rákóczi. 21. lap.

¹⁹⁷ Átmenvén a Tiszán a malmok segítségével, s előkeresvén az elrejtett csolnakokat.

Mémoires du Prince Rákóczi. 21. lap.

¹⁹⁸ A nemesség, (mely Kis-Váradra zárkozott), sem ígéreteinkre, sem fenyegetőzéseinkre nem hajtott, - hanem ígérte, hogy semmi ellenséges lépést nem teend.

Mémoires du Prince Rákóczi. 22. lap.

¹⁹⁹ - De pár nappal azután, a várad-olasziak meglepték Bónis táborát, és szétverték azt.

Mémoires du Prince Rákóczi. 22. lap.

²⁰⁰ - Mégis bizván Isten hatalmában s maga erejében, négy napra oda (Zavadkára) érkezése után szétküldötte Magyarországon heves és hatásteljes nyomatékkal írt, s tagadhatlan tényeket némi tulzással magában foglaló manifestumot: «Recrudescunt inclytae gentis Hungariae vulnera».

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet. 503. lapon.

²⁰¹ Oda jöttek a jászok és kunok felhatalmazottjai, kiknek kerületét a bécsi kormány pénzszükségtől kényszerítette, egy félmillió forintért a német rend vitézeinek elzálogosított.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 504. lap.

²⁰² Elküldöttem e célra (Somlyó bevételére) egy öreg magyar ezredest Szűcs Jánost, ki igen híres ember volt egykor. - -

E közben a gyalogság erélylyel megtámadta a régi várat, körül- s bevette - az öreg lovasok mind szolgálatot vettek seregemben.

Mémoires du Prince Rákóczi. 14. lap.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 504-506. lap.

²⁰³ Lásd a 202. jegyzetet.

²⁰⁴ - Befogadták a városba (t. i. Pintye Gergelyt Nagy-Bányára) - de Pintye Gergely kobozni kezdvén, a lakosság hirtelen felkölt családjai s vagyona védelmére, s leölte Pintyét társaival.

Mémoires du Prince Rákóczi. 25. lap.

²⁰⁵ Ez okból elhatároztam Pálfalvára menni, a vár ágyui alatt helyhezve, de bokroktól földve.

Mémoires du Prince Rákóczi. 26. lap.

²⁰⁶ Ezen egész eseményt Rákóczi maga elbeszéli emléklapjaiban részletesen.

Mémoires du Prince Rákóczi. 26. lap.

²⁰⁷ Lásd a 206. jegyzetet.

²⁰⁸ Lásd a 206. jegyzetet.

²⁰⁹ - Elkészülvén a sáncz, Vetésre tértem vissza.

Mémoires du Prince Rákóczi. 27. lap.

²¹⁰ E buzgó hazafi (Sennyei) első ifjúságát a törökök elleni csatákban élte át; s jobban értett a hadviseléshez, mint bármelyik a többiek közül.

Mémoires du Prince Rákóczi. 27. lap.

²¹¹ Tisza felei útjában hallotta azon örvendetes hirt (Rákóczi), hogy *Deák* Ferencz megtámadta a szolnoki várat, s annak védelmére jött 3000 ráczot megsemmisítette, s vezérüket, a vitéz Kibát, megölte.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 506. lap.

²¹² A bécsi hatalmasoktól elhagyatva (Bussi Rabutin) saját ezüstjét beolvasztotta s pénzzé verette, hogy német katonáinak egy részét - kifizethesse. - - -

Alább a nevek következnek, melyeket történetünkben híven feljegyeztünk.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 507. lap.

²¹³ Lásd a 212. jegyzetet.

²¹⁴ Károlyi Sándor Bécsben két hónapig feltartóztatva, a miniszterek által megvettetve: utolsó megjelenéskor a királynál, nyíltan elbeszélte Magyarország szorongatásait - - stb.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt.

²¹⁵ Lásd a 214. jegyzetet.

²¹⁶ - Elhatározta Nigrelli halála után Bercsényivel és Rákóczival csatlakozni. Örömmel fogadta őt az utóbbi Tokajnál - - stb.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 508. lap.

²¹⁷ Rákóczi majd kétségbe esett, midőn a grófnak (Bercsényinek) gyermekes készülteit látta Tokaj ostromára három ágyúval s két mázsa löporral.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 509. lap.

²¹⁸ - Visszahivta Montecuccolit Tokajból (Nigrelli) Kassára, mielőtt Bercsényi oda érkezne.

Mémoires du Prince Rákóczi. 27. lap.

²¹⁹ Csak miután - - - stb. - érkezett a rég megjelent gróf Schlick Leopold Magyarországra (n. b. 200 emberrel).

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 513. lap.

²²⁰ Másnap észrevevén (gróf Schlik), hogy Károlyi Sándor is csatlakozott Bercsényivel, elment oda, - honnan jött.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 514. lap.

²²¹ Meglátjuk később, mennyi előnyt kelle kivinni Rákóczinak, míg a bécsi kormány el tudta magát határozni, a mindig fogva tartott Rákóczinénak megengedni, hogy férjét meglátogassa.

²²² Tudva van, hogy Draskovics ez idő tájban meghalt.

Mémoires du Prince Rákóczi. 48. lap.